

ירושלים

3

כ"ל

קבוצת מאמרים בחקירת ארז'יק, כצבה, קורותיה וכל הנוגע
לה בשכבר הימים ובימינו אלה. למען ידע ישראל מצב
ארז'יק כמז, ומה היא שואלת מנו.

יוצא לאור מדי שנה בשנה בשפת עברית ואשכנזית

מאת

אברהם משה לונץ.

בעזרת חכמים וסופרים מצוינים בארץ וחוץ לה.

שנה שלושית.

הוצאת והכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

תוכן

ירושלים

פקדון

תרמ"ט.

כדמם והוצאות המ"ל

את פני כל חכמי עמנו וסופריו אשר כבוד ארצנו הקדושה
וספרותה יקר בעיניהם ובכבודן יתימרו, נחלה כי ימרו במובם לשלום
לנו מאמרים בחקירת וידעת ארץ אבותינו, אם בשפת עברית או אשכנזית
בעד הכרך הרביעי מספרינו אשר יצא לאור ביה במעדו. ואנחנו
נכונים לשלם למו שכר טוב אם בכסף מלא או להדפיס את מאמריהם
בהדפסה מיוחדת מספר עקומפלארין חנם.

נושאי המאמרים אשר יוכלו לבוא בשערי "ירושלים".

א) גלילות הארץ לגבולותיה ומחלוקותיה השונות, וגלילת
הארצות הנשענות לה, זמן מצב ותכונת כל עיר ועיר מהערים הנודעות
אשר בה. לכל חלקי הגאוגראפיה וסעיפיה בליות מסת הארץ וצידורים
אשר יועילו להבנת המאמר.

ב) דברי הימים וכל אשר עבר על ארצה מעת נשבת ישראל
מהיות לגוי עד ימינו אלה ושימת עין ביחוד על קורות אחינו בכל הערים
אשר נאחזו בהנה מאז עד היום.

ג) חקרי קדמוניות כל דבר וענין אשר לו יד ושם בתולדות
הארץ הזאת ויושביה.

ד) תבנית בתי המקדש פנימה וחיצה וכל כליהם.

ה) באור מקראות כתבי הקדש ומאמרי חז"ל, אשר יביעון מלתם
על אחד מהארבעה הענינים האמורים.

ו) מצות התלויות בארץ גדריהם, סוגיהם, תקנותיהם
והשתלשלותם מימות חכמי המשנה עד היום, בצירוף ססקי הלכה למעשה
מהרבנים יושבי על מדין.

ז) מצב עבודת האדמה, המלאכה וחרושת המעשה והמסחר
בהארץ הזאת.

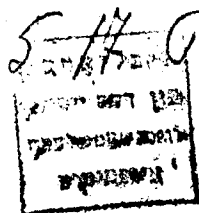
ח) מצב אחינו בארץ לפלגותיהם מקורי פרנסתם ודרכי חייהם
החמרי והמוסרי, והצעות נאמנות להמכת מצבם.

ט) מצב העמים השונים היושבים בה מקורי מחצבתם
(עטאוגראפיה) גמוסיהם ודרכי חייהם בבית ובחוץ.

י) כתבי יד אשר יפיצו אור על קורות ארצה בימים עברו.

יא) תולדות אנשי השם אשר חיו בהארץ הזאת ואלה אשר
מרחוק פעלו להרחבת וחזוק היישוב בה.

יב) הערות והארות על הספרים והמכתבים אשר נכתבו על
מצב ארצה מנוסעי וחוקרי אחינו מני דור דור, ובקורת על הספרים
החדשים אשר יצאו לאור כפעם בפעם בהענין הזה.

ירושלים

יב לבל

קביעת מאמרים בחקירת ארזהק מצבה קורותיה וכל הננוע
לה משכבר הימים ובימינו אלה. למען ידע ישראל מצב
ארזהק כמה ומה היא שואלת מנו."

יצא לאור מדי שנה בשנה בשפת עברית ואשכנזית

מא

אברהם משה לונץ.

בעזרת חכמים וסופרים מצוינים בארץ וחוצה לה.

שנה שלישית.

1/2

תוכניא

ירושלים

מערק

תרמ"ט.

כרמים והוצאת המיל.

12945

מנש

ברנש כבוד נעלה

לכבוד הרב הנאון הנודע לתהלה, מודע וגואל
לחכמת ישורון, נשיא ארץ ישראל, וכו' כש"ת

מרה עזריאל הילדעסהיימער הי"ו.

ליום חגתו

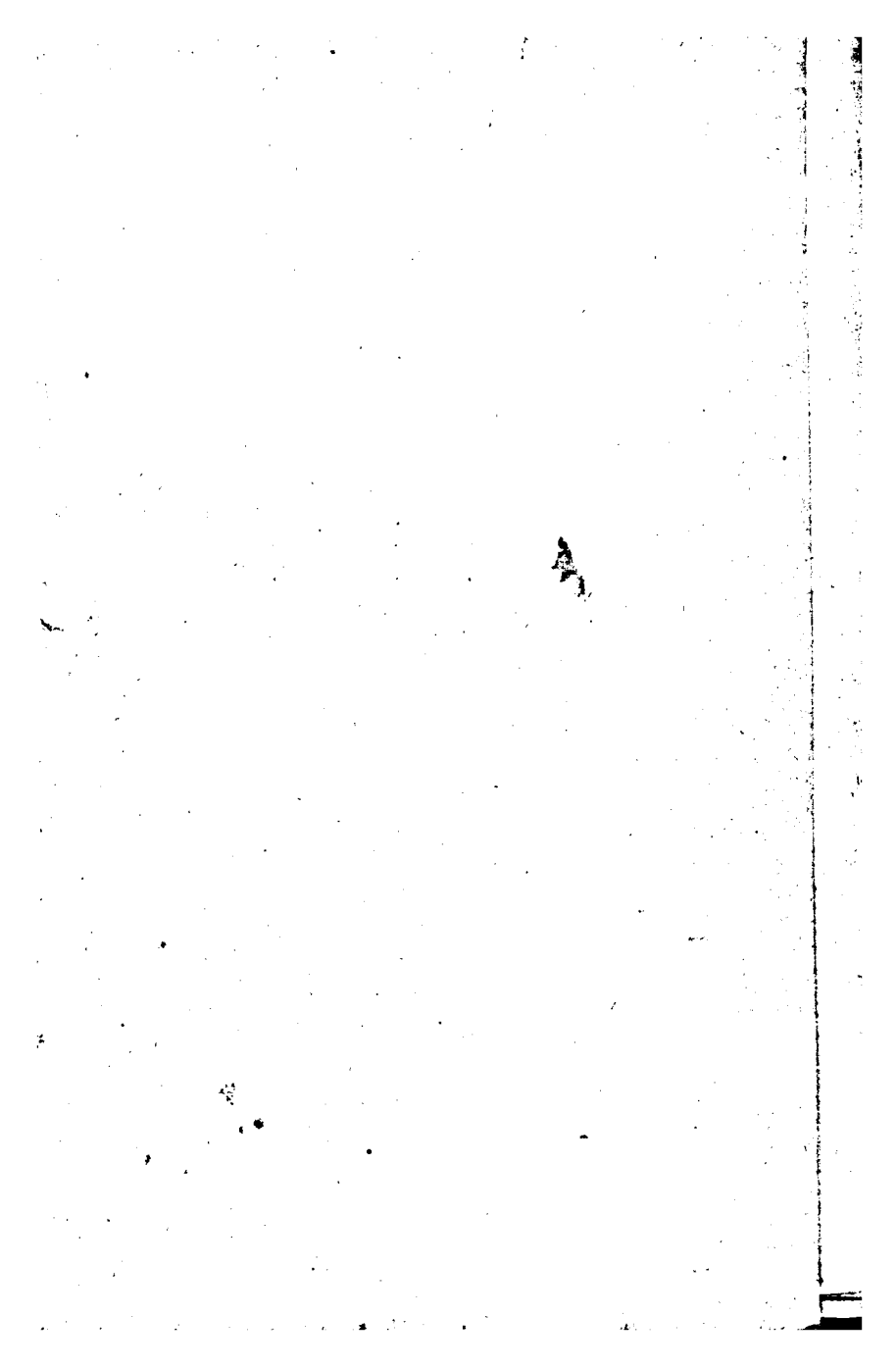
חג השבעים

(כ"ז אייר תר"ן לפ"ק)

פ"ח

העורך.

תוכן הענינים :

חלק העברי.

היהודים בארץ הצב, פ"ב.

יכלכל קורות אהינו באר"ק מעת גרוש מספר
(רניב) עד קץ ממשלת איזן סודך (שש"ו). קמ"ו
שנים. בצירוף הרבה מתקנות והסכמות חו"ר העדה
במשך העת הזאת. מאת העורך

52 — 1

סדרם ועמורה.

מבואר על פי כה"ק ומאמרי חז"ל.

71 — 53

מאת מאיר איש שלום (מורה בבית המדרש בווינא).

קורות בהכ"ג של הרמב"ן.

נכתב בשפת ערבית מאת הסופר הערבי מנ"ד
אלדן אלחנבלי בספרו "אנש אלג'ליל" סי' תאריך
אלקדש גאלג'ליל ומתורגם בשפת עברית עם הערות.

86 — 72

מאת יצחק בר"ב חר"ש יחזקאל יהודה

הגם ראה במצות התלויות בארץ.

89 — 87

מאת יעקב רייפמאן

ע"ד מצב הבריות בהמושביות בסביבות יפו.

92 — 90

מאת ד"ר יצחק דארבאלה

(בלפנים דופא ראשי להמושביות, ובעת דופא

ביהוד אשר לבית ראטהשילד בע"ק).

דוכב שפתי ישנים.

כולל : א) מכתב מהרב ר' ישראל מירושלים

לחזר אברהם מפירושא, עם הערות.

מאת דוד קאשמילי

ב) מכתבים מאה"ק, נכתבו קודם שנת שנים

124 — 93

מאת ד"ר דוד קייפמאן

עם הערות.

127 — 125

מאת העורך

פרת.

הערות לה"ירושלים" ש"ב.

128 — 127

מאת יעקב רייפמאן, ומאת אברהם הרכבי

שמות ערי ארץ ישראל.

מכלכל חקירה עמקאלאגית בדבר השמות :
ירושלים, ליש, יהה, שבם, באר, שבע, ירחם, לישח.
עניה, מדמנה, גבים, ובקסו, השירים : על הירדן.
החורש בכרמל, אליהו, אחרית. מאת יוסף הלוי.
מוב מראה עינים מהלך נפש.

129—168

מכלכל באור חדש על פי המציאות, בהמקראות :
ברית עולה, אריגת המסכות, חרקי, כמל חרמון, עת
הומיה, יסליפת הנעלו, שבר נבל יוצרים, לא כל
האצבעות שוות. מאת המריל.
צמחי ארץ הצבי. מאת מ. מאיראווין.
השקפה במצב ארה"ק. מאת המריל.

169—176

177—201

202—

חלק האשכנזי.

חקירה בהשתלשלות המלאכה וההשכלה
בארץ ישראל מאת האדוכל ק. שיק
רשימת ספרים ומכתבים

1—35

על אודות גלילות ארה"ק ומצבה במישך התישע
מאות שנים האחרונות. מאת ד"ר שטיינשניידער
הזית. מאת פ. באלדענספערנער

36—64

65—75

נוספות למאמר "החי בארה"ק"
מאת ד"ר לעווזאהן.

76—81

התגלות מדעיות חדשות בע"ק.

82—95

מאת האדוכל ק. שיק
עד מצב הבריאות בעיה"ק צפת והמושבות.
מאת ד"ר בלידען

96—99

בקורת ספרים :
בית-אל-בקרש או מקום מקדשינו.

100—

מאת המריל

היהודים בארץ הצבי.

יבסל

קורות אחינו בעה"ק ירושלים וביתר ערי ארצנו
הקדושה והעובדות עליהם מעת התישבם בהן
בפעם האחרונה עד ימינו אלה.

פרק שני. (סוף דברי הימים ב' 2)

גידול הישוב והתרחבותו ע"י מגורשי ספרד (רנ"ב) עד תום המאה הרביעית
(קמ"ח שנים).

לישוב עיה"ק ירושלים אשר החל לסוחר מחדש עזרו עזר לא
מעט מגורשי ספרד (רנ"ב) וסודמוגאל (רנ"ה) אשר גאחוזו בערי
תוגרמא כי בהודע להגורדים האלו אשר ארץ מולדתם הקיאה
אותם, כי מצב ארץ מולדת אבותיהם ולאומיותם טובה, ואחיהם
היושבים בה ישמחו לקראתם, החלו מהם לעלות דרך יבשה לארץ
ישראל וביחוד לעיר הקדש ירושלים, ובמשך שבעה שנים נוסף על
מספר יושבי ירושלים מאה ושלושים משפחות¹ ולקץ שבועים
ארבעה עלה מספר יושביה לאלף וחמש מאות ושבעים נפשות
(בערך)².

¹ מכתב הניסע האלמוני משנת רנ"ה הנדפס בחוברת עם מכתבי הרע"ב.

² הניסע האלמוני משנת רס"ב (הנדפס בסוף ספר שבחי ירושלים) מונה שלש

מאות משפחות (אשר יעלה ערך 1050 נפשות), ויותר מחמש מאות אלמנות.

הרב ר' עובדיה מברסגורא שמח במאד לקראת האורחים, כי בהם מצא אנשים אשר יעמדו לימינו לעזרו ולסעדו ולא יהיה עוד בודד בעבודתו הרבה, ובהשתדלותו נבחרו אחרים מהם לראשי העדה ופרנסיה, ושמחתו לא היה כדי ריק כי המה מלאו את משלחתם באמונה ויחד עמו נשאו במשמרת הקדש בכל כחם ומאדם, ופעולתם זאת עזרה להרעיב במאד, ולא ארכו הימים ותצלח בידו להפוך את לבב יושבי העיר לטוב ולנחותם באורח מאד נעלה. אלה מיושבי העיר אשר לא היה להם מלאכה ומסחר, עסקו כמעט כל היום (אחרי אשר למדו אחרי תפלת הבקר שש שעות משנה ותלמוד) בגמילות חסדים, כ"ביקור חולים" ימתנות לאביונים, גם העניים הרכו לתת צדקה³ ותחת אשר בבוא הרעיב אך בפיחם הללו את דרשותיו ולבם כל עמם, עתה נהפך לבכם לעשות ולקיים את כל אשר יצא מפיו. גם הנוגשים אשר בידם היה גבית מס היין⁴ חלו ורגזו מפניו עד כי גם כסף אשר כבר בא לידם השיבו לבעליו.

ילידי ארץ ספרד האלה נשאו גם כמשא שאר עניני העדה את הרעיב, והמה דרשו לפני העם מדי שבת בשבתו, והרעיב דרש פעמים או שלש בשנה, בחגים ובמועדי ה', או לצורך איזה ענין מיוחד עד כי היה לאל ידו להקדיש עתותיו להגדיל ולהאדיר את לימוד תורה אשר מטנה תצא תורה לכל הארץ ולחזוק מוסדי מצב העדה לבלי תמוט, ולהגיע אל מטרתו זאת יסד ישיבה גדולה לתורה ולתעודה אשר בה למדו הרבה מופלגי תורה הנודעים לשם ולתהלה. ולמען יוכלו להגות בתורת ה' באין מפריע שם הרעיב על לבו לדאוג לכלכלת ביתם, וישלח מכתבים לכל גדיבי

(8) הנספח האלמנסי משנת רנ"ה הנדפס בחוברת עם מכתבי הרעיב.

(4) מס היין רכב בצרה נוראה על יושבי ירושלם עד כי אחדים מהם ירושלם

השבו לגור תענית על הגדה הואת ופענת מנגידהם היתה רק : כי לא נמצא כתוב

מפורש כי יתענו ע"ז. (דני ומנהגי ירושלם הקדמונים הנדפס כ"ס חיים וחסד להרר

מספ"ס ה"י).

אחינו אישר בתוגרמה ומצרים כי ימהרו לתמוך בידי הישיבה והמה שמעו לקולו, וישלחו את ברכתם כמסת ידם, וביחוד תמך בידה הרב ר' יצחק הכהן שולאל נגיד אחינו במצרים, והישיבה הלכה הלך וגדול.

אחרי מלאת שנים עשרה שנה להרע"ב בעבודתו בכרם ה' צבאות, בשנת ר"ס (בערך) הלך לאור באור החיים, ויקבר בכבוד במערה קטנה לרגלי הר הזיתים מול מי השילוח. אולם במותו לא מתו עמו כל תקנותיו ומפעלותיו המשובות, כי הרבנים הגדולים אשר היו בחברתו שמרו אותם מכל משמר, ויוסיפו להגות בלימוד תוה"ק חיי רוחנו, ויצא שם חכמי ירושלם וישיבתה לגאון ולתפארת בכל ערי ארץ מצרים ותוגרמה, עד כי כל דבר הקשה בעיני דת ודין הגישו לפניהם וכאשר נזרו אומר כן היה.

עד העת הזאת היו כל יושבי ירושלם לעדה אחת, ושם עדת. ועדת. לא נשמע בקרבה. וזה הועיל הרבה לקיום הישוב החדש אשר עוד לא נשרש בארץ גזעו, אך הפעם בא קץ להאחדות הזאת, כי מגורשי ספרד אשר רובם ככולם היו חכמים ונבונים מבני מרום המעלה והיחש בראותם את דרכי תושביה ועלילותיהם בושו להיות אתם בעדה אחת וייסדו למו עדה לבדה ויקראו שמה: "עדת הספרדים". אז מהרו האשכנזים, אשר גם בימים מקדם היו באיזה דברים נפרדים מאת יתר בני העדה, לכלות את בנין עדתם והיו ג"כ לעדה מיוחדת בשם "עדת האשכנזים". וכמעשיהם עשו גם בני ארץ המערב (בארבאריא) אשר גם בהם נמצאו חכמים גדולים ונכבדים, ויקראו לעדתם: "עדת המערבים". וילדי העיר ותושביה נשארו למרות חפצם, עדה לבדה, ונקראו מהראשונים בשם: "עדת המורסקאס" או "מסתערבים" (5). ובכך נפרדו יושבי ירושלם לארבעה עדות מיוחדות.

(5) בשם "מורסקאס" Morisco יקראו הערבים יושבי צפון אפריקא. אך הספרדים בחרו אסם על הערבים אשר באו על ארצם כנו כי גם את כל איש בער והזר לב. גם עד היום יקראו אלה אשר אבותיהם ואבות אבותיהם נולדו בהארץ הזאת, הבערי.

פרמי היחס והערך אשר היה בין העדות האלה לא נוכל לדעת על נכון, רק זאת נדע: כי בעניני עבודת ה' היו כלם כאחד, ובביהכ"ג אחד התפללו. וכה היו נפרדות לארבעה עדות משך מאה שנה. עד אשר מעט מעט הכו ההנהגות המובות והתכונות הנעלות של הספרדים שורש גם בלבבות המסתערים ויעזבו את לשון ערבי, ותחתיה לקחו שפת ספרד, וכמוהם עשו גם בני עדת המערבים אשר היו מעטים ודלים לעומת הספרדים אשר גדלו מיום ליום, ויתאחדו עוד הפעם לעדה אחת ורק האשכנזים נשארו לעדה לבדם.

כאשר אמרנו היו ארבעה העדות השונות נאחדות בכל דבר הנוגע למצבם הרוחני, וראשיהם עמלו יחד לסקל את כרם ה' צבאות ויתקנו בכל עת תקנות וגדרים אשר סמרתן היה להקל את עול המסים מעל הת"ח ההונים בתורה, ולשמור האחדות הכללית לבלי יתפרץ ריב ומדון לא בין העדות השונות ולא בהעדה עצמה פנימה. התקנה הקדומה אשר נשארה בידינו היא: כי שום איש לא יזיד להטיל מס על הת"ח אפילו עשירים אם תורתם אומנתם, מלבד המס הקצוב לגולגולת. ועוד זאת כי גם ראשי העיר וגובי המס אם יהיה להם דיר עם אחד הת"ח או יביאו הדין לפני בית דינו של הנגיד במצרים והם יוציאו משפטם. התקנה הזאת נתקנה ונכתבה מביד של הנגיד בשנת רס"ט⁶ וביום כ"ב סיון שנה הנז'

והעני פנים בשם "מורוסקאס". והשם "מסתערים" הוא להבדילם מהמערבים האמיתיים ילידי ארץ מאראקקא על פי גם הם דברו שפת ערבית. והראונו: עושים עצמם כמערבים כמו יש מתרושש והון רב.

⁶ התקנה הזאת נרשמה בהקדמת ספר "בתר תורה" להר"ש די אבילה (אמשט'ר).

תפיה) וזה לשונה:

מלך במשפט יעמיד ארץ וכו' יצחק שו"ל ליל שלום מאל תמים דעים. להיות שעד עתה היה בדעתנו לעשו תקנו' וסייגים בענין הקהלות והנהגות החכמים שבירושלים תביב' מפני שעד עתה לא יכולנו לעשות מה שעלה בדעתנו לעבודת ה' אך בענין החכמים שבירושלים תביב' הסכמנו עם הנגיד ארזינו ועם החכמים התחזקים

הגיע הכתב לעיה"ק ירושלים, ואחרי אשר חתמו עליה כל חכמי הישיבה מכל ארבעה העדות נקראה התקנה הזאת במעמד כל הקהל וכל בני ישיבות התורה בפני ב"ד בס"ת בזווע' והוסיפו עוד להחרים ולנדות את האיש אשר יהין לערער נגדה.

בשנת רע"ז תקנו רבני עיה"ק תקנה: כי מהעת הזאת והלאה לא ישתמשו בביהכ"נ בשום דבר של הקדש כי אם באופן כי הבעלים יתנו מתחילה כי לא יהיה להם בהחפץ הזה איזה זכות יותר על אדם אחר, וישלחוה גם כן למצרים לקיים אותה בבית דינו של הנגיד, ואחרי אשר גם המה — הנגיד והרדב"ז — אשרוה

למטה שמהיום והלאה לא יטילו שום הסדר או פסים או ארנוניות על הבעלי תורה העשירים שתורתם אימתם היך מן הגלוי"א אם לא יהיה מרצונם ומדעתם ועוד הסכמו עם בית דיננו האמת והצדק והחכמים ח"מ ששום אדם שיהיה לו שררה על הצבור שיהיה בעל תורה או זולתו לא יהיה לו שררה ולא שום ממשלה ולא שום מינוי על שום בעל תורה שתורתו אוטנטו אבל אם יהיה לשום א' מהם דין ודברים עם בעל תורה או עם דיון או עם איזה יהודי שיהיה בעולם בין עם יחיד בין עם רבים יצא הדבר לפני החכמים הרשומים וע"ם הרוב יסקנו הדין וכו'.

מרדכי הפך. נסים בכיר יהושע דל. שמואל ו' סיד. יעקב מטויל.
אפרים קארו. שמואל נגדוש. שמואל בכמהר יעקב דל.

בשנים ועשרים יום בחדש סיון שנת חמשת אלפים ומאתים ושישים וחמש ליצירה הגיע סה ירושלים עה"ק תיבני"א הכתב הזה מאדונינו הנגיד יר"ה ומההכמים השלמים החתומים לעיל והנה אנחנו ההתומים למטה בני הישיבה שבירושלים קבלנו וקיימנו והסכמנו וכו' על כל התקנות והעונשים הכתובים לעיל וכו'.

משה בכה"ר יצחק. שלמה בכה"ר הלפתא. משה בכה"ר דוד.
נתן שאני. שמואל מסעיד. אברהם ו' בוכנריל.
יהודה אלבומיני. דוד ו' שושאן. יחיאל עשאן.
יצחק וליקסן. יעקב בר שמואל אשכנזי. שלמה בכה"ר בנימין מקריס.
יצחק בכה"ר מתתיה אשכנזי. אפרים בכה"ר שמואל. יעקב בכה"ר יצחק מר חיים ספרדי.
יהושע בכה"ר סעדיה. יוסף ו' יצחק הלוי. יצחק ו' חיים.
עובדיה בכה"ר יוסף. הלל בכה"ר אפרים.

וקייממה, ביום כ"ו לחדש אלול שנה הנו', חקקו אותה על לוח
בביתו למען תהיה לחוק ולא יעבור (7).

בשנת רע"ז נצח שולמן תוגרמא סאלים הראשון את
ממשלת מצרים, ותבאנה כל הארצות אשר היו תחת ממשלתה
— ועמהם גם ארץ פלשת — לממשלת השולמן. השולמן
ברצותו למחות את זכר מלך מצרים מלב יושביהן הסיר החוקים
המנהגים המיוחדים אשר שלטו בהן ועמהם גם את משרת הנגיד.
הדבר הזה הראיב מאד את לכות היהודים אשר בכל ערי ארץ
תוגרמא וביחד אשר בארץ מצרים, כי משרת הנגיד היתה גדולה
ונכבדה, בידו היה העז והאין להושיב רבנים ודיינים לכסא
ולמעבירים, הוא היה דן יחיד, וענוש קשה את כל בחי תורה מפירי
חוק, ובו התנחמו על הבטחת ילא יסור שכמ מיהודה ומחוקק מבין
רגליו (בראשית מ"ט י'). אולם למעב ישוב ארה"ק הביא השנוי
הזה טובה רבה כי על ידו נתחזק ונתרחב החבור והקשר בין יושבי
ארה"ק עם אחיהם אשר בשאר ערי ארץ תוגרמא והרבה מחכמיהם
מהרו לעלות לאה"ק ולהאחו בעריה, ובין העולים היה גם הנגיד
אשר הוסר ממשמרתו כמחיר יצחק הכהן שולאל, בחשבו למצוא
נוחם לנפשו הענומה בכלותו את יתר שנותיו בהר' צבאות בעיר
הקדש ירושלים. מיד בבואו שם על לבו לבצר ולחזק את עמודי
הישוב אשר רבינו הרמב"ן ירה אבן פינתו, והרע"ב בנהו ממסד עד
המסחות למען יוכל עמוד ולא יירא מפני שוד שוטף כי יבוא.
ובידו היה לעשות למובת הישוב הרבה מההולכים לפניו, כי הוא
היה עשיר ורב אוצרות ולב נדיבה לו, וגם המשרה אשר נשא על
שכמו רבות בשנים הענקתהו כבוד ויקר ושמעו נודע בכל הארצות.
ותהי ראשית מעשהו לתמוך בידו הת"ח העניים כמסת ידו, למען

(7) הדבר אשר הכב את לב ראשי העיר לחוק את התקנה הזאת נעלם מאתנו

ורק מנוסח התקנה וסגנונה נראה לדעת כי באשמת מנרב אחר אשר דמה בו ידו על
העליונה בהרבה אשר הקדש פדיו דברי ריבנות.

יוכלו להגות בתורה באין מפרעי, וגם מאוצרו האציל בעדם יותר מאלף ספרים זהב לשנה. ואח"כ יסד שתי ישיבות חדשות לתורה ולתעודה. וירץ מכתבים לכל שועי ונכבדי ארץ תוגרמא, אימליא, רומי, להודיעם מצב הת"ח והישיבות אשר כונן. והמה לא אחרו להביא נדבותיהם במדה גדולה, והמוסדות האלו הרבו במאד את מספר השוקדים על דלתות התורה, כי ממצרים ומגליל העליון נהרו המונים המונים ללמוד ביישיבות ירושלם⁽⁸⁾.
וכן היה סדר למודן:

בבקר למדו יחד שני עלים, או עלה וחצי תלמוד בבלי עם פ"י רש"י ותוספות על הסדר, ולעת ערב פרק אחד משנה ופרק אחד בספר יד החזקה להרמב"ם, ושאר כל היום למדו איש איש לבדו. וגם על המן העם שת הנגיד, בצירוף ראשי העיר, עינם לשובה לחזק לבבם ביראת ה', ויפקחו בעינא סקחא על כל הנעשה בעיר, כן בדברים שבין אדם לחבירו, כן בדברים שבין אדם למקום. המה קצבו מחיר כל דבר אוכל נפש ושאר צרכי האדם הנמכר בשוק. ויאסרו איסור לתת מתת על ידי המבח כי יתן לו נתח טוב, וכפעם בפעם תקנו תקנות וגדרים מועילים ונחוצים, מהם לפי שעה ומהם לדורות, ואיזה מאלה אשר נקבעו לדורות נחתרו על לוח בביהכ"נ⁽⁹⁾ למען יהיה לעיני העם בצאתם ובבואם, ומאחריהם לא יסורו.

ומהנודעות לנו הם :

- (א) "לא יוכל איש לתבוע את רעהו בבתי המשפט של הישמעאלים אם לא כי התרה אותו ג' פעמים כי יגש עמו לסני בדיע והוא לא שמע לו".
- (ב) "הריץ לא יכול לכוף את איש כי ילוה כסף לצרכי העיר."
- (ג) "איש לא יקנה מטבע פסולה והקונח אותה אסור להוציאה לאחרי".

⁽⁸⁾ סכת בני הישיבה הנדפס בהלבטון גליון כ"ז שנת תרמ"ח.

⁽⁹⁾ התקנות האלו השאיר לנו לסליסה הנוסע האלמני ששנת הפ"ב.

(ד) ילכלי לבת שתי יין למקום קבר שמואל הנביא, וכן לא ישתו בכל עת היותם שמה"י⁽¹⁰⁾.
 (ה) השוחט לא יוכל לשחוט לא לעצמו ולא לאחרים, לא בהמות ולא עופות עד שיראה סכיני לחכם.
 (ו) לא ידברו דברי ריב בביהכ"נ רק ילכו לפני הדיין אשר על פיו יהיה כל ריב, ועל העובר על זה חושם עונש של שני דוקאטין לקופה. (וכן ענשו הדיינים את כל איש אשר עשה דבר שלא כהוגן בעונש גדול בלי משוא פנים)⁽¹¹⁾.
 (ז) כל איש אשר שלח את אשתו לא יבנס לחצרה שלא ברשות ברי"צ⁽¹²⁾.

מהעת הזאת נוסד מנת התמיכה להח"ח ולהעניים, או כאשר יקראה היום בשם "החלוקה" על בסיס נכון וקיים, כי רבני העיר וראשיה המציאו לצרכה מקורים נאמנים בעיר פנימה, ומהנודעים לנו הם :

(א) מכירת הדלקת נרות בביהכ"נ בערבי שבתות. המצוה הזאת נמכרה בדמים יקרים כי הקונה הדלקת הנרות בשבת אחת היתה המצוה הזאת שלו כל ימי חייו, ועליו לתת כל נרות ביהכ"נ מכיסו, וכל המצות של אותו שבת, כן בסדר התפלה, וכן כל זכויות קריאת התורה, ובידו היה לכבד כמו לכל אשר ייטב בעיניו, והשיץ בדרך את בני משפחתו החיים, ויתפלל בעד נשמת המתים, וכה היתה המצוה הזאת חשובה בעיני הקונים עד כי מהם היו עושים לכבודה משתה לעניים.

⁽¹⁰⁾ שם. ומטרתה היתה למנוע את הבאים מהדברים המרנילין לירי עברה כי מנהגם היה לעשות שם חג ומשתה תולדות כסעם החג אשר יחוגו עד היום בליג בעומר על קבר רשבי במירון, ונשי היהודים אשר בעיר הלכו גם הן מעוספות במנהג ארץ הקדם הלכו שמה בגנים טולדות.

⁽¹¹⁾ הנוסע האלמוני הנ"ל.

⁽¹²⁾ מנהגי רבני ירושלים הקדמינים הנדפס בשם חיים חסד מ"י קריי.

ב) מכירת נשיאת אבוקה לפני הסית מארון הקדש להכימה. וגם היא נמכרה בסך רב על משך שנה. ומלבד ההכנסה הפנימית הגיעו כפעם בפעם נדבת כסף מאת נדיבי עמנו אישר בחו"ל, לידי רבני העיר וראשיה, והמה חלקו את הכסף לתמיכת החכמים ולהעניים כפי ראות עינם.

בראות הנגיד כי ה' עמו ובכל אשר יפנה יצליח, הוסיף לחזק את לבב יושבי אה"ק ביראת ה' ויתקן משמרות להתענות ולהתפלל על אחינו שבגולה כי יתנם ה' לרחמים לפני שוביהם. וה דבר המשמרות :

יום אחד בשבוע התענו בצום נפשם, וכל היום ההוא התורו והתפללו לפני ה' כי ימהר לשוב שבות עמו. ושני משמרות היו מתענים בכל שבוע והם היו חוזרים חלילה.

התקנה החדשה של המשמרות יקרה ונכבדה היתה בעיני הרבנים וחכמי הישיבה, ובכל כחם ונפשם הוציאו את סדריה לאור, ולשמחת לבבם ראו עינם אות ומופת אשר האמינו לראות בו כי עת הגאולה קרובה לבוא¹⁸, כי עוד ביום הראשון אשר סדר המשמרות החל, הוא יום י"א לעומר שנת רפ"א היה בלילה רוח גדול וחזק וגשם שוטף ירד ארצה וישמע קול הרעם בגלגל, ובבקר כאשר התפללו בני המשמרות תפלת "ובא לציון גואל" היה רעש גדול מאד אשר החריד את לבות יושבי העיר, ובעת הרעש נפלה אש מן השמים על בית תפלת הישמעאלים אשר על מקום המקדש וישבר ויאבד את כיפתו וכל מה שבתוכו נחרב. ואת הנס הזה

18) הרא"ל פירשקין נ"י בספרו יאבן שמואל צד 22-23 אומר : כי מאת התענים והמתנים יודו הראובני ור"ש מולכו היתה נסיכת לזה. אך ההשעיה הזאת לא נכונה היא. כי הראובני בא לירושלים בשנתם אחרי כן ביות. אדר רס"ג ויהיה יום לא ידעו מסט מאימה. ור"ש מולכו בא לירושלים איזה שנים אחריו כאשר נזכיר. אך הרואה בשורת הדרב"ו (הישנות מ"י תקי"ט) החושב את הנגיד לחומר מנוע הנשיאים בבבל אשר לפי המסורה הגיע ירושם עד דהמעה לא יתפלא על החפץ.

(הגשמים שלא בומנם, והאיש אשר ירד מן השמים אשר לפי קבלתם לא נקרה מעולם), מהרו חכמי הישיבה להודיע במכתב⁽¹⁴⁾ לבני הגולה לחזק את לבם בתקות הגאולה.

כשתי שנים אח"כ (רפ"ג) היתה עת צרה להבת ירושלים כי נעצרו השמים מתת מטר על פני הארץ. רעה נוראה נשקפת על פני הארץ הזאת, אשר למטר השמים תשתה מים, עת ישמיה כבדל יהיו, וביחוד בהעת הזאת אשר עוד לא היה לה כל חיבור וקשר עם ארצות איראפא, כי אך פעם אחת לחצי שנה באה אניה מאיטליא אליה, ולכן לא היתה לאל ידי פוחריה להביא בר מארצות אחרות אליה. בעת הזאת הורידו לארץ ראשן זקני בת ציון, ויהי אחרי עבור זמן רביע השנה (י"ז מרחשון) התענו היהודים ג' תעניות⁽¹⁵⁾ על הסדר, ואח"כ התענו כל העם שלשה תעניות צבור על הסדר, אז ראה ה' בצרת בת עמו וארובות השמים נפתחו, וממרות ענן ירדו ארצה והשביעו את האדמה השוקקה למים⁽¹⁶⁾. עוד לא שכחו יושבי ציון את פחד הרעב, והנה צרה נוראה הגיע עדיהם, כי דבר גדול פרץ בעיר ויעשה שמות בקרבה, והרבה מחכמי הדור אסף במכמתו, ואלה אשר יכלו להמלט על נפשם עזבו את העיר, וביניהם גם הנגיד⁽¹⁷⁾, עד אשר אמר ה' למלאך הרף.

בשנת רפ"ה עזב הנגיד את ארץ החיים⁽¹⁸⁾, ויתנו ראשי

⁽¹⁴⁾ המכתב הזה הרל ד"ר נייבויער במ"ע הלבנון גליון כ"ז לשנת תרכ"ח.

⁽¹⁵⁾ מנהגי רבני ירושלים הקדמונים סי' כ', ושם מובא : כי הנגיד הורה כי גם בהתעניות האלו (כל יחידים) יאמר הש"ן בתפלת ישרית עננו בשומע תפלה. (ובמנהג יקראו ויחל. והש"ן יאמר ג"כ עננו בשומע תפלה.

⁽¹⁶⁾ שם.

⁽¹⁷⁾ תשיבת הרלבית סי' צ"ה. ושם מובא : כי הנגיד ברח למנדל⁽⁹⁾, ובסי

מ"ט כתב "יבועיות הדור נפטר קצת מחכמי העיר הזאת מהחכמים השלמים והזקנים שבהם" וכנראה ירמזו דבריו על העת הזאת.

¹⁸ הנגיד השאיר אחריו בן כטן כס"ר אברהם ויסקוד את הרב הרלבית והר"י

וחכמי ירושלים את כתר הרבנות על ראש הרב כמחרי"ל בן הניב
(הרלב"ח) אשר בא בשנה החולפת לשכון כבוד בע"ק אשר יושבי
ירושלים כבר הכירו את יקרת ערכו ורום מעלתו וכאמת לא שנו
בבחירתם כי הוא הלך בהמסילה אשר סללו הרבנים אשר קדמוהו
הוא הנגיד את השיעורים בכל יום⁽¹⁹⁾ לפני התיח ויורה דת ודין
לכל יושאליה וחכמי העיר הסכימו להוראותיו ופסקיו אשר חידשו.
וישם לב לדאוג גם לאישר המצב החומרי והמוסרי של אחינו.
וביחוד שם עיניו לחזק את עמודי האחדות אשר סכנה רחפה
עליהם ע"י האנשים החדשים אשר הרבו לבוא לארצה"ק אשר לא
אבו להכנע תחת עול התקנות והעונשים אשר נתקנו בה. וברוח
לבבו ביער את נגע הפירוד אשר החל להתראות, ומתינותו הרבה
ודעתו המיושבת ורוחו הכביר, המהור מכל הזיונות שוא ומדוחים,
היו לו לעזר להציל את יושבי העיר משואה ושבר אשר עיתדו לבא
עליהם, כי בחמישה שנים אח"כ (רפ"ט) הופיע ר' שלמה מולכו
בישערי עיה"ק ירושלם ויחל לדרוש דרשותיו המעוררות לתשובה כי
קץ הגלות עומד אחר כתלנו והמה הקיצו מתרדמתן את התעניות
ותיקוני התשובה אשר נשבתו במות הנגיד ז"ל, וכל יושבי ירושלם
ככל יושבי ארץ תורקיא, החלו לעסוק עוד הפעם בתשובה ותעניות
(שני ימים בישבוע) ולהתפלל אל ה' בחזקה כי ימהר קץ הגאולה.
גם הנשים עינו בצום ובכי נפשן. הרעיון והסדר הזה עמד בתקפו
כשלוש שנים⁽²⁰⁾ ורבים האמינו כי הגאולה כבר באה. עד כי
אחדים מהם ההינו לבלי ישמעו בקול ממשלת הארץ ופקדיה,
ויגדל מאד קנאת הישמעאלים עליהם, וכמעט נשמדו עוד הפעם
מהסתפח בנחלת ה', לולא קם רבינו הרלב"ח ז"ל לעזרתם, ובמתק
שפתיו וברוחו הכביר עצר מעט מעט את רוח תשוקתם לפרוק
עול הגוים מעל צוארם, וירא למו כי אסור לנו על פי דת

כי רב לאסירוסים עליו (תשובת הרלב"ח).

(19) שרת הרלב"ח.

(20) ספר דקדוק תהלה לז' נפתלי טרויש.

תוה"ק לרחוק את הקץ²¹). דבריו פעלו פעולה לא מעטה על לח לבכם, ומה גם אחרי אשר בשנה הבאה (רצ"ב). נידן ר"ש מולכו לשריפה, אז נוכחו לדעת כי דמיונם הולכים שולל.

הסער הזה אך קם לדטמה והנה רוח חזק מצפון בא, רוח אשר בידו היה לרוצין את עמודי השלום אשר ישוב ארה"ק נשען עליו ולהפכם משורש, אך לאושר יושביה גם הרוח הזה חיש קל חלף הלך לו, וזה הדבר : הרב מהר"י בי רב, ראש רבני צפת, גמר אומר, בצירוף שאר חור' העיר, (אשר מספרם גדל ממספר חור' ירושלים) לחדש את הסמיכה ולהנהיגה עוד הפעם בישראל, עד כי לא יוכל לעלות על כס הרבנות רב שאינו מוסמך, ועל פי ההחלטה הזאת סמכו רבני וחכמי עיה"ק צפת את רבם הרב מהר"י בי רב, והוא במרם שאול את פי רבני ירושלים בדבר הזה, מהר לסמוך את הרב מוהר"ר לוי ׳ן חביב ראש רבני ירושלים, בתור גדול הסומך לקמן, ובצירוף מכתב הסמיכה אשר שלח לו הודיעו גם את הסיבות והמעשים אשר בעבורם נתעורר לחדש את דבר הסמיכה. הרלב"ח לא מצא כל יסוד בהסיבות והמעשים אשר בעבורם חידש הרב מהר"י בי רב את ענין הסמיכה, ודעתו נטה כי חידוש הסמיכה תוכל להרע יותר להיהדות מלהועיל, ולכן לא קיבל את עטרת הסמיכה ועוד קם נגדה לבטלה כלה. לב מהר"י בירב דאבה במאד לראות כי ילד שעשועים זה אשר הרה והנה זה כמה, ינופץ ברגע אחד על פי אבני הנגף אשר פרש לרגליו איש קטן — כעיניו — ממנו בתורה וביראה, (ומה גם אחרי כי בהיותו עוד בירושלים רחקה לבנו מלבב הרלב"ח) לכן לא הכליג על חמתו וישב להרלב"ח מכתב מלא דברי בוז ונאצה, אשר גם איש טוב לבב ומתן כהרלב"ח לא יכול לעצור ברוחו נגדם, וכה הלך הפירוד הלך וגדול עד כי באחרונה כתב הרלב"ח למהר"י בי רב כי לא יאבה עוד לדבר עמו פא"פ²²).

(21) הרלב"ח בקונטרס הסמיכה.

(22) פרטו דבר הסמך ומענותיהם ויצא הקורא בקונטרס הסמיכה כפי

תוצאות חידוש הסמיכה היתה כי מהר"י בירב הוכרח לברוח מצפת — מפאת מלשינות — וברגע קודם בריחתו סמך להרב מהר"י קארו, ולהרב משה בן יוסף מראני (המביט) ולעוד שנים מגדולי רבני עיריית צפת²³ (אשר כולם לא היו עוד באים בימים) אולם בכ"ז לא קיימו גם חור-עיריית צפת את הסמיכה, ולא יצאה לפעולה.

בעת הזאת החלו התי"ח יושבי ירושלים להרגיש יותר את האבדה הגדולה אשר אבדו בשקיעת שמש הנגיד ז"ל, ואם אמנם כי מרם שקעה שמשו ורחק עליהם אור שמש רבינו הרלב"ח ז"ל, אולם מאשר כי הרב הזה לא ישב בצל העושר והכבוד, ע"כ היה לאל ידו למלאות את אשר אבדו בפטירת הנגיד, אך במצבם המוסרי אבל לא במצבם החומרי, כסף הנדרבות הלך הלך וחסור מיום ליום, כי רוב הכסף הובא מארץ תוגרמא, והיא בעצמה היתה בשפל המצב מאד, מפאת אחינו הנמלטים אליה מחמת המצוק בארצות הנוצרים, מספר התי"ח מקבלי החלוקה הלך הלך וגדול וההוצאה גם היא עלתה למעלה ראש²⁴ מפאת רבוי הישוב כי גם סוחרים רבים מארץ איטליה וסביבותיה באו אליה, ולהמציא מוצא חדש לכסף, לא היה לאל ידי הרלב"ח אשר שמו לא נודע בארצות איראפא ולכן היה מצב התי"ח רע מאד²⁵, אך לעומת זה

ש"ת הרלב"ח.

23) הרב מהר"י ב"ר אב"ר : כי ברגע אשר סמך אותם היה בסכנה גדולה רבני יהודה בן בכא בסכנו לרי עקובא ורק מאשר כי — לדעתו — תלמי כזה הצלחת העם הישראלי ואשרו מר נפשו עליו.

24) כן נראה מדברי הרלב"ח בסוף קונטרס הסמיכה.

25) הרלב"ח בקונטרס הסמיכה תאר כהגות הלצי ובמלים קצרים מצב התי"ח

וסרנסתמו: "מעמד יושבי ירושלים (על התי"ח ידבר) לא די שאינם מעדינים

"אלא שהם מדורים וינונים.

"ובל מי שזוכה לקנות ראש בדמה וכל מעיה אפילו כהנים ומעדינים

נשתנה לטוב כצב המון העם, כהעוסקים במלאכה וכהשולחים במסחר ידם, כי המה לא מנעו מלשלוח ידם בכל מלאכה ועסק⁽²⁶⁾ אחרי אשר רוב הבאים לא היו בעלי מלאכה וסוחרים, וע"כ היה מצבם טוב וכמעט כולם הרויחו חית ידם בכבוד ויחיו חיי נחת ורצון⁽²⁷⁾.

בהעת הזאת מצאו ראשי העיר א"ע מוכרחים למען כלכל לפחות בלחם את התי"ח העניים, למכור את בתי ההקדש⁽²⁸⁾ אשר היו כבר במשכון אצל בעלי הכסף, וגם את הנשואים אשר לא נתמשכנו עוד, וכן ללוות כסף בנשך מבלי משכון מאת אחיהם⁽²⁹⁾ אם לשלם להם אחרי זמן קבוע את כל החוב, או כי יתנו למו סך מועט מדי שנה בשנה כל ימי חייהם⁽³⁰⁾, אולם אחרי אשר אין הבור מתמלא מחוליות, נאלצו עוד ללוות כסף בנשך מאת אילי הארץ על חשבון כסף הנדבות אשר יביאו עמם המישולחים מאחינו אשר בחורל בשוכם הביתה. אולם לפעמים לא רחיקות קרה אסון לאחד המישולחים, או כי פרי הנדבות לא היה די למלאות את סכום החובות אשר חבו להגוים, אז הוכרחו להגדיל את זמן ההלוואה ולשלם רבית דרבית עד כי החבל הדק הזה נהיה ברכות הימים לעבותות העגלה, אשר כמשא כבד רבין על העדה, וכל כסף

י"הו הוא בעיני עצמו כאלו יצא לחירות מבית עבדים וישב על כסא הסגנים."

⁽²⁶⁾ משורת הרלב"ח סי' צ"ו נראה כי אחינו אהוונם בי"ו רחים, והרבה הצרות הננים שכורים היו בידם.

⁽²⁷⁾ נרעמין בספרו קרי' (כ"ט צד 300) מביא מתישבת מהר"י די לאשיש משנת ש"נ ח"ל: "הלא בא השמועה מארץ הצבי כי סקר ה' את עמו ואת ארצו וגם הולכים בני ישראל מנדולה לנדולה בעושר וכבוד מרוב החירות".

⁽²⁸⁾ שורת הרלב"ח סי' כ"ה העתק מסנקס הקהל.

⁽²⁹⁾ מנהגי ירושלים הנדפסים בש"ס חיים וחסד סי' צ"ב.

⁽³⁰⁾ שם סי' צ"א מובא: כי איש אחד הלך לקהל ק' פריהם על תנאי שיתנו לו עשרה כספים בכל שבוע כל ימי חייו ואין בזה משום רבית כי הוא כמקח.

תועפות אחינו כנולה לא היה לאל ידו להסירו מעליה עד זמן לא
כביר לפני זמנינו זה כאישר יבואר.

רבני הקהלות, דייניהם, ראשי ישיבותיהן, וחכמיהן (אשר
היו במשך היובל הזה) הם :

לעדת הספרדים.

הרב יצחק הכהן שולאל (נגיד מצרים לפנים) { רבני העדה.
הרב ר' לוי ׳׳ חביב (הרלב"ח)
ר' דוד ערוך (או ארוך) ⁽³¹⁾ דיין.

ראשי הישיבה :

שמואל מסעוד
יעקב בן מני ⁽³²⁾
דוד ׳׳ שושאן
אברהם ב"ר אליעזר הלוי מחבר ספר ״משא קמרן״ ⁽³³⁾

חכמי הישיבה :

מישה בכה"ר יצחק
שלמה בכה"ר הלפתא
מישה בכה"ר דוד
נתן שתוי

⁽³¹⁾ נזכר במכתב הגיסע משנת רס"ב.

⁽³²⁾ שניהם החתומים בתואר הזה על מכתב בני הישיבה הנדפס בדלבטן גליין

ב"ז שנת תרכ"ז.

⁽³³⁾ שני החתומים האלה נזכרים לראשונה בין חכמי הישיבה החתומים על תקנת
הנגיד משנת רס"א אולם במשך הזמן נתעלו למעלת ראשי ישיבה. ובשם התואר הזה
מוזכרים הגיסע משנת רס"ב.

אברהם בן בוכנריל
 יהודה אלבוטני
 יחיאל עמאן
 שלמה בכה"ר בנימין מקרים
 אפרים בכה"ר שמואל
 יעקב בכה"ר יצחק מר חיים ספרדי
 יהושע בכה"ר סעדיה
 יוסף בן יצחק הלוי
 יצחק בן חיים
 עובדיה בכה"ר יוסף
 הלל בכה"ר אברהם
 אברהם הלוי ב"ר החכם השלם הר"ר אליעזר זל"ה
 יוסף קולין בן במה"ר פריץ בן לגאון יוסף קולין זצ"ל צרפתי
 עזריה כהן שבי
 שמואל המכיר
 שמואל ב"ר הלל יצ"ו
 שמואל בכ"ר סג"ר יאה הלוי
 אברהם בן ישועה ז"ל
 יוסף בכ"ר יצחק דונרי ס"ט
 דוד המנוח ב"ר ישועה נ"ע
 יוסף בכ"ר מר ז"ל אחד
 משה בכ"ר צדוק די קשמרו
 משה תדר ⁽⁸⁴⁾

חבמי העדה:

יעקב מטרייל

⁽⁸⁴⁾ משה עשר החכמים הנזכרים לראשונה החתומים על הסכמת ברית של
 הנגיד הגדול בהקדמת ספר יצחק תורה לה"ש די אבול. והאחרונים החתומים על סכתב
 בני הישיבה הנז.

אברהם אבנודאל
 החכם כמחיר יהודה הכהן
 ר"י אלבו
 ר"י אבוהב
 ר"י בני רב
 ר"י ישראל
 ה"ר עזרא
 ה"ר יוסף
 ה"ר משה די קאישטרו
 הרב משה ב"ר יצחק אל אשקרי
 יצחק מר חיים
 שלמה בהרב החסיד ר"י יוסף סיריליא
 יוסף בן מורנו ר"י אברהם ד"ל צאייח
 ר"י שלמה ב"ר ישע מוכ עתיה
 הרב משה בן חיים בן החכם השלם ר"י ישע מוכ לבית מישאנמו
 הרב יששכר ככה"ר מרדכי דידיע בן סוסאן
 הרב יהודה בכ"ר משה אלבושיני
 ר"י מאיר בהגאון ר"י יוסף סאמי
 ר"י שלמה טורמוש
 ר"י נתן שולאל
 ר"י יעקב ד"ך
 ר"י יצחק חבר
 ר"י אברהם במחיר יו"ט הירושלמי
 ר"י אליעזר הירושלמי
 הרב שלמה מקאמארינו
 הרב ר"י יהודה מקורב"ל הספרדי
 ר"י אליעזר אלבושיני
 ר"י משה אלשקר

[הכתיב האשכנזי מאשר כי מנשים היו מאר במשך חובל הזה לכן לא נזכרים
 שם יצחק עליהם לעת מצוא במקום אחר].

המאה הרביעית להישוב, גם היא כאחותה ההולכת לסניה לא על מצב אחד עמדה, מוב ורע בה התבוללה. בחציה הראשון כוסו במסוה הנשיה רוב מקריה ודברי ימיה, ואך זכרונות מעטות נשארו לנו לפלטה. ובחציה האחרון אמנם נשאר מקום לסופרי דברי הימים לענות בו, אך לעומת זה עליהם למרר ולהאדיב לבות הקוראים כי היא הראתה את ידה הקשה ליושבי ירושלים ותשלח במו את מלאכיה הנוראים, המה : הדבר, הרעב, וקנאת הגוים אדוני הארץ אשר מררו וידכאו חייהם לעפר, ורק משך זמן קמן נתנה למו מנוח למען יחליפו כח לסבול את הרעות היותר גדולות אשר עתדה עוד עבורם.

כאשר אמרנו היה מצב התי"ח הלך ורע, ומצבם הרע הסב גם ברוע המצב של המון העם בעלי מלאכה ומסחר, אשר רק עליהם רבצה מסי הממשלה, ויחלו לחשוב מחשבות איך להקל מעליהם מעט את עול המסים באשר כי גם התי"ח יקחו חלק בתשלומם, ולמען השקט את רוח הערעור הזה, נאספו חריר עיה"ק וחכמי הישיבות יחד, ביום ג' י' כסליו שנת ה' שיח ליצירה, לחזק את תקנות פטור ת"ח ממסים, ובאופן כי כל העובר עליה והמערער נגדה יענש כפי ראות עיני החכמים⁽⁸⁵⁾, אך גם החזוק הזה ללא

(85) התקנה הזאת נרשמה בהקדמת ספר יצחק תורה להרש די אבילו. ודל :

עם היות שההסכמות הכל אינם צריכים חזק שהמה מאושרים ומקיימים בתוקפם מהארץ הנניד וביד דל ומדברי ישיבות התורה של ירושלים הקדומים דל נתקבעו אנו בני ישיבת התורה אשר בירושלים התת' למטה ביום שלישי עשרה לכסליו הש"ח ליצירה לחזק עוד ולעשות גדר להסכמות הנל שלא יוכל שום אדם להקל או לדבר שום דבר לכן הסכמנו שכל מי שיעמוד לדבר שום דבר נגד ההסכמות הנז' ולשאול שום דבר מבעלי תורה כנ"ל כלנו קבלנו על עצמינו לעמוד כנגדו ולבטל דבריו ולהוכיחו. ואם נראה בעינינו להעניש: נענישנהו כפי ראית עינינו. וכי קבלנו עלינו בכל חזק לעמוד כנגד ולבטל דבריו ולהוכיחו אנודה אחת בני דעה אחד כנגד העובר. ולנמור ולקיים כל הכתיב לעיל התמנו שמתנו מה.

דוד בכה"ד ובדוה.

קלניסוס בכה"ד יעקב דל.

הועיל היה ועוד לא עברו חמשה שנים ויקומו עוד הפעם מערערים נגדה, והת"ח וההוגים בתורה אשר לא היו עניים במאד הוכרחו לשאת במשא המסים⁸⁶).

על מקום הרלביח אשר הלך לאור באור החיים בא (בשנת השי"ג בערך) הרב ר' דוד ן' אבי זמרה (הרדכי) אשר כהן שנים רבות בכהונת הרבנות בקאירא בירת מצרים, חכמי העיר וראשיה נתנו לו כבוד רב כפי מעלתו. והוא גם הוא דאג למוכת מצב העיר החומרי, אך כל עמלו היה ללא הועיל כי שרי הארץ ושופטיה כבר הורגלו להעמיס על העם מס כבד מנשוא, וכיחוד בהודע למו כי כסף רב יגיע להעדה מאחיהם שבגולה, וגובהם עוד העמיקו שחתו הישרה.

ומאשר כי לפי התקנה הקדומה אשר כבר הזכרנו רבצו כל המסים רק על שכמ המן העם, לכן לא יכלו מלמ משא נפשם, ויהינו לערער ולרבר תועה על התקנה הזאת. אך גם החכמים ובני התורה לא טמנו ידם בחיקם ויערכו קרב נגד המתפרצים, וביה אב שנת שכז נתאספו כל החכמים ובני הישיבות אשר בירושלם ויחזקו את בדקי התקנה וימיטו חרמות וקללות נוראות אשר תצלנה אזני כל השומע, על ראש כל איש אשר יעז לערער נגדה ולבטלה. ויסיימו בכרכת מי שברך לכל מקימי התקנה ומחזיקי במעזה⁸⁷).

שלמה בבהר יוסף פיריליו. יוסף בן לא"א אברהם צויה דל.

ואנו עדים דם העתקנו ההסכמות האלו מסיים העתקת הרב הגדול הנגיד ולהיה אשר נעתק מנזק ההסכמות אות באות מלה במלה. ולפי שזה אמת חתמנו שמותנו פה והכל שרוב וקיים.

שלמה בבהר יצחק קדקום ויל. דוד נקאם. אברהם גלמס.

86 ר"י עקריש בהקדמת ספרו "אור התורה" על שח"ש.

87 וזה נוסח ההסכמה הזאת הנדפסת בספר "בתר תורה" הנו' אות באות :

אנו בית שבירושלם ראינו שהשעה צריכה לכן ועת לעשות לה' שלא יסירו תורתנו ולכן הסכמנו לקיים את כל דברי התורה הזאת כההסכמה הנו' ונזכרת עין ובמספר

המצב הרע הזה הכביר את אנכנו על יושביה במאד עד כי גם העשירים אשר כספם לא הביאו למו ריוח תמיד לא יכלו

קדושין אנו מחרימין ומגדלן ומשמתין ומקללן ומאדלן על דעת המביח ועד כהרם שההרים יהושע את יריהו ובקללה שקלל אלישע את הנערים ובשמתא דשמתיה ברק למירו ובכל החסות והאלות והקללות והגדלים והשמתות שבעשו מימות מרעיה ועד עכשיו המת ה' וסער מתחולל על רשעים יחול על איש או אשה בכבש או משפחה אשר יתפאר בלבו לעבור על דברי הברית הנז' או מי שיעמוד ויזקם ויערער ויסייע או יגלגל או יגדל במזיד או ביריעה לבטל או להחיר ולהורות או להקל לו או לאחרים בשום דבר מהדברים והתקנות הכתובים בכתב הנז' לא כולו ולא במקצתו לא בארץ ולא בחוץ לא בדור זה ולא בדורות הבאים עד שיבוא משיח צדקנו בכביא שלא להטיל על שום בית שתורתו איסמנו לא עני ולא עשיר שום הסדר בעולם ולא הליאה וזלת הנלייח כי אם ברצונם המבי בלי הכרח כלל ועיקר ומי שיבטל או יגדל במזיד או יגלגל במזיד או ביריעה להורות או להקל לו או לאחרים לשום דבר מהדברים הכתובים בכתב הנז' לא כולו ולא במקצתו בארץ ובחוץ בדור הזה או בדורות הבאים עד יבא משיח צדקנו אכירי אהרן הוא בכל אשר יטנה בבהלה הצא נמצאו באסכרה חרמא מיתתו לא יצא ולא יעבור הדרשו ילכש קללה כסדו וגא יאבה ה' סלח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא והרעה בו כל האלה הכתיבה בספר הזה וסחה ה' את שמו מתחת השמים והבדילו ה' לרעה מכל שבאי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה וכל ישראל יהיו נקים .

מי שביך אבותינו הקדושים והטהורים אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן ודוד ושלמה ואליהו ואלישע ונביאי ישראל ותסדרי העולם הוא יביך כל המחזיקים ומקיימים דברי תקנה זו הקב"ה ברחמי ישרם ויושיעם מכל צרה וצוקה ויארץ שנותיהם וינאלם עם ישראל חברים וכיר אמן .

נאם אמרים ה' לאי במהר יתודה זיל הנקרא ויש אשכנו . שלמה הנז' .
משה מאיר ה' שמאל בק זיל אשכנו . אברהם ה' יעיש .
שמאל בבהר שאול הבהר נע . שמאל בבהר אליעזר וציל . יוסף ציח .

היתקן אות באות מלה במלה מנוח ההסבחה הנז' עם החתומות החתומות הנז' ולראיה כי כן הועתק במנינו עדים ח"ט חת' שמו' פה היום יום ה' לאב שנת השביו לצי"י פה יהושעל תביב .

שלמה בבהר סעדיה השמש הסיפר . יצחק צבאה .

נישוא עוד את עולו הקשהו ולרגלו נאלצו הרבה מחבטי עיה"ק ירושלים, ועמהם גם הרדב"ז לעזוב את העיר⁽³⁸⁾ (בשנת שכ"ז) ויישימו פעמיהם לעיה"ק צפת, אשר אם כי המחסור גדל בה הרבה יתר מבירושלים, אך שריה למשפט שרו, ובוה גדל עוד רעת הבת ירושלים, כי הנשואים אשר רובם היו ת"ח עניים לא יכלו לשלם את המסים במועדם, ולא היה להם עצה אחרת בלתי למשכן את יתר הפליטה אשר היה בידם מקרקעי ומטלטלי בידי הגוים אדוני הארץ, והמה בידעם כי אין להם מקום אחר ללוות, הגדילו את הנשך למעלה ראש⁽³⁹⁾.

אחינו בחו"ל, אשר ישבו בצל שרים ושופטים אשר למשפט ישורו, לא יכלו לתת אומן לכל התלאות הנוראות העוברות על הבת ירושלים אשר שמעו מפי משולחי ארה"ק, וע"כ לא חגרו כח לתמכם בתמיכה גדולה פעם אחת למען יוכלו להחליץ מצרותם והתמיכה הקטנה אשר נתנו על ידי המישלחים כפעם בפעם הועילה רק להותם ולהגדיל איפת חובותיהם⁽⁴⁰⁾.

(38) הקדמת ספר תקון ישיבת.

(39) הרמ לונגאנו בספרו "שובה תיבת".

(40) מצב השפל של העיר הזאת יתאר לנו הרב ר' מנחם די לונגאנו.

(אשר היה בעת ההוא בירושלים) בשיר חרוזי וסקיל במלים חודרים כלית ולב בספרו

"שובה תוכתי" ח"ל :

אפרש כף לכל רוח ועברי	אני ציון ממשכנת ביד צר
ושבעתי בים נשיי כצורי	מצולת חוב בלעתני ומתי—
ואין מי יעלה מן מהמורי	וכל יום אשלחה בים שלוחים
ויגעתי באנחתי וצערי	ויגעתי בקראי חר גרוני
ולא יאמין לדל שלו ובריא	ולא יאמין שבעי אל רעבי

ביד רמה, באמרם : יהם בכרי	בני ציון ! למחר לי יבואן
בידי ? יום קמוב קמב מריי	פרי בטני— ואיך לא החזקתם
וטרפו את שאר צאני ועדרי ?	ביום בו נערו גורי אריות

בשנת שמי' (1586) באה צרה חרשה על יושבי העיר, כי ראש כנסית הישמעאלים (מופמי) בא בקובלנא לפני הממשלה: כי ביהכ"נ של הרמב"ן נתקדשה כבר לשם בית תפלת ישמעאלים ויתן צו להסגירה על מסגריה. הפעם לא עמדו אחינו בכל תוקף נגדו לבקש משפט מאת הממשלה הכללית בקאנסטאנטינאפול עיר הבירה, כאשר עשו לפני מאה ועשר שנים, כי פחד פחדו פן יהיה אף הישמעאלים בעלי חובותיהם עליהם, אם יעזו לבקש משפט על ראש כהניהם, ויאלצום לשלם להם את כל חובותיהם בפעם אחת, ומאשר כי בל"ז צר היה ביהכ"נ הזה מהכיל את כל בני העדה, ע"כ שמו יד לפה ויקבלו עליהם את הדין ויעזבוהו, ועדת הספרדים לקחו למו ביהכ"נ במורד הר ציון⁽⁴¹⁾ והאשכנזים הקדישו בית אחד בחצר אחחתם, (הנשען לביהכ"נ הנסגרי) לבית תפלה⁽⁴²⁾. אולם כאשר ראו ראשי העדה כי המופמי החל לעשות מעזרת ביהכ"נ חנויות לשכור, ועומד עוד על דעתו לעשות מביהכ"נ הזה בית תחינה⁽⁴³⁾ להישמעאלים, הראו לו את שמרי המקנה אשר

הבנים אין לישראל לשלם נשי ציון? ואם ציון ערירי?

(41) הוא ביהכ"נ הנקרא היום בשם ק"ק יתלמיד תורה.

(42) לפי הנראה הוא ביהמ"ד הנקרא כעת בשם "סנהם" ציון אשר בהצר

ר"י החסיד דל.

(43) בסתב הרבית ירושלים אשר הוא המקור האחד להסקרה הזה כתב: בית

טחינה (בסרית) והנה לדעתי הוראתו הוא כמו טחינה (בתירו) בית תפלה רק מרוב

שיהם וכעסם כתבו "בית טחינה" על דרך מוסבת שם. ואשר יאמת את השערתנו

זאת הוא כי בהסתב הנ"י אחרי המלות "בית טחינה" כתוב במאמר מספר בשני חצאי

לכנה "ירגו" בלעז "מוסקיטא" (הסלה הראשונה היא "מורקית" והאחרונה "ספרדית"

*) השם מרגו מזכר ג"כ בספר שכתב ירושלים. ונמכתב בני

השיבה של ירושלים הנדפס בהלצנון גליון כ"ו לשנת תכ"ח כתוב לאמר:

"ונשעת הכעס נפלה חש מן השמים על הארמון על סמך כז עמנו". וגם

ביוסף מאמר ה' ל' 172 ויתן לו מתלום ויבן מרגז טעה".

להם החתומים בבית סקודת העיר, כי אחוזתם היא, ויעירו בו כי מרה תהי אחריתו אם לא יחדל מלחלל את קדושת ביהכ"נ. אך הוא האמין אזנו ולא שב ממחשבתו עד אשר שקלו על ידו אלף גרוש ואז השיב ידו מכלע. אך אחרי אשר כבר לקחו למו הספרדים כהאשכנזים בתי כנסיות אחרים — כאשר הזכרנו — לא שבו עוד אליו, וישאר ביהכ"נ הרמב"ן סגור על מסגרי⁴⁴.

התלאה הזאת אשר לרגלה הוטלו מסים חדשים על המון העם, הסבה ערעור חדש נגד התקנה הישנה של פטור ת"ח מהמסים. עד כי מצאו חוריר ירושלים את עצמם מחויבים עוד בראשית השנה הבאה (שמיז) לבנות דיק וחומה סביב התקנה הזאת⁴⁵). אך כל

ההוראת שתיהן בית תפלה לישמעאלים) - והרב כמיהתי שווארץ דל אשר אסף לראשונה את המאורע הזה בספרו (מאשר כי לא ידע הוראת מלת סרגו) - הבין גם הוראת המלה "בית מחינה" כמשוטה. וליתר באור עוד הסיק ישל צמקין. ומהשם סרגו השמיט (או נשטם) הויין ונעשה "סרגה" אשר באור ובשפת ערבי "בית האוצר". וכן כתבו כל מאספי ומעתיקי דבריו מכלי באור ופרוש אשר באמת אין לו שחר כי איזה קדושה שייך בבית מחינה של צמקין.

(44) מתבאר הרבות ירושלים וינעציוא.

(45) החלש יאמר גבור אני ואיש מלחמה מלחמת תומשי התורה אני כשומר ירים קולו קול תרועת מלחמה ידבר דבר בצואר עתק ילביש צוארו רעסה לאשר ולקיים דברי הרבנים החכמים השלמים בלתי צריכים חווק הלא הםה עתקו גם גברו חיל עשייתם תהל אור כידודי אש שלהבת לבבת ואנחנו ביסם אלהינו קטנו ונתעודד לצאת בצבאות מצוה לקיים דברי החכמים במינו ובשפתינו לבטא משטח (?) הרמים יחולו על ראש איש משפחה או שבט אשר יתפאר בלבו לעבור על דברי הרבנים הגו' ורצו בו כל האלות התובות בספר התורה ואנחנו נחלץ חושים להרים קול בראש כל תוצות ופתח שער עיר ועיר מדינה ומדינה ותנלה ותראה רעתו בקהל לעיני השמש כי בקש לגרש בעלי כיסים הוגים יוסם ולילול בתורתם מהתפסח בנחלת ה' העל אלה תתאסף ה' הלא אלהים יתקדו זאת וביתיה נול. יתשוו והיה למשל ולשנינה ושומע לנו ישכון בסח חן וכבוד אורך ימים ושנות חיים כצנה רצון תעשרנו. זאת תפלת ההל הנדחים בארץ מצרים כותבים חותמים בהדש תשרי השמיז ליצירה סדר כי היא הייבם ובדבר הזה תאריכו ימים על הארמה.

אלה ללא תועיל היה ועוד לא עברו שבעה ירחים ויאלצו חור
ירושלים ללחום עוד הפעם מלחמת תגרה בעד התקנו¹⁶) את
הקמים עליה אשר רבו ויעצמו מיום ליום. אך גם מלחמתם זאת
הועילה למו להחזיק את התקנה על כנינה. רק עשרה שנים כאשר
נזכיר.

[חכמי היובל הזה הספרדים מהאשכנזים נזכרים כלם
בשמותם לתולדותם בספר "אבן שמואל" להרא"ל
פירמקין ולכן נחשוב למותר להזכירם פה].

החצי האחרון של המאה הרביעית הזאת ידאיב מאד לבות
מתחקי על קורות דברי ימי אחינו בירושלים כי צרות מצרות

משה דמרי • שמעון בן א"ם מהרר יחיאל קאשטילאן • בצלאל אשכנזי •
יעקב קאשטרו • אהרן שתי • אברהם הכהן • (פ' כתר תורה).
(46) וזה לשון התקנה הנדפסת בספר "כתר תורה" הני :

ביום שבת קדש חמשה להרש אייר השמיני ליצירה נתוועדו החכמים ובי"ח
ונאמני הקהל וסיבי העיר לפשפש בעניני הקהל ולהקין המענות וחשו להשכמת בעלי תורה
ונורת החכמים השלמים החתי למעלה וראו לאשרה מחדש בכל חומרות הרמות וקללות
הניל ונסף ע"ז קבלו עליהם בשיעור בשרית לאשרה וליסר כל מי שיערער עליה לבטלה
כולה או מקצתה ויהיו הבית מנאן ולהלאה נקיים מכל מס ועול וזלתי הנלייא כניל
שיסרעו כא' דעם וזוה אין הפרש בבעלי תורה עניים בין עשירים כל בעלי תורה
שחורתם אומנתם נקיים יהיו לביתם ולהנות בתורת ה' ולהיות זה אמת חת' שמותי פה
למטה וחת' ידינו תעיד עלינו כמאה עדים כשרים שכך נשבענו עיד רבים כשרים בלי
ערמה ומרמה עד יבא מורה צדק •

יוסף כהן • יהודה לח יבנה • אלעזר ירושלמי • משה המין •
יוסף דיליאן • יעקב אלחמי • עיבדיה ככלי •

העקב את כמית מלה במלה מניח השכמת חכמי מצרים והשכמת החכמים אשר
בירושלים תיכיר ולכן דת' שמיתנו לעדות וליאה •
משה בן ששן • שלמה בנמחזר פנדיה השמש הסופר •

שונות ותכופות באו עליה עד כי באחרונה נפלה כמעט תחת סבל משאה. כאשר אמרנו היה מצב החומרי של יושבי העיר רע מאד עוד מהמאה החולפת, והמצב הרע הזה גבר משנה לשנה בסיבת מסים חדשים ושונים אשר הועמסו עליהם כפעם בפעם, וכאשר הזכרנו רכצו כל המסים הכבדים האלו רק על המון העם, והת"ח גם העשירים פטורים היו ממם. נוסף להצרות והתלאות האלו אשר כבר הורגלו בהם באו עוד עליהם תלאות חדשות:

בשנת שני' פרצה מגפת בעיר, אלה מיושביה אשר היה לאל ידם עזבו את העיר וימלטו על נפשם על החרים והגבעות אשר סביבותיה (47) (מספר האנשים אשר נפלו חללים לרגלה לא נודע אל נכון). התלאות האלו מררו ויעצבו את רוח המון העם עד כי אחדים מהם העיזו לקום ולערער על פטור ת"ח ממסים אשר כבר נתחזקה ונתבצרה פעמים ושלוש, ובידעם כי הת"ח וראשי העיר יתקוממו עוד הפעם ויגדרו את פרצותיה, הרהיבו עוז בנפשם לעשות במחשך מעשיהם ולגלות להישמעאלים בעלי חובותיהם שמות הת"ח העשירים, ומהם פרצו חוק וייספו חתימות עשירי הת"ח על שמרי חובות אשר לזו לתשלום המס, עד כי בשנת שני' בראות הת"ח את אשר נעשה, נועדו עוד הפעם יחד ויחזקו מחדש את התקנה הזאת, ויכתבו בספר: איסור חרם על כל איש אשר יגלה שמות הת"ח העשירים להגרים גובי המס, או אשר יגלגל חוק והפסד בנידון זה להת"ח, בין ע"י עצמו או אפילו אינו ב"ב, ויקבלו עליהם לשלם בכסף אשר יגיע להם מחו"ל ראשונה, את החובות אשר בזיוף נחתם עליהם שמות הת"ח, למען לא יגיע להת"ח כל צער ועג' ע"י, וכן אסרו עליהם לבלי קחת מהם חלק גם לתשלום החובות הישנים ולא בהמסים אשר ימלי עליהם בימים יבואו עד ביאת הגואל (48).

(47) הקדמת ספר דרך הקדש למהר"י מראני.

(48) חיל ההסכמה: יען ידוע ומפורסם כי ההסכמות המופכמות בקרב ירושלים וכל

הסביבה והתקנו אשר נכלו ראשונים ההנהיגו עליהם אסור בארץ המה אלו לא נכתבו ראויים

בישנת שני"ט קרא ה' לרעב על הארץ, והרעב גבר במאד

היו ליכתב כי המה יסוד מוסד בראי מצע הזקום וכמעט בטינו נתנו יען בלי ספק הוחקדש המסירה בבית מדרשם וכל הפרוש מהם כפורש מן החיים ובפרט הכנסת אדונונו הנגיד ולהלכה בענין פירוט הפית' ממסים וארנוניות והפסדות חולתם אשר גם היום דגל תורתו הקדושה לבחלי צאת סבת ציון כל הדרה כי לולא הסנמה זו כמעט נשתכחה תורה מירושלם וען לא יוכלין לומדי התורה שאח' המיסות'ה'ל' ולכן כל חכמי הדורות שעברו מאז ראוי האשדות וכל חכמי א"י תיביב וחכמי דבני'ה'ל' יין כלם כאחד הודו והסכימו וקבעוה לדורות וקיימו ואשרו אותה ובנו עליה חיל והיטה סביב לא ינמץ ולא יתם למען אשר לא יקרב איש זה לפרוץ נדרה וגם אנהני תושבי ירושלים הבאים על הדתים קיימנה עליו בהסמכותיה ובחוקיה עם היות שאינה צריכה חוק כי בן קבלה הדורות הראשונים עליהם ועל דעם ועל כל הדורות הבאים אחריהם וגם בימי החכם השני מורנו הרב כמסדר **בצלאל אשכנזי** קבלתה עליו ועל כל הבאים אחריו וגם עתה באנו במסורת הדת לכהן ברית לפני אלתי ישראל וקבלנו על עצמנו כלנו כאחד וכל אחד ואחד ממנו בפני עצמו בשר'ה' בשית' בנקיה ובבטח פשרים עד כל הנשקעים באמת ועד רבים ועד חכמי ישראל ארץ אשכנז בלי היתר עולמית ועד החכמים אשר זכרו להלן לבחלי המיל על שום בית סה ירושלים שום מסים וארנוניות והפסדות למינותם והשלכות והלוואות כלל ועיקר וולתי כסף גולגלתא בלבד מדי שנה משנה כי בן כתוב בהסכמת הנגיד הנ"ל.

ובימן כי עלה על דעת קצת יהודים כי החכמים אשר לאל ידם אינם בכלל ההסכמה וטענו בחשבונו כי בן מפורש בהסכמה הנ"ל בין עשירים בין עניים ולכן להחזיק לב החכמים הישלימים העומדים פה אתנו היום והם כמסדר אברהם הכהן ירין קרעו בפרט לבחלי קצת מהם ולא משום א' מהם שום מסים וארנוניות וכל מינו הפסדות והשלכות והלוואות וולת כסף גולגלתא בלבד לא על ידינו ולא ע"י שום בר ישראל ולא ע"י שום נזי בעולם לא ברור זה ולא בהורות הבאים עד יבוא מורה צדק ובנו בן שלא לנכסם ולא לחבוע מהם שום פרוטה בפרעון החובות הישנים אשר עליו עד עתה ולא בפרעון שום חוב שיתחדש עליו חיו ולא בערבות ולא בהתימה בשום חוב מהחובות לא בחדשים ולא בישנים לא מעט ולא הרבה לא על ידינו ולא ע"י וולתינו וע"י שום בר ישראל ולא ע"י שום נזי בעולם לא ברור זה ולא בהורות הבאים עד יבוא מורה צדק וזאם באילויקים איהו אדם הן יהודי הן משאר האומות ויעדע' בנגדם או כנגד שום בית ויתבע מהם איהו דבר

עד כי משפחות רבות סבלו, חרפת רעב ולא בא לחם אל פיהם.

אז ישלח אליהם איזה דבר מהכל או יאיים או יזוים עליהם שום נזם נזק בעולם בנוסח או באמנם קצ'ע מעבשו לעמוד נגד המערה, ההא בין שיהיה יחיד בין שיהיו רבים בין נר בין תיטב יהיה מי שיהיה עלינו לבטל רצונו ומהשבתו ולהסד עצמו ולבטל דבריו ביטול נמר ולחלק מעליהם כל נזק והספד והיוק שבעולם ויצא מצידו בין עתיד בין עבר בניסיונו ובמאמניו שאם יספידו מהמת הדברים הנל שום הספד הן רב או מעט עלינו לקרעו להם מבסינו ויען נתגלה לנו כי אחד העם ויין ההתיימית שלשת החכמים הנל בקצת שמרי החובות כנל, ובכלל קבלתנו לחלק מעליהם כל הנל ב"ב וקצ'ע לחלק מעליהם את בעלי החובות את יד בעלי החובות ההם הנל סלוק נמר לממרו והסבמו שכאשר יבואו לנו מעית מחיל לפרעון החובות שנפרע החובות ההם ראשונה למען ינח לב החכמים הנל וכו' קצ'ע מעבשו בבה השביעה הנל בבה כל החומות הכתובות בהסכמת הנזיר ולהלח הנל מדעתנו ומרצוננו הטוב בלתי שום אונם כלל וכלי שום קרמה ומרמה ותהבולה כלל ובביטול כל מיני מדעות שבעולם ופיסול עריות לדעת הרשע'א דל. והיה זה ביום ה' ה' ימים לסבת שנת השני' ליצ' פה ירושלם תיב'ב. לראי' חת' פה והכל שריב וקיים.

מאד י' בינשתי' יוסף כהן. יוסף דיליאן. יצחק אלהי. דוד כהן. עובדיה כהן. יפת כהן.

הועתק את כמות מנחם ההסכמה הנל ולראיה חת' שמי' היום יום ה' לאב השני' ליצ' והכל שריב וקיים. שלמה בכה"ד סעדיה השמש הסופר. יצחק צבאח.

נדרשנו למה ששאלו ממנו על דבר ההסכמה המפורס' אשר בירושלם ממן הנזיר ול ובי' דינו ואחריו חכמים שלמים ובן רבים ראשונים ואחרונים מסכמים ומאשרים ומקימים ונזירים שלא להטיל שום מס והטלה על שום בית שתהיה אומנתנו וכו' ומביאר בהסכמות הנל וכן אנו מאשרים תקנתם ומקימים נזרתם בבה כל אלות הבדית הכתובות לעיל שיהיו על ראש כל מי שיעבד על תקנתם ונזרתם ובכלל הנזרה כל מי שיגורם ויגלגל לבטל שום פרט מהתקנה ושמענו שכתבו שמות הב'ת לפניו הבעלי חובות שלא מדעתם קדשה אלה אינו מנוקא מפשע רב וצריך ליהודי מכאן והלאה שלא יבטל שום בר ישראל בדבר הזה ויבדוקה לו ואנחנו נהלך חושים לדרשו עד הרמה בכל אלות הבדית הכתובות בנזורה. וכל המקיים דברי החכמים ונזרתם יצא עקב רבו בידק יהיה

גם בשבתות וימים טובים ויחיו את נפשם בעושב השדה. ולא רק בירושלים לכד כי גם בצפת ובשאר ערי ארה"ק גבר הרעב במאד. יושבי ארה"ק מהרו אמנם להודיע את התלאה החדשה הבאה עליהם לאחיהם בחו"ל⁽⁴⁹⁾. אך המה כבר הורגלו לשמוע מנגינות כאלו ולכן לא שתו אליהם לב. אז קם ויתעורר הרב ר' משה אלשיך. אשר ישב אז בצפת, ויכתוב על ספר את כל הצרות והתלאות העוברות על יושבי ארץ נחלת אבותינו, ומכתבו זה אשר בשם יחזות קשה נקרא שלח ליושבי עיר וויניציא (אשר בה כיהן בכהונת הרכנות זמן רב) לעוררם כי לא יעמדו מנגד צרת הבת ציון ולא יתנו דמי להם עד כי יראו וישמעו כי גושעו יושבי ארה"ק מצרתם.

כחץ השלוח מיד גבור משכיל אשר יקלע אל השערה ולא יחטא, כן קלעו גם דברי רבינו משה למטרתם. יושבי וויניציא אשר ידעו היטב את תכונת לב רבם ומורם, אשר לא יפרח על המדה כמלא השערה חדרו ורגזו לדבריו אלה, והמה פעלו פעולה עזה על לבותם, ומיד קראו עצרה ויחליטו להוציא קול קורא ליסוד מחדש יקופה לתמיכת יושבי ארה"ק אשר כל איש יתן כפי נדבת לבבו למוכת יושבי ארה"ק⁽⁵⁰⁾, אולם מאשר כי מיסדיה לא קבעו סכום חמן התמיכה, לא האריכה ימים הרבה, הרבה מהמנדבים דחו את הגובה בלך ושוב, ולכן כאשר הגיע עדיהם עוד הפעם מכתב מארה"ק המלא קינים והגה והי, תקנו ראשי העיר ומנהליה ביום ר"ת אדר שנת שס"א: כי כל איש מבן עשרים שנה ומעלה הפורע ימס לא פחות מג' דוקאטין לשנה עליו לתת בזמן קצוב לא

מפי עליון אשר יקים דגל התורה ולוסידיה וארזו כל העיבר על הכתוב למעלה יחולו על ראשו כל ההומרות וההרמיות והאלות האמורות לעיל.

שם טיב עשייא.

משה בלאנטי.

(ס' בתי הייה).

(49) הקדמת האלשיך עה"ת (וויניציא שס"א).

(50) שם.

יפחות מרבע דוקאמי זהב לשנה בעד יושבי ארצה'ק, ורשות להגובים
לכוף ולנגוש להמסרב לשלם, גם בערכאות הגוים⁵¹. אך תנאי
התנו חזר וויניציא עם המחלקים בארצה'ק כי יחלקו את כסף
התרומה לכל המקהלות לפי מספר נפשותיהם⁵².

לראשי עיר וויניציא ופרנסיה נאווה תהלה כי התקנה
האחרונה אשר חזקה במסמרים כל תמוט עמדה באמת ימים רבים
וכסף לא מעט הגיע על ידה לארצה'ק. ואחינו בשאר ארצות אשר
שמעו את שמע פזוק צדקת אחיהם בני וויניציע יצאו גם המה
בעקבותיהם וייסדו בארצותם למושבותם קופות לתמיכת יושבי
ארצה'ק ובמשך זמן קמן נוסד בארצות פולין, בעהמען, ואשכנז
גדבות קבועות וגבאי מיוחדים לגבות את הכסף⁵³ ולשלוח לארצה'ק
והם נקראו בשם ינשיאי ארצה'ק. ובוזה היה לאל ידי ראשי העדות
בארצה'ק לשלם מעט מעט לנושיהם חלק אייךמן מחובותיהם.

51) הקיפה הזאת נקראה בשם יתותם תכנית ישיבת דוד (הקדמת האלשיך

עדות).

52) הקדמת האלשיך עדות. וה נוסח התקנה :

יושם פאריסי מצד מעלת המשימים פאריסי שיחויב כל איש אשר בשם
ישראל יכונה שהוא מן עשרים שנה ומעלה ושיהיה פאריסי סם מן שלשה דוקאמי
ומעלה לפרוע מחצית השקל שהוא רביע דוקאמי לכל שנה ושנה. והפרעון יעשה בשבוע
שתחיל בה פרשת שקלים. ויבואר שגם אם יהיה בערך אחד יותר מאחד מן עשרים
שנה ומעלה יובן שכולם יפריעו מחצית השקל. ופרעון זה יהיה נגבה על ידי מעלת
תהלת הגאונים הלא המה כשהידיד אבינדרו ציוניאל ובמהר בן ציון צירפתי ובמהר
לב סרוואל נרי. ויתחיל הפרעון משבוע זאת וכן תמיד מדי שנה בשנה. ויהיה כח ורשות
ביד מעלתם לכוף ולנגוש למכור חץ לפרוע פרעון זה בכל מינו בפיות ובעשיג. והמעות
הנזכרים יחויבו מעלות הגאונים לחלקם כפי ערך נפשות סכל הלשונות לאשכנזים ספרדים
סרסרניים ואיטליאני חולתם דהיינו שיסדרו שיחלקו שם באי באופן זה לכל קהל וקהל
יציר לספער נפשות ולפי המק. גם הי הוא ביהמני יתן הציב. ויהי כן רח ארר שני
שמיא סה ויניציא.

53) מכתב השליח הנדפס במע יוסר ציון הנאמן שי תריני נר קדמא.

ומהעת הזאת נהפך עליהם הגלגל לטובה, ומצבם הלך הלוך וטוב משך עשרים וארבע שנה הבאות. מסים וארנוניות חדשים לא הושלו עליהם וגם האדמה נתנה את יכולה לברכה בכל משך העת הזאת. ומספר העולים לירושלים, כן מעדת הספרדים וכן מהאיטלקים, הלך הלוך ורב. האחרונים אשר שפת הארץ דרכיה ונמוסיה מהר היה למו וכלכתם ברחובות קריה, הכירום גויי הארץ כי גרים המה, סבלו לפעמים תלאות ויסורים מקנאת הגוים ומשובתם, ולכן ישבו כל היום כלואים בבתייהם, אך חיבת ארץ קדשנו המתיקה למו גם את המרוות והתלאות האלו ויקבלום באהבה⁽⁵⁴⁾ וכיחוד החל כוכב הצלחתם לעלות בסוף ימי הציריהיובל הזה, (בשנת ש"פ) מהעת אשר על כס ממשלת תוגרמה עלה השולמן רב חסד מוראד ובשמו משל על עירנו השר מחמוד פאשא ישר לב ואוהב צדק. כי מעת הזאת הומב גם מצבם המדיני כי הוא משך חסד לאחינו ויבנה מכספו בנין נאה על קבורת רחל אמנו⁽⁵⁵⁾ העומד עד היום הזה ובכל משך ימי משרתו סכך עליהם בכנפי חסדו לכלי יאונד להם כל רע, ויקנו בתים ושדות וגם הקימו הרבה בתים חרביני ויהיו חיי נועם ושלות השקט⁽⁵⁶⁾.

בשנת שפ"ב בא רכנו רבי ישעיה הלוי הורוויץ (השל"ה) מפראגעיר מגורו דרך סוריה ומשק לארה"ק. ראשי עדת האיטלקים אשר בירושלים כאשר שמעו כי הרב השליה הולך לארה"ק מהר לשלוח אליו אחד מראשיהם עד צפת, ה"ה הרב המרומם מ"ה נתן מק"ק פ"ס ובידו נתנו כתברבנות כי מקבלים המה אותו לאב"ד וראש ישיבה עד ביאת הגואל, ויתנו לו רשות לקצוב לו שכירות ככל אשר יחפוץ; מאשר כי פחדו פן יקדימום בזה יושבי צפת, וכן היה באמת כי בבואו לצפת מהרו ראשי וחכמי עדת הספרדים והאיטלקים

(54) ש"פ ש"פ

(55) מכתב הניסע הקראי משנת ת"ד הניסע ב"י "ננוי ישראל" כ"פ"ב

(56) מכתב הרבות ירושלים בראשיתו

יחד לחלותו כי ישים את עטרת הרבנות על שכמו, וכספר רב יתנו לו
בישכרה, אך הוא כבר גמר אומר להתישב בירושלים ויאות לבקשת
הציר אשר עדת אישכנזים בירושלים שלחו אליו, ובגדול צדקתו
לא אבה לעשות באהיק מתורתו קדום, ולא אבה ליקח שכירות
מאומה רק הוצאות דרכו מצפת עד ירושלים, ודירה נאותה וכלי
בית, ולשלם בעדו כל מסי הממשלה, כן המס הקצוב לגולגלת וכן
שאר מסים וארנוניות, וביום הששי לסדר ויפגע במקום ירח מבט
בערך) בא ירושלימה⁽⁵⁷⁾, כל בני העיר קבלוהו בכבוד גדול ועדת
האשכנזים נתנה את כתר הרבנות על ראשו והיא הלמתו, כי בכל
משך ימי שבתו בירושלים פעל הרבה להמבט מצב קהלותיה וביחוד
למצב עדתו, ויגדיל וירחיב בכל כחו את הלימוד בהישיבות, וסדריו
אשר היה פרוע ומסוכסך מאד; ואופן למודו והסדרים החדשים אשר
ערך בהישיבות מציא חן בעיני חכמי העיר עד כי הרב ר' מאנוש
אשר היה רב אב"ד בהעדה הזאת לפניו בא ללמוד בישיבתו⁽⁵⁸⁾.
וגם למצב החמרי של עדתו דאג וישלח מכתבים כפעם בפעם
לראשי עדת פראג והערים אשר סביבותיה ויודיעם את מצב עדת
האשכנזים ועניני למדיהן, והמה אשר ידעו את רום ערכו ומעלתו
מהרו לתמוך בידי עדת האשכנזים בתמיכה נאותה. אך לדאבון
לבבנו לא ארכו ימי שלותם ואחרי עבור חמש שנים מיום עלות
הרב בעל השליה על כס הרבנות נאלץ הוא ועמו רוב בני קהלתו
לברוח מירושלים לצפת, כאשר נבאר.

בשנת שפ"ג החלו איזה מעדת הספרדים לדבר תועה על
ראשי העיר ופרנסיה לאמר: כי יעזו את הישרה בדבר חלוקת
כסף התמיכה הבאה מחו"ל, וילידי הארצות אשר משם בא כסף
רב לתמיכת יושבי ארז"ק חפצו להפריד משאר בני העדה וליסד
למו עדה לבדם למען יחולק הכסף הבא מארץ מולדתם רק ביניהם

(57) מכתב השליה הנדפס במ"ע ישיבת ציון הנאמן לסגת הדין נ"י קמ"א.

(58) שם שם.

ואת חפצם זה הודיעו לנשיאי ארה"ק בארצותם, וירחיבו עוד עז
בנפשם לדבר סרה על ראשי העיר ופרנסיה באוני אחיהם אשר
באו לבקר את ארה"ק ולשוב לבתיהם. ובני ירושלים וראשיה
כהכמים הרואים את הנולה, ראו כי ניצוץ הפירוד הזה יוכל להיות
ברבות הימים לשלהבת איש ריב ומדון נורא אשר תאכל את כל
חלקה טובה בבת ציון, ולכן מהרו לחדש בכל תוקף את ההסכמה
הקדומה אשר היתה בעדת הספרדים לבלי עשות פירוד בהקהלה
ולגזור גם עונשים קשים על האיש אשר יהין לעשות פירוד בהקהלה
להסב ריב ומדון או לסכסך איש באחיו ולדבר תועה על הרבנים
אלוסי הקהלה.⁽⁵⁹⁾ והתקנה הזאת אשר חדשו במרם התגלע הריב,
הועילה לעדת הספרדים כי תעמוד באחדותה, כי הרבנים והראשים
שמרוה מכל משמר ויחדשוה בכל עת הצורך, והיא שעמדה להם
גם עד היום הזה.

חצי יובל שנה עוד לא נמלא מעת אשר כוכב הצלחת הבת
ציון החל לעלות והנה עוד הפעם התקדרו השמים ועננה הרת אופל
וצלמות כסתה את שמי אחינו אשר דכאה לארץ חיתם. בסוף שנת
שפ"ה מקץ חמשה שנים למשרת מהמוד פאשא הישר באדם, מכר
מישנה פחת דמשק את משרת ירושלים והערים אשר סביבותיה
לאיש אביר לב ואכזר ואיבן פרוך שמו. האיש הזה אשר
תאוותו לצבור כעפר כסף לא תדע שבעה, העליל על כל יושבי
הערים הסרים למשמעתו, מבלי הבדל דת, עלילות ותואנות לא
שערום כל הפחות והפקידים אשר היו לפניו, ויעמים עליהם מסים
ובסף ענושים חדישים לבקרים, אך את כל אכזריותו חדון לבבו כלה
בהיהודים. העם הדל והנדכא הזה אשר זה שנות אלפים הנהו
מטרה לחצי כל מעול וחומץ, ועליהם לא חיפש כל עלילה
ותאנה רק בכל פעם אשר תאות הבצע החלה לבעור בלבו, תפש
אחדים מפרנסי היהודים ונכבדיהם וישליכם בבור השבי עד אשר
ישקלו על ידו כסף סדיונם כאשר שת עליהם, ואם אחרו מלהביא
את הסך אשר ביקש גוסרו ונענו ביסורים קשים ומרים. יסורים

(59) התקנה הזאת נדפסת בה"ד של "היב צד" 147.

אשר אך בימי משפט הכהנים בספרד נשמעו, ולשמעם תסמך
שערת כל שומע, עד כי במשך עת קטנה הריקו כל נכבדי
העיר ועשיריה את צרוחת כספם, והנשים נאלצו לפרוק עדים
מעליהם למען פדות במחירם את בעליהן ואבותיהן מידי מעניהם
כה. אך נפש העריץ עוד לא אמרה די, ועוד היתה ידו נטויה
לענותם ולדכאם עד דכא. ראשי העיר ונכבדיה סחזו לברוח ממנה
פן יכלה העריץ הזה את נקמתו ועברתו בהעניים והדלים הנשארים
בה, ולכן לא מצאו מפלט להנצל ממנו כיא להחבא במערות
ובנקיפי הסלעים במקום לא תשורם עין הצורך ומשרתיו עושי
רצונו, ואת המסים וכסף הפדיון אשר העמים עליהם הניעו לידו
על ידי אנשים מדלת העם, וכה גדל פחד לבבם עד כי לא יצאו
ממחבואם אף להתפלל בימי שבת ומועד, ובית ה' היה מלא רק
מדלת העם עניים ואביונים אשר תואר פניהם העיד עליהם כי
בביתם אין לחם. ושאר אחינו יושבי העיר אשר כבר כשל כח
סובלם לסבול עוד, מהם נסו לבסות גריתם במלחים ובלויי סחבות,
מהם התעמטו בשמלת אישה ויבכחו מהעיר, (כי העריץ פקד על
השוערים לבלי יניחו כל איש יהודי לצאת מקיר העיר וחוצה)
עד כי במצב רע ומר כזה לא היתה ירושלם מיום אשר נחרבה ע"י
הרומאים, כי גם אחרי אשר איבן פרוך נתסם בכף פחת דמשק,
משל על העיר גיסו אטמאמן אגא איש רע ואכזר כמוהו
ואחרי עבור זמן לא כביר נמלט איבן פרוך ממאסרו וישב עוד
הפעם ירושלימה, ויוסף לענותם ולדכאותם מבלי הסוגה, כי האיש
הזה היה עריץ ואביר לב מאין כמוהו עד כי ערב בנפשו ללחום
עם המיסעלים ההרשואנשי חילו, אשר שלח מושל תוגרמה השולטאן
רב חסד מוראד למלא את מקומו, וכה שתו כל יושבי ע"ק
ירושלם וסביבותיה את חמת העריץ הזה קרוב לשנתיים ימים, עד
י"ב כסליו שנת שפ"ה, אשר אז נאלץ לעזוב את העיר, ותהי
הרוחה ליושביה.

את פרטי קורות העת הקטנה הזאת, אשר על ידי מקריה
הנוראים כתקופה מיוחדת בקורות היהודים בע"ק תחשב, כתבו

ח"ר עייק בספר ויקבהו בשם "חרבות ירושלם" (60) ואותו שלחו ביד אחד מהם לויניציא. למען יעורר את לב אחינו לתמוך מהר בימינם ולפדותם מנושיהם ובעלי חובותיהם ויוכלו עמוד, ואנחנו לא נמנע מלתת לפני קוראנו את פרשת המצוקות והתלאות אשר עבר עליהם בעת הזאת, ואת שמות החכמים והפרנסים אשר נשאו במשא העדה בעת הזאת, למען יעמוד שמם וזכרם לדור אחרון. כי כל איש איש ישים עינו במכתב הזה יבין כי אף אם היתה מטרת בותבי המכתב לעורר רחמי אחיהם עליהם לחלצים מצרותיהם, בכ"ז רחוק הוא מכל הפרזה וגזמא, ובכל ענין ומקרה אשר הזכירו הזכירו גם את שמות האנשים, היום והחדש אשר בו קרה המקרה הזה.

כאשר בא מחמד איבן פרוך לירושלם לשבת בה בתור משנה, הביא עמו שלש מאות גבורי חיל מזוינים, הנודעים אז בשם "סיימיני". ואותם הפקיד לשומרי ראשו, ולשמור את שערי העיר ומבואותיה. ועוד בימים הראשונים לבואו החל להכביר את עילו הקשה על כל יושבי העיר, ומבלי כל עלילה תפס את פרנסי

(60) המכתב הזה נדפס בניציאה בשנת לה' הישועה על עמך (השניא רפ"ט). וזה נוסח שער המכתב :

"חרבות ירושלם"

שמו מורה עליו מה מבו של ספר זה, כי משמו כן הוא מגיד מקצת הצרות אשר עברו חלפו על ירושלים עיר הקודש ויחריבותה, כן ישוב ד' לשוב עליה לטוב וינחם כל חרבותיה במהרה בימינו אכ"ר.

ולפיכך הוסיפו חכמי עירי ירושלם, וזם הרבה מחברי עירי וויניציאה יציא, ולרוב החכם ובר כמדייר רמשיש תינם את הכנו לשפת אשכנזית והרשימו בספר "סיימיני" היצאת ה' פאטעלעס בשראנ.

היהודים ויפקוד עליהם כי יתנו לו כסף כפר פדיון נפשם, וכראותו כי מיראתו ממלאים המה שאלתו, הוסיף לשאול מהם שאלות ותביעות על סכומים גדולים חדשים לבקרים, ומלבד המסים הכבדים בכסף מזומן אשר העמים עליהם, עוד התחכם להביא בפעם בפעם סחורות שונות, כמו: שמן זית, שמן שומשין, בורית ועוד, ויאכף את ראשי היהודים כי יקנו ממנו את כל הסחורה פעם אחת בהמחיר אשר שת עליהם, כמעט פי שנים מהמחיר הקצוב עליהם בשוק, ומאשר כי לא נמצאו בעיר סוחרים אשר יוכלו לקנות את כל הסחורה בפעם אחת, ומה גם אחרי אשר בעלי הכסף נתרוששו על ידו במאד, והנוגשים אצים בהם לאמר: הביאו לאדוניכם מחיר הסחורה, נאלצו ראשי העדה למכרם בפחות מהמחיר הקצוב עליהם בשוק, ולמלאות את החסר מקופת העדה, כל בקשת ראשי העדה ומענותיהם כי היהודים יושבי ירושלם דלים וראשים, ולא יוכלו לשא את משא המסים אשר הוא מעמים עליהם כפעם בפעם, בדי ריק היה, כי הוא באחת: כי אוצרות חושך ומטמונים מסתרים ליהודים, ולא השיב ידו מבלע, ולכן נאלצו ראשי העיר ועשיריה להחבא במערות למען לא תשורם עין הצורר בעברו ברחובות קריה, אך גם התחבולה הזאת לא הועילה הרבה, כי הוא העיק תמיד את שתדלני הפרנסים כי המה יביאו לו את הכסף אשר ביקש, ויהי בראותם כי כלתה עליהם הרעה ואין כל עזר, שלחו בסתר מכתב לאחיהם אשר בדמשק לבקש מהם כי יעמדו לפני פחת עירם, ויתאוננו באוניו על כל התועבות והעלילות אשר איבן פרוך עושה לאחיהם בירושלם, מושל דמשק אשר היה איש ישר לב ואוהב צדק, מהר לשלוח ירושלימה שופט (קאדי) אשר ישים עיניו על איבן פרוך כי לא יעות משפט ולצדק ישור.

היהודים שמחו בראשונה על ביאת השופט, ויהי כאשר שלח איבן פרוך לשאול מהם כסף התאוננו באוני השופט, והוא הכמיח למו לעמוד לימינם, אך באחרונה ראו כי נכזבה תוחלתם, כי גם עיני השופט בהו לנוגה ברק הזהב אשר איבן פרוך האציל

לו ולא חזו עוד גמחות, ולא הכבד ידו על איכן פרוך כי יחדול
 מלענותם, והוא בראותו כי יד השופט תכן עמו ולכבו רעמה על
 אשר הרהיבו היהודים עזו להתאונן עליו, ויהי ביום השבת ו' אייר
 שלח לקרוא להחכם הנעלה כהר שמואל מרדיאולה נרו אשר
 אותו מינו ראשי העדה לממלא מקומם וכא כחם אצל המשנה,
 ויאמר לו ר' דוד בנו אני אלך תחתך, וילך הוא ועמו הזקן
 ונשוא פנים כר' משה רומאנו, ויהי כבואם אל המשנה, ויאמר
 לר' דוד איפה אביך? ומדוע לא באת לישרתני עד היום?
 וישיבהו יבי אדוני עבדך אבי מרוד הוא בכל עת בעבודתך, ואני
 כמוהו מתעסק תמיד לשרתך כי כל היום רגלי ממהרות לחיץ
 אנה ואנה למצוא מעות בעד היהודים לצרכך. אחרי כן פנה אל
 הר' משה רומאנו ויאמר אליו: מדוע התאוננת עלי אל השופט?
 וישיבהו: כי לא היו דברים מעולם, אך הוא לא שעה לכל
 דבריהם ומענותיהם ויצו לאסרם ולענותם ביסורים קשים כל
 הלילה ובבקר יתלו אותם בשכונת היהודים, משרתיו עושי רצונו
 אשר גם הם היו אבירים ואבירי לב כמהו, מילאו את סקדתו עוד
 ביתר שאת, ובילוק באשי ראש חיל הסיימיני, עינה את ר'
 דוד ביסורים קשים כל הלילה, וככל אשר הוסיף הרוד לבקשהו כי
 ירף ממנו אחרי כי אין לאל ידו להביא את סך הכסף אשר שט
 עליו, כי איש עני הוא, ומעסק הסרסרות ירויה אך לחם חקו, כן
 הוסיף העריץ לענותו ולדכאו, ויתחוב תחת צפרניו קנים חדים,
 ועוד אמר לתלות על צוארו מחתה מלאה גחלים וגפרית, אם לא
 ימחר לשקול על ידו סך 2000 גרוש⁶¹ כפר פדיון נפשו, כאשר נזר
 עליו המשנה איכן פרוך.

עדה וסלצות אחזה את כל היהודים לשמע השמעה
 הנוראה הזאת, וימחרו ויתפרקו את נזמי נשיהם ובנותיהם, וכל

61) עליו להעיד כי ערך ה גרוש בעת הזאת היה הרבה יתר מערכו כעת.

ולפי דברי הר"ש בספר תבואת הארץ חז"ל היה מחיר דוקאטי אחד ארבעה גרוש, אך

לדעתי הפיו על המדה.

איש אשר נמצא בידו כלי כסף וכלי זהב השאילו לסדן השבוי. ויבואו לבית המשנה קופה מלאה חפצים לערבן על הסך אשר ביקש. ולב כל היהודים יושבי ירושלם נמוג ויהי למים, כי ראו כי כלתה עליהם הרעה, וכי גם השופט ללא הוא, ויתחששו רבים מהם בכגדים ממולאים ובכלויי סחבות, ומהם לבשו שמלת אישה ויעזבו את העיר וימלטו על נפשם, ועי' נשבת הת מחוי אשר הרבה מעניי העיר התפרנסו ממנה, ובטלו הישיבות ובתי הדינין, וגם בבתי הכנסיות נמצא אך מנין מצומצם עניים ודלים; אולם פרנסי העיר וראשיה עמדו על משמרתם ולא אבו לברוח מהעיר לבלי יעוררו עוד יותר את חמת העריץ ויעשה כלה בדלת העם, וישאו ויסבלו בדומיה את איש נמל עליהם גורלם, (זכרה למו אלהי לטובה) אך לא יצאו מקירות כתייהם וחוצה למען לא תפגשם עין הצורך ומשרתיו, ואת המסים אשר העמים עליהם המציאו לידו ע"י אנשים מדלת העם אשר העבירו קול כי הפרנסים ברחו מהעיר, ונפש העריץ עוד לא אמרה די בראותו כי נתרוקנה העיר ויצא מכת ציון כל הדרה, וברח תמוה שפ"ה פגשו נוגשי המשנה את ר' אברהם אושפי'ראל ויתפשוהו ויעללו עליו עלילות דברים לאמר: כי הוא אחי ר' יצחק אברהם אשר הכה בלשון את איבן פרוך לפני כבוד סחת דמשק, ויענוהו ויכוהו הכה ופצוה בכל הלילה ההוא ולמחרתו עד כי כמעט הגיע עד שערי מות! ובאחרונה הצליח בידו לסדות את עצמו בסך 500 גרוש.

אחרי עברו כששה ירחים מיום אשר הוסקד איבן פרוך למושל על ירושלם, הוסקד מאת פחת דמשק ללכת בראש האוורחה החולכת בכל שנה למעקקא להשתחות על קבר מחוקק דתם. איבן פרוך אשר ידע בנפשו את כל זדק לבבו ורשעתו לא אבה אמנם לקבל עליו את המשרה הזאת מפחדו מן מתאנה הוא לו סחת דמשק, ובעברו דרך שם יתפשהו בכף וכגמולו ישיב לו, אך שופט העיר מנעהו מלהמרות את פי סחת דמשק בזה והוא נתן בידו כתב המעיד על ישרו ובר לבבו, ולממלא מקומו בירושלם

עד ישובו, הפקיד את אטטאמאן אנא גיסו.

אחינו שמחו בראשונה על צאתו מהעיר למצער על משך ירחים אחדים, כי בימים הראשונים שנת אטטאמאן אנא בחלקות למו, אך שמחתם היתה אך עד ארגיעה, כי עוד לא עברו חדש ימים מיום אשר לקח אטטאמאן את משרת העיר בידו ויחל גם הוא לבקש מאת ראשי העדה כי יתנו לו אלף גרוש, הראשים אשר ידעו כי כבר דלל וחרב אוצר העדה ומוצא לכסף אין, אמרו להשיך איל יהוד⁽⁶²⁾ כר' שמעון בן כר' שאול כהן, כי יאמר לאטטאמאן אנא כי אין לאל ידם למלאות חפצו הפעם, ובסתור שלחו ציר מיוחד לה'ר חיים די שיהיו זקן ואיש אמונים, אשר ישב בעת הזאת בנת (רמלה) לבקשהו כי יכתת את רגליו לדמשק להתנפל לפני כבוד הפחה ולבקש מאתו כי יצוה על אטטאמאן במסגיר כי יחדיל מלהעיק ולהצר ליהודים. אטטאמאן אשר ראש פתנים תחת לשוננו לא דבר קשות עם השיך איל יהוד כאשר אמר לו כי היהודים לא יוכלו לשקול על ידו את האלף גרוש אשר שאלו, רק באמרים רבים השיב לו: כי יתנו לו למצער חמש מאות גרוש, ואחרי אשר גם שאלתו זאת לא נמלאה, גם אז לא בערה כאש חמתו ולא הכביר עליהם עולו כי יתנו לו את אשר ביקש, ולכן האמינו ראשי העדה וכל יושבי העיר כי בלבבו לא תקונן אכזריות נוראה כבלבב איכן פרוך גיסו ויצאו ממחבואם, ויבואו להתפלל מדי יום ביומו בבתי הכנסיות מבלי מגור מסביב, והי ביום י"א אלול שפ"ה, ויצו אטטאמאן את אנשיו ויבואו אל בתי הכנסיות של הספרדים והאשכנזים ויקחו חמשה עשר אנשים מחשובי העיר ונכבדיה, והם: הרב ר' ישעיה הלוי הורוויץ (השלי"ה), והחכמים המעולים כה"ר יעקב רומאנו, וכה"ר שמואל חמיץ, וכה"ר משה טרינקי, וכה"ר אליהו רבא, וכה"ר יהודא אישפריאל, וכה"ר משה לובלין, והרופא כה"ר יצחק חאביליו, וכר' אליהו ישראל, וכר'

(62) ראה מאמרנו "יהודים באין הצב" בהירושלמי שנה ב' צד 19.

משה בבא, ובר' יעקב לוי, ובר' מנחם נהר, ובר' אליא
 ן טיפא, ובר' משה אשכנזי, והבחור כה״ר משה קורדובה.
 ואח״כ הלכו לבית החה״ש כמה״ו שמואל ן סיר נר״ו, ויתפשו את
 חתנו כמה״ר עזריה זאבי, ואת ר׳ ישראל ב״ר יחיאל אשכנזי
 ויתנום במשמר, ויאמר להרגם אם לא ישקלו על ידם כפר נפישם
 20000 גרוש.

לב כל איש נפל במאד למראה השערוריה הזאת, אחדים
 מנכבדיהם נסו ללכת לפני שופט העיר (קאדי) לבקש מאתו
 רחמים בעד הנאסרים, אך בקשתם שבה ריקם, ולכן מהרו לשלוח
 עוד הפעם ציר מיוחד לדמשק לתנות באזני אחיהם שמה את
 מצוקותיהם ותלאותיהם, החכם ר׳ יואל בלוי׳ הש״ך אל יהוד
 הנז׳ הלכו אל אמטאמאן לדבר עמו בדבר הנאסרים, ואחרי הפצרות
 רבות עלה בידם להוריד את כסף פדיונם על סך 11000
 גרוש, והמה התפשרו בניהם כי לתשלום הסכום הזה יתן כל אחד
 מהנתפסים כאשר תישג ידו, רובם יצאו מבית האסורים במשך
 מ״ו יום, אך החכמים בר׳ יעקב זמאנו, וכהר׳ שמואל חמין, ור׳
 אליהו ישראל, ור׳ יעקב לוי, ור׳ אלי ן טיפא, ור׳ משה קורדובו
 אשר לא השיגה ידם לתת את הסך 800 גרוש החסר עוד להסכום
 הנז׳ נשארו אסורים במשמר ונוגשי אמטאמאן ענום וייסרום
 ביסורים קשים ומרים למען ימהרו להביא את כסף פדיונם, אך
 כל עמל קרוביהם ושאר ראשי בני העדה לא הועילה למו להשיג
 את מכסת הכסף הדרוש, ויהיו אסורים במאסר גם בליל רה״ש
 של שנת שפ״ז הרבה מחשובי העדה הלכו לבית האסורים לדבר
 על לב הנאסרים ולנחמם, ולהודיעם כי עושים המה כל אשר
 בכחם לאסוף את הכסף, אך לעז לא עלה בידם, וימאנו להתנחם,
 כי השוטרים אימו עליהם להפליא את יסוריהם על אחת שבע
 אם לא ימהרו להביא את החסר עוד לכסף פדיונם, ויהי ליל יום
 הזכרון הזה ליל צרה וחשכה, ליל שואה ומשואה לכל יושבי
 העיר.

אך הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל, וכאשר הגיע

הרין לכבוד הר' חיים ד' ישיה אשר ישב אז בדמשק, מהר לקחת עמו הרבה מנכבדי העדה וחשוביה ועמדו לפני הפחה, ויספרו לו את כל העלילות והתועבות אשר אמטאמאן אנא עושה לאחיהם בירושלם, והוא נעתר לשאלתם ויטהר לשלוח את אחד מפקדיו עם שלשים אנשי חיל ירושלימה ובידו מכתב לשופט העיר כי ימהר להוציא את האסורים לחפשי, וביום א' של רה"ש שנת שפ"ו הגיע הפקיד ירושלימה, וכאשר נודע לאמטאמאן כי בא הפקיד דמשק ועמו כשלשים אנשי חיל מיהר ויוציא את האסורים לחפשי, לשמחת לבב כל בני העדה.

כאשר נודע לראשי העדה כי בא פקיד דמשק ירושלימה מהרו וילכו אל בית הפקודות ויתאוננו באוזניו ובאוזני שופט העיר על דבר הסך 10200 גרוש אשר אמטאמאן אנא לקח מהם בגזל. הפקיד אמנם אבה להכביד אכפו על אמטאמאן כי ישיב למו את הכסף, אך באחרונה ראה כי השופט גם הוא בעצה אחת את אמטאמאן ועמו אך כשלושים איש וירא לנפשו ויטהר לעזוב את העיר ללכת בדרך אשר בא בה, ויהי כאשר ראה אמטאמאן כי פקיד דמשק הלך לו ויוסיף לדכא את היהודים ולבקש מהם את הסך 800 גרוש אשר נשארו עוד חייבים לו לסדיון כפר נפשות הנאסרים, ועוד סך 700 גרוש אשר נתן — לפי דבריו — לפקיד סחת דמשק למען לא יכהו בלשון באוזני אדונו, ולמען לא יוסיף עוד לענותם נעתדו כל יושבי העיר יחד בתפילת השחר של יום הושענה רבה בביה"ב, ונכבדי העדה פשטו מעליהם את בגדי יום טוב ויתנום ע"י הפרנסים לתתם במשכן על סכום הכסף אשר הוא שואל מאתם, וביחד עם הנשך אשר נאלצו לשלם במוקדם, לו קרוב לאלפים גרוש.

שופט העיר אשר ראה כי איבן סדך וממלא מקומו אמטאמאן אנא מלאו חוריהם זהב מדמי היהודים האומללים, ויאמר, לאחז גם הוא במעשיהם, ויהי היום (חשן שפ"ו) ויאמר השופט לבנות מהבית הננסת אשר נסגרה בשנת שפ"ו, (כאשר

הזכרנו למעלה) בֵּית מַחֲנֵה⁽⁶³⁾ ולמען הראות ליהודים כי אין מי יעמוד נגדו, החל עוד בו ביום לתקן מעוזות ביהכ"נ חניות. פרנסי היהודים קדמו סניו ויבקשוהו כי יחדל מעשות כדבר הזה כי הבהכ"נ הזאת להם הוא ויראוהו את ספר המקנה החתום בערכאות הממשלה, אך הוא האשים אונו לשמוע דברי תחנוניהם, ויאמר: כי לא יחדל מלעשות את אשר זמם אם לא ישקלו על ידו 1000 גרוש, ומאשר כי האונו הפרנסים דבת הרבה מהמושלמים לאמר: כי אם לא יעלה בידי השופט להוציא מהם ע"י התואנה הזאת את האלף גרוש אשר הוא מבקש, יעולל עליהם עלילה אחרת למען בצע את זממו, לכן הסכימו הפרנסים ללות אלף גרוש, ולתתם להשופט למען יחדל מהם. והוא נתן על ידם פסק דין כתוב וחתום בערכאות הממשלה: כי הבית הזה נבנה מאת היהודים מימי קדם לשם בית הכנסת, ואיש לא יוכל להניא אותם מלהתפלל בו כחפצם.

ביום כ"ג מרחשון פשטה השמועה בעיר כי איבן פרוך שב ממעקא, והנהו הולך וכא לביתו, ויהי כאשר נודע הדבר להפרנסים ויקהילו את כל בני העדה ויאמרו עליהם לאמר: אתם ידעתם את כל אשר עבר על נפשנו מיום אשר הופקד איבן פרוך למשנה על עירנו, ואת החובות הרבות והעצומות אשר הננו חייבים כבר ליהודים ואינם יהודים, עד כי כבר כשל כח סוכלנו, עתה איבן פרוך הולך ושב אלינו ואין כל פסק בלכבנו כי לא יחדל מלדרוש מאתנו כסף כדרכו, ולכן בחרו לכם אנשים חכמים וידועים אשר ילוו אלינו, ואתנו יחד ישאו במשא משמרת הקדש, למען נוכל עמוד, ויטבו דבריהם בעיני העדה, ויער ה' את רוח החכמים המעולים כה"ר שלמה חדיד, וכה"ר יואל הלוי, וכה"ר ישו מוניין, וכה"ר שלמה רומאנו, והרופא הנבון כה"ר יעקב אבוהב, וכה"ר אהרן לגביו, וה"ר דינר מערבי, וכר' שלמה שאנגי, ויאותו לקבל עליהם את עול הפרנסות, ולהיות

(63) ראה למעלה ע"ד ע"ה 48.

גם הם ערבאין ואחראין בעד הכסף ושוה כסף אשר ידרש להם ללות, למען להחזיק ישוב עייק ירושלם על מכוננו, זכרה למו ה' למוצבה.

ביום ב' כסליו הגיע איבן פרוך ירושלימה, ראשי היהודים קדמו פניו בכבוד וביאו לו מנחה, והוא גם הוא שינה את מעמו וידבר אתם הפעם רכות, וישאל להם לשלום, ויאמר עליהם: אתם ידעתם את ההוצאה הרבה אשר הוצאתי בהדרך הרחוקה אשר הלכתי, ולכן הואילו נא להקל מעלי את המשא הזאת, דעו כי מעתה לא אכביד עוד את עולי עליכם ועל שאר יושבי העיר, ולא יהיה עליכם להביא אל גנזי המלך רק מס המושהר'ה בלבד. ראשי העדה אשר עוד בטרם בואי ידעו היטיב כי אם אך צעוד יצעד על סף ביתו יבקש מהם כסף, וכבר חיפשו בעדו מוצא לכסף, מהרו להביא לו 1300 גרוש, והוא לא סרב מלקבל את הסך הזה. ואם כי ידעו היטיב כי ראש פתנים טמון בהנפות אשר הטיפו שפתיו, בכל זאת שמחו מעט על החלקות אשר שת למי, והוא צוה ויעבירו קול בכל העיר לאמר: ימני מחמד איבן פרוך מושל ירושלם, לכם יושבי ירושלם שלום: דעו כי מעתה לא אכביד עוד את עולי עליכם, ובישב מישור אמשול עליכם והארץ הגה רחבת ידים, אחזו בה וסחרוה'. ויסר ביום ההוא את הסיימינים משערי העיר, ואת אברהים אנא הושיב על כנו להיות משנה, אך בכ"ז הואיל לקחת מאת עדת היהודים בעד חסדיו אלה מתת שלש מאות גרוש, כי כאשר אמרנו לא נהפך לבב איבן פרוך להטיב לכל עבדיו החוסים בצילו, כי היהפך כושי עורו? רק הסתיר את מזימותיו בחובה, והתעמף בעור כבשה תמימה למען יאמינו בו יושבי העיר, וישובו איש איש לכיתו ולמשלח ידו, ויוכל עוד הפעם לצבור כעפר בצע מעשקות, ויהי אך עבור עשרים יום מהיום אשר הוציא איבן פרוך את הכרה גמר בלבו לשוב על קיאו, ולמען תהיה ממשלתו חזקה בידו, זמם ללכוד גם את מבצר העיר, ויהי ביום כ"א כסליו, עבר עם אנשיו על פני המבצר, והאגא מפקד המבצר אשר לא ידע כי איבן

סרוך צודה לנפשו השתחוה לו ויקראהו לבוא עמו אל תוך המבצר לאכול ולשתות עמו. וישלח איבן סרוך את חרבו וכן עשו נבוריו ויגרשו את האנא ואנשי חילו אשר נבהלו מפניהם. ותחתם השיב בהמבצר את אנשי חילו ויפקד עליהם לנגיד את ניסואם-טאמאן. ויחל מיד לחזק ולבצר את בדקי החומה למען יוכל להסגר בו ולעמוד גם נגד חיל הממשלה.

לב כל יושבי ירושלם נפל במאד בראותם את מעללי איבן סרוך. ויראו לדעת כי איש תככים הוא ורק ערם הערים למו למען ילכדו ברשת סמן להם. והשמעה כי לכד איבן סרוך את המבצר הגיעה גם עד פחת דמשק. אך איבן סרוך אשר היה ערום כנחש התהפך בתחבולותיו ויאמר לצירי הפחה : כי רק לטובת הממשלה גרש את האנא מן המבצר. כי לא שם לבו לעזוב את בדקי החומה ועוד מעט שאיה יוכת שעריו. ושופט העיר העיד על דבריו אלה. וישאר איבן סרוך על משמרתו. ויהי אך יצוא יצאו שלוחי פחת דמשק מהעיר. החל הוא להציק ולענות ליושביה כמלפנים. ומשרתיו לקחו למו גם הם קרנים לנגח את היהודים גם מבלי סקדתו. ויהי ביום י"ב סבתי בא הנוגש פיזאדיקו איש אכור ואביר לב אשר הפיל חתת על כל רואיו. לבית פרנס העדה כה"ר יצחק גאון והוא היה למעלה בבית מדרשו. וישאל את ב"ב לאמר : איה יצחק אשר אמר לתת לי מתת עשרה גרוש ? ויאמרו לו כי איננו בביתו. אך הוא לא נתן אמן לדבריהם. ואחרי אשר חפש אותו בכל החדרים ולא מצאו. עלה על מעלת העליה. וישכור את דלתותיה אשר סגרם ר' יצחק בשמעו את קול הנוגש. ור' יצחק ברח מחדרו לחצר אחר ויחבא שם. כי חשב כי שלוח הוא מאיבן סרוך על איזה עליה גדולה. ואחרי עכור שלשה ימים הסכימו הפרנסים כי יעמדו לפני המשנה לשמוע מה בסיו. ויאמר עליהם לאמר : הלא שמעתי כי נתתם על ידי השופט אלף גרוש למען לא יגע בקדושת ביהבנים אשר לכם. ועתה מדוע לא ספרתם לי מאומה מהדבר הזה ? לכן לא תצאו מזה עד אשר תתנו לי כסף ענושים סך 5000 גרוש. פרנסי העדה השתוללו

וכהלומי רעם עמדו על עמדם, ובאחרונה נסו לדבר עמו דברי תחנונים ולהראותו כי כל בני העדה נתרששו כבר ואין להם אף מקום ללות, אך האם איש כמוהו ידע רחם? ויצו לאסור את הרומאן עמרם ויתנהו במשמר, ואת הנשארים שלח לחפשי למען יתאמצו להביא לו את הכסף אשר שאל. ראשי העדה סבבו באישון לילה ברחוב היהודים בקול זעקה ובכי אשר תפלח גם את לב האבן, וכל איש אשר נמצא בביתו כסף או שוה כסף, מיהר לתת על ידי הפרנסים לפדיון השבוי, אישר היה אהוב לכל בני העיר, ואחרי כל אלה לא עלה בידם לאסוף כ"א 3200 גרוש, ואחרי הפצרות רבות נעתר איבן פרוך לקחת מהם את הסך אשר השיגה ידם, ולהוציא את השבוי לחפשי (אחרי היותו במאסר עשרה ימים). אז ראו הפרנסים כי אין להם עצה אחרת דק לשוב על עקבם ולהסתר מפני המת המציק בחדרי ביתם, ורק באישון לילה ואפילה יועדו הפרנסים יחד בבית אחד מהם להעזב על עניניהם. וראשי עדת האשכנזים ובתוכם הרב ר' ישעיה הלוי הורוויץ (השל"ה) בראותם כי נפש הצורך כשאל לא תשבע כסף וכל עצה ותחבולה לא תועיל למו נגדה, התחמקו ויברחו מן העיר וילכו לעיר צפת, ועיזו נשבת קהלת האשכנזים להיות לקהלה מיוחדת משך זמן לא מצער, כי אחדים מהם אשר נשארו בירושלם התאחדו את עדת הספרדים למען לא יהיה עליהם לשאת משא קהילה מיוחדת.

ביום ב' שבט עזב איבן פרוך את ירושלם, וילך עם משנהו אבראהים אנא לבקש סליחה מאת פחת דמשק, אשר נלחם אז עם מלך פרס אצל בגדה, על אדות המכצר אשר לכר. ויסקד על העיר לממלא מקומו את אטטאמאן גיסו, וביום השלישי למשרתו קרא אליו את פרנסי היהודים וידרוש מאתם בלי כל תואנה 1300 גרוש, והמה אשר כבר ידעו את טבעו וכי כל תחנוניהם אך לשוא יהיו, לא דברו הרכה ויתנו לו את הסך הנז', כאשר בא איבן פרוך בגדרה צוה פחת דמשק ויאסרו אותו בבית הכלא, וישלח את משנהו בלוית מוסאליים לקחת את

העיר ביד אשטאמאן, ויהי כבואם רמלתה, וישלח המשנה אל אשטא-
מאן, לצות עליו למסור את העיר ביד המוסאליים, אך הוא לא שם
לבו לדבריהם ויכן א"ע למלחמה, ויסגור את שערי העיר ויצו על
השוערים לבלי יתנו כל איש לצאת ולבוא, ויאסוף לו אנשי חיל
באשר מצא, ויחזק את בדקי המבצר, ואת התעלה אשר סביבה
מלא מים, ויצבור אכל לרוב בהמבצר בעד אנשי חילו, ויסגור
הרבה בורות אשר מטימיהם שתו יושבי העיר, המוסילים החדש
אם כי נאספו אל דגלו חיל צבא רב, בכ"ז פחד לעלות למלחמה
על אשטאמאן, ואחרי עמרו ברמלה כשני ירחים, ובראותו כי
המכתבים אשר ישלח פחת דמשק לאשטאמאן, אנא כפעם בפעם
למסור את העיר בידו לא יועילו להכניע את גאון עז אשטא-
מאן שב לעירו.

כראות אשטאמאן כי המוסילים החדש הלך לו, ואין לו
עוד לירא מפני איש, ויאמר בלבו : עתה אמלא חורי זהב, ויהי
ביום " ניסן שס"ז שלח אשטאמאן לקרוא את ראשי העדה, ויאמר
להם כי ישקלו על ידו עוד הפעם 1300 גרוש, והמה כרחל לפני גוזיה
נאלמה, מהר להשיג כסף ויתנו על ידו את הסך אשר דרש מבלי
פצות פה ודבר דבר.

ימי חג הפסח אך עברו, והנה צרה כמבכירה באה עוד הפעם
על היהודים בעקב סיבה קטנה, אשר איש לא יכל לחשוב אותה
מראש, הנה הדבר : כאשר אמרנו הציק אשטאמאן, לא לכד
ליהודים כ"א גם לכל תושבי ירושלם מאיזה דת ועם שהם, ויהי
ביום כ"ח ניסן תפס אשטאמאן את אחד מהישמעאליים הממונה
על בניני העיר ועיולל עליו עלילות ברשע ויאסרהו בזיקים, ויאמר
לתלותו על עץ, ויאלץ לתת כפר פדיון נפשו 6000 גרוש, וכאשר
באו גוזי אשטאמאן לקחת מאתו את הכסף, נתן להם בחשבון,
שטר חוב אשר היה כתוב וחתום מאת ראשי היהודים על סך 700
גרוש, וישלח הגוש לקרוא את ר' יואל הלוי ויראה לו את
השטר ויצו עליו להביא לו מחר את הסכום הנזכר, ור' יואל
אשר ידע כי אוצר העדה ריק, חיפש למצא מפלט לו, וילך אל

אטמאמאן ויאמר לו : כי הנוגש נושה מאתו בעד שש"ח אשר הוא איננו חתום עליו, כ"א הרופא בן עמרם ור' יצחק גאון, כי הוא אמר בלבו : הלא המה החביאו א"ע ולא יוכל המשנה ומשרתיו לעשות להם מאומה. ועל שאלת המשנה: איה איפה הם? ענה: כי איננו יודע. אז בערה כאש חמת המשנה, ויאמר אני אמצאם ואפרע מהם. וישלח את הנוגשים לבתיהם לחפש אחריהם; והמה כשמעם כי הנוגשים באים מהרו להחבא בבית אחד משכניהם, אך הנוגשים לא נתנו דמי להם ויחפשו בכל פנות השכונה, וימצאום ויאסרום ויתנום בבית הכלא. וישאל אותם ראש הנוגשים לאמר : הישכם חייבים להממונה על הבתים 700 גרוש ? ויאמרו : כן, אמנם עוד לא הגיע זמן הפרעון, וכעת אין בידנו מאומה. ויאמר לא תצאו מזה עד אשר תביאו את הסך הגז, ויהיו אסורים במאסר שמנת ימים ולא יכלו למצוא את הכסף. ויחר לאטמאמאן במאד, כי דמה כי רק מתרוששים ראשי היהודים והן רב למי. ויאמר: עתה אקח מהם כסף ענושים 10000 גרוש ואח"כ אתלה אותם על עץ. ויצו ויוליכו אותם גלויי ראש מבית הכלא עד המבצר בעצם היום, ובראשם חבלים כמשפט היוצאים להתלות! ויהי כאשר ראה כ"ר יואל הלוי ועמו עוד אחדים מנכבדי העדה את אשר נעשה להפרנסים, ויצא לבם, וימהר ר' יואל ועמו ר' שמעון שיך אל יהודר ללכת לבית אטמאמאן אנא לדבר עמו אדות פדיון הפרנסים, ואחרי הפצרות רבות עלה בידם להוריד את שאלתו על סך 5200 גרוש, ויהי כאשר אמרו לו: כי לא יוכלו לתת לו את הכסף רק אחרי עבור שלשים יום, אז בערה עוד הפעם כאש חמתו, ויאמר אל הנוגשים לתלות אותם על פתחי בתיהם, רתת וחלחלה אחזה את כל היהודים בשמעם את דברי אטמאמאן, ויאמרו למסור את נפשם בעד הפרנסים אם ח"ו יאבה העריץ לעשות את אשר אמר, ולהצילם ביד חזקה. וכיעקב אבינו בהלכו לקדם פני אחיו, כן הכינו גם הם א"ע לתפלה, לדווק ולמלחמה. מהרו ויקדשו צום ויאספו לבית הכנסת את כל גערי הת"ת, ויקראו אל אלקים בחזקה כי יגאלם מידי הצר הצורר אותם. והרבה

מהיהודים הלכו אל בולאק באשי ראש הגונשים ויתנו לו מנחה למען ימליך טוב בעד הנתפסים אצל אדונו. ואטמאמן נעתר לבקשתו ויואל לבלי עישות להם מאומה ולחכות על הסכום הנז' עשרה ימים. וגם אחרי עבור י' ימים. והיהודים עוד לא השיגה ידם את הסך הדרוש חכה להם עוד חמש וארבעים יום. אשר אז כלו לשלם לו את הסך 5200 גרוש. וגם הסך 700 גרוש אשר היו חייבים להממונה על הבתים. ועוד 1300 גרוש בתור קנס על אשר לא נתנו על ידו את הכסף מיד כאשר שאלו ואז יצאו הנאסרים לחפשי.

בחדש סיון שפ"ו בא השופט חוסן איפענדי. (אשר אותו שלחה הממשלה מעיר הבירה למלא מקום השופט החולה) לרמלה. ויצא שם ישמעאלים ונוצרים רבים אשר נסו מירושלם מפני רשעת איבן פרוך וממלא מקומו. ויספרו לו את כל התלאות אשר מצאתם מיום בא איבן פרוך לירושלם. והי כשמוע השופט את זאת לא מיהר לעלות ירושלימה וישב ברמלה. ואטמאמן אנא שלח אליו לאמר: הואיל נא וכוא אלי כי כבד אכבדך. ויאמר השופט אל שלוחי אטמאמן לאמר: אמרו לאדוניכם כי לא אבוא בעיר עד אשר יצא הוא ואנשי חילו מן המבצר ומסדרה בידי סקיד פחת דמשק. ואם לא ימלא אחרי דברי או אישוכה לי לעיר הבירה ואספר באוני כבוד השולטאן. אשר לצדק ימלוך את כל אשר האזינו אזני ועיני ראו מהעלילות והתועבות אשר הוא עושה לכל יושבי העיר. ואז במח יצוה השולטאן על הפחות הסרים למשמעתו כי ילחמו אתו וכמשפט מורד במלך יעשה להם אך אטמאמן עמד במרדו והשופט חוסן איפענדי אחרי עמדו ברמלה שלשה חדשים שב לעיר הבירה. ויצא שם את כבוד ר' שמואל ז' סיד, וכיר שמואל טורדיאולת, והוקן ר' חיים די שיהי, אשר בעזרת נכבדי אחינו שם הצליח בידם להתאונן באוני השולטאן רב חסד על עלילות איבן פרוך ופיעתו. ויבוא גם הוא אחריהם ויעד כי כל דכריהם כנים חמה. וכי לא את היהודים בלבד הציק בן פרוך וממלא מקומו. כי גם לכל יושבי העיר הנוצרים

כהמושלמנים, או מיהר השולטאן ויתן צו על פחת דמשק כי יעלה מיד להלחם עם משנה ירושלם ולא ישוב מהעיר עד אשר יבוא שעריה, וישלם להמורדים כגמולם.

ויהי כבוא פקודת השולטאן לפחת דמשק, וימהר וישלח ירושלימה מוסילים חדש, ועמו אברהים אגא אחי אטמאטאן, וביום כ"ה סיון בא ירושלימה. וימהר האגא לדבר על לב אחיו כי יעזוב את העיר וימסרהו בידי המוסילים אשר בא עמו, והמה ילכו שכמה אשר היא נתנה מאת פחת דמשק לאיבן פרוך, ואם לא יהרוג פחת דמשק את איבן פרוך אשר הגהו אסור בידו. אולם אטמאטאן אגא אשר ראה כי אין לו מקום יותר מוכ לצבור בצע מעשקות בירושלם, פיתח את אחיו אברהים כי יעזבהו וילך שכמה, ואת המוסילים החדש לא נתן לצאת מקיר העיר וחוצה, ועוד פקד על שופט העיר כי לא יקים את מאמר הפחה אשר בידי המוסילים.

בימים ההם ברח בן פרוך ממאסרה, וכאשר גודע לו כי אטמאטאן עודנו בירושלם וימהר ויבא ירושלמה ביום כ"ט תמוז, ויהי כאשר שמע מסי אמו כי לא חש אטמאטאן על הצלת נפשו, וימשול על העיר כחפצה, ויחר לו מאד, ויתנכל לו להרגהו, וביום ו' אב בא אל המבצר ויבצא את אטמאטאן יושב בעליתו, וישלוק את חרבו וידקרהו, וימת מות נבל, לשמחת לבב כל יושבי העיר, ואת המוסילים אשר שלח פחת דמשק למשול על העיר, לא הניח איבן פרוך לצאת מהעיר, ויאמר לו: כי אם לא יבוא בתוך זמן ידוע מאמר מאת פחת דמשק, אשר הוא יהיה המושל על העיר, אז יעזבהו וימסור את ממשלתה בידו, והמוסילים נפתה לדב, וז, ואיבן פרוך אשר היה מלא תוך ומרמה מצא לו עצרת בוגדים, אשר ידעו לזיוף גם חתימת פחת דמשק, ובעזרתם הניע אחרי עבד ימים מעטים, מכתב הנושא עליו שם פחת דמשק, לאמר: כי איבן פרוך יהיה מעתה המשנה בירושלם, ויעזב המוסילים חחדש את ירושלם וילך לדרכו, ויהי אך עזב המוסילים את ירושלם, ויבקש מהיהודים סך 600 גרוש לעזר ההוצאה אשר עלה

לו על דרכו, והמה בידעם כי אם ימאנו או ימרו את סיו, אז מרה תהי אחריתם. מהרו להשיג בעדו את הסך אשר ביקש. הפרנסים אשר נלאו מנשוא את העול הקשה אשר אטמאמאן ואיבן פרוך הכבידו עליהם וכל תקוה אין למו להנצל מידו. אבו להתפטר ממשמרתם, ויבקשו את בני העדה כי יבחרו אחרים במקומם. אך מאשר כי לא נמצאו אנשים חכמים וידועים אשר יוכלו למלא מקומם, התפטרו רק הרופא ׳ן עמרם וה׳ר יצחק גאון, ושנים אחרים נכנסו במקומם. אפס כי נשאר עליהם שם פרנסים בין הישמעאלים בעלי חובותיהם.

אחרי עבור ימים אחדים צוה איבן פרוך להביא לפניו את הפרנס כה׳ר יואל הלוי, ואמר לו : מדוע אינך משרת אותי כאשר הית משרת את גיסי אטמאמאן ? לכן לא תצא מזה עד אשר תתן על ידי 520 גרוש, ופרנסי העדה מהרו לתת לו למען יחדל מהם. אך לא כאשר דמו כן היה, ומאשר כי נלאה הוא בעצמו להעיק עוד להיהודים, אחרי אשר כבר הבטיח למו פעמים אחרות כי יחדל מהרע להם, לכן הוציא את חפצו לבצע מעשקות על ידי ממלא מקומו, והי בלכתו אחרי ימים אחדים עזתה הניח ביד משנהו סקודה בכתב כי יבקש מאת פרנסי היהודים סך 5300 גרוש. והי ביום הושענא רבה שפ״ז בעת צאת העם מבתי התפלה, ויבואו שומרי המשנה ויתפשו את הרופא כה׳ר יעקב בן עמרם והנבן כה׳ר יצחק גאון אשר המה נודעו להם לפרנסי העדה (כאשר אמרנו) ויוליכום אל המשנה ועממה הלכו גם ר׳ דוד טודיאולה ושמעון שיך אל יהודה ויראם המשנה את פתשגן כתב הדת אשר נתן לו איבן פרוך ויבהלו מאד ולא יכלו לענותו דבר, ויאסוף את שלשתם אל המשמר זולת השיך אל יהודה. חדרת מות נפלה על כל יושבי העיר ויום החג האחרון אשר בו ישמחו אחיני בשמחת התורה, מעום ומשגבם בעת צרה, נהפך להם לאבל ויבן, כי ראו כי אין להם כל תקוה להמלט מידי העריץ אשר כשאל לא תשבע גופו הק, ויתחבאו כל נכבדי העדה בחדריהם ולא יצאו החוצה לכלי יתפשו בכף הנוגשים, והאסורים אחרי

אשר היו במאסר שמנה ימים והנוגשים הפחידים ליסרם ולענותם באכזריות חמה, הכמיחו בעל כרחם לתת על ידי המשינה סך 2600 גרוש, ויצאו לחפשי את ר' דוד טרדיאולה לבדו וישתדל הוא השנים הנכבדים אשר נוספו על הפרנסים, ללות כסף מכל אשר מצאו, אך למרות עמלם לא עלה בידם גם אחרי עכור ימים אחדים להשיג אף 1000 גרוש ואת הסך הזה מהרו להביא לידי המשינה. במשך הזמן הזה שב איבן פרוך ירושלימה ולבבו כבר ידע כי כלתה אליו הרעה מאת הממשלה בהעיר הבירה אם לא ימהר לעזוב את ירושלים, ולכן צוה על הנוגשים להתרות בהנתפשים כי ימחרו להשיג את כסף פריונם ואם לא מרה תהי אחריתם. ור' דוד בשמעו את דבר הנוגשים ובידעו כי מוצא לכסף אין, לא מצא מפלט לו כי אם להחבא גם הוא במקום אשר לא תמצאנו עין הנוגשים. ויצו איבן פרוך ליסר ולענות את הנתפשים ביסורים ועננים קשים קבל עם לפני פתח בית הכנסת ולהכותם מכות אכזריות בחרפה ובכח, פעמים מספר ביום החליף את מאסרם, מרמו את שער זקנם וייסרום ביסורים נוראים אשר כל השומע תצלנה אוניו, והמה כאבן שאין לו הופכין קבלו את יסוריהם באהבה בידעם כי אין לאל ידי העדה למצוא עוד את הכסף אשר דרש מאתם. וראש הנוגשים איש אביר לב ואכזר מאין כמוהו בולוק באשי לא יכול עוד לראות בצערם, ויאמר לאיבן פרוך לאמר: הן אנכי יסרתי את ראשי היהודים בכל מיני אכזריות אך נפשי יודעת מאד כי לא יוכלו למלאות חפצך כי כבר מכרו ומשכנו את כלי ביתם על סך הכסף אשר הביאו לך באחרונה, ויותר לא אוכל עוד ליסרם ולענותם, ויאמר איבן פרוך אם כן איפה ישרימו למצער עד סך אלפים גרוש ויצאו לחפשי. בליל כיה חשון נסב משנה איבן פרוך ושומרו את בית החכם הנעלה כהר"ר יצחק צבאח, ויבואו דרך הגג לחצרה והוא בחשבו כי גנבים באו עליו, מיהר לסגור את דלת חדרו מכפנים וינשו לשכור את הדלת בחרבותיהם, ויפצעו גם את יד ימינו, ובראותו כי כלתה אליו הרעה ברח דרך פתח אחר מחדרה, והמה באו

סנימה ויבזו את כל כלי הבית וירדפו אחריה וימצאוהו ואחיב באו בבית ר' טובי קאנפוס, ובבית ה"ר חיים פואה, ובבית ה"ר יוסף עלי, ויתפשו ויתנום במשמר באחד מחדרי המנצח, ולמחרתו הביאו שם גם את שני הפרנסים אשר היו כבר אסורים במאסר, ויוסיפו להפליא את מכותיהם, ענייהם ויסוריהם על אחת שבע, יסורים אשר אך בימי האינקוויזיציא בספרד נשמעו עד אשר אמרו לשקול על ידי הצד 3000 גרוש וסך 300 גרוש למשנהו. ואחיב תפשו השומרים עוד את החכם ה"ר יעקב ליריאה החכם החסיד ה"ר שלמה מטרצינה, ובו ביום עלה ביד הנאסרים הראשונים למלאות את החסר להם להסך 2000 גרוש, ויצאו לחפשי, ולמחרתו יצאו גם ה"ר יצחק צנאה, וישתדלו שלשתם למצוא את הסך אשר הבטיחו הנתפשים החדשים לתת ע"י הצד, אך כל עמלם היה ללא הואיל למצוא את הכסף ולכן השתדלו כל אחד ממשפחת הנתפשים להשיג כפר נפשו והנוגשים לא חדלו מליכר ולענות את הנאסרים מכלי הרף, עד אשר ראה ה' בענים וישם קץ לצרותיהם ותלאותיהם, כי בעת ההיא באו מלאכים מדמשק ירושלימה לדבר על לב איבן פרוך כי יעזוב את העיר וימסור את ממשלתה לידי המוסלים החדש, ואם לא יעלה עליו בחיל כבד ובגמול יריו ישיב לו, אז נפל לב העריץ בקרבו ויאמר למסור את העיר בעוד ימים מעטים, וביום ג' י"ב כסליו שפ"ז עזב את ירושלם ללכת שכמה אשר היא נתנה לו מאת פתח דמשק, ויוציא לחפשי את כ"ר חיים פואה על כי השיגה ידו לשלם את חלקו בכסף הפדיון 1100 גרוש, ואת כה"ר שלמה מטרצינה ור' יעקב ליריאה.

היום הזה יום צאת איבן פרוך מהעיר היה יום משתה ושמחה לכל היהודים ובהלל ותודה הללו את ה' בבתי הכנסיות על אשר גאלם מיד צר, ונכבדי העדה יצאו ממחבואיהם ויסבו בעיר לאסוף מכל איש לחם וכל מאכל אשר יאכל לחלק לעניים. אך שמחתם היתה עוד מהולה בתוגה— כי איבן פרוך הוליד אתו שבי את ה"ר טוביה קאנפוס וה"ר יוסף עלי על כי לא השיגה

ידם לשלם את חלקם בכסף הענושים אשר שט עליהם, אך בחמלת ה' גם תוגתם זאת היתה עדי רגע, כי כאשר הביא איבן פרוך את חשבונים שכמה, דבר חוסאן פאשה על לבו כי ישלחם לחפשי, ואחרי עבור ג' ימים (מ"ז כסליו) שבו ירושלימה לשמחת לב בני משפחתם וכל תושבי העיר.

כאשר אמרנו מסר איבן פרוך ביום י"ב כסליו את ממשלת ירושלם בידי המוסילים של חוסאן פאשה, וביום מ"ז כסליו בא הוא בכבודו ירושלימה, ואחרי עבור ששה ימים צוה חוסאן פאשה ויתלו את האגא מפקד המבצר על העץ, וכרחא קרא בחיל לאמר: ככה יעשה לאיש אשר לא ימסור את נפשו בעד מבצר המלך אשר הוא מפקד עליו.

סכום הכסף אשר גזל העריץ איבן פרוך וניסו אטמא-מאן אגא בהשגתים אשר משלו על עיר קרשנו עלה לסך חמשים אלף גרוש במזומן, ואת הסך הזה נאלצו ראשי העדה ללות בפעם בפעם מאת הישמעאלים בנשך עשירים למאה.

כאשר נחו היהודים מעט מתלאותיהם והראו לדעת כי מצבם ברע מאד, כי נושיתם מכבירים את עולם עליהם והנשך הולך ורוב, ומהמכבה התמידית המנוע אליהם כסעם בפעם אין להם כל תקוה לפרוק את עול החובות מעל צוארם, נפרו ראשי העדה ונכבדיה לשלוח שליח מיוחד לאחיהם שבגולה, לאסוף כסף לתשלום חובותיהם, ויבדו סכתב פכלכל כל פרשת העזירות עליהם, ועל המכתב הזה באו על החתום הרבנים כמדהרר שם טוב לחייאה ישי מונין, שמואל בן סיד, ישראל בנימין, ישראל בכמר עזריה זאבי, אהרן בכמר משה בן מברי, יעקב רומאני.

השליח בא ראשונה לויניציא, אשר בה היה מושב נשיאי ארדיק (כאשר הוכתר למעלה) וספרו גם רבני ויניציא וסרנייה. הם: ה"ר יהודה אריה פסודינה, שמה לוצאסו, נחמיה סארוואל, שמעיה בכמר משה די פודינה עזריה פיני, שמואל מסעוד, לתת את ידם על המכתב הנו, וכא מהם עורר בדברים חודרים את כל יושבי עירם ופביבותיה לקום על נדיבות ולתמוך ידי אחיהם אשר באהק לתשלום חובותיהם ואת המכתב הנו נקבו בשם יחרבות ירושלם וידיסיהו וויניציא בשנת שפ"ח בציונה הקדמה מאת השליח, ואת הספרים נתנו בידי למען יוכל לפרסם את צרת הבת ציון בכל מקום בואו.

פועלת השליח ותוצאות מסעו נבאר בפרק הבא.

סדרום ועמרה

מבואר על פי כתבי הקדש ומאמרי חז"ל

מאת

מאיר איש שלום

טורה בבית המדרש בווינא.

ואחותיך קדם וכן חז"ל תשיבן
לדקדקתן (יחזקאל פ"ו ב"ה).

רבים יחשבו כי הערים אשר הפך ה' באפו הן הגה במקום
מקוה ים המלח כי בימי קדם עת דרכה רגל עם עבר ראשונה
בארץ הצבי אברו הערים האלו עם יושביהן עדי נצח ותכם עליהן
שמטת ים הקדמוני, וספורי המקראות מראים כן בתחלת ההשקפה
מבלי העמק בהם, על כן נתתי את לבי לבאר מן התורה והנביאים
וממשנתם של חכמים שאין הדבר כן וכי ארץ הערים האל מעבר
לירדן מזרחה היו ונתנה לבני לום לירושה.

(א). ואשר אזכיר ראשונה היא אמרו : "כל אלה חברו
אל עמק השדים הוא ים המלח" (בראשית יד, ג). למרנו שאשר
הוא כהיום ים המלח הוא היה בימי קדם עמק השדים, ואמר : "יצא
מלך סדם ומלך עמרה ומלך אדמה ומלך צביים ומלך בלע היא
צערו ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים" (שם שם ח). נמצינו
למידן שאלו הממלכות לא היו בעמק השדים רק שם התחברו
לערוך המלחמה ביום נשק, וספר הכתוב : "ועמק השדים בארת

בארץ חמר וינוסו מלך סדם ועמרה ויסלו שמה והנשארים הרה נסו" (שם שם ו). ומה נראה אשר לא ידעו המלכים האלה להזהר מהבארות ההנה עד שנפלו אנשי מלחמתם בהן, ואיך יתכן שאלו הממלכות היו בעמק ההוא ולא ידעו להזהר?

(ב). אמר : "וישא לזם את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה לפני שחת ה' את סדם ואת עמרה כגן ה' בארץ מצרים באכה צער ויבחר לו לזם את כל ככר הירדן ויסע לזם מקדם ויפודו איש מעל אחיו אברם ישב בארץ כנען ולזם ישב בערי הככר ויאהל עד סדם ואנשי סדם רעים וחמאים לה' מאד" (שם יג, י — יד). למדנו שמושב לזם היה בערי ככר הירדן וגמה אהלו עד סדם, אמנם לא נודע לנו שמות הערים אשר ישב בהן וגם לא פירש לנו אם הככר הזה הוא מעבר לירדן ימה או מזרחה ועל ידי הירדן אשר עבר בינותם נפודו איש מעל אחיו, והנה נאמר ויסע לזם מקדם, ומקרא זה הוא מהמקראות הקשים שהרי אברהם ישב בארץ כנען בין בית אל ובין העי, וא"כ הנה נסע לו לזם למזרחו של אברם ואיככה אמר ויסע לזם מקדם? היה לו לאמר ויסע לזם קדמה, ורכו הפירושים בזה, המתרגמים האשכנזים אמרו להם שבקיה לקרא דחיק ומוקים אנפשיה, ויתרגמוהו כאילו כתוב קדמה, או כמ"ש המבאר ואמר מקדם כמו בקדם ר"ל מצד קדם של א"י ואחד משמושי המ"ם הוא שתשמש במקום ב"ית, אך תנחומין של הכל היא שאין מלשון העברית לאמר ויסע בקדם כי אם ויסע קדמה, ואונקלוס תרגמו בקדמותא כאשר יתרגם מלות בתחלה ובראשונה, ויש לפרשו על ב' פנים אם שדעתו ויסע לזם מתחלה הוא סיפור כלפי מה שאמר אח"כ "וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לזם מעמו" וגו', או שדעתו שמאמר הבא אחריו ויפודו איש מעל אחיו הוא מאמר בפני עצמו ולא המסובב מהנסיעה ובא לאמר שנפרד ממנו פרידה עולמית, ושיעור המקרא : שבתחלה נסע לזם מאברם ואח"כ נפרד ממנו פרידה עולמית, ויש נוסחאות בתרגום מלקדמין, ונוסחא זו לדעתי אינה משנה הענין והכוונה.

והפלא ופלא הוא כזה המקרא מ"ש הראב"ע שהוא מעתיק
הרים ולא ידעם והפך את סדם ועמרה מרם הפכם ה' באסם
שהוא כתב "ויסע לזם מקדם כי סדום מערב בית אל" והוא דבר
אשר יכחישו החוש, שהרי סדום אינה רחוקה מצער, וצער ידענוה
לדרום ים המלח, אמנם מה שהוא ברור מדבריו הוא : כי סדום איננה
במקום ים המלח, שהרי ידע הראב"ע שנבול קדמה הוא ים המלח
במפורש במקראות, וכן צריך לאמר לדעתו שהשם, בכר הירדן
אינו על שם הנהר הנזכר בים המלח שגם זה משורש בכתוב
שהירדן במזרחו של א"י ואין לך בקי במקראות כהראב"ע, אלא
שדעתו שאותו הכבר היה נקרא בכר הירדן ולא נודע לנו מאיזה
מקום, והמבאר תפש עליו וכתב "ומאד יפלא כי הוא נגד המציאות
הנודע וכו' כי הירדן ההולך למזרח ארץ כנען נופל בים המלח
בכתוב בס' מסעי בנבולי הארץ, וים המלח הוא למערב ערי סדם
ועמורה" והנה עשה את הראב"ע למזעה בדבר שתינוקת של בית
רבן יודעין אותו חיל קרי בי רב הוא זה לא יתכן.
ורש"י פירשו נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם
נמצא נוסע ממזרח למערב, ופירשו זה אומר פרשני כי אלו
הדברים הם תמוהים כמעט כדברי הראב"ע, וכן הכינס הרא"ם
ותמה עליו והניח הדבר בצ"ע, והמבאר הגיה בו "והלך לו למערבו
של סדם" ואינני רואה שום תועלת בהנהגה זו שהרי עדיין איננו
נמצא נוסע ממזרח למערב, ואולי כונת רש"י שלום הסתיר את
דרכו מפני אברם יען כי מצא את הכבר ארץ טובה למרעה וכו'
כולה משקה ויבקש להסתיר את הדבר מפני אברם וכחש לו, ותחת
אשר היתה לו לנסוע מזרחה נסע מאצל אברם למערבו והרחיק
לו את הדרך לסכב ולכא מזרחה ונמצא נוסע ממזרח למערב,
ועיי' ויפרדו איש מעל אחיו כי לא ידע אברם אנה פנה והלך,
(ועפ"י דרך זה יש לפרש אמרו : "הוא ישב בסדום" יד, יב) שהוא
נמשך אל "ויבא הפליט ויגר לאברם העברי" (שם) שע"י הפליט
נודע לו לאברם אשר לזם ישב בסדום וגשבה, אולם רש"י פירש
שם בדרך הגדה ששיבתו בסדום גרמה לו).

ובעל תבואות הארץ (דף מ"ד ע"א) פי' גיב מקדם כמו לקדם ודרך בזה בנתיבו שקדמוהו. ולצאת מהמבוכה וההסכה הזאת פי' חדל בביר (פמ"א) הסיע עצמו מקדמונו של עולם וכו', וגם רש"י העתיקם, וכיוצא בזה פי' שם (פל"ח) והי' בנסעם מקדם ששאלו על זה: נסעו מן מדינחא למול למדינחא? והשיבו איך אלעזר ב"ר שמעון הסיעו עצמן מקדמונו של עולם וכו', אמנם ראה זה כי בתרגומו של יונתן תרגם המקרא כפשוטו וכמלותיו ואמר ונמל לום ממדינחא. וע"כ על כרחך שנתיישב לו המקרא כפשוטו. על כן אומר אני שאמתת הדבר כך היא: שמזרחה של ארץ כנען נקרא קדם ולום נסע מקדם תחב את ארץ כנען, וכיוצא בזה נמצא בדרומה של הארץ שנקראת נגב שהרי נאמר באכרם: "ויעל אכרם ממצרים וגו' ולום עמו הנגבה" (שם יג, א). ויפה פי' רש"י לבא לדרומה של א"י וכו' ומכל מקום כשהוא הו"ק ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של א"י כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ עכ"ד, וכן נמצא במרגלים ששלחם משה מקדש ברנע במדבר פארן שהוא בדרומה של כנען ואעפ"כ אמר להם: "עלו זה בנגב" (במדבר יג, ז) ואמר שם "ויעלו בנגב ויבא עד חברון" (שם שם כב), ואף כאן אתה אומר שמזרחה של הארץ נקרא קדם והנוסע משם אף אם הוא הולך כלפי מזרחו של עולם יאמר עליו שהוא נוסע מקדם, ועפ"י דרכנו למדנו שהכבר תערו מעבר לירדן מזרחה היו, והוא שאמר אח"כ: "אכרם יושב בארץ כנען ולום יושב בערי הכבר ויאהל עד סדם" (בראשית יג, יב) כי לום עזב את ארץ כנען כולה וזה שלא כפי' הרמב"ן שאמר: וטעם, אכרם יושב בארץ כנען בשאר ארץ כנען כולה שלא יעמד במקום אחד, אבל בכל ארץ כנען יגור ולום נתישב במקום אחד מטנה בערי הכבר כי ערי הכבר מכלל ארץ כנען וכו', ועפ"י דרכנו אין הדברים כן אלא בא הכתוב לאמר שאכרם נשאר בארץ כנען ולום נפחד מטנה ולא היה בארץ כנען כלל.

(ג). השם "כ כ ר" נמצאהו בסמיכות ובמכרת, נאמר: "כבר

הירדן, ונאמר "ולוש ישב בערי הכנר" (שם), ונאמר "ואל תעמד בכל הכנר ההרה המלט" (שם יט, יז), ומזה המקרא נלמד שזה הכנר אינו מקום הרים, ונסמכה לזה השם מלת ערים כמ"ש: "ויהי בשחת אלהים את ערי הכנר" (שם שם כט), וכן נסמכה לו מלת ארץ וישקף וגו' ועל כל פני ארץ הכנר" (שם כח), ונלמד מזה שיהיה ענין השם מה שיהיה, הנה יאמר ג"כ על מקומות אחרים, ועל כן הוצרך הכתוב לסמנו ולהסמיכו על הירדן לאמר כאיזה הכנר הענין אמור, ובאמת מצאנו: "ויאספו בני המשוררים ומן הכנר סביבות ירושלים" (נחמיה יב, כח), והנה בסביבות ירושלים היה גם כן מקום שנקרא כנר, ואולי הוא הכנר הנזכר במה שהראה הקב"ה למשה שנאמר: "ואת הנגב ואת הכנר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער" (דברים לז, ג) או שהוא שם כנר אחר אמנם מה שנאמר: "וירץ אחימעץ דרך הכנר" (שמואל ב, יח, כג) מאורע זה היה בעבר הירדן מזרחה כמבואר מהמסופר שם, אולם מה שנאמר: "בכנר הירדן יעקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן" (מלכים א, ז, מז), ובד"ה הוא אומר: "בין סכות ובין צרתה" (ד"ה ד, יז), ראה בהשקפה ראשונה שהיא מעבר לירדן ימה.

על כן עלינו לחקור בענין אלו המקומות סכות וצרתן או צרדת, והנה סכות ידענוה שבשעבר יעקב את נחל יבק מצפון לדרום בבואו מחנים עבר את פנואל ובא סכותה, והזכרה בשופטים (ח, ה) וגו', והיתה בחלקו של גר ומשכנה בעמק כמ"ש: "ובעמק בית הרם ובית נמרה וסכות" וגו' (יהושע יג, כז) והוא שאמר בתהלות: "אחלקה שכם ועמק סכות אמרד לי גלעד ולי מנשה" (תהילים ס) שאמרו לי גלעד ולי מנשה הוא כמסרם מה שאמר בכלל ועמק סכות אמרד, אמנם צרתן הזכרה במלכים (ד, יב) בענא בן אחילד תענך ומגדו וכל בית שאן אשר אצל צרתנה וגו', ומזה יראה שהוא מעבר לירדן ימה, ובהושע נאמר: "הרחק מאד באדם העיר אשר מצד צרתן" (ג, מז) ולפי הנה סכות בעבר הירדן מזרחה וצרתן בעבר הירדן ימה, ועל כרחק

כשיצק שלמה את כלי הנחושת לא יצקם אלא או בעבר הירדן מזרחה או מערבה, ועל כן סברת הדברים כך הוא שהשם כבר הירדן הוא במזרח אלא לפי שהכבר נמשך הרבה מאד מצפון לדרום על כן סמן לך כאן שיצקם באותו מקום הכבר אשר הוא בין סכות ובין צרתן, זה דלא כבעל תבואות הארץ (רף צ' ע"א), ואולי בצרתן היו מקום מסכנות לאילו הכלים שנגמרו מעבר לירדן שמה ומשם הובאו ירושלימה ולכך נזכרה צרתן בענין אלו הכלים.

(ד.) והנה סדום היתה מטרפולין של אותן הערים ושניה לה עמורה כאשר מראין המקראות, ואשר עלינו לחקור היא בתכונת מושב אלו הערים בין צפון ודרום, ונתחיל בהקטנה שבהן והיא צער, העיר הזאת שמה מלפנים בלע כמ"ש : "ומלך בלע היא צער" (בראשית יד, ב), ולפי פשוטן של המקראות היא קרובה לסדום כמ"ש : "הנה נא העיר הזאת לנוס שמה והיא מצער" (בראשית י"ב, כ) ולום כשנמלט מסדום נמלט, ובפסחים (צ"ג ב) גרסינן מעלות השחר עד הנץ החמה ה' מילין, מניל דכתיב "וכמו השחר עלה ויאצו" וגו' וכתיב "השמש יצא על הארץ ולום בא צוערה", וא"ר חנינא לרידי חזי לי ההוא אתרא והוא חמשא מילין, ובירושלמי ריש ברכות ויומא ריש פ"ג ובבראשית רבה פ"ג תפסו זמן משיאיר המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין, והקשו מן סדום לצוער ארבע מילין יתר הוויין בתמיה? ומשני שהמלאך היה מקדר לפניהם את הדרך, וא"כ היא רחוקה פרסה ומיל מסדום, והחכמה צוער בין ערי מואב, אמר : "בריחה עד צער עגלת שלשיה" (ישעיה מו, ה) "מצער עד חרנים עגלת שלשיה" (ירמיה מח, לד), והעירו התרים שהיא סמוכה לקצה הדרומי של ים המלח, ח"ל בעל תבואות מ"ד ע"כ בדרום ים המלח עמק ב' או ג' פרסאות רחבו והוא עמק המלח ובעמק זה תכונת צוער, האומנם שקשה עלינו להבין מה זה שנאמר במה שהראה למשה : "ואת הנגב ואת הכבר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער" (דברים לד, ג) ומה לה לצער עם בקעת ירחו? והלא בקעת ירחו היא צפונית

מערבית לים המלח וצוער היא בדרומו, אתמהה! רינתן הוציא זה המקרא ממשומו ותרגמו וית עקת כל דר ודר זהו דרך ררוש עיין בספרי שם, והירושלמי תרגמו קרתא דעברא תמרין היא ועיר. כאלו היה כתיב היא צוער, ובפירוש שנינו שצוער היא עיר התמרים כימות סוף פ' בתרא מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים וכו', ובפסחים ג"ב שנינו אוכלין בתמרין עד שיכלה האחרון שבצוער ופרש"י בכל ארץ יהודה עד שיכלה דקל האחרון שבצוער שהיא עיר התמרים, ואלולא שתרגמו הירושלמי היא צוער היה מקום לומר שאמרו עד צוער הוא נמשך על אמרו ואת הנגב ומסמן לך דרומה של ארץ יהודה שהיא עד צוער.

וכדי לעמוד על עיקרו של דבר מוכרח אני להרחיב קצת הדיבור בנבול הדרומי של א"י. הנה בפ' מסעי מסמן הנבול הדרומי מקצה ים המלח קרמה: «היו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע ועבר עד נחלה מצרים» וגו' עד שהיו תוצאותיו הימה, ויחזקאל מ"ז מסמן הנבול: «ופאת נגב תימנה מתמר עד מי מריבות קדש נחלה אל הים הנדול», וכמה שהראה הקב"ה למשה נראה ממשומו של מקרא שצוער הוא סוף הנבול הדרומי. והנה נחלה שביחזקאל היא נחלה מצרים שבפ' מסעי ומי מריבות קדש היא היא קדש ברנע, ומעתה כאמרו מתמר יהיה מה שאמרו בפ' מסעי מקצה ים המלח קרמה והיא חצצון תמר. שהחכמה במלחמת המלכים (בראשית י"ז), והיא עין גדי כמו שמפורש בדה"י «והנם בחצצון תמר היא עין גדי» (ר"ה"ב כ"ב), והחכמה ביהושע «עיר המלח תעין גדי» (מו ס"ב), והיו שם מצדות שישב בהן דוד כשנמלט משני שאלו (שמואל א' כ"ג כ"ט).

וכן היא ג"כ דעת החכם פ"ר ס"ט במחברות שלו ערך חצצון ח"ל בעל תבואות הארץ קמ"א: חצצון תמר היא עין גדי וידוע תדע שנמצאים ב' מקומות שנקראים עין גדי, א' סמוך וכו' (ע"ש ס' ע"א ערך עין גדי), וא' כעת חורבת עין דשידי (גדי בגי' דנושה) על שפת ים המלח לצפון חרבת צוארי (היא צוער).

ונמצא שם מעין גדול שמימי חמים ונראות סביבותיהם בהר כמו מדרגות בדרך הכרמים, וכן סברא לומר שהוא בכרמי עין גדי (רש"י א' י"ד) והאזיה שם חם מאוד כמקומות שגדולים תמרים ובדתי ספק שבימי קדם נמצאו שם תמרים הרבה ולכן נקרא ג"כ הצצון תמר, ובדף י"א כתב מצאנו סוף מס' יבמות שעיר צוער מכונה עיר התמרים וכן בתוספתא דשביעית פ"ו ובמס' פסחים (ג"ג ע"א) ובתמרים עד שילכלה האחרון שבצוער, ואולי צוער היא נקראת תמר ביחזקאל מ"ז י"ט "מתמר עד מי מריבות קדש", ומצאתי בספריהם שבימי קדם נקראה צוער פאלמער ר"ל עיר התמרים ולפי דעתי שבמחוז צוער וקרוב לו היתה תכונת הצצון תמר היא עין גדי ובכל מחוז ההיא נמצאו תמרים הרבה, בקצה דרומית מזרחית לים המלח נמצא הר מלחי אחד (נבהו ק"ן רגל) המתפשט בשפת הים צפונה בערך ב' שעות ויותר ונקרא בלשון ערבית "וסדום" ובקצה הצפונית להר הזה נמצא עמק צר ושם חרבות הנקראים בל"ע צוארי, והנה אין ספק אצלי שהשם וסדום על שם סדום שתכונת עיר סדום בחלק הדרומי של ים המלח והיא היתה עיר הדרומית מכל ערי הכנרת כמו שני "ויאהל עד סדום" (בראשית יג יב) שהיא הנקודה הדרומית, וצוארי היא צוער, ומצאנו במס' פסחים (צ"ג ע"ב) שצוער רחוק מסדום ה' מיל (שעה וחצי) והנה מוכח שתכונת "סדום" היתה לדרום צוארי בערך שעה וחצי למזרח הר וסדום הנזכר, ונציב מלח היא אשת לוס תכונתו בהר זה שהיא כולו מלח, לצפונות מערבית צוארי בערך ב' שעות וחצי נמצאים עוד חרבות הנקראים "צוארי אל סוק" ר"ל צוער העליון והוא שם חדש אשר ברו מלכם וכו', ובהערה כתב ואמת אניד שאני נבון מעט בתכונת צוער כי (ירמיה מ"ח ל"ד) נזכר צוער בכלל ערי מואב ומוכח שתכונת עיר צוער בכלל ערי מואב ומוכח שתכונת עיר צוער סמוך לארץ מואב שהוא בחלק דרומית (דרומו) ים המלח, ובאמת בשפתו דרומו נמצא כפר א' שיושבו ערביים הנקרא "צאפ"א" ואומרים שהוא צוער, לכן כמעט יעלה על דעתי לומר שהיו ב' מקומות ששמותיהם צוער כי צוער הנזכר

במעשה לומ אין ספק שהוא הכפר צוארי הנ"ל ואח"כ סיים וכתב
ועמק הנזכר סמוך לחרכות צוארי היא עמק המלח הנזכר (שמואל
ב' ח' י"ג) וצווער נקראה ג"כ עיר המלח על שם הר המלחי שסמוך
לה עכ"ל, והעתיקתים כדי שיוכל הקורא לדון במה שדברי מסכמים
עמו ובמה שאינם מסכמים עמו.

ולדעתי כל שם צווער במקרא ובמשנה חד הוא, והיתה
בחלקו של יהודה שאמרו עד צווער עד ועד בכלל, ולכך שנינו
עד שיכלה האחרון שבצווער והיא בדרומו של ים המלח וכמו
שכתב הוא עצמו ברף ט"ד ע"ב, וגבול הדרום הוא כפי שכתוב
בפ' מסעי מקצה ים המלח קדמה כלומר מהלשון הפונה קדמה
דהיינו דרומית מזרחית ובתוך חום הגבול הזה היתה צווער, אולם
בזמן נבואת ישעיה וירמיה היתה למואב, וכמו חשבון ואלעלה
שהחכרו שם וכבר היו הם לראובן כמו שכתוב בפ' מסעי אלא
שבזמן אלו הנבואות היו למואב וכמוהם כן גם צווער, ואותו
העמק היא נקרא לדעתי בקעת ירחו עיר התמרים ואין זו ירחו
שהחכרה ביהושע שהיתה בחלקו של בנימין ולכך ניתוסף לה שם
לוי עיר התמרים, ומצאנו בשם עיר התמרים סתם, אמר : "ובני
קני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה
אשר בנגב ערד וילך וישב את העם" (שופטים א' ט"ז), וכבר
נחקו המפורשים בזה המקרא עד שיש מי שחשבו שהיא בארץ
ערב (עיין פירוש ערך עיר התמרים ופיליסזאן במקומו) ולדעת
הרד"ק היא עיר סמוך לחברון שנקראת כך עיין שם, ואמר עלו
מעיר התמרים לפי שמדבר יהודה צפונה לה ועוד לפי שהיא
בעמק, ועכ"פ היא בדרומו של מדבר יהודה, ועוד החכרה בממשלת
עגלון מלך מואב (שם ג' י"ג) : "ויאסוף אליו את בני עמון
ועמלק וילך ויד את ישראל, וירשו את עיר התמרים", שנתאחד
מלך מואב עם עמלק ובני עמון בדרומה של איי וכבשו את עיר
התמרים ומשם היה להם פתח פתוח ליכנס בארץ ולעלות עליה
לצבא, ואלו בני עמון שהחכרו כאן הם ישבי הנגב שכני עמלק
שהחכרו בדה"ב (כ' א') "ויהי אח"כ באו בני מואב ובני עמון

ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה ושם נזכר ג' שבאותו הדרך באו כמ"ש "והנם בחצצון תמר היא עין גדי" והוזכרו עוד: "ויתנו העמונים מנחה לעזיחו" (שם שם כ"ו ח') ודעת הרד"ק שהוא הפך מן מעונים והם בני מעין, ועכ"פ עיר התמרים זו סמוכה היא למחוז עמלק, והזכרה עוד בשם ירחו עיר התמרים במלחמת פקח עם אחז, נאמר: "ויקומו האנשים וגו' וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם" וגו' (שם שם כ"ח ט"ו) ולדעתי לשון המקרא מוכיח שאינו מדבר ביריחו של נחלת בנימין, חרא מדהוצרך לסמנה בשם לוי עיר התמרים ולא אמר ירחו סתם, ועוד מה זה שאמר אצל אחיהם וכי אחיהם ביריחו היו? ועוד מאיזה טעם הביאום ליריחו היה להם להביאם לירושלם ממקום שנשבו או להשיבם מעל לגבול בנימין למקומות הסמוכים להם ביותר. ע"כ אומר אני שאנשי יהושלם ובני יהודה שמהם היתה אותה השביה כמ"ש "ועתה בני יהודה וירושלם אתם אומרים לכבש" וגו' (שם שם ו') נמלטו מפחד וכרחו להם אל מדבר יהודה וישבו להם בירחו עיר התמרים בנגב הארץ שהיתה עיר חומה דלתים ובריה ולשם הביאום וע"כ אמר שהביאום אצל אחיהם. תכלית המאמר שצוער היא לדרומו של ים המלח בגבול יהודה והמקומות הסמוכין לה הם עין גדי שהיא חצצון תמר או תמר ויריחו עיר התמרים, וצוער עצמה נקראה בימי המשנה צוער עיר התמרים, וכבר שנינו סימן לעמקים דקלים (תוספתא שביעית פ"ז ופסחים ג"ג ע"א), ומה ששנו בתוספתא שם ובירושלמי דשביעית פ"ט ה"ב ועמק שלה מעין גדי עד יריחו, להשמיענו באו שאף מעין גדי עד יריחו כלפי צפון הוא בכלל עמק לענין פירות שביעית, אבל מעין גדי עד צוער לא הוצרכו לומר כך שהרי הוא עמק גראה לעין, וראיה לדבר שאל"כ היה להם לומר מצוער עד יריחו. אלא כל מקום שדקלים גדלים שם יפה, הוא בכלל עמק לענין ג' ארצות דשביעית וכמ"ש סימן לעמקים דקלים, ולא הוצרכו לסימן אלא למקומות שמציאותם לא עמק ולא בקעה לומר שבכלל עמק הם.

הז. והנה לדעת בעל תבואות הארץ שהעסקתיו לעיל
 תכונת עיר סדום בחלק הדרומי לים המלח. והיא היתה עיר הדרומית
 מכל ערי הכנרת והיא לדרומה של צוער כערך שעה וחצי, וסדר
 אלו המקומות כפי שנוכרו במלחמת המלכים הוא : סדום עמרה
 אדמה צביים וצוער, ולדבריו יהיו אלו הערים בסידורן מדרום
 לצפון, ועמרה אדמה וצביים תהיינה בתוך לבין סדום וצוער,
 וכשנמלט לו לום נמלט צפונה, והנה נמלט לקראת הערים אשר
 נהפכו, זה תימה גדולה על המלאכים שהוצאו והניחוהו מחוץ
 לעיר והוכרחו לזרו אל תעמוד בכל הכבר ההרה המלט והוא בקש
 מהם כי לא יוכל להמלט ההרה הנה נא העיר הזאת קרובה וגוי
 למה לא הוציאאוהו מתחלה לדרומה של העיר להמלט נגבה הרחק
 מהכבר אשר התעתר למהפכה ? אתמהה.

אמנם נזכרו אלו המקומות לסמן גבול הכנעני, ושם נאמר :
 "ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה באכה סרמה ועמורה
 ואדמה וצבים עד לשע" (בראשית י"ז), והנה אמרו מצידון
 באכה גררה עד עזה הוא סימן הגבול מצפון לדרום וכשאמר באכה
 סרמה וגוי עד לשע על כרחך שהוא מסמן הארץ לרחבה כנגב
 ממערב למזרח, ועד לשע תרגם יונתן עד קלדהי, וכתב בעל
 תבואות הארץ (קליט ע"א) שצ"ל קלדהי וכו' ושכן היא בירושלמי
 מגילה, ושם (ק"ט ע"ב) כתב לשע תיב"ע קלדהא וכן במדרש רבה
 וכו' בירושלמי מגילה פ"א, ומצאתי ביוסיפון שהורדוס הגדול בנה
 עיר לשע וקראה קאליראה (ומוכח שש"ס הוא בתרגום וצ"ל
 קלדהא בר"ש) ותכונתה היתה סמוך לשפת הים כרגלי הרי אשדות
 הפסגה והיו שם מעינות חמים ומימיהם נופלים לים המלח ע"כ,
 וכעת נמצאות חרבות וכו' ונמצא שם מעין חם עכ"ד, ולפי
 היתה לשע מזרחית לים המלח כלפי חלקו הצפוני.

ובספרי שנינו : "ארץ הכנעני" (דברים א' ז') זה גבול
 כנען שנאמר : "ויהי גבול הכנעני וגוי עד לשע" זו קלדה (ספרי
 דברים פ"א) ובתרגום יונתן שם ארע כנענאה עד קלדהי וסירושן
 של דברים היא לפי שאמר בלשון כלל ארץ הכנעני והלבנת וגוי

אחר שכבר פרט הר האמרי ועל כל שכניו בערבה וגו' ובהוף הים פירשו שארץ כנעני ביחוד הם גבולי כנען שנאמרו במשפחות בני חם, והנה פירוש אמרו באכה גררה עד עזה הוא כתרגומו של אונקלוס ממי לגרר כלומר נוטה כלפי מקום זה ולסמן בא כנגד איזה מקום הגבול פונה, שעל כרחק אינו מסמן תוצאות הגבול שבוה הוא אומר עד עזה, וגרר הוא באמת הרחק יותר לדרום מעזה שהרי הוא בין קדש ובין שור כמ"ש: "יסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר" (בראשית כ' א'), ושם בין שור לקדש היתה באר שבע שהיא קצה הגבול הדרומי לא"י ונאמר ביצחק: "ויעל משם באר שבע" וראה מזה שעלה מדרום לצפון, ואולי יש לפרשו שנאמר כך לפי שהיה בנחל גרר, ועכ"פ גרר הוא יותר בנגב מעזה ולא בא לאמר באכה גררה אלא לסמן לאיזה צד הגבול פונה.

ולפי דרך זה הנה אמרו באכה סדומה ועמורה ואדמה וצביים הוא ג"כ לסמן איך הגבול פונה ממערב כלפי מזרח ומדרומית מזרחית כלפי צפון, ואמרו עד לשע הוא נמשך על אמרו באכה, ואיננו כנען אמרו עד עזה, שאמרו עד עזה נמשך על ויהי הגבול אבל עד לשע הוא נמשך על באכה, ואי אפשר לפרש ויהי הגבול מצידון באכה סדומה וגו' ובא לתת לך גבול באלכסון מצידון עד לשע מפני כמה תשובות, שאם אתה אומר כן איכה תפרש באכה סדומה? שאי אפשר לך לאמר שארבע ערים אלו הם לצפונה של לשע אחר שידענו שלשע היא קלרוהי, ואם תאמר שלא בא אלא לומר לך נמיית הגבול שהוא באלכסון ואמנם הגבול, הוא מצידון עד לשע א"כ למה הזכיר ארבעה מקומות הללו היה לו די לאמר באכה סדומה ותו לא, ועוד שלשע על כרחק אינו מן הגבול שהרי היא מעבר לירדן מזרחה והיה לו לאמר עד איזה מקום במערבו של הירדן, אלא פירוש המקרא באכה סדומה לסמן הגבול מעזה כלפי מזרח והוסיף ועמורה וגו' עד לשע לסמן מדרום לצפון, ולא שבא למעט מלשע ולהלן כלפי צפון שהרי כל מערבו של ירדן הוא בכלל הגבול, אבל לא הוצרך לסמן מלשע

ואילך לפי שהירדן הוא הגבול. אמנם מה שהוצרך לסמן צד
דרומית מזרחית שבין לשע וסדום הוא כמו שאמר כי מעם
הכתוב שאמר "ויהי גבול הכנעני" וגו' הוא להודיעך מה שנתן
המקום לאברהם והוא כמו הקדמה למה שאמר לאברהם "שא נא
עיניך וגו' צפנה ונגבה וקדמה וימה וגו' התחלך בארץ לארכה
ולרחבה" וגו' (בראשית י"ג י"ד וגו').

וראיה לדבר שלא תמצא בכל בני נח שפירש לך את גבולם
אלא הודיעך מושבם וא"י הגוים בארצותם אלא כנען אמר לך
ויהי גבול הכנעני, והנה באותו הזמן לא היה עדיין ים המלח
שמגביל את הארץ, אלא מה היתה תכונת הארץ ההוא? שם היה
עמק ובר נרחב והוא שהיה נקרא עמק השדים ובאותו העמק
נתפזרו מימי הירדן והוכו לנחלים רבים עד שנבלעו ויבשו וכענין
שנאמר: "ילפתו ארצות דרכם יעלו בתהו ויאבדו" (איוב ו' י"ח)
ועיי' היה העמק בארות בארות חמרי ולפי שלא היה כאן גבול
מיוחד וניכר, הוכרח לסמן לך איך הגבול פונה מנסייתו אל סדום
כלפי צפון, ואחר שהוא פונה כנגד עמורה אדמה וצביים עד לשע,
ובשם שגדר אינו בכלל ארץ כנען אלא הוא בארץ פלשתים ועד
עזה הוא הגבול, כמו כן סדום ושאר הערים שזכרו כאן ולשע
בכללם אינם בכלל גבול ארץ כנען וכענין שאמר אברהם ישב
בארץ כנען וגו' וכמו שהזכרתי לעיל, ולפי דרכנו למדנו שארבע
הערים סדום עמרה אדמה וצביים תכונתן הן מדרום לצפון וסדום
בנקודה הדרומית ולשע בנקודה הצפונית וכולן הן מזרחה לעמק
השדים.

אמנם צער היא לדרומה של סדום ושם כלו כבר מימי
הירדן ואינה בכלל ערי כנען הירדן שכבר כלו מימיו ועלו בתהו
וכשנאמר: "וירא את כל כנען הירדן וגו' באכה צער" (בראשית י"ז)
לא בא אלא להודיעך לאיזה צד מהבכר נשא עיניו אם לצפון או
לדרום ואמר באכה צער כלומר כשאתה פונה אל צועה, (ובל
באכה שבמקרא ר"ל למקום הפונה שם, כמו "וישחיתו את יכול
הארץ עד בואך עזה" (שופטים ו' ד') לא אמר עד עזה אלא בואך

עזה לפי שעזה ביד פלשתים היתה, וכן "ויכם מערוער ועד בואך מנית עשרים עיר" וגו' (שם י"א ל"ג) כלומר בדרך הפונה אל מנית עשרים עיר וכל כיוצא באלו אשר אמר : "וירכב אחאב וילך חרעאלה ויד ה' היתה אל אליהו וישנם מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה חרעאלה" (מלכים א' י"ח מ"ה וגו'), כבר תרגמו יונתן עד דאתא ליחרעאל והוא כמו עד בואו חרעאלה, ויראה שהיא קרי וכתוב אלא שחמר במסורה שלפנינו ולפי הכתיב לא רץ עד חרעאל ממש אלא חלק לו כבוד ורץ לפניו עד בואו למקום אשר הוא פונה ליחרעאל. וכבר הזכרנו שצוער היא ה' מילין לדרומה של סדום, ומה שהוזכר במלחמת המלכים מלך בלע היא צוער באחרונה היא לפי שמלך בלע לא היה בכלל המלכים שנאמר עליהם : "שתים עשרה שנה עבדו את כדורלעומר" וגו' (בראשית י"ג ד'), ומאותו המעט ניכר לא הזכיר שמו אבל אלו המלכים שהיו בעלי הקורה גזכרו בשמם, אמנם נתחבר אל אלו המלכים וסבת הדבר היא כמו שספרו הכתובים שכדורלעומר עם המלכים בעלי בריתו כשבאו מצפון באו שעברו שם את נהר סרט ובאו להבי עמים רבים למזרח הירדן כמ"ש "ויכו את רפאים בעשתרות קרנים" וגו' שהיא בבשן, ואמר שם "ואת האימים בשוה קריתים" והיא היתה בארץ סיחון ונפלה אח"כ בחלקו של ראובן, ואח"כ סבבו את הארץ אשר לסדום ובנותיה ובאו לדרומה של ארץ כנען "ויכו שם את החרי בהררם שעיר עד איל סאן אשר על המדבר", ומשם חזרו ופנו להם צפונה והלכו כלפי מזרח עד שבאו סמוך לצוער כמ"ש "וישובו ויבאו אל משפטם היא קדש ויכו את כל שדי העמלקי וגם את האמורי הישב בחצצון תמר" (שם שם ז'), והיא סמוך לצוער ועל כן התחבר מלך צוער עם ארבעה המלכים ויצאו לקראתם ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים, נמצא לפי דרכינו כשנמלט לו לום מסדום צווחו המלאכים להמלט ההרה שהיא כלפי מזרח והוא בקש מהם להמלט אל עיר צוער שהיא כלפי דרום ומלאו את בקשתו.

(א). אמנם התהוות ים המלח איך ואימתי נהייתה הדבר

הזה לא פירשו לנו הכתובים, אבל שנהיתה בסבת מהפכת סדום אינה רק השערת הלב ולא נזכר בשום מקום, וכענין הפיכת סדום נאמר: "וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים ויהפך את הערים האל ואת כל הכנר ואת כל יושבי הערים וצמח האדמה" (בראשית י"ט כ"ד ונ"ו), והנה אמרו וה' המטיר וגו' הוא כענין אמרו: "ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם" (תהילים י"א ו') שבא רוח זלעפות והמטיר אש וגפרית, וכענין הזה הוא אמר: "גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצביים אשר הפך ה' באפו ובחמתו" (דברים כ"ט כ"ב), ולא אירע הדבר ע"י רעש ורעדה וכענין שנאמר: "המביט לארץ ותדע יגע בהרים ויעשנו" (תהילים ק"ד ל"ב) וכענין שאמר "המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכו" באפו המרנין ארץ ממקומה ועמוריה יתפלצו" (איוב מ' ה' ונ"ו), ואמרו ויהפך את הערים האל ואת הכנר שהכל נשחת ונשרף, ואמר ואת כל יושבי הערים כלומר שלא יכלו להמלט ולא נמלט אחד מהם, ואמרו וצמח האדמה הוא נמשך על אמרו ואת כל הכנר שאף צמח האדמה נשרף, וכמו שאמר שם והנה עלה קיטור הארץ בקיטור הכבשן, או יאמר על העתיד שלא תזרע ולא תצמיח עוד, וכן פירשו בשם ר' יהושע בב"ר פמ"ט שענינו על כח הצמיחה, אמרו שם א"ר יהושע וצמח האדמה אפילו צמחי האדמה לקו, הוא אמר לה והוא מפרש לה שם ארי ב"ל עד עכשיו אם יקלוט אדם טמר מאוירו של סדום ויתן בערונה אינה מצמחת, ועכ"פ אם היתה הפיכת סדום ע"י הרעש שנעתקה הארץ ממקומה ונבלעה תחתיה ונעשה ים לא היה הכתוב נצרך להשמיענו ואת כל יושבי הערים וצמח האדמה, האומנם כי בב"ר שם אמרו לה בשם ר' לוי בשם רשבי' חמשת הכרכים הללו היו יושבות על צור אחד, שלח מלאך את ידו והפך, אולם משומן של המקראות אינו מסכים עם זה הדרוש.

ז. אמנם מה שבא מזה הענין בנביאים היא ביחזקאל כפ'

"הודע את ירושלים" (מ"ז נ"ג וגו'), אמר שם: "ושבתי את שביתתהן את שבית סדום ובנותיה ואת שבות שמרון ובנותיה ושבית שביתך בתוכהנה וגו'. ואחיותיך סדם ובנותיה תשכן לקדמתן" וגו'. הנה נבא זה הנביא בפה מלא שיבת סדום לקדמותה כשיבת שמרון וירושלים לקדמותן, ואותו הנביא בעצמו נבא על רפואת ים המלח שלא יהיה עוד ים מת כמ"ש בענין המים היוצאים מתחת מפתן הבית אמר: "והיה הדגה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי וגו' והיה יעמדו עליו דוונים מעין גדי ועד עין עגלים וגו' תהיה דגתם כדגת הים הגדול רבה מאד בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו" וגו' (שם מ"ז ט' וגו'). ובנבואה זו נשתתף עם יואל שאמר: "ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השמים" (יואל ד' י"ח), וגם עם זכריה שאמר: "יצאו מים חיים מירושלם חציה אל הים הקדמוני" וגו' (זכריה י"ד ח') שהוא ים המלח, הראית שלא סדום הוא ים המלח ולא ים המלח הוא סדום, וים המלח עתיד הוא להרפא וסדום תשוב לקדמותה, ואל תתמה, שאין חדש תחת השמש והכל שב ובא בגלגל החזור בעולם אשר סובב סובב הולך ועל סביבותיו שב ואשר היה הוא עתיד להיות!.

ח). ועתה אבא למדרשי חז"ל, כבר הזכרתי לעיל אות ג' דר' חנינא חזי האי אתרא דמסדום לצוער והויא ה' מילין, ומוכח שבימיו עדיין היה מקום סדום נודע שלא נעקרה ולא משה ממקומה ולא צללה בים המלח.

בביר פמ"ב שנינו כל אלה חברו אל עמק השדים, שלשה שמות נקראו לו "עמק השדים", "עמק שוה", "עמק סוכות", והדר מפרש התם לכולהו וכאשר אבאר אותם.

ע מ ק ה ש ד ים : שהוא מגדל סדנים, ד"א שהוא עשוי שדים שדים תלמים, ד"א שהוא מניק את בניו כשדים. הנה הפי' הא' שהוא כעין תרגומו של יונתן מישר פרדסיא, ועל שם תוקף האילנות וחסנם שהיו ראויים לסדנים נקרא שדים, (תעין בערך ערך סדן), ובתרגום זה שם מסיים הוא אתר דכסיק פרקמינין

דמיין ושדי להן ליטא דמילחא, ומלת פרקטינן היא בריכות (עיין בערוך ערך פרקטין), ואמרו ושדי להן גיל שהוא מים וגיל ושוי להן, ישאליכ הוא מציא לשון הכתוב הוא ים המלח לגמרי ממשמעותו מה שלא עשה כן בשאר רכותיה, ועוד דלשון שדי לא תשמש אלא בזריקה או בשפיכה ממקום גבוה למקום נמוך וכאן כיון שהוא עמק היה לו לתרגם ומוביל להן או כיוצא בלשון זה, והיותר שמכריחני לכך הוא שלא מצאתי לדבר מקור ודוגמא במדרשים, אמנם אם נגיה ושוי להן הגה דוגמתו בביר שם, הוא ים המלח איר אייבו לא (היה) [היו] שם אלא צנורות היאורים ונתבקעו ונעשו ים ההד בצורות יאורים בקע, (ונסחת הילקוט צורות האור נתבקעו וכ"ה בלקח טוב, ובס"א לפי המיוחס לרש"י הג' צורות היאורים ופ' סלעים וגר' שגרם ונתבקעו, והמ"ב הגיה והיאורים נתבקעו), ולשון רש"י עה"ת הוא ים המלח לאחר זמן נמיך הים לתוכו ונעשה ים המלח (פ') לדבריו שנמשך הים לתוך העמק מתחת קרקעוה של הארץ), ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו, ויראה שג"י היתה לא היו שם אלא צורות והיאורים נתבקעו וכי, ועיקר הנוסחא צורות כלשון המקרא, וכלי שהעמק הזה העלה בריכות מים ואח"כ נתבקעו הצורים שהיו מפסיקין בין הבריכות ונעשו כולם לים אחד, והו' כתרנומו של יונתן, אמנם מה שנעשו המים מלחים מפורש בתנחומא דלך לך הוא ים המלח שבעונם נעשה אותה עמק למים מלחים וכה"א ארץ פרי למלחה, למה? מרעת יושבי בה, וענין זה מסכים עם מה שכתבנו שמימי הירדן כלו שם ונשארו מהם בריכות בריכות מים ואח"כ נקוו ונעשו לים המלח, והפ"י הב' שהוא עשוי שדים וכי' הוא כתרנומו של אונקלוס למישר חקליא הוא אתר ימא דמילחא, ולשון רש"י עה"ת כך שמו ע"ש שהיו בו שדות הרבה, והפ"י הג' דוגמתו בתנחומא שם עמק השדים שהיתה מניקה אותן כשם שישים מניקין את התינוק, ולפירוש זה הוא היפוך שיין ימנית לשמאלית, ועפ"י דרך זה היה מקום לומר שישים שיין ימנית שהרי בסמוך שם הוא אבל השימים

כמיש "וישב ישראל בשמים" (במדבר כ"ה א') ואמר ויחנו וגו' עד אבל השמים (שם ל"ג מ"ט) ותהיה עיקר שמו עמק השימים כמו אבל השימים אלא שנשתנה שמים לשמים, ולתשלום ביאור מלה זו אזכיר שהראב"ע פ"י מלשון ושרת אותם בשד ולדעתו היא במשקל היחיד שד כמו ותשם בסד רגלי וברבוי שדים כמו פת פתים, ובלקח טוב אחר שהעתיק דברי המדרש נמצא עוד ד"א שדים ע"ש סדוכ, ואלי היתה כך לפניו במדרש.

ע מ ק ש ו ה : ששם השוה כל איה (לכבודו של אברהם) והיו מקלסין לפניו ואומרים נשיא אלהים וכו', ולשון רש"י עה"ת עמק שוה הוא עמק המלך שהושוה שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין, והזכר זה הענין בכמה מקומות במדרשים, ודעתם שכשיצא מלך סדום לקראתו אף שאר המלכים הלכו אתו אלא שלא חש הכתוב להזכירם וכמו כן בשנ"י : "ומלכי צדק מלך שלם וגו' והוא כהן לאל עליון" (בראשית י"ד י"ח) גם שאר מלכי כנען בעלי ברית מלכי צדק היו עמו אלא שלא חשו הכתובים להזכירם, ובאו לקראתו לעמק שנקרא ע"ש המאורע עמק שוה ועמק המלך.

ע מ ק ס ו ת : שהוא מסוכך באילנות, א"ר תנחומא גפן ותאנה ודמין אגוז ושקר תפוח ופרסק, ובפ' המיוחס לרש"י כתב ומפרש במדרש הרנינו שאין לך כל שכול ושכיל בסדום שלא היו בו שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה וכו', והנה עיקרו בפ' אחריתא דסוכות בפס' דר"כ שפירשו מקרא דתהלים "אלהים דבר בקדשו" אעליוה אחלקה שכם ועמק סוכות אמרד" (תהלים ס"ח) לעתיד לבא, והובא בילקוט אמור בקישוע ע"י ש, אמרו כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה"ז אף הקביהנותן לו חלק לע"ל בסוכתה של סדום מה שהקביה עתיד לחלק אותה לצדיקים שבמים שבמים שנאמר : "אלהים דבר בקדשו" וגו' ומהו דבר בקדשו אריב"ז זה אבינו אברהם זכו, אמרו ועמק סוכות אמרד זה סוכתה של סדום שהיתה מסוככת שבעה אילנות וכו', והנוסחא שם הוא בשינוי ממה שהיתה לפני רש"י ע"י ש וכעין זו בויקרא רבה ח"ד

אמקרא נתיב לא ידעו עיניו ויסוד אלו המדרשים הוא
בנבואתו של יחזקאל שסדום ובנותיה תשבן לקדמתן ואמרו
שעתידין להחלק לצדיקים, וכבר הזכרתי לעיל שסבות היתה
בערי הכבר ודעתם ז"ל הוא שעמק הירדן כולו לדרומו של יבק
נקרא עמק סוכות ועמק השדים וסדום בכללה ואמרם ב' שמות
נקראו לו וכי' כל' שכל זה העמק הוא נכלל בג' שמות, א' עמק
השדים שנעשה לים המלח, ב' עמק שוה שהוא עמק המלך, ג'
עמק סוכות ונכללה בזה השם סוכתה של סדום ובנותיה, והם
בכלל עמק סכות שנוכר בתהילים, ולא באו למנן שמות נרידא
שא"כ היה להם למנות ג"כ השמות עמק המלך וים המלח אשר
כבר העירו ע"ז המפורשים, ועכ"פ גם לרברי אלו האגדות עתידה
היא סדום שתשוב לקדמותה ואיננה בים המלח.

(טז). בביר סמ"ג אמרו וישב את כל הרכוש וגו' וגם את
הנשים ואת העם ר' יודן אמר אנשים ונשים השיב ומפ' לא החזיר
עמדו ונתגייירו וגדרו ערות אבותיהם הה"ד "והבאתי רעי גוים
זירשו את בתיהם" (יחזקאל ז' כ"ד), מי הם רעי? גוים ריב"ס
אלו אנשי סדום שני' ואנשי סדום רעים וגו', הנה דעתם שאף
זרע סדום לא כלה לגמרי ונשארו אלו שפלסם אברהם וקיבלו
עליהם מצות בני נח, ואשר קראם הנביא רעי גוים לפי שמבעם
הוא רע וכמ"ש בכ"ר פמ"א רמ"א אין לך בכרכים רע כסדום כשאדם
רע קורין אותו סדומי פ"י בכרכי הכבר היתה סדום המפורסמת
ברעתה ביותר, וכשתמלא הארץ דעה אף זרע אנשי סדום ישובו
"וסדום ובנותיה תשבן לקדמתן".

קורות בה"כ של הרמב"ן ז"ל.

בשנת תתע"ח – תת"פ למספר הישמעאלים, היא
שנת הרל"ו – רל"ח בערך – הנו' במכתב הגאון
הרע"ב ז"ל ובת' מהר"י קולון ס' ה'.

מתורגם מערבית לעברית. מספר אנשי אלג'ליל פי תאריך
אלקדש ואלכליל' להשפט הגדול מנ"י אלדין אלחנפלי המכונה
אבו אלמין, עם הערות והארות מאת

יצחק בר"ב חר"ש יחזקאל יהודה.

מקרה כנסת היהודים

ברחוב היהודים מימין בה"כ מסגד ומגדל לישמעאלים, ובאו
אליו דרך נתיב ארוך מפאת נגב, ואצל המסגד מפאת ימה עמדת
הצר מחצרות ההקדש אשר ליהודים, ויהי גשם על הארץ; ותפל
החצר תחתיה, ובנסלה נגלה פתח המסגד מול הרחוב ימה, ויאמרו
הישמעאלים לכבש החצר למען יעברו דרך בה אל המסגד כי
קרוב הוא אל המתפללים שמה, ולא יסבו ללכת דרך הנתיב נגבה
כי רחוק הוא, וימאנו היהודים לתת להם החצר; ויביאו את
משפסם לפני השפטים (קצאה) וראו את ספר התעודה המקוים
אצל שפטי הדת (אלש'יעה), ובו כתוב כי החצר הזאת אחזת
היהודים היא, ויתעשקו הישמעאלים אתם לאמר כי החצר הזאת

מנחלות המסגד היא, וילכו השפטים בעצמם לראות המקום ולחקור
ע"ז גם לכתב את פרשת הענין ויבאו וישבו במסגד, והם: השפט
(אלקאצי) שהאב אלדין בן עבזה השאפעי⁽¹⁾ והשפט כור אלדין
בן עמרן החנפני והשפט במאל אלדין החנבלאי (השפט המאלכי מת)
וגם כתב הדברים האלה היה שם, ויחקרו המהנדסים ע"ז ויקרא
ספר התעודה אשר ביד היהודים לפניהם, וימצא כי החצר הזאת
מהקדשות היהודים היא; וכי להם הצדקה להאחז בה, וכן
התמו באספה ההיא אשר היתה בחדש נ'ב.

ולא נחה דעת הישמעאלים מזה ויתאמץ איש מהמון העם
וירד מצרימה ויעמד לפני המלך⁽²⁾ ויוכיח בדבריו כי כנסת היהודים
אשר בירושלם חרשה היא בממשלת האסלאם⁽³⁾ וכי החצר הנ"ל
נחלת המסגד היא; והיהודים התאחזו בה בלי צדק ובלי משפט.
ויצו המלך אל שפטי ירושלם לאמר: "התאספו וחקרו ודרשו על
זה, וכתבו לי את פרשת הענין" ויגיע דבר המלך ירושלימה בחדש
רמז'אן, ויועדו השפטים במדרש המגן'יה בלשכת נגיד הבתים
(נאמיר אחרמין) נאצר אלדין בן אלנשאשיבי⁽⁴⁾ והם השפט

⁽¹⁾ כת השנה תחלק לארבע משלגות גדולות ונקראות ע"ש
מיסרי שמותיהן, האחת אלחנפיה ע"ש מיסרה אפי חניפה אלנעמן,
והשנית אלשאפעה ע"ש מיסר' מחמד בן אדריש בן עבאיש, והשלישית
אלחנבליה ע"ש מיסרה אחמד בן חנבל אלשיבאני, והרביעית
אלמאלכיה ע"ש מיסרה מאלך בן איש אלנעני.

⁽²⁾ הוא המלך (הממלוך) קאיתבאי בן עכר אללה הנלחם
את באיזיד בן עתמן באן.

⁽³⁾ בין יתר התנאים אשר קבלו דנוצרים עליהם כאשר
כבש עמר בן אלכטאב את הארץ היה אחד מהם "כי לא יבנו
מחדש לא בתי תפלה ולא בתי מקלט" וכן קיים עמר על כל בני
הדתות הבלתי טאמינים במחמד.

⁽⁴⁾ נאמיר אחרמין הוא הפקיד על שני בתי החרם, על

השאפעי שהאב אלדן בן עביה והשפט החנפי כיר אלדן בן
עמך (השפט החנבלי לא בא כי חוסר ממשטרת) ושיך אל
אסלאם רב הצלחיה⁶ נגים אלדן בן גמאעה והשיך ברהן אלדן
אלאנצארי החברוני והשיך שהאב אלדן אלעמרי, וקהל גדול
מחכמי הדת ויקרא מאמר המלך לפניהם וידרשו ביניהם על זה
ויוכיחו לפני השפט השאפעי בראיה כי כנסת היהודים חדשה
בממשלת האסלאם, ויעד השפט השאפעי על נפשו כי הוא
חשיך את היהודים מפוא אל בית תפלתם להתפלל שמה יען נודע
לו כי היא חדשה בממשלת האסלאם הן לפני האסכאם לא היה
להם בית תפלה, ויתנגד רב היהודים שישמו יעקב⁶ אל פקודת
השפט השאפעי, ויגער בו השפט השאפעי ויאמר לו ארור!
התערער על חקי הדת חי' ה' כי אקרא את ההרג והסיר את ראשך
מעליך, ויבקשו הישמעאלים להתנפל על היהודים; אולם השפט
השאפעי הניאם מעשות כזאת, וכה אמר להם "העם המיוחדים!
אל יפגע בהם איש כי משטרת ה' הם ביד שלוחו (מחמד) וביר
נגיד המאמינים (המלך)" ויכתבו את הסכמתם על ספר ועל החתום
באו החכמים והזקנים לאמר "הדת יצאה מלפני השפט השאפעי
להניא את היהודים מהתפלל בבית תפלתם" והספר הוסיף "כי

החרם אשר בירושלם והוא המסגד העמד על מקהמ"ק, ועל החרם
העמד על מערת המכפלה בחברון, ומשפחת "אלנשאשיב" ישנה
עד היום הזה בירושלם.

⁶ שיך אלאסלאם משמעו כמו רשכבה"ג אצלנו וכן קראים
היום את השיך הגדול העמד לפני המלך "שיך אל אסלאם",
והצלחיה הוא מדרש גדול אשר יסדו המלך צלאח אלדן בן איוב
אישר לקח את ירושלם מיד להמי הצלב.

⁶ הוא ר' יעקב בכמ"ר משה ויצו נגיד משנה הנגיד
שבמצרים הנזכר במכתב המסע לכמ"ר מישולם בכמ"ר מנחם
מואלטארא משנת רמ"א הנדפס בה"ירושלם" שנה א'.

השפט החנפי קים את הדת, אולם כאשר התכונן השפט החנפי בכתב הדת היה לו למורת רוח כי תקוים הדת, ולא חתם עליו.

והכנסת סגרה מכאן ולא נתנו את היהודים להתפלל וללמד בה כמשפטם, ויביאו היהודים את דבר משפטם לפני המלך, ויגידו לו את כל הקורות אותם, ויצו המלך כי יתאספו ששטי מצרים וחכמיה להתבונן בדבר הזה, וישבו ראשי ששטי ארץ מצרים וחכמיה, והם השפט הראשי (קאצי אלקצאה) ולי אלתין אלאשיומי אלשאפעי והשפט הראשי שקיש אלתין אלאמשאמי אלחנפי והשפט הראשי ברקן אלתין אלקאני אלמאלכי והשפט הראשי בדר אלתין אלסעדי החנבלי, ומהחכמים השך שראגי אלתין אלעצאדי והשיך גלאל אלתין אלכפדי והשיך גלאל אלתין בן אלאמאנה וגם המון שרים וידועי דת ודין היו שם ויקרא כתב הדת אשר מירושלם לפניהם ויתבוננו בפסק השפט השאפעי המניא את היהודים מהתפלל בבית תפלתם ויחקרו וידרשו ביניהם ע"י וידוע השפט הראשי השאפעי והשפט הראשי החנפי לאמר: "אין די יללת בפסק הזה להסקיע הבה"כ מיד היהודים" וכן הסכימו שלשת החכמים הנ"ל — אולם השפטים הראשים החנבלי והמאלכי אמרו: אין לנו לדבר בענין הזה אשר אינו נגע רק בשטת השאפעים — ויכתבו על כתב הדת אשר מירושלם מעבר השני את פרשת האספה ואת אשר גזרו ששטי מצרים וחכמיה, ויכתב המלך אל נציבי הישר ג'קמק ואל נגיד הבתים ואל השפטים אשר בירושלם לאמר: "קראו עצרה ועשו ככל אשר חרצו ששטי מצרים וחכמיה", והיו כבוא דבר המלך ירושלימה ויתאספו במסגד הקצין (מסגד אלאקצא) (?) נגיד הבתים הישר נאצר אלתין בן אלנשאשיבי ונציב המלך הישר ג'קמק והשפט יאהאב אלתין בן

(*) הוא המסגד העמד בדרום הר המוריה הנקרא כפי ההמון

"מדרש שלמה".

עבֵיהּ השאפעי והשפט כִּיר אֶלְדִּין בֶּן עֶמְרָן הַהֲנִפִי וְהַשִּׁיךְ כִּרְהֵן
אֶלְדִּין אֶלְאֲנִצְאָרִי הַחֲבֵרוֹנִי וְהַשִּׁיךְ אֲבוֹ אֲלֵעֹם בֶּן אֶלְחֶלְאֹאֵז דִּיד
הַשֹּׁפֵט הַשְּׂאֲפֵעִי הוּא הַשִּׁיךְ אֲבוֹ אֲלֵעֹם אֲשֶׁר חוֹלֵל הַסֵּעַר הוּא
מֵרָאשִׁי, וְגַם קָהֵל גְּדוֹל מִיּוֹדְעֵי דֵת וְדִין (פֶּקֶקְרָא) וּמִפְרָתִים וּמִצִּילִים
הֵיוּ שֵׁם וְגַם לְהַמּוֹךְ רַב גִּלְוָה אֲלֵיהֶם, וְתַהֵי הַאֲסָפָה בְּיוֹם הַהוּא גְּדֻלָּה,
וַיִּקְרְאוּ אֶת מֵאֲמֵר הַמֶּלֶךְ וְאֶת דֵּת שְׂפִטִּי מִצְרִים וְחֻכְמִיָּה לֵאמֹר:
”הֲדַת אֲשֶׁר יִצְאָה מִלִּפְנֵי הַשֹּׁפֵט הַשְּׂאֲפֵעִי בִירוּשָׁלַם לְהֵנִיא אֶת
הַיְּהוּדִים (מִבּוֹא אֶל בְּהִיכָה) אֵין בַּהּ דִּי יִכְלֹת לְהַפְקִיעַ הַכִּנְסַת מִידֵם”.

כִּשְׁמַע הַשֹּׁפֵט הַשְּׂאֲפֵעִי אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וַיִּגְעַר עַל הַיְּהוּדִים,
הַבָּאִים שָׁמָּה בְּרִשְׁיוֹן הַנֶּתָן לָהֶם⁸, הַעֲמִידִים בְּתוֹךְ, וַיֹּאמְרוּ, הַאֲמַנֵם
אֲמֵרוּ חֻכְמֵי מִצְרַיִם כִּי הֲדַת הַזֹּאת אֵין בַּהּ דִּי יִכְלֹת לְהַפְקִיעָה מִיַּד
הַיְּהוּדִים⁹ גַּם אֲנִי מַסְכִּים לָזֶה, הֵן אֲנִי לֹא הַפְקַעְתִּי עִתָּה מִידֵם
אֶךְ הַגִּיאוֹתִים מִתְּהַלְלֵל בַּהּ, אֲבָל תִּשְׁאֹר בִּידֵם וְהִנֵּנִי מִרְשָׁה אוֹתָם
לְעִשׂוֹתָה הַנּוֹת, וַיַּעֲמֵד עַל דַּעְתּוֹ לֵאמֹר: אֲנִי מִנְעֵתִי אֶתֶם מִעֲשׂוֹתָה
כִּנְסַת וְהִנֵּנִי עֹמֵד עַל דַּעְתִּי עַד אֲשֶׁר אֲמַצָּא אֶת הַיְּיָבִיא אֶת
הָעֵדִים וְהֵם הַשִּׁיךְ אֲבוֹ אֲלֵעֹם בֶּן אֶלְחֶלְאֹאֵז שְׂמִשׁ אֶלְדִּין בֶּן נֶאֱצֵר

⁸ אֲוִלִי מִשְׁנֵי עַת לְעִשׂוֹת לֵה' וְכוּ' בָּאוּ הַיְּהוּדִים לְמִקְהֵמָק.
⁹ הַשְּׂפִטִּים הָרָאשִׁים שְׁבִמְצָרִים וְחֻכְמִיָּה כְּתוּבוֹ בְּזוֹהֵל, “אֵין
אֶלְמַנְעֵ אֶלְצֶאֱדָר מִן אֶלְחֶאֱכֵם אֶלְשְׂאֲפֵעִי לִים בְּבִאָף עֵן רַפֵּעַ אֶלִיד”
ר"ל כִּי פֶסֶק הַמִּנְיַעָה שִׁיִּצָּא מִלִּפְנֵי הַשֹּׁפֵט הַשְּׂאֲפֵעִי אֵין בּוֹ רֵאוּת
דִּתְיוֹת מַסְפִּיקוֹת לְהוֹצִיָּאָה מִידֵם, וְכוּנוֹ בּוֹזֵה כִּי הַיְּהוּדִים יִכְלִים
לְהַתְּהַלֵּל בַּהּ, אֲבָל הַשֹּׁפֵט הַשְּׂאֲפֵעִי הִתְהַפֵּךְ בְּמִזְמוֹתָיו וְנִכְלָיו וַיְהַפֵּךְ
כּוֹנְנָתָם לֵאמֹר, כִּי שְׂפִטִּי מִצְרַיִם לֹא כּוֹנֵן דֶּק שְׁלֹא יוֹצִיאוּ הַבֵּית
מִרְשׁוֹת הַיְּהוּדִים; אֲבָל לֹא כּוֹנֵן שְׁמוֹתָם לְהַתְּהַלֵּל בַּהּ, וְכֵן יֵרָאֶה
הַקְּרֵא הָלֵאָה כִּי הַשֹּׁפֵט הַשְּׂאֲפֵעִי הָרָאשִׁי שְׁבִמְצָרִים אֲמַר “כִּי קוּא
חֻרֵץ מִשְׁפָּטוֹ כְּבִרְאשׁוֹנָה” וְכוֹנְנָתוֹ עַל הַפֶּסֶק הַזֶּה שִׁשְׁלַח לִירוּשָׁלַם
לְהַתִּיר הַכִּנְסַת לַיְּהוּדִים.

אלצקאן, ונאצר אלדין מחמד הדמיסקי, עלי בן נציר הכונה, וכליל
בן עליאן, ועוד אנשים ויעידו לפני השפט השאפעי כי כנסת
היהודים חדשה בממשלת האסלאם, ויעד השפט השאפעי על נפשו
שנית כי הוא מניא את היהודים מהתפלל בה, ויכתבו מענה אל
המלך בחדש די אלקעדה, ובראשית שנת תתע"ט הגיע דבר המלך
ודתו אל נגיד הכתים השור נאצר אלדין בן אלנשאשיבי לאמר:
"לתת את היהודים לבוא אל בית תפלתם, וכל איש לא יפריעם
ממעשיהם כמשפטם" ויבאו היהודים אל בית תפלתם בשמחה גלויה
...⁽¹⁰⁾ ויפארוהו ביריעות וידליקונרות וכוזה המרו את רוחה השמעאלים.
ובחדש רביע השני הגיע דבר המלך אל ג'קמק נציבו ואל
נגיד הכתים לאמר: "באזנינו שמענו כי אחד העניים⁽¹¹⁾ אשר בירושלם
כתב אל מצרים לאמר: "הנה כנסת היהודים חדשה היא, ויחדצו
חכמי האסלאם כי אין להניחה ויעמדו היהודים וישקלו סך הגון אל
גנוי המלך, למען ירשה אתם להתפלל בה, וירשם המלך עקב
הכסף הרב אשר הביאו אל אצרותיו, וירע הדבר בעינינו, לכן
הננו מצוים כי יתאספו ויכתבו את פרשת הדבר הזה ולקב בשם
שמות האנשים מוציא הדבה, גם לשלח את השפט השאפעי
והעדים המעידים על הכנסת כי היא חדשה, אלינו מצרימה למען
נתבונן בענין הזה, ויעדו במסגד הקצין נגיד הכתים ונציב המלך,
שיך הצלחיה נגים אלדין בן ג'מאעה, והשיך ברהן אלדין אלאנצארי
החברוני, והשפט השאפעי שהאב אלדין בן עכיה, והשפט החנסי,
שמש אלדין אלדירי והמן יודעי דת ודין, וגם כתב הדברים האלה
היה שם, ויקראו אנשים מוקני הצופיה (נזירים), מהם השיך
מישא בן אלצאמק ועוד אנשים, וישאלום על המכתב הנזכר
במאמר המלך, ויכחישו כלם הדבר הזה, וישבעו בה הנזכר כי לא
ידעו ולא שמעו מזה בלתי ממאמר המלך, ויכתבו אל המלך לאמר:

⁽¹⁰⁾ המחבר הקנאי הוסיף פה המלות "מארת ה' עליהם".

⁽¹¹⁾ בערכית נקראו הנזירים גם בשם עניים.

"החכמים והעניים (נזירי הצופיה) נשבעו בה' הנורא כי הם לא כתבו דמכתב ההוא, גם אינם יודעים מי כתבו, וגם השפטים והחכמים כתבו בעצם ידיהם על המענה "כי הם נשבעים בה' הנורא כי אינם יודעים מזה" ושיך הצלחיה כתב "נשבעתי בה' אשר ברא את הדגן ואשר עשה לנו את הנפוש כי לא כתבתי כזה, גם לא ידעתי מי כתבו" והשפט השאפעי הוסיף "לו ידעתי כתבו כי עתה חרפתיו ונדרסו ווקראתי עליו קלה גדולה על שקריו ונכליו" ורא קבל המלך את דבריהם וישלח להביא את השפט השאפעי ואת נגיד הבתים מצרימה, ובעת ההיא היה השיך אבו אלעזם במצרים עומד על דבר הכנסת, כי הוא היה המערער בדבר הכנסת לראשונה כאשר אמרנו — ויצא נגיד הבתים והשפט השאפעי מירושלם לדרת מצרימה בשנים עשר לרח ג'מאד השני הם עם בארעהבד (ביר אלעבד, ים מקום), והנה השיך אבו אלעזם לקראתם ואתו השיך השריף מחמד בן עבד אלדין אלחסיני ⁽¹⁾ ודרך ציון פניהכו, וידבר השיך אבו אלעזם אל השפט השאפעי לאמר, הן המלך לא שלח לקרא לך וגם נתן את דבר הכנסת ביד האדון (אלסיד) השריף אלחסיני (כחש לו) והנה הוא עלה ציונה לדרש ע"ז, וישבו אתם ירושלימה.

והי ביום השני ברביעי לחדש רג'ב, ויתאספו במדרש התנכיה שיך אל אסלאם כמאל אלדין בן אבי שריף והשיך ברהן אלדין אלנצארי החברוני והשר ג'קטק והשפט השאפעי שהאב אלדין בן עבד והשפט החנפי שמש אלדין אלדיני והאדון השריף מחמד בן עבד אלדין אלחסיני, וידברו ע"ז ויתוכה שיך אלנצאם כמאל אלדין בן אבי שריף את השיך ברהן אלדין אלנצארי החברוני לאמר, "אי אפשר להניא את היהודים טבוא אל בה"כ בלי פסק דתי, והוא רואה כי עדות המעיד על חדושה בלי כתב

⁽¹⁾ בני המשפחה הזאת יושבים עד היום הזה בירושלם ומהם פנה ומהם יתר כבתי המשפטים.

הני אשר יסמך עליו עדותו לא תקבל, והשיך ברוך אלדן אשר היה מהמניאים את היהודים בגלל עדות המעידים על חרושה. התאמץ בוכוהו לעמד על דבריו ויאמר לו שיך אלסלאם אל תנוכח אתי וכוח חברוני! (12) ואחרית האספה הגדולה היתה כי השפט השאפעי העיד על נפשו כבראשונה לפני השפט החאפי פעם ושנים כי הוא מנע את היהודים מהתפלל בכית תפלתם. וכתבו את פרשת האספה.

אחר הדברים האלה, ביום ההוא בין הערבים, והשיך השרף מחמד בן עפיף אלדן אלחסיני נשא את פעמיו הוא והאנשים אשר אתו אל בית הכנסת ויצו להרסה ולהחריבה, ויחלו הישמעאלים להחריבה ויהרסו רובה, והיו מחתות ויתאספו המון רב ועורו עד היסוד, והשיך אבו אלעזם הוא המגרה והמאמץ את לב האנשים המשחיתים להחריבה ומדי התנשא האבק עליהם נערו הוא בעצמו במטפחתו מעליהם, וכך היה אמר: "האבק הזה אבק ג'ע, ויש שבר לפעלתכם בנן אלקים".

אחר הדברים האלה, ירד השיך אבו אלעזם ואתו ספר פרשת האספה מצרימה, וגם היהודים ירדו מצרימה להתאונן לפני המלך, והיו כשמע המלך את הדבר הזה וכי התחכמו עליו ויהרסוהו בלי רשיונו ויקצף קצף גדול ויצו לתפס את השיך אבו אלעזם וביום ההוא בא השיך אבו אלעזם מצרימה וידע לו הדבר, והי מתחבא עד אשר נמלט למעקע והי שם עד יום מותו ויצו המלך להביא את השפט השאפעי שהאב אלדן בן עביה והשיך ברוך אלדן אלסלאם אלחסיני והעדים מצרימה, וימחר השפט השאפעי ויצא מירושלם לפני בוא דבר המלך ירושלימה ויבא עותה, ויקר מקדוהו כי בעת ההיא הגיע דבר המלך אל פחת עזה הישר ישבך, וידע להשר כי בא

(12) ר"ל ויכוח בן כפר בי חברון לעומת ירושלם לכפר

השאפני עזתה ויתפשהו ויתנהו במשמר. ויסע השר ישבך ויבא ירושלימה ביום ראשון בתשעה לחדש שעבאן ויוצא את מאמר המלך, וימצא כתוב בו, אל פחת עזה לאמר: "הן הקשיבה אונינו כי נהרסה כנסת היהודים בירושלם, לכן כבוא הספר יסע כבודו בעצמו ירושלימה ויתפש את השפט השאפני, והשיך ברהן אלדן אלנצארי ושני בניו, והשיך אבו אלעזם, ושמש אלדן בן נאצר, ונאצר אלדן הדמשקי החורני ויתר העדים, וישלחם אלינו בלוית אנשי היל", ויבקש האנשים אשר נקבו בשם ויתפשם ויאסרם בנחשתים וזלת השיך ברהן אלדן לא אסר ויוליכם עזתה, וישלחם משם ואתם השפט השאפני בלוית אישעתי, — והוא איש עריץ ושמו אישמציל אל פאסרי — מצרימה.

ויבאו מצרימה בסוף ירח שעבאן ויעמדו לפני המלך, והמלך יושב בחצר במקום בדר ויצו להכותם, ויכו את השפט וישאפני לראשונה, אחריו הכו את השיך ברהן אלדן ויתר העדים מכות גדולות, וזלת שלשת האנשים האלה לא הכו כי היו זקנים באים בימים וישא המלך את פניהם, והם בן הדמשקי, בן עליאן, ובן נציר, וכאשר הכו את השיך ברהן אלדן היה אמר: "השבח לה' ולו התהללה ואין אלה בלעדו, והוא הגדול מכל", ויפצר בו המלך לאמר: אמר לי האמת, ויענהו: האמת מה שאני אומר, וישבח ויהלל את ה' על ענויו ולא חדל מהזכיר את שם ה' עד אשר כלו ליסרו, ואחרי אשר הכום נתנם המלך ביד הפחה השר ישבך בן תדר ויתנם בבית האסורים.

ובסוף ירח רמצאן התאספו בבית השר הגדול הישלים ישבך בן מהרי ארבעת ראשי שפטי ארץ מצרים הנ'ל והחכם השיך אמן אלדן אלאקצראני והוא היה בעזרי הישמעאלים והמן מהחכמים אשר חרצו משפטים לבלתי החריב את בה'כ ואשר חרפו את מערכות הפסקים להחריבה, מהם שראני אלדן אלעבאדי השאפני והשיך ג'לאל אלדן אלפכרי השאפני, והשפט שהאב אלדן המערבי המאלכי שפט בארץ המערב "והוא חרף נפשו על הענין הזה לעזר את היהודים; וידבר את מתנגדיו קשות", ועוד המן

וידעי דת דין וגם המן רב היה ישם, ויהי היום ההוא נורא
לישמעאלים כי בו רמה יד היהודים, ויחקרו וידרשו ע"ז ויהיו
לפלגות, האחת הצדיקה את הישמעאלים, והשנית עזרה את
היהודים — וכן היה אז בירושלם — ויצא השיך אמין אלדין ביום
ההוא מאת פני האספה בחרי אף ולא שתו אנשי האספה לכם
אליו, ויצדדו שני תלמידי חכמים (טלבה אלעלם) בזכות
הישמעאלים, ויגער בהם השליט הגדול ויאסרם בנחשתיים, וישאלו
את השפט השאפעי שהאב אלדין בן עביה על משפטו אשר
חרץ על דבר בית הכנסת, מה משפטו ומה הן ראיותיו אשר סמך
עליהן, ויען אתם לאמר: לא אדע מה להשיב, וחר בו אף השפט
בן אלדין בן מןהר ספר המלך וידבר אתו קשות, ויאמר לו יכרת
ה' ירך ורגלך וגם השר הגדול השליט יסבך אים עליו וירבו
הדברים והוכוחים בין החכמים ביום ההוא, וסוף הדבר היה כי
השפט הראשי השאפעי ולי אלדין אלאסיומי התנגד למשפט
השפט השאפעי שהאב אלדין אשר פסק להניא את היהודים
בגלל אשר נודע לו כי משחתו בו, ויחרץ משפטו כבראשונה⁽¹³⁾
ובן קימו יתר ששטי ממשלת מצרים למפלגותיהם.

ויפסקו המון מחכמי השאפעים והחנפים במצרים כי יכלים
היהודים לשוב ולבנות בהכ"ג הנחרסה ובין המון הפוסקים היה
השפט המאלכי המערכי הגז, וישר איש אחד עליו:

לְבָנוֹת הַכְּנֶסֶת חֲרָצְתָּ מִשְׁפָּטָךְ

וְזֶה מִפְּנֵי כִי נִזְאַלְתָּ

וְתֹאמַר כִּי רַבָּה חֲכָמְתְּךָ

חַי יְיָ כִּי רַק סִבַּלְתָּ.

וישר ההמון שירים רבים כאלה, גם חרפו וגדפו את השיך

⁽¹³⁾ עיין הערה 7.

שֶׁרָאנִי אֶלְדִּין אֶלְעֲבָדִי הַנִּל וַיִּשְׂרוּ עָלָיו שִׁירִים, וְהָגֵד לִי כִי
אִישׁ אֶחָד כָּתַב עַל פֶּתַח בֵּיתוֹ יֵלֵא יִתְרָצוּ אֵלֶיךָ גַּם הַיְּהוּדִים גַּם
הַנּוֹצְרִים עַד שֶׁתֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ תוֹרָתִי¹⁴ וְתִהְיֶה שְׁעוֹרֵיָה נֹרָא, וְהַמִּשְׁפָּט
לֵאלֹהִים הוּא.

וְהָאֲנָשִׁים אִשְׁרֵי הוֹבְאוּ מִירוּשָׁלַם — הַנִּל — הָיוּ בְּמִשְׁמֵר עַד
אִשְׁרֵי הַתַּעֲשֵׂת הַמֶּלֶךְ לָהֶם וַיֵּצְאוּ לְהוֹצִיאֵם, וַיִּנּוֹר עַל הַשִּׁפְט הַשְּׂאֵפִי
וְעַל הַשִּׁיךְ בְּרֹהֵן אֶלְדִּין כִּי לֹא יוֹכְלוּ לִשְׁכַּת עוֹד בִּירוּשָׁלַם בְּלִתִּי
רִשְׁיוֹן הַמֶּלֶךְ, וְאֵת הַשִּׁפְט הַשְּׂאֵפִי הִסִּיר מִמִּשְׁמֵרָתוֹ, וַיִּסַּע הַשִּׁפְט
הַשְּׂאֵפִי וַיֵּלֶךְ דְּמִשְׁקָה וַיֵּשֶׁב שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה, וְהַשִּׁיךְ בְּרֹהֵן אֶלְדִּין
יֵשֶׁב בְּמִצְרִים, וּבִשְׁנַת תַּתְּסִיחַ נִסַּע חֲבֵרוֹנָה וַיֵּשֶׁב שָׁם עַד יוֹם מוֹתוֹ.

וַיְהִי כֹאשֶׁר הִכְלִימוּ חֲכָמֵי הַדָּת אֶת מַהֲרֵם בַּהֲכִינֵי, וַיַּחֲלוּ
הַיְּהוּדִים לְהַשְׁתַּדֵּל לָשׁוּב וּלְבָנוֹת אֶת בַּהֲכִינֵי, וַיִּתְחַזְּקוּ בַּסִּפְקֵי חֲכָמֵי
הַיִּשְׁמַעְאֵלִים אִשְׁרֵי בִידֵם אִשְׁרֵי חֲרָצוּ מִשְׁפָּטֵם כִּי מוֹתֵר לְבָנוֹתָה מִחֲדָשָׁה,
וַיִּתְחַנְּנוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ עֵי הָאֲנָשִׁים אִשְׁרֵי הָיָה לָהֶם מַטְרָה כּוֹה,
וַיְהִי הָעוֹזֵר הַגָּדוֹל לָהֶם הַיֵּשֶׁר הַגָּדוֹל הַשְּׁלִימִי יֵשֶׁבֶךָ, וַיִּשְׁתַּדֵּל לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ עַד אִשְׁרֵי הִרְשָׁה לָשׁוּב וּלְבָנוֹתָה בְּתִכּוֹנָתָה כְּכַתְחָלָה¹⁵
וַיִּבְחָר בְּשָׁנֵי שְׁסָמִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְבַצֵּעַ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, וְהֵם :
הַשִּׁפְט שְׁהָאֵב אֶלְדִּין אַחְמַד הַשְּׂאֵפִי הַנּוֹדֵעַ בְּשֵׁם אֶבְרָם אֶלְגִּיָּלָאֵת
וְחַשְׁפֵּט עֵלֵא אֶלְדִּין עָלֵי אֶלְמִימוֹנֵי הַחֲנָפִי, וַיִּבְאוּ יְרוּשָׁלַיִם בַּיּוֹם
רַבִּיעִי בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ רַבִּיעֵי הַשָּׁנָה תַּתְּסִיחַ (בִּשְׁנַת הַרְלִיחַ בַּעֲרֵךְ)
וַיִּקְרָאוּ עֲצָרָה וַיִּתְאַסְּפוּ אֹתָם אַרְבַּעַת שְׁשָׁמֵי יְרוּשָׁלַם וַיִּקְרָאוּ אֶת
מֵאֲמֵר הַמֶּלֶךְ, וְהֵנָּה שְׁשָׁמֵי יְרוּשָׁלַם לֹא הִתְנַגְּדוּ לָזֶה וְגַם לֹא נִתְּנוּ
רִשְׁיוֹנִים עֵיז, וַיִּמְסְרוּ הַדָּבָר בִּיד הַשְּׁשָׁמִים הַבָּאִים מִמִּצְרַיִם, וַיִּרְשָׁה

¹⁴ קֶרֶן פֶּרֶק יְהוֹרָה (יְשׁוּרָה אֶלְבִּקְרָה) לֶן תִּרְצִי עֵנֶךְ
אֶלְיָהוּד וְלֹא אֶלְנִצָּרָא חֲתָא תַתְּכַע מִלְתָּהֶם.
¹⁵ רִל כִּי אֵין לְהוֹסִיף עֲלֶיהָ אוֹ לְשִׁנוֹתָה לְשׁוֹב.

השפט המימוני על ארץ החנני את היהודים לשוב ולבנותה בתכונתה כבתחלה, וסופרי ירושלם לא אבו לכתב תעודת הרשיון וכתבנה השפט החנני בעצמו, ויחלו היהודים לבנות ביום החמישי באחד עשר לחודש רביעי השני, והי בשבת השפט השאמעי שהאב ארץ אחד בירושלם ויחלה, וימהר וישב מצרימה לסני כלות בנן בה"כ ולא דבר עוד דבר מענין בה"כ ויחל את פני ה' כיסלח לו את אשר העוה לנסוע ירושלמה בדבר הזה, ובהיותי במצרים ספרו לי הסבה אשר הניעתהו לשוב מהר מצרימה וכל העלות עוד על שפתיו את דבר בה"כ, וזה הדבר : כי בהיותו בירושלם יושב לבדו והוא חלה במדרש הג'הרה, ויבאו היהודים וישבו על פתח חדרו וידברו ביניהם על דבר הכנסת וכי השפט החנני הרשה אתם לשוב ולבנותה, ויאמרו איש אל רעהו האיש הזה ברוך הוא כי ע"י הושבה בה"כ על מכונה ועתה איך נקרא שמו? ויאמרו זה שמו איש נקרא לו "עבד המושיע" (עבד אלנצור¹⁶), והי כשמוע השפט שהאב ארץ אחד בן אלנבילאת את דבריהם ויתחלחל ותתפעם רוחו וימהר לצאת מירושלם וישב מצרימה ויחל את פני ה' כי יסלח לו את אשר עשה בדבר הזה וכן שמעתי הדברים האלה מפיו בשנת תתס"ב.

וישב השפט החנני בירושלם עד אשר כלתה מלאכת בה"כ, ואיש בירושלם ושמעו ישמעאל (אשמעיל) הבונה ויתעתר לבנות את בית הכנסת, כלילה ההוא ראה את הנביא (מחמד) בחלום הלילה, ויאמר לו הנביא, "ישמעאל! הלא אתה תתפלל עלי מדי יום ביומו; ואיך תבנה בית אשר אקלל בו"¹⁷.

¹⁶ ר"ל עבד ה' המושיע, כי נצר בלע"ר הוראתו תשועה ע"כ אמרו לקרא בן את השפט החנני ע"ש התשועה שנעשתה להם ע"י.
¹⁷ לפה"ג האמינו הישמעאלים כי היהודים מקללים את נביאם מחמד ע"כ בא החלום ברב ענין.

ויחדל לבנות את בה"כ ויבטיחוהו לתת לו כסף רב ולא אבה.
ויבנו אותה האנשים אשר כתבם ה' לתלאות.

ויהי כאשר כלו לבנותה וישב השפט ההנפי מצרימה
ויתן ה' בלב הישמעאלים לשנא אותו וישטמוהו ויקראו לו "שפט
הכנסת" ושמעתי כי בכואו מצרימה קרא את רב היהודים ויאמר
לו "תתבשר כי בניתי לך הכנסת גבהה מבראשונה כזה", ובדברו
הראה לו בידו ⁽¹⁸⁾ ומאשר קררו כי לפני נסיעתו ירושלימה היה
לכתב על פסקיו "השבח לה' המהלל בתשבחות" ובשיבו מבנות
הכנסת מצרימה כתב "השבח לה' המרים מעלת החכמה ודגליה"
וירגיש אחד החכמים בזה, ויאמר לו יאות לך לכתב "המרים מעלת
הדת" וישב לכתב כבראשונה.

ויהי מצב השפט הזה הלך הלך דל, ובשנת תתס"ג בחדש
רביעי השני היתה תבוסתו שלמה חה מפני משפט אחד ששפט
בימי השפט הראשי סעד אלדן אלדן כעשרים שנה לפני השנה
הזו, ויבא לפני המלך ויצו להכותו מכה בלתי סרה במקום אשר
הכה את הירושלמים, ויאמרו בנחשתים ויתנהו ביד המשל אשר
לפנים נמסרו הירושלמים בידו ויצו לשלחו חלבה אחרי אשר גזר
עליו כי לא יהיה עוד שפט וגם עדותו לא תקובל ויסירוהו
ממשמרתו לעולם, ויצא ממצרים ללכת חלבה, הוא לא הרחיק

⁽¹⁸⁾ הרב הנגיד אשר היה בעת ההיא במצרים היה הר"ר
שלמה ב"ר יוסף ג"ע (או ר' יוסף בעצמו) הנזכר במכתב המסע לר'
משולם בכמ"ר מנחם מוזאלטארא, וקרוי אלי הדבר כי באמת
הגביה השפט ההנפי הזה את בה"כ מאשר היתה בראשונה, כי
הנאון הרע"ב ז"ל כתב במכתבו מירושלם, כי המלך "צוה לבנות
את הבית כבתחלה ולרומם האחרון מן הראשון", וקשה לומר שהמלך
הרשה "לרומם האחרון מן הראשון" אין זה כ"א יד השפט עשתה
זאת, ועל הקורא לפלס את מעגלי השפטים השנים האלה הבאים
ירושלימה במצות המלך.

ויתחננו בערו אל המלך וישיבהו מצרימה ויכלה שנותיו בחרפה
ובלחץ עד ככר לחם וכאשר נקראתי אתו הוכחתי על אשר עשה
והשתדל לשוב ולבנות את בה"ב ויעד לפני כי הרשיון אשר נתן
לבנותה היה רק בדרך פסק אבל לא כון להתנגד בזה לחקי הדת.
וה' יודע הנסתרות.

ה ע ר ה

המחבר הזה אשר קנאת דתו אכלתהו כתב הספיר
לפי רוחו ויכתר אחרית משפט החצר, אשר היא היתה
סלע המחלקות. ועינינו ראות כי החצר הזאת — אשר חנויות
עמדות עליה לארך הרחוב קדמה — ביד הישמעאלים כיום הנה
ויסלו להם מסלה דרך החצר אל המסגר, והמבוא אשר למסגר
תימנה — אשר מוצאו בדרך המסתעף מרחוב היהודים קדמה במסלה
העלה לישיבת "בית אל" — סוגר וחנות בנויה ירשה מקומו ולא
נודע עוד כי היה בזה מבוא אל המסגר.

אולם אני דרשתי על זה ואבא עד חקר תכליתו, כי באתי
אל המסגר ואתבונן בו היטב, ואמצא את המבוא הקדמון מראשו
ועד קצהו, וזה : כי מבוא איש אל המסגר ופנה נגבה והנה קיר
עב עמד לפניו ותחתיו קבורים קדשי הישמעאלים, ובמעלות צרות
יעלה על הקיר, ופנה לעומת הקיר נגבה וראה בקיע כשתי אמות
רחבו סתום בעפר ואבנים וגסב הבקיע תימנה עד הדרך הנ"ל מול
החצר אשר בו בה"ב קטן לספרדים ובקצהו עמדת חנות בנויה.
זאת תורת המבוא.

והנה לא אסונה כי כאשר הביאו הישמעאלים את היהודים
במועקה אשר לא במהרה המישו צוארם ממנה — בדבר בה"ב —
ובעוד אשר היהודים עושים הנה והנה לצאת ממבוכתם מצאו
הישמעאלים שעת הכישר, ויסלו להם מסלה דרך החצר כחסצם

כאז, גם חשו עתידות למו פן — כאשר רוח והצלה יעמד ליהודים — יקומו והוציאו את בלעם מפיהם, על כן מהרו ויקברו את קדשיהם במבוא הפנימי למען לא תעשינה ידי היהודים תושיה, כי איך יחרסו ללכת על קברי קדשיהם? וטובן מאליו כי כאשר בקשו היהודים לרפאות הריסות החצר, התקוממו להם הישמעאלים, באמדם כי חצר המסגד היא, והיהודים אישר כבר שכעה ברעות נפשם גאלצו לסוג אחור, ולשים יד על פה מפני חמת המציק.

גם הדבר אשר הזכיר הגאון הרע"ב ז"ל במכתבו מירושלם, כי המסגד הזה היה אחוזת אשה עבריה וכו' וכו' לא הזכיר המחבר מאומה מזה, בלתי אשר כתב — במקום אחר — כי נועדו אנשי מעשה ויבנו מגדל במסגד הנשען לכנסת היהודים תימנה בתחלת המאה התשיעית — למספר הישמעאלים — (בחצי המאה הישנית לאלף הנוכחי בערך), והנה לדאבון לבנו גם החצר גם הכנסת הקדושה ביד הישמעאלים כיום הזה!

ה מ ת ר ג ס.

הגם ראייה במצות התליות בארץ?

מאז

יעקב רייפמאנן.

בתוס' ססחים (ג' ב' ד"ה מאליה) כתוב : ור' יהודה בן
בתירא שלא עלה לרגל וכי' א"נ נציבין חיל הוא עכ"ל. ובספר
עיקרי דינים (חלק א"ח סי' כ"ב סעיף ט"ז) כתוב : בני ח"ל אם
חייבין לעלות לרגל עיין בתוס' דפסחים דף ג' ע"ב ד"ה מאליה מי
קא ספו לך, ולהרב משנה למלך ריש הלכות קרבן פסח, ולהרב
המחבר שאלת יעב"ץ סי' קכ"ז ולהרב המחבר שהכריח דאין חיוב
העליה רק לבני א"י, ובסוף דבריו הביא השמועה ששמע משד"ר
הר"ן הכהן לסברת התוס' מפ"ק דגמין דהמביא גם ממדינת הים
דהיינו מחיל לארץ צריך שיאמר בפ"ג ובפ"ג לפי שאין עדים
מצויים לקיימא, אבל המביא גם מערי א"י א"צ לפי דשכיחי
שיירתא, ומוכח שם בש"ס דף ד' ע"ב דהא רשכיחי שיירתא הוא
משום עולי רגלים, וע"ש בתוס' ד"ה בין דאיכא עולי רגלים (לחם
יהודה ח"ב דף כ"ז וכו') עכ"ל, ואני הוספתי בשכבר הימים
להביא ראיה לדעת התוס' ממסכת הקדמת למסכת גמין היא
מסכת תענית שכתוב בה (ד' ב') : הא לן הא להי מאי שנא
לדין דאית לן פירא בדברא, לדידהו גמי אית להו עולי רגלים
עכ"ל. זה מראה באצבע שלבני בבל שהיא ח"ל לית עולי רגלים,
ומזה לקוח הכתוב בפסקי תוספות ממסכת הוואת (ס"ט) : הרחוקים
מנהר פרת כגון בני בבל לא היו עולין לרגל עכ"ל, ותמוה אסור

הכתוב בפ"י הראב"ע על שיר השירים (ד' ח') : אתי מלבנון,
שבאים לרגלים מכל מקום וכו' ועמד מי שהיה בארץ
ערלים הנמשלים לאריות ולנמרים היו הכל באים עכ"ל.
ובמהדורא הראשונה מהפירוש הזה (אוקספורד תרל"ד) ד"ה
ממעונות אריות : אפילו כשיבאו לחוג והם חוץ לארץ וכו' עכ"ל.
ואולי היתה עליית יושבי ח"ל לרגל ע"ד עליית אשתו של יונה
לרגל (ערוכין צ"ו א') ויעו"ש תוס' (ד"ה מיכל בת כוש') בשם
הפסיקתא. אולם גם דעת תלמודנו תמוה מאד ונשלאת בעיני
כי למה זה פסורים יושבי ח"ל ממצות עליה לרגל? הלא זה כלל
גדול במצות : ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחוצה
לארץ (קדושין ל"ז סע"ב במשנה) : ובארה אותו הגמרא (שם ל"ז
א) : כל מצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בח"ל.
חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ עכ"ל, ופ"י רש"י : חובת הגוף,
היינו אינה תלויה בארץ, אינה מוטלת לא על הקרקע ולא על
גידוליו אלא על גופו של אדם כגון שבת, תפילין וכו' חובת
קרקע, שמוטלת על הקרקע או על גידוליו כגון תרומות ומעשרות
חלה, לקט שכחה ופאה וכו' עכ"ל. ומצות עליה לרגל מוטלת
אך על גופו של אדם כמו תפילין ושבת ? והכתוב בספר מרכבת
המשנה (הלכות ק"פ פ"א ה"א) : וכן מה שתרצו התוספות א"נ
נציבין כח"ל נמי כונתם דאיכ לא היה לו קרקע ופסור מלעלות
כר"ל לפי דעת ר' אמי בפסחים (ח' ב') : כל אדם שיש לו
קרקע עולה לרגל ושאיין לו קרקע אין עולה לרגל עכ"ל. הוא ללא
אמת, כי בתוס' שם כתוב באר היטב : ור' יהודה בן בתירא שלא
עלה לרגל י"ל שלא היה לו קרקע וכו' אי נמי נציבין ח"ל היא
עכ"ל. וכן בפסקי תוס' (פ"י ט') : אין לו קרקע או בח"ל פסור
מראיה עכ"ל. וזה ברור ימלל כי פסור ח"ל איננו מטעם העדר
קרקע וכי יושב ח"ל פסור גם בהיות לו קרקע. ועוד קשה מאד
הלא בסנהדרין (י"א א') כתוב : ומפני גליות ישראל שנעקרו
ממקומן ועדיין לא הגיעו עכ"ל. ועיין בתוס' : משום דהנך דיתבי
בארץ ישראל אין צריך לעבר עכ"ל. והדברים האלה מוכיחים

למדי שפירשו: גליות ישראל יושבי חיל, וא"כ היו גם יושבי חיל
עולים לרגל, ומלבד אשר לפי סותרים דברי תוס' פה את דבריהם
כתוס' פסחים הג' סותרים גם דברי הגמרא פה את דבריה
בתענית ובגמץ הג' ? והנה בפירוש הלכות קידוש החדש
להרמב"ם (פ"ד ה"ה) כתוב: וקרי' להו גליות ישראל דבבית שני
ה"ו משועבדין תחת יד האומות עכ"ל, ולפי' נוכל לפרש גליות
ישראל רק על יושבי א"י, ומיושבת א"כ קושיתו האחרונה. אולם
לשון: גליות מורה בכ"מ על אנשי חיל ויושבי ככל, יעון
תענית (י' ע"א): ובגולה עד ששים בתקופה, וכה (כ' ע"ב):
יעלנא לתקוני לכולה גולה, ושם (כ"ב ב' במשנה): עד שהיה
דואה כל הגולה עכ"ל, ופירשה הגמרא (שם כ"ג ב') מאי גולה?
אמר רב יוסף זו פוטבדיתא עכ"ל, וסנהדרין (י"ז ב') דייני גולה
קרנא, דייני דארץ ישראל רב אמי ורב אסי עכ"ל, וכל זה צע"ג.
אחרי כתבי זה באה לנגד עיני החוברת החמישית מקובץ יבדיל
תורה וראיתי בה (ס"י מ"ה ד"ה פסחים) כדברים האלה: תוס' ד"ה
מאליה וכו' אי' נציבין חוץ לארץ וכו' ואני הבאתי ראיה ברורה
להתוס' מגמרא ערוכה במסכת גמץ (ד') דאמרין שם דהא דהמביא
גם מחוץ צריך שיאמר בפ"ג ובפ"ג הוא משום דאין עדים מצוין
לקיימו, והמביא גם מא"י אצ"ל בפ"ג ובפ"ג כיון דשכיחי שיירתא
כיון דעולי רגלים משכח שכיחי עייש. הרי מבואר להדיא דמחול
אין לעלות לרגל עכ"ל. ונעלם מעיני הכותב זה, כי כבר קדמו
בעל ספר לחם יהודה, וכן הכותב במע' עלי הדס' (עלה ג' ס"י מ"ז)
לא ידע זה יעריש.

סוף דבר, שאלתי הגם דאיייה במצות התלויות בארץ?
עוד תצפה לתשובה, ומי יתן כי יתעורר חכם יודע פשר דבר
להשיב עליה תשובה המתקבלת על הלב ולהציגה בשער
"ירושלים".

נשלח ליוזר ירה דעמלמל 12
64-64 23 64-64

מהמושבות האלה. — בהערכים גרי הארץ מספר המוכים במחלת העינים הוא כששים למאה, ולעומת זה בין היהודים בסביבותינו רק כחצי למאה לאמר : אחד ממאתים, חה יען כי על כל פנים אחינו בני ברית שומרים את חוקי הנקיין יתר משיאינם בני ברית.

שכמת הארץ בכלל ורפיון ידי עובדיה עד הגה, נתן כח להתגברות המחלות, וירכו בה מחלות ממחלות שונות, וכרוב ידיים חרוצות בה לעברה ולשמרה ולהוציא מהארמה את צמחיה המוכים, כן ירב נקיין האויר בהארץ, והמחלות תחלפנה כליל, כאשר אנחנו רואים בהעת האחרונה ; מאז חלו בה ידיים חרוצות תתמעטנה המחלות והמות לא ישלוט עוד בזרוע עזו כמלפנים.

במשך כל ימי השנה מתו בכל המושבות רק ששה ועל פי הערך הזה : ב ס ת ה ת ק ו ה שלשה, ילדה אחת במחלת השלשול וילד אחד מרפיון גו חקן אחד (בן תשעים) מחמת זקנה ; ב מ ז כ ר ת ב ת י ה שני ילדים, אחד ממחלת הכויצה (Convulsions) ואחד מתה פתאומית, ובראשון לציון רק ילד אחד בן שני חדשים ממחלת רפיון גו כי נולד לפני הזמן (בן ז' ירחים).

הנולדים בהמושבות עולים על מספר הנולדים ביתר הארצות, ולמען הקים דור בריא וחזק ולחנכם בשמירה מעולה סקד הנדיב לשבור מניקות להניק את הילדים אשר אמותיהם לא תוכלנה להניקם בעצמן, וכן נשלח לנו בסקדתו כל מיני מאכל וממעמים הערוכים בעד יונקי שדים כמו : Nestle, Tapioca, Chocolat למען חזק את גופם ולשמור על בריאותם, ויש תקוה כי מפי עוללים ויונקים האלה — הוא הדור הבא — מהם יסד עתה מהם אכן פנה להמכת מצב ארצינו הקדושה.

רובב שפתי ישנים *

א.

טופס הכתב אשר שלח כמהר"ר ישראל
מירושלם לכמהר"ר אברהם מפירושא.

הוציאם מהשיבה אורה

דוד קאשטילי

מזהב בבית מדרש המדעים בעיר פלארעניץ.

המכתב הזה נמצא בכ"י בבית הספרים אשר להממשלה
יריה בעיר פלארעניץ (ביבליומיקא - מירוציאוו
לאורנציאנא) כרך 35 ארגו II. האוצר אוסף מכתבים
ישונים, מדף כ"ח ע"א עד דף ל' ע"ב. ואחרי כלות כל
המכתבים (דף ל"ד א') כתוב לאמר: יכל אלה הכתבים
העתקתי אני יהודה הצעיר בכמ"ד שלמה דבלאניש
פה עיר קאשטיללי, כ"ח לחדש אב, אות באות מלה

(*) אחד מרבני ארץ אשכנז אשר הואיל לבקר את ב"ד החולף מספרנו
השנתי "ירושלם" כמעד יד. ליטעראטור בלאטס, הנספח למע אורה וואכ' נגע בקצה
עמו בהענף הזה של ספרנו. באמר: כי אננו מצא בו כל מורה ותכלית בעד
הקוראים, לכן מצאים אנהנו א"ע מחויבים לבוד וללכך כי לא כן הדברי האמנם
הקוראים המפוזרים לא ימצאו לסעמים עונג ותועלת במכתבי מסע או במכתבים פרטים
ישנים, אך בכ"ז חוב החיוב נפשנו לאסוף גם אבנים וחומר לבנין היכל קודש איה"ק

במלה פרישה צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את
את הארץ שנת רפ"ג. ולמען כבוד ע"ק היקר בעיני
מכל העמסתי עלי המורה להעתיקו ולהביאו מנחה
לקוראי הירושלים ובאיוזה מקומות העירות הערות
קטנות בשולי הגליון. (*)

יורה דעה יבין שמועה ראש הגבורים אשר מעולם אנשי
המה. הלא הוא אביר גביר המשביר, בר אוריין ודחיל חטאין.
אדון אשר בו אתפאה, יתנך ה' למעלה לשם ולתפארת וירם
קרנך בכבוד בהצלחות וישביע נפשך בצחצחות ושובע שמחות
בנעימות סניך נצח.

חגיע לידי כתב גלילות אצבעותיך היקרים וששתי כעל
כל הין, אשר אדון רם ונשא ועם כל זה הביט לי נכא רוח,
ולקצות הארץ הביט בהשנחה פרמית לשים עיניך עלי, אין זה
כי אם לב טוב המשוטט בכל, היודע צערן של ת"ח, ואין הדור
יתום אשר אתה שרוי בתוכו, ראיתי בני עליה והמה מעטים
הרוכבים על כמות הנדיבות במאודם ובנפשם כאשר הגדלת
חסדך עלי אשר הרימות תרומת ה' בעין יפה מנה אחת אפים

וקדמוניתיה אשר מהם יקחו הבונים איש איש הדורש לו לפי עבודתו ותכונת רוחו, וכל
איש אשר שם לבו לחקור בדברי ימות עולם בכלל וקורות איה עיר ועם בפרט ידע כי ללא
בלועי הסכתבים והתקדויות המתגללים בבתי הספרים, לא יכלו סופרי דברי הימים להוציא
את מפעלם לאור. הקורא אשר אין נפש נוסה לחקירה ולביקורת יסלה לנו בעבור על
פני המאמר ידובב שפתי ישנים ורגליו תנפנה בהחוסר והאבנים אשר צברנו בו, כי
לאומתם ישמח לבו לראות אחרי עבוד זמן מה היכל תולדות עמנו בארץ בני כמו רמים
ממסר ועד הספחות.

העורך.

(*) ההערות המעתיק טעויות במספרים, ואצל ההערות אשר העירנו אנחנו

(העורך)

הצבנו ציין כזה (*)

לשלוח לי עשרה דוקאמי ויניציאני כידך הרחבה וגם בעיניך המוכה ראית להגביר הגרבה הן מגבירה המעמירה מרית הגר מבית, ומזונתך המהוללה המשכלת מרית שרה מבית, ומהמפואר אשר כל מעשיו לשם שמים גיטך כמיר יואב יצ"ו, ומהאחים הנעימים ישרים תמימים חכמים מחוכמים, כמ"ד יצחק יצ"ו וכמ"ד רפאל יצ"ו בני רבנו יעקב זל"ה ממנאל צ"נו¹ גם כי לא הגיעו לידי אפילו אחד מהם פה. בכל מאמצי כחי איחל למצוא שעת הכושר להנאתכם ולטובתכם ולרום תפארתך בראש, ואברך לכלכם בעוד רוחי בקרבי כי ידעתי כי מצדכם לא חסר לעשות כל אופן השתדלות להגיע לידי אלא שנתגלגל הדבר לתת פקדונך ביד אחרים ומרוב טרדתם לא שלחו אותם לוויניציא.

ידעתי א' ידעתי תולה בדעת אחרים לית ליה ברירה ועונתי המו לי ומנעו את הטוב ממני מ"מ בראותי טובכם הרצויה להחזיק ידי שפתי לא אכלה לקרוא לה' בחזקה להשיב לטובים ליראי ה' ולחושבי שמו, וכפי אפשר לרום שמים נגד כותל מערבי וכל אחד ואחד בשמו אזכיר, וגם הנשים היקרות אשר נדבו רוחן להקריב בכורים בתושבי ירושלם יתברכו, ואם אשכחן תשכח ימיני אם לא אעלה אחת לאחת על ראש תפילתי למי ששכן שמו בבית הזה, ישים ביניכם אהבה ואחוה ושלוה וחפץ ה' בידכם יצלה כנפשכם ויתן לכם זרע אנשים למורי ה' משרתי אלהינו יקראו וידע כל הנסתרות סודי כי בנשאי כפי אל דביר קדשו על הרוב אצוה את ברכתי עליך ועל ביתך ואשאל מה' שיכנה לך בית נאמן בבנים עוסקים בתורה ובמצוות דשנים ורעננים יהיו סביב לשולחנך, כברכת ה' ולא תוסיף לדאבה עוד רק תגל תפוח בעה"ז.^{*} ואם היו באים לידי חז' שהייתי משנה מדעת הנותן לא דבר גדול ולא דבר קטן, והמנהג

1) Montalcino.

^{*} אולי כוונתו "בעולם הזה ובבא" .

שלנו כששולחים משאר מקומות להודיע לנאמני ארץ מה ששייך להקדש עניים או לנדבה להיות נקי מה' ומישראל, והם בעיניהם יחזו בכתב למען לא ישלחו בעולתה ידיהם.

ועתה אבוא למלאות רצונך לכתוב לך בארוכה מנהגי יושבי הארץ גם כי כבר כתבתי לך עם הסלגמני^(*) ושלחתי אותם לוויניציא מ"מ אוסף ידי שנית להודיע בישראל נאמנה כי באלה הארצות מחבבין המצות הרבה. בראשונה בעניני התפלה הם מתפללין בכונה גדולה והחזנים הם קבועים ארבעה מסיבי לכת יראי ה' בקיאים במלאכתם, ונתקבצו בכאן מכל המקומות לשרת בבית ה' בעיר הקדש ואין להם שכר רק יחיו על הנדבות מי שעולה לס' עושין לו מי שבדך ונודר לעניים או לחזנים או לישיבה חזק לעתים רחוקים. ובתפלה היא קרובה ללעזים כמנהגם הסובים, בי' שני ויו' ה' אומרים ועתה ונ' והודיו וי'ג מדות אלא שמרבים תחנונים, ובזמן היה הישיש המהור כמהריר עובדיה^(*) ולחיה^(*) היתה קרובה מאד כמנהג המערבים שנוהגי כדברי הרמב"ם ופוסקים באיסור והיתר הם בדינים בכל דבר כדברי הרמב"ם. אבל עתה כשניתוספו הספרדים יצו כמעט במסלך כל הלשונות ועושים כרצונם. והחזנים ג' מהם ספרדים ואחד מסתערב^(*) וכל אחד מהם אומר כרצונו. זה אומר קדושה יכתו יתנו לך ואחד אומר ינקדישך ונעריצך, וגם יש שנוי לקדושה עצמה, וכאלה רבות הא' מאריך והא' מקצר. גם בענין קריאת התורה כשהיו מוציאין ג' או ב' ס'ת בזמן כמהריר עובדיה ז"ל היו מוציאין א' אס" לא קראו בו כי אם ששה כמו בריח מבת או ריח אדר

(*) כוננו על הנוצרים אשר היו באים באניות מיוחדות פעם או פעמים בשנה להתפלל על קבר מחוקק דתם.

(*) ה"ח הרב ר' עובדיה ברסנורא אשר כנודע הלך לירושלם בשנת רמ"ח.

ובשמו נתמנה לרב וראש העדה.

(**) ר"ל מילידי הארץ (ראה למעלה צד 8 הערה 5).

בשבת, היו מחזירין הס' למקומה והיו אומרים קדיש, וכן על השנית, וכן על הג', אבל עתה מוציאים כלם ביחד וכשהם שנים כגון י"ט קוראין ה' ואומ' קדיש ואחיכ קורא למפסיה ואם מוציאין ג' ס'ת קוראין ו' בראשונה ב' פרש' החדש ואומ' קדיש ובשלישית קורא המפסיה.

בכאן נזהרין בין נסך ומנבינה של גוים ומשעמנו ואין דנין בערכאות כלל אלא מושיבין הדין גר' להם על פי דברי הרמב"ם אם הוא חכם אבל על הרוב אינו פותח ספ' ודן על פי הסברה או עושה פשרה ואין מהרהרין אחריו לומ' מאיזה טופס דנתוני, ואחר דבריו לא ישנו ואם יש לעתים רחוקים סורה ראש ולענה המגים ללכת בארכאות, מיד כל ישראל כאחד חברים כנגד המשחית ונותנין שוחד למושל הארץ להכות מכות מדרות במקלות כמנהג הארץ ואחיכ מחרימין אותו עד שיתחרט ויסיים הקהל במטון.

באלה הארצות אינם מזכירין ה' כלל כי אם לצורך גדול ואפי' יושבי הקרנות נזהרין מזה ואין באלו הארצות לא שחוק ולא קלות ראש אלא כלם מהורים בעסקיהם אלה בסחורה ואלה במלאכתם.

באלו הארצות כל המלאכות לא יצליחו כי אם הצורף בכסף זהב, והאיור, והרצען, והמתקן מנעלים, רואה סימן ברכה כי הם מחזירין בכפרים ובעירות וישמעאלים נומלי חסד הם ונותנין להם לחם ודבש ופירות כחנם כל צרכם ואין מקפחין בשכרן, והרבה מירושלם שיוצאים לכפרים ואינם חוזרים לבתיהם כי אם לרגלים ובחנוכה ובפורים, וגם יש בכאן הרבה חנויות מוכרין שמן ובורית ומיני מאכל אבל א' מני אלה לא יצליח.

גם בני ברוך יצ"ו הוא בקי בסיב משא ומתן וידע הלשון וגשתתף עם בני מיכאל יצ"ו ובני מיכאל הוציא כמו י"ז דוקאמי ויניציאני בחנות למחצית השכר ובני היה מתעסק בה ובאותו הזמן התחיל מושל הארץ למרוד בתוגר יריה וקבץ חיילות באופן כי כל המדינה היתה בכלכול והוצרכו לעשות

הוצאות גדולות לשומרי העיר ורוב ההוצאות משליכין על החנויות ועל הרוב היו החנויות סגורות באופן כי הפסידו ב' פרחים ויניציאני מן הקרן זה מיכאל הנזכר הרחיב פיו לכלי חק באופן שנתסדרה החכילה ואני שלחתי בני למצרים למעט עלי ההוצאה לשם ימצא הרבה אנשים שקופצים עליו להעמידו בחנותם וידוע לבית כי מיום שבא לכאן³

מענייני הישיבה והלימוד: דע שיש כאן ב' ישיבות הא' היא של כמהר"ר דוד שושן יצ"ו מתקבצין אליו ה' או ו' ולומדין עמו ונס אלי מתקבצין כמו עשרה ביא' ובא אלינו חכם אחד ושמו מהר"ר פרץ יצ"ו אדם גדול בקי בתורה אבל מאכזרי ולא מישתכחים כי הלימוד שלמדנו בפירושא היתה יותר א' ביום ממה שלומדים כאן חדש כי אין כאן תלמיד דנחית לעומקא דשמעתתא וכפרט התוספות כי היה בכאן חכם גדול עוקר הרים ושמו כמהר"ר יעקב בי רב יצ"ו והלך למצרים וכל התלמידים החשובים יצאו מכאן להציל נפשם מרעב כי בירושלם אין אדם מרויח פרומה וכמה פעמים אמר לי ללכת לישיבתו למצרים והבטחני גדולות ולא אביתי לצאת מירושלם. ומאשר כתבת לי אם נמצאו פה אנשים חסידים ובעלי מעשה דע כי היותר שלם בכל מעלה ומדה טובה הוא אדונינו הנגיד הוא חכם גדול ועניו ועשיר ותורתו אומנותו יומם ולילה לא ימוש מתוך האהל ושמו כמהר"ר יצחק יצ"ו כהן צדק שפל ברך ובהיותו במצרים חלק לחכמי (ס) א"י למאות ולאלפים ואחריו חכם אחד והוא סני נהור עוסק בתורה יומם ולילה והוא עני ויש לו תלמידים הרבה וכל אחד ואחד נותן לו ג' מרקס' לשבוע ושמו ר' משה סני נהור ספרדי יצ"ו. ועוד יש חכם אחד נק' כמהר"ר אהרן והוא סני נהור כי והלך עתה למצרים להחיות בני ביתו ועוד יש בכאן יהודי

³ פה משפיעים עליו מילת כבוד ע"י כי אחרי כל היגיעה לא יכולתי לבא

בשר ושמך הולך בכל המדינות, והוא משיב לל כל נעים קמים
מירושלם פסוק וסוסקים ושמך ר' יוסף מדרש יצ"ה ומי שאין
בדו לשלם לומר בתנם והוא נאמן שאין כמוהו כל המעות ששולחים
לכאן לעניים הכל בא בדו והוא מחלק כרצונו כי אדם כשר הוא
ובדאי לסמוך עליו אפי' שלא בשעת הדחק.

מענין הירח": דע כי אמת הדבר קרנותיה היו נומות לדרום
כנגד מקום שהם משתחיים שהוא בצד דרום ונתהפכה לצד אחר
והיטב חרה להם ואמרו שהוא סימן דע להם.

מענין בית המקדש החרב: והוא כמו חצר גדול [און] כמו כפר
קמן ויש בו כמה בתים חרכות ואילנות הרבה נמצאו בה וראי
חרשים לבקרים באו אשר לא שערו אבותינו ויש בו י"ב שערים
בכל שער מדליקין נרות, ובשער אחר עזרת נשים י"ב מעלות
גבוה מהר הבית, ועזרת ישראל היתה גבוה מעזרת נשים מ"ו
מעלות, ובכותל מזרח יש שער אחד שקוראין "שער רחמים" ואומ'
שהישמעאלים הרבה פעמים בקשו לסותמו ולא עלה לידם, ובקשו
לסתמו באבנים מכל וכל ולא עלתה לידם, ועשו למטה בארץ
כנן כדי לסתמו ולא בנו כי אם עד חציה, והוא סגור בשער
של בחול הינו דלתות, ואין שום אדם נכנס מצד האסור, ובלאו
הכי הישמעאלים אינם מניחים להתקרב, ואומ' בזמן שהיה המלך
תנ"ר בכאן היו יהודים עמו ונכנסו בתוכו ובלם מתי והי' יאריך
ימיו א' [אמן].

והנה אודיעך שיש אהבה גדולה בין הכל הן הספרדים הן
המסתערים אין צוחה ברחובותינו.

מענין המאכל: כל אדם הוא בעער כי בירושלם לא ימצא
בשר בכל יום כמו בארצינו, ולא דגים ולא סירות, כי אם תאנים

(*) כוננו על דמות הצי היתה אשר בראש בית תפילת הישמעאלים, ובמראה
נראה ההנה הוות בארץ אשליא, כי הצי היתה אשר בראש בית התפלה העומד
על מקום המקדש נהפך מסעבי, ואנדה דומה לה נזכר בספר בני דרשיה משנת
ה'א (ראה למעלה ע' 9, 10)

וענבים, ושאר הפירות תפוחים ואגסים מביאים מדמשק והם בתכלית היוקר.

מענייני המלכודים : הם כמו המלכודים שהיו לובשים התונרמים שהיו בסיירושא אצל יואן פאולו⁽⁴⁾, ומלכוד אנשים ונשים כמעט שוים, והנשים הולכות בצניעות גדולה, כל המלכודים עד צוארם ואינם מגלן אפי' אצבע מכשר, וכשיוצאים לחוץ הם מעוטפות כלן בסדין לבן ובגד שחור על על פניה, והוא דק של משי ורואה ואינו נראה, ואפי' הבעל אינו מכיר באשתו, ומכסות כל גופן אפי' אם היתה נראה אצבע קטנה היה גנאי גדול להם, ומלעיגים על מלכודים הנשים שלנו והדין עמהם. ומיד כשבאתי הנה כל מלכודי בתי הגדולה תקנתי כמנהג המדינה ומכל מלכוד עשתה שתיים ועדיין בנותי הן אתי ולא תאמין לקול הברה שמוציאין שנתתי אותן לאנשים. כי מה שכתבתי ששמו כסאי אצל הדיין אמת היה לשם מקום מוסלג והיה שמו כמהרר יהודה אלבטינו זל"ה, והושיבו אותי במקומותהלה למלך הכבוד, הרבה כבוד עשו לי הן הלימודי כי קריתי להם הרמבים בבית הכנסת, חדש שלי כי כל אחד קורא חדש אחת וחוזר הלילה⁽⁵⁾ הן בדרשות הרבה פעמים דרשתי הן בבית הכנסת הן בבית הקברות, כי המנהג שלהם בפטירת חכם לדרוש בשעת קבורה, וכיום שביעי וכיום שלשים ובכלות השנה, ובאורכם ראיתי אור בעבור שהייתי בין הלועזי' בחדר הורתכם תאורנה עיני הן בדיבור הן בכתובה עד שרבים אומ' לנפשי כי אני מבני איטליא היקרים ואינני אישכנוי.

בבראות כלנו תהא.....⁽⁶⁾, בני ברוך יצ'ו הוא

(4) שר מלחמה באיטליא בעת האת הנדע בשם : gran Paolo Baglioni

יעיר סיירושא היתה עיר ממשלתו.

(5) שם וציל הלילה.

(6) גם מה מלה אחת משישששת מאד עד כי לא יכולתי להעתיקה.

במצרים, בני שלמה י"ק*) מתחיל לעיין הלכה ולומד בישיבה, בני יצחק יצ'ו אשר שמך נקרא עליו הוא רואה סימן ברכה בלימודו והוא יודע לתרגם כל פסוק על פה אפי' בפרשה ויחי יעקב, ומיד אחר הפסח אני רוצה לחנכו בלימוד הגמרא כי יש לו שכל ישר, וכלם כורעים ומשתחווים למבית ולכל בני ביתך ובפרט לאמך היקרה המעטירה ולזונתך המהורה.

בכדיקות ובכל איסור והיתר נוהגים כדברי הרמב"ם.
מענין שבת הן נוהרין הרבה, אין עושים אש בשבת כלל אפי' לחלוץ שיש בהם סכנה והוא חומרה של שמות. בענין המלטול בשבת יפה כח האימאליאני היקרים מכל הלשונות שאין מטלטלין אפי' ע"י עירוב.

מה ששאל כ"ת ע"ה**) אם הוא צודק יתחת ישמעאל ולא תחת גוי', באלו הארצות אומ' שהוא בהסך, ויש צדדין לכאן ולכאן, מי ימקבל עליו עול הגלות והכנעה שלא ירים ידו ורגלו כנגד הישמעאלים אפי' אם בא עליך בנוקסין ולא ידבר גבוהה כלל אפי' לקמני' קמני', והיה כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו, כי אם דברי סיוסין ולשחדו בקצת או טוב לו, כי כאשר רואה הישמעאל ההכנעה וההשפלה הוא מתפייס, ואפי' הוא מבקש ממנו מתפייס בדבר מעט, זה ג"כ דבר שאינו מצוי, ולא יחשוב כ"ת שזהו דבר שנתחדש עתה, כי ראיתי כתבים ששלח הרמב"ם לספרד, וכתב: שאין אומה בעולם המבקשים להכניע ולהשפיל אומה ישראלית כמו הישמעאלים, וכשאדם מכניע עצמו אז יוכל ללכת בכל המקומות לסחורה ולעשות חנות בשוק כמו ישמעאל, ואין סוצה פה ומצפצף, והולך עם המצנפת הירוקה בכל מקום שהוא רוצה אפי' בדרכים אם ירצה והוא מכובד בעיני כל רק שהוא סודע מכם גדול, כי מכאן לרמשק יש מכם

*) ר"ת ממילות ישכרתו קניי.

**) כנראה ר"ת ממילות יעל האמרי, ראה בכלי שבת י"א ע"א.

ליהודים יותר מדוקא' ויניציאנו, וכן מכאן למצרים, והנוצרים איש
אינם מתושבי הארץ פורעים כפלי כפלי.

מענין דירתי היא דירת עראי ויש לי בית מושכר ב'
שנים בין הצר האשכנזי ויש כמה בתים בתוכה, והוא של הקדש
מוזן קדמון ומשכירים הבתים והשכר להקדש, והבתים בתוכה
כמו נקק סלעים כיסת, כל כיסת הוא בית, בס' ר' ו' ש' א' לא
היה רפת בקר, אמנם נמצאו בתים נאים בירושלם בזול, מי
שמוציא ה' דוקא' לשנה ימצא בית נאה וחדרים הרבה וחדר.
ד' יואב אביו של ר' שלמה יצו הלך לעולמו בגליל העליון
ונקבר בין גדולי הארץ, והניח חיים לך ולכל ישראל, וכנו כמר'
שלמה יצו הוא בס' ר' פ' ו' י, תאמין אם לא בדמשק לא
ירוח באלו הארצות דמי המים בקשירת הספרים. החכם כמהרר
דפאל יצו הוא נשאר בגליל העליון עם אשתו ושנה שמו
ושמה בס' בקהל ושמו אברהם ושם אשתו שרה, וכתב אלי
כי רצונו לבוא לכאן לפסח, ואמרו כי יש בידו ק' פרחים לחלק
לחכמים ולעניי ירושלם אבל בכתבו לא ראיתי.

ואחרון אחרון חביב, כי בשבע שבערה בימי חנוכה היה
אותו יהודי שהיה שבוי בים ונמכר מיד ליד עד שנמכר ב' אל כ'
ס' נ' ד' ר' א' ה' של מצרים, והיהודים נתנו שחד גדול עד שפדוהו
והוא כמעט כמו כושי, וספר לנו שכאצו יש כמה אלפים ורעבות
מיהודים, ויש להם מלך גדול שעושה בכל יום מלחמה עם
הנוצרים הסמוכים אליו והוא בצד גילום, הנהר גילום של מצרים
מולך מלך אחר שיש בס' י' ג' ל' ש' הוא רחוק מערן מ' יום
שיש תחתיו ישמעאלים ונוצרים, זה כדאי כי דברתי עם אנשים
רבים מעיר, וכל אנשי ירושלם מעידין על זה שיש להם מ'
משפחות, והיום דברתי עם אדונינו הנגיד יצו מענין עשרת
השבטים ואמר כי נתאכסן בביתו יהודי אחד שהיה זה לשון
כושי, לשון פסוק ולשון עברי כי אמר, כי בארצם אין ספר נכתב
סתורה שבעל פה, ובכל דיניהם אומ' אמר יהושע מפי משה ומפי
הגבורה, ושכאצו ד' שבטים, שבט שמעון, ושבט ישישבר ועו'

שנים אינו זוכר מה הם. ושבת לשבת עוסקין בתורה יומם ולילה וכל שאר השבטים יש מהם עוסקים בתורה ויש במלחמה. כי הם שבטים שכלם לנצרים. ויש הרבה מגדלים על הגבול, ובכל מגדל ומגדל מקובצים בתוכו כחורי ישראל היותר הנבונים הנמצאים וכל זמן שמתקבצים האויבים ביום, עושין עשן במגדלים לסימן, ובלילה איש ומיד מתאספין כלם להלחם. עמם ואמי כי בשעת הדחק שואלין ועונין להם מן השמים. הנשיא משבט יששכר מתעטף במליתו והולך בקרן זווית בבית הכנסת מתפללין וביהם עונין מיד איש יורד מן השמים ונראה לכל ויורד על ראש הנשיא. אבל התישבה אינם שומעים כי אם הנשיא בלבד.

ופעם אחד הביאו הכושים יהודי מ פ ו ר מ י ג ל להם ושאלו ממנו על אנשי הגולה ועל ירושלם ועל המקדש, ואמר להם כי אנחנו בצרה גדולה והולכים מגוי אל גוי בשבי ובצרה והמקדש הוא חרב וירושלם שממה ביד זרים, מיד קרעו בגדיהם וככו בכי גדול ימים רבים, והסכימו להתאסף לבוא לירושלם בחזקה עד שהנשיא אמר להם הסתינו עד שאשאל מה שידע מן השמים. ושאל בדרכו והשיבו לו מן השמים עדיין לא הגיע זמן הישועה ולא יצאו איש ממקומו אבל הישועה קרובה לכוא, ואז קפצו עשרה עשירים ונרדו ללכת מממלכה אל ממלכה ומגוי אל גוי עד שיגיעו לירושלם והלכו בספינה עם הכושי עד הארצות שכבש המלך מ פ ו ר מ י ג ל, והמלך מ פ ו ר מ י ג ל שלח אחריהם וכאשר ספרו לו כבוד עשרם ועניני תקפם ונכונותם שיש להם כח להלחם עם פ ר י ש מ י י ו א נ י ו שהם עונים מן השמים, היה מתבייש שיגשה גרושים ולא רצה שישמע במלכות שעדיין יש תקוה ושארית לאומה ישראלית. מיד גור שלא היו יצאין ליבשה. והיו באין עליהם סחורי המדינה עד שהרחיקם מן הישוב באי אחר והניחם לשם כמה חדשים, אחר שלח אליהם לאמר מה דעתכם? אמרו לו דעתנו לילך לירושלם, אמר להן אם כן תכנסו בספינה שלי ואולך אתכם לירושלם ובשכאנו בים באו עליהם שוללים ושבנו נשיהם ומסיהם וכחו כל

אשר להם (נמכרו לעבדים ולשפחות, עד אחר זמן בא אחד והיה מחזר למצוא אשתו ובניו, ונתאסף בבית הנגיד יצ"ו ואמר לנו הנגיד פעם אחד יבאו כלילה על הגג ננבים והיו מבוהלים הרבה, אמר להם זה אכסנאי מדוע פניכם זועפים? ספרו לו הדבר, מיד לקח חרב בידו וקפץ כארי הוא יחידי אחריהם עד שברחו על נפשם, ואמר להם אפילו עשרה כעיני כאחד, כי בכל יום ויום אנו הורגים מהם כמה וכמה כשנבאים להלחם עמנו.

והנה תקבל נבואת הנחמיני בן פנחס^(*) ז"ל, והם ה' נבואות ובפירוש שחבר חברנו כמהר"ר אברהם לוי יצ"ו הוא שחבר "משרי קמורין", ולא הבתך ולא הבתי שלח לך הספר והוא נחשב בעיני הרבה, אמנם בטל רצונו מסני רצוני ורצון כ"ת, תמצא בו החדושים הה' נבואות אשר הם ידועים לכל אנשי המדינה, אמנם הפירוש, חבר כמהר"ר אברהם לוי יצ"ו, ואתה תבין בשכלך הבהיר להבין היתרות ולזרוק הקליפות, ואהובך לבח"י^(**) משה מפולוניא יתענג בו ויעתיקו אם ירצה כי כך התנתי.

ופעם שנית אודיעך השלמים אותנו, בראש המרום שמו כמהר"ר יצחק יצ"ו, וכמהר"ר משה סני נהור יצ"ו, והגו' אהרן יצ"ו סני נהור, ומהר"ר דוד שושן יצ"ו, אבל הוא מתעסק ג"כ ברפואות ומהר"ר אברהם לוי יצ"ו הנזכר, ומן האשכנזים כמהר"ר אלחנן יצ"ו זקן, אבל בנו ואחיו הם עשירים מארבעים אלף ושולחים לו בכל שנה יותר מכדי צרכו, ועוד בא לכאן בזאת השנה חכם אחד ושמו כמהר"ר פריץ יצ"ו, ועדיין לא זכיתי לעלות לקברי אבות לחברון, אבל בסמך או מיד לאחר ב"ה נדרי אישלמה, ואם אשכחך תשכח ימיני אם לא אעלך על ראש תשלתי ובוה אפסיק ואומרה נא שלום.

(*) היא נבואת נחמן קטומא הנודעת בשם "נבואת הילד".

(**) לדעתי צ"ל ה"י ההכח.

מכתבים הנוגעים לקורות ארץ ישראל

(נכתבו מסופרים שונים קודם שנת תנ"ט).

הכינום גם הקדים

ד"ר דוד קוויפמאן

האגרות האלה אשר אני נותן לפניך היום המורא מצאתי בכ"י אשר בא אלי מירושלם יצא ע"י ידידי איש המדות ה' מ. אדעלמאן. וכאשר נכתב על שער הספר הנהו יעשה על ידי אני הצעיר שלמה דמיליאב בן משה דמיליאב היום שנים לחדש תמוז שנת חמשת אלפים התנ"ט לבריאת העולם, וסימנו ולקח מל"א המחתה", והדברים האלה נשנו ונכתבו גם בנוף הספר ובסופו. הכ"י הזה הנכתב בדמות שמינית מכיל בקרבו ארבעים מכתבים על ענינים שונים, ובתוכם גם האגרות האלו אשר תגלינה לנו נצורות על ימי עניה ומרודיה של העיר הקדש והעיר צפת, ורבים ככלם נכתבו באמת ונשלחו ליד מקבליהם, והכותב אספם בעמיר גרנה, ויספחם אל תוך ילקוטו, ועוד באו חמשים ותשעה מכתבי אהבה ורעות אשר לא היו ולא נבראו, כי אם למשל ולצורה לכתוב בדמותם וכתבניתם ובכל אגרת ואגרת נמצא את הנוסח הנכתב על גב הכתב בדרך קבוצות מכתבים כאלה כאשר ימצאו למכביר בכ"י מעשה ידי אחינו בני ארץ איטאליא, ובסופו יבאו איזה התחלות מכתבים ללמד בני יהודה המושכים בקסת מוסרים.

והנה אם לא שנית ברואה הכ"י הזה הוא טיילדי צרפת

והורתו ולידתו היתה בעיר קרפינטראץ, ומיטם נכתבו האגרות
לארץ הקדושה, ושם נאספו המכתבים אשר באו שמה ע"י שלוחי
מצוה של ארץ ישראל ושאר המכתבים אשר נכתבו לקהלת
העיר הזאת, ויותר שיורה על זה תוכן האגרות אם נקרא בהן
בעין פקחה, עוד יבורר הדבר כאשר נראה את שם הכותב כי
השם מיליאב נפרץ עד מאוד בקהלה הזאת מקדם קדמתה,
ומראשית המאה המ"ז למספרם כמעט אין שנה אשר לא נמצא
בה שם משפחת מיליאב יוצא ממקום הזה. על השם הזה הנכתב
בלשון צרפת ובכתיבתה de Milhaud כבר הניף את ידו החזקה
ראש המדברים בכל מקום, המנוח צונץ במ"ע של יאסם הנקרא
Annalen שנה א' צד שמ"א כי כותב מחזור אביניון אשר נמצא
בין אוצרות קארל לבית ראש"ל דנקרא בשמו עמנואל
בן גד ממיליאב הוא עשה את מלאכתו בשנת התמ"א,
והמשפחה המהוללה הזאת לא סרה מלעבוד בכרם תורתנו כי זה
זה יולד בה, וכל ההולך בחוצות ספרותנו יכירם כי הם זרע
ברך ד' אשר עמרו שוקי חכמת ישורון בפרי תבונתם כמו ר'
יוסף דמיליאב בעל ס' אוצרות יוסף על רש"י ורא"ם על
התורה ושאר ענינים" (ליווארנא תקס"ג), ור' משה דמיליאב
בעל ס' "מטה משה על ספר רות" (שם תקמ"ו), ור' מיכאל
ור' גד דמיליאב הלא הם כתובים בין רבני קרפינטראץ
המסכימים על ס' "אוצרות יוסף", ור' יוסף דמיליאב הגהו כותב
וחותם כשר המסכים על סדר לארבע צומות ולארבע פרשיות
כמנהג ק"ק קארפינטראץ בין רבני הקהלה בשנת תקי"א, וקודם
שנת תקכ"ז על סדר התמיד הכולל תפלות ימי החול למנהג הנ"ל,
וגם שם ר' דוד דמיליאב יוצא לנו מפורש מההסכמה
לסדר ארבע צומות בשנת תקי"ו, ויותר מאשר נדפס ממעשה
אצבעותיהם של בני המשפחה הזאת עודנו נגנו בכתובים, כמו ס'
"גבריאלי אשר עשה מאשרי בונאי גפנים דאמיליאב
ונקרא שמו בישראל חזקיה המליאבי כי באוצרות
גינצבורג, וגם ההעתקה נעשה ע"י איש לבית המליאבי ושמו

אברהם בן ראובן, כאשר הראה החכם נייבויער מ"ע רעיון
 כך מ' צדק' וספר מבא. ארנאבט והוא החכם הרוסא הנקרא
 Arnold de Villa Nova בהעתקה לעברית מעשי ידי גבריאל
 המלייאבי עם תוספותיו ומחקריו כ"י אקספרד ס"י 21337, ואני
 לא באתי לחקור את תולדות המשפחה הזאת עד היסוד ולספור
 ולמנות כל המושבים בישבט סופר אשר קמו בתוכה, כי עתה
 אחרי אשר נפתחו לפנינו דלתי דברי ימי אחינו בני ארצת צרפת
 בטבת העת אשר כוננו ידהם לתהלה ולתפארת בשם :
 Revue des études Juives ידוע כל חוקר כמעל ספר גלוי את
 שמות בני המלייאבי בקורות קהלת קרסינטראן אשר כתב ביטון
 צדקו ידידי החכם א"י דאר לאב בכרך הי"ב, ומצד קצו
 עד ר"כ כמעט אין דף אשר לא נזכרו בו שמות אנשי המשפחה
 הזאת אשר צמחו ועשו פרי הלולים על אדמת קהלת קרסינטראן.
 ובידוע לכל קוראי חדשות העתים, מצבת זרע קדש בני המלייאבי
 לא נגדעה, ועוד יסרו ישתיליה ובכבודם יתימרו אחינו בני ארץ
 צרפת המבורכה.

ראה זה צור חוצב מבני ר' שלמה המלייאבי הזה אשר לו
 יאתה תודה וברכה שהשאר לנו כילקוטו האגרות האלה אשר
 מצא בעיר מולדתו קארסינטראן, לא ראיתי כתב ידו יוצא
 ממקום אחר ועל כן לא אדע אם מעשי גלילי אצבעותיו כוננו
 לפני, או העתקות איזה מעתיק אשר לא אחת ולא שתיים כי אם
 פעמים אין מספר שנה וישנה ואני צרפתי והסירותי סיני הפעיות
 והשגיאות, אשר נפצו על גתיב כל שורה ושורה, וכל אפונה
 כי עד יוסיס הקוראים ללכן ולהבה, ואם כי ידעתי גם ידעתי כי
 גלי לשון המכתבים המלאים להם אמרי כתבי הקדש והגמרא
 יישטפו את הרעיון ויכסו במצולתם את המובן הברור בכל זאת נקל
 לנבון להביר אל סה יומזון מלי הכותב ולהציל קדוה אחינו בני
 ישראל אשר יסורו על העלים האלה מתוך מעטה הלשון אשר
 התנכרו בו סיד המחקק.

א (*).

איגרת ששלחתי בצפת תוכיב בשם הקהל שלא
הספיקה ידינו לתת כשנים קדמוניות.

גדולי העצה גבורי המליצה ארוכי השכל
והחכמות מעשיהם נעימות נוכל לנקוב אותם
בשמות. הם הנישאים הרמים אנשי שם החכמים
השלמים הם תפארת ישראל חשוכי ברורי לכל
ישראל אצילי אילי יהודה לתורה ולתעודה השרידים
אשר ה' קורא להם עם זו יצירתי לי היה רבני
צפת תוכיב.

אחינו בית ישראל עמודי עולם אשר רפפו מצד הצד
האויב המציק להם. ה' יאמר לצרותם ולצרות כל בית ישראל
די. אמן. הנה זה באנו בכתב זה לפני הו' תפארתם להודיע
משוב נפשנו עליהם למצא חן בעיניהם. איך נפלינו נתמהמהנו
תרדמה נפלה על פנינו. אחוזנו פלצות עפעפינו גולו מים דמעה
על לחיינו עד שכמעט פרהה נשמתינו כי אתם בשר מבשרנו
עצם מעצמותינו וכל העם השתעשעו וישעו התמהמהו ותמהו.
נעו משמיע נכהלנו מראות בשאק מים כבירים שאו ויתכו כמים
ישאנותם. כשהגיע הנה החכם כמהר"ר חזקיהו דבאזלה יצו
שליח שלוח מעלת כבוד תורתכם ובידו הרישאה כוללת אשר שמו
ידו בידם ורשותו ברשותם ותיקוניו^(*) כתיקונם ומבלתו כקבלתם.

(*) המספרים האלו מורים על סדר קביעת התכתבים בהם איש מסוג נעקד.

והראה לנו כתב החתום מכתרה, ובשמינינו הצרות אשר הגיעו עליהם תכופות זו לזו, עוד זה מדבר זה בא, ואיך צפת יריע אף יצריח קול זעקה קול בהלה קול יללה בקול מר כשומר והחשיכה הגדולה הנפלה מהרעות אשר עברו עליה כי נמסרה ביד בוגד, והבוגד בוגד והשודד שודד כמעט לאין מרפא ידו⁽¹⁾ מסני אשר בערה בו וסור התפוררה ארץ ורוע התרועעה ארץ ומוט התמוטטה ארץ-ברחובותיה, כלו יליל ירד בככי זעקת שבר רועפים, ומי הקשה אליה כי עצמו מספר, כמעט היה נדמה כחרבן שלישי עד לשפוך דם נקי ועוד מעט נתן למשסה יעקב וישראל לבחזים, ובכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נמויה, מי שמע כזאת ומי ראה כאלה, על ארץ אשר עיני ה' בה מראשית שנה ועד אחרית שנה, ואם בארזים נפלה שלחבת מה יעשו איזובי קיר, לזה קמנו ונתעוררנו ונרבנו, ושלמנו סכום רשומים ועינינו לא חסו על כלינו כברכת ה' עלינו, כי כל הקהל בכלל ובפרט חסו עליהם התקועים בצרה ועזרו, ונתנו שבע על ממנם, וגם נתנו לו דין ממה שלקחו מהקופה שלהם, כי יש מסור וגוסף עוד אשר עולה בין הכל כזו מגנים⁽²⁾, ואין ביכלתנו להוציא מחשבותינו מן הכח אל הפועל, כי עניות לא הניח מרה טובה לישראל וההכרח לא יגונה כי חפצנו היה לתת כהנה וכהנה, אמנם משא בכרה אנו סובלים על שכמנו כי משועבדים אנחנו בארבעים אלפים מהקץ וארבעים יכנו⁽³⁾ מלבד שאר מסים וארנוניות המתחדשים עלינו בכל יום תמיד לא יחשו, וכמעט אוכלים אותנו בכל מה בעונותינו כי בשנה שעברו עשו כנגד

(1) מלות המסך דהיי ב' כ"א י"ח חבר הכותב עם ידו, ומוכן הדברים שכמעט

לא ידעו ידי השיגה ואולי צ"ל מסני האש אשר וכו'.

(2) מלת מגנים היא העתקת המלה הרומית scutum אשר הנה scudoon כלשון

איטאליא ואם des כלשון ציפת, עיין צינץ דל בספרו sur Geschichte und Literatur צד 580.

(3) מדכתיב איכרים יכנו לא יוס י"ח דברים ביה ב'.

הקהילות מצד מלחמות אדונינו הסיפיר⁽⁴⁾ יר"ה מסיס הגדולים ומרים כלענה ועבדום ועינו אותנו עד אשר נתנו להם שעלה כחשבון הקהילה הזאת אלפים מגנים מלבד ההוצאות וישגר אלופינו הם עשירות שונאינו⁽⁵⁾ וגם כי עניי עירנו רבו כמו רבו וכל זה גרם כי ויענו בני יעקב עד שרוב הפרטים⁽⁶⁾ אומרים אודך' כי עניתני כלבעונותינו במקום הזה נתקם מרבה נכסים מרבה דאגה כי עליו הוא המשא אמנם הבוטח בה הסד יסובבנו כי לא מאסתי ולא גאלתי לכלותם ח"ו אך אחת ישאלנו מאת כת"ו אותה נבקש כי יבישו ויראו את ענינו ואת עמלינו אם יש מכאוב במכאובינו ובוז בודאי ישאו כל חטאתינו בשלא יכלנו לתת כשנים קדמוניות כי אז היו עשירים ואיש כמתנת ידו כתיב. ומכאן ואילך נשחר פני (ב) [ב]ת'ו שאל ישלחו הנה שום שליח עתי משמה כי הקומץ אינו משביע את הארי והבור אינו מתמלא מחוליותו והקהל כדי למעט ההוצאות ישלחו המעות ע"י אגרת רל"ס נ"ת⁽⁷⁾ אך האיש אשר יכתובם אלינו עוד נבשר אליהם איך ביררנו איש אחד מיוחד אשר ידיו אמנות לגבות זכויותם ולקחת בן ידיו המעות אשר ימצא בתוך הקופה משמה צפת. וגם יקבל כל הגדרים והגדבות וההקדשות וה(ה)עובנות ויהיו בן ידיו למשמרת עד בא דבריהם אלינו והאיש אשר נעשית מצוה הזאת בידו נקוב בשמו יצחק דידינגייה⁽⁸⁾ יצ"ו וכונתנו

(4) ציל האסיפיר ע"י מה שכתב על השם הזה במ"ע המניד שיה ר"ע ור"א.

(5) האלפים אשר נאל עליו לשלחם מנערים את שונאינו מלפני הכתוב

דברים ד י"ב.

(6) כמו היחידים.

(7) ציל חלפנית זה העקרת מלשון *lettre de echange* וצ"ל *Wechselberif*.

(8) הוא נצי משפחת *de Digne* הנדעה אשר סמחה וגם עשהה פרי בקהלת

קיסניאמץ. ובמ"ע לרדש חמט ישורון בין אחינו בני ציפת פ"ד י"ב יראו כמה ובמה אנשים וגושים ילדי המשפחה הזאת כמו ר' יחזקאל אברהם בשנת ש"ס וש"א (ש"ס) צד ר"ח) ואשר בשנת תכ"ט עד תל"ז (ר"ח) ייעקב (ש"ס) ובניאמץ בשנת תס"ד (י"ח)

וכונת כל המתנדבים היא לתת כל המעות לאחינו המעולים
בקרן פיריון סאל, וזוה לא נאריך עוד בתפלה ארוכה
רק אלהנא די אנחנא סלחין הוא ישכחותם ויבדך אותם ויציאם
וגם אנו לרויה אכיר אין עוד רק שלום.

כ"ח.

אליכם אישים נקרא וקוליגו באוניכם נשמיע קול בקשה
ותחנה, קול מנהמת כיונה ואומרת למי אוי, למי אבוי למי מרנים
למי שיה, כי אם לנו בני גלותא רסדה טובא לא הניח לנו
ענייתא ומוכרחים אנו לזקוף עינינו כלפי שמיא לומר עמך ישראל
צריכים לפרנסה, ואינם יכולים להתפרנס זה מזה כי אין הקושין
משביט את הארץ ואין הבור מתמלא מחולייתיה⁹ כשפוסרת בצורתיה
שמכניסה בזה ומציאה מזה עד כי נשארת כמעט חיו כסוכה
בכרם וכמלונה במקשה מגדל המסים ועובי קורה השעבוד כי
קשה על בני נשא, דין גרמיא דעצירה¹⁰ לנא, להסיק בעונתא
[ציל בעותנא] ורעותנא מן הכח אל הסועל כמה דהוינן עבדין מן
קדמא דנא, כי כשל כח הסבל ואלוסינו מסובלים ואין פריין ואין
יוסף בריחתנו מרבו [מרוב] הארנוניות אשר עלינו דעל כן יומא
דצערתא לנא, מרוב מירוף וכיעתנא די בהלנו דעיונינו סככונו
כתרונו ספצונו הקליטונו לא נתנו השב רוחינו בחזותינו חזות
קשה, מעשה מקשה בביתא דגבר רב דנפיל ונהיה למע¹¹ מפלה,
ומשמים ארץ הושלך תפארתו, דין יקר גברא מעלתו נהפך לחבק

דוד וישראל (רב) ועד היום נמצא שם כי אבנים נחלות אשר נדב די נד די דיניא
לקהל קיינסראץ בשנת הרב (שם וסיה).

⁹ ברכות נ' :

¹⁰ רמז לדברי ר' יוחנן דין גרמיא דעצירה ביר ברכות ה' :

¹¹ אילי ציל לעצי מפלה.

אישפתות. ביתה דכל ב"י שבוע¹²) נשפך לארץ כמבוע. מים אשר
עברו מימיה כי בימי עלומיו ביתו פתוח לרוחה, לכל עובדים ושבים
שהיו מקבלים בשמחה, שם הניחו י(ר)[ג]עי כח מוצאים לנפש
מרגוע, ועתה נפל משמים הליל בן שחר עליו עלה עמוד השחר
משחת מאיש מראהו ותוארו מבני אדם כי צוער נפשו [צ"ל
נעשה] לטובה¹³) במקום שמחה שברים ויבכה [צ"ל ויבכה] יען וביען
דעדו עלוהו כמה הרפתק[ו]ת¹⁴) מקורות הונן דבהלוהו וטרוהו,
ונשאר כמה שנים מבני מרידו [צ"ל מרדו] כחלי ומישי ועין
ועקן, חשכו עינוהי מרואי עד דלא הוה מסתכל לבאן וכאן רק
כמה שישבו שמצפן לבו : כלוא בבית משכבו ובכל זה
לא הרחר לבו ולא חטא בשפתיו לאלוה עושיו רק נתן תפילה
לאלהים, ולעת כזאת נתבקש הוא ואשתו מן גבות הגבוהים אל
משכנות מבטחים, תהי נפשמ צחורה בצרור החיים אכירה.

לה.

אוכלוסא קדישא מכלל אתמר, וכפירושא אבן הראשה.
ראשון לכל דבר שבקדושה, חמדת עדת אבירים, כבירים יקרים,
ג(ו)גידים נחמדים, שרים ושרים העומדים על הפקודים הגבורים
אשר מעולם אנשי השם, צדק לבשו וילבישם עמדי שמים מצוקי
ארץ, אשילי רכרבי אצילי בני ישראל, אבירי גבורי תהלות
ישראל, ממוני מוני שמי פרנסי ראשי עם קדש, מנהיגי עם יי
אלה, כל העדה כלם קדושים משרתי אל בני אל חי, רודפי צדק
מחזיקי כל בדיק, יום ויום מריקים שקיהם לא יעפו ולא יגעו יומם
ולילה לא ישבותו, מנשרים קלו מאריות גברו, לקרוא לשבויים

(12) רמז לבת כלבא שבוע אשת של ר' עקיבא.

(13) רמז לבתיב בראשית ר' טו : צחה תעשה להיבנה.

(14) ראש השנה פ"ה.

דרור ולאסירים סקח קח אשר מזוי צדקתם מלאה הארץ, אורה
האתנים מוסדי ארץ, אנשי השם נציבים נציבים כוכבים מאירים
ומזהירים זכים וברים, כולם רבי פעלים ומהללים שרי חילולים, כל
פרים קדש הלולים העומדי על עבודת הקדש, עליהם בכתף
ישאו ששים ושמחים לעשות רצון קונם באונם והונם, הנה הנם
אחינו ואנשי גאולתנו שבקהלות תהלות יצ"ו ועל ינבא תהלתם
עמרת תפארתם לעמוסי במן מלכי נסיכי אפרכי עורכי מלחמתה
של תורה, מרבי המשרה יושבי על מדין, החכמים השלמים הדיינים
המצוינים הרבנים יצ"ו, ואחריהם זקניהם יועציהם שופטיהם
ושומריהם, פרנסיהם מנהיגיהם יחד כל גדיבי לב ה' עליהם יחי
יציעו ויפריחו דשנים ורעננים, אורך ימים עולם ועד, השומר
אמת לעולם ישמרם וכצנה רצון יעמרם חיים עד העולם
אכ"ר.

הן קול צעקת עקת אנקת נאקת צרה סערת העניים
האביונים גדלה עד לשמים, לכן אליכם אישים כולם קדושים,
ואל " נגשים הפורסים לרשים ולרעבים לחם, בקול ענות חלושה,
וקלושה, ושמרו את כל משפחותינו לשאת ולספחת ולבהרת
אלומות, תלואות ומהומות ואיבי עריב[ציל ואבי ערב] ברוכ תביעותם
ומאכלות [ציל ומאכלות] מתלועתן [ציל מתלועות] ויאכלו את
ישראל בכל פה ולשון (ב)[כ]נחל קישון גרפונו סחפונו ותעל
שועת דמעת העשוקים הנאנחים והנאנקים היושבים בארץ הלזו
(הלזו) הנשמה⁽¹⁵⁾ בארץ כנען הכנע לבנו בעמל התלואות
ובאות עלינו בקריית ארבע אבות היא חברון מחצרות הצרות
הצרות בשמלותינו תאניה ואניה כי התקיים בנו נבואת הנביא
ירמיה במגילת איכה, וגם כל חולי וכל מכה אשר לא כתוב⁽¹⁶⁾,
עשרת מונים מינים ממינים שונים ומשונים בהמיר ארץ מושלים, ואין
רנע בלי ננע וסצע וחבורה ומכה מריה, ואין יום שאין קללתו

(15) תפס בלשון הכתוב יחזקאל לוי ליה.

(16) דברים כ"ח פ"א ד"ל יחד על המכות הכתובות באיכה.

מרוכזה מחביו כפלים, ומלכד עולת התמיד ונוקיהה, כל היד החזקה והנטייה על גדר הדחיה לנתוש ולנתון ולהאבד ולהרוס בזוי (בזוי בוזי¹⁷) לקומי בטר ליקומי, עוד זה מדבר זה בא ומשבר וכל אים ידבר לאמר בוז כסף הבו זהב, ותנעש ותדעש הארץ היוודת היא למטה ממחתה ופועלי און המ(ב)[כ]ים בעברת זדון בתפסות קשות ורעות מאורעות חדשות הנה באו ושברו כל עצמותינו כקנה הרצועה, ועורנו מעלינו הפשיטנו ובאו בנים עד משבר, והאניה חשבה להשבר וכשל כח הסכל וידל ישראל מאד מפני אימת חמת המציק ומעיק בארץ מאפ(ל)[ל]ה, היו צריה לראש וישקונו מי ראש ולענה קריה עניה סוערה לא נחמה אשר כל עובר עליה ישום וישרוק על כל מכותיה מכה גדולה מאד, ואת כל תחלואיה אשר חלה יי צה צר ומצוק מצאנה הקיפו עליה יחד צרות רבות ורעות עד אין מספר, ואילו סינו מלא שיחה כים ולשונו קינה כהמון גליו ושפתותינו צוח כמרהבי דקיע וגומפות מר ולענה, אין מרור יבא הבאה רבה בלי קצבה יומם ולילה לא ישבותו, מתביעות חדשות המתרגשות והמתחדשות וממשמשות, אין אנו מספיקים לספור ולספור לצידה ולכבותה, כי בלעונו זדים ארורים לבקרים בוססו את חלקתינו שחתו את נחלתינו וינצלוה כמצולה שאין בה דגים, ולא שבת נוגש ולא שבתה מדהבה הנאות בכל יום ובאות בצורות ומצוקות אשר לא ידענו ספורות ולא יעצור כח הלבלי בקולמוס להעלותם על ספר ובדין לפרשם ולפארם, יכלה הזמן והמה לא יכלו כי רבות אנחותנו ולכנו דוי מאנה הנחם נמשנו, לא יתנונו השב רוחינו, ואחרון הכביד כי נתרכו המלחמות בתוך עיר קדשנו ואיש באחיו, ואיש ברעהו מכת חרב הרג ואבדן חיל כבד לשלול שלל ולבח בז נשיהם ובנותם לעיניהם ישכבון, ומרדו בחיל המלך ושדים ויקלקלו בו ויעלו גיליו [ציל גמליו]¹⁸ ולקחו סוסיו ורכבו [ו]אהלים

(17) עיי' בתובות ק"ב.

(18) אולי טעם הכתוב וקרא רא ד' : הנצל כי מעלה וכו'.

כאשר המה⁽¹⁹⁾ ויששמונו בעלי חצים, ולולי פס ידא יחבא כספא⁽²⁰⁾ ודחבה לקמציס לרצות לאנשי חחיל קטון וגדול היינו בכל רע להמרות כבוד בנות העינות, וכבוד התורה וקיינו לשלום ואין מן השמים נלחמו ונעצרו השמים מלהוריד טל ומטר, והעניים דלים אומללים יתומים אלמנות מבקשים לחם ואין, עוללים שואלו לחם פורש אין להם, ואין לאל דינו להושיעם ולהרגיעם כי גדלו ורבו צרותינו הן להוצאת ההוה כי גדלה מאד לתמידן שלא כסדרן ממוספין שלא כהלכתן לחתום פי שמן ישמן מלבד עלילות ברשע המתגוללים עלינו ב(ס) [ע] קיסים בתואנות ובמענות וריגנות וכל מחשבות אונם ושאונום בצדורות כספינו כי יתן בכיס עינו גולגוליות ארנוניות כל חדש וחדש מחדשים גזרותיהם, מלבד עלילות בית החיים לקדושים אשר בארץ המה אצל ישי אבי דוד ע"ה בכל יום יאמרו בשפת חלקות לשון מדברת לחרוש חורשים על גביהם כדי לרצותם ברצי כסף מלבד המצטרך, על אלה חבדו ונבדו להסיר מסוה הבושה מעל (ע) [ס] ינינו, כי הנוגשים אצים לחצים קוצצים מוצצים דם לבנו, ונלאנו לבקש ארוכה ומרפא למחלתנו ולא נמצא כי אסם כסף מרוב, הקצב⁽²¹⁾, והעניים צועקים ונואקים במר ובחלחלה בקול יללה ועל מי יש לנו להשקן זולת על אבינו שבשמים ועל חסדי מעלת בית להצילנו מרעתינו כי רבה היא למחר פרותינו הגם כי אתם אמוסי התלאות דרשו מעל ספר זו אנרת בת מחלת האונרת ומספרת את כל האלה אשר על ח ב ר ו ן חלה ממררת אמריה על מה עשה " ככה לארץ הזאת צבי היא לכל הארצות, והסך עליה בלהות, ואתם ראו והביטו ותתמהו איש אל רעהו על כל דברי האנרת הזאת, קדשו צום קרעו עצרה קרעו לבבכם ואף בנדיכם על כל תלאותינו, ומהרו צאו לישע עניי אבינו עם חרף נפשו למות להציל לקוחים למות

(19) ספוק הוא במלכים ב' ו' ה.

(20) עיי' דניאל ה' ה.

(21) דיל מרוב הסמים והארנוניות וכסף הנלחלת אשר יקצבו עליהם לתת.

כרעב ובצמא ושבי וכוה בעירום וחוסר כל, לכן הו(ו)כרחנו להאי צורבא מרבנן החכם השלם בר אוריין ובר אבהן נרין בן מלכי קדם לשום לדרך פעמיו להתחנן לאחינו אנשי גאולתינו להסיר מעלינו המות הזה, יחוסו יחמולו עלינו, ומי האיש הירא ורך חלכב ולא יחס לבבו, ומי הנפש אשר לא תעונה על צדקותינו ועל המקום הקדוש הזה, ישים לבו הוא המקום אשר אליו רוחו ונשמתו אליו יאסוף להתחבר עם כל נפשות בית ישראל העולות למעלה דרך החצר הפנימית חצר גנתא דערן היא מערת חמכפלה.

ועתה שרי צבאות ישראל באנו לפני מעלתכם בנפש נענה יפנו אלינו ברחמים גדולים להעלות ארוכה ומרפא למחלתינו. העשיר בעשרו והחכם בחכמתו בהתאסף ראשי עם לבא כל דברי האגרת מגור מסביב מכל הרעה הבאה עלינו, וימהרו מפלטינו במנה יפה כמו שחר נשקפה כי דחיק לנו שעתא טובא, לכן נא לשון בקשה חוסו וחמלו עלינו לברך נחלת יי והעיר אשר בחר בה אבותינו הקדושים, הביטו אל צור חוצבתם הביטו אל אברהם אביכם שנמל חסד עם כל באי עולם, עצי ערן טמע נטעים עלי מים חיים מים עמוקים, מדבש מתוקים, מי מנוחות גבהה קומתם לשמי מרומי ההצלחות ישאו ענף קדש בתל צל, החכמה צל הכסף⁽²²⁾ יעשו פרי האדמה פרי עץ הדר מראשית כל פרי תבואה לובשי בגדי ישיע עומי מעמה תהלה תהלתה יספרו מנשרים קלו מאריות גברו לקרא לשבויים דרור ולאסירים סקח קח, ואשר בהם כח להעמיד היכל הקדש לא יעפו ולא יגעו דמים בדמים נגעו⁽²³⁾ לגדור פרצות ירושלים, מצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד יאירו ויהירו כזוהר הרקיע עושי צדקה בכל עת, ואנשי קדש מקרא, קדש קדש ישראל הנה הנם אחינו אנשי גאולתינו עם אחד

(22) רמז לדרכת ר' יוחנן כל המטיל מלאי לבים תלמידיו חכמים, וכוה ויושב

בישיבה של מעלה שני כי בצל החכמה בצל הכסף (פסחים כג:).

(23) הושע ד' ב' דמים תרתי משמע.

מספור ומפורד בין העמים בכל מלכות גלות אדום וגלות החל
הזה אשר בספור וצדפת ופורמוגל ואיטליא ואישכנו עיר ועיר
מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שם יתנו צדקות
ה' ראשון לציון הנה הנס, שרים ישרים וגבירים כבירים וגדלים
העומדים על הפקדים פרהררי ישרים גבאים ופרנסים נאמנים אמונים
ועליהם יאירו המאורות הגדולים רבנן תקיפי שרפי קדש החכמים
השלמים וכן רבים הדיינים המצוינים וחלקת מחוקקים הרבנים
המוכחים גדולי ואחריהם כל ישרי לב וכל העוסקים עם הצבור
לשיש זכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד, אתה יי תשמרם
כאישן בית עין תנצצם תעשרם כבוד והדר זרעם נכון לפניהם
וצאצאיהם לעיניהם בשלום יחרו יחיו ויתענגו על רב עז ושלום
מעלה ועד עולם.

לר.

הרשאה למורשה⁽²⁴⁾.

אנחנו ח'מ חכמי ופרנסי ומנהיגי הקה' אשר (ב)ירושלים
תוכיב בכח המסור לנו מכל הק'ק יע'א מדעתינו ומרצונינו המוכ
(ת)להקנינו ד'א קרקע לשלוחינו הנבון חכם כהיר עז'ר אתזא"י
גר"ו ואנבן מנינו והרשינו אותו ומורשה גמור לתבוע ולקבל בעדינו ובעד
ובשם כל הק'ק כל מיני כסף קדושים דשייכי לירושלים תוכיב,
הנמצאים בכל מקום אשר תדרוך כף רגלו, גדרים וגדרות עזובות
וצחאות והקדשות, הכל כאשר לכל יתבע, ויקבל השליח המורשה
הנז' בין מיד יחיד, בין מיד רבים כסף ושוה כסף וכל מאי דמתקרי
נכסי, ומעתה ומעכשיו נתנו רשות גמור ויכולת מספיק ביד

(24) עיי' לדונמא שפרי הרשאות אחרים כזו כס' יסה נף דף כ"ה ע"ב

השליח המורשה הנזכר למנות ולהרשות מורשה ומורשים אחרים
מאחד עד מאה, ושמו יד שלוחינו המורשה הנז' כדינו ופיז'
כפינו וכחו ככחינו, ואמירתו כאמירתנו, והרשאתו כהרשאתנו
ותביעתו כתביעתנו ומענתו כמענתנו וקבלתו כקבלתנו וגו' (ב) יתו
כנ(ו) (ב) ייתנו ופישתו (צ"ל ופישתו) כפשרתנו ומחילתו כמחילתנו
ושוברו כשוברנו, באופן שכל מה שיעשה שלוחינו המורשה הנז'
הכל רצוי ומקובל עלינו ועל כל הקהל הקדוש כאלו נעשה על
ידינו ממש מבלי שנוכל לומר למורשה שלוחינו הנז' לתקוני
שדרנך ולא לעותי, אלא כך אמרנו לו זיל דן חכה לנפשך והנפק
לגרמך ולהלקך, וכל מאי דמתענית לך מן דינא עלינו ועל כל
הקהל הדר וחומר וחזק הרשאה זו בחומר ובחזק כל שמרי הרשאות
הכשרים דנהיגי בישראל כהוגן וכפי תקנת חז"ל לא באסמכתאות
ובביטול כל המודעות על דעת הרשיבה (צ"ל הישיבה) ז"ל, וכל
הנז' נחתם מידינו לאשר ולקיים ודלא להשלחא (?) וברשות השוכן
בציון ובחור בירושלים וברשות בית דין של מעלה, וברשות
בית דין של מטה וברשות בתי דינים הצדק די בכל עיר ועיר
מדינה ומדינה אנו גזרים בכח התורה הקדושה שנתנה על הר
סיני על ידי משה רבינו ע"ה שכל איש ישראל יחיד ורבים אשר
בידו כסף ושוה כסף וכל דבר דמתקרי גכסי, או אויה (צ"ל איזה)
זכות דשייך לעיר הקדש ירושלים תוב"ב שיטסרם ביד שלוחינו
המורשה הנז', וכל אשר יתן כתף סוררת לבלתי שמוע לקול
דברינו אלה פורץ נדר הוא ורבעה בו כל האלה הכתובה בספר
התורה ומחה " את שמו מתחת השמים והבדילו " לרעה מכל
שבטי ישראל, לא יאבה " סלוח לו, ובהדע לנו שמו ושם
אבותיו נחרימהו בכותל מערבי בקול קול יעקב תנוקות של בית
רבן והוא לכדו עונו ישא, וכל עדת ישראל יהיו נקיים ושומע
לנו ישכון במח ושאנן מפחד רעה לא יאונה אליו רעה ונגע לא
יקרב באהלה, וכל חותמי ברכות שהיו במקדש יחולו על ראשו.
שלמה דמיליאב.

לז).

קבוץ להראות בכל מדינה ומדינה צרתם,
בסיעתא דשמיא ודאלהא רבא הוא יתן שלם
לקרתא דירושלים.

עמדי ימים [ציל שמים] ירושפו ומצוקי ארץ העומדים בפרץ
לגדוד כל הרס מאירים ומהירים בכוכבים במדומי ערץ זרע גברים
זקנים וישישים בשכונני ארץ גבורי כח עושי דברו מהדרים מן
המהדרים²⁵ קלו מנשרים ומארוות גבורים לקחא לשבויים דדורים
וספק קוח לאסורים, ואשר כח בהם להעמיד ד' אמות של הלכה
בהיכל מלכו של עולם לא יעשו ולא ייגעו לגדוד פרצות ולבנות
גהרסות ה"ה אחינו אנשי נאוליתינו ערי פראנקייה אימליא ואשכנז
יע"א, וסביבותיהם ואחרי כל ישרי לב גיבורים בבירים פרנסים
מנהיגים גזברים גבאים, ועילא מנהון החכמים השלמים הדיינים
המצויינים הרבנים המובהקים מרכיצי תורה נר"י עליהם יחי אורך
ימים עולם ועד מעתה ועד עולם אכיר.

לח).

מאחר עלות קול שיח רינה ותפלה ותחינה
לפני שוכן מעונה, יעמיד יתמיד יקומם יחמם כסא
אור תורתם ומעלתם למעלה עמ"ז שיעלה לרקיע
ויבא ויגיע עד כסא הכבוד מקום מקדשנו ודינו
פרושנו, ושפתותינו רחשות בתפלה סדורה ערוכה
בכל ושמורה בחדות שלות מעמם, ועמם עז ותפארת
בהיכליהם ובמידותם תרב גדולתם ותהלתם מלאה
הארץ אכיר.

(25) עיין שבת כ"א ע"ב.

כה אמר חזקיה ⁽²⁶⁾ יום צרה ותכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד משכר וכח אין ללדיה הן קול שועת נאקת עקת צעקת הכת רבת מחלות היא ירושלים שחוברו לה רעות עד אין מספר נ[א]ה[י]מות וחומות צרותיה תעננה קול מכתר הלכבות האי מאן דבעי למהוי קבירא [צ"ל חסידא] ⁽²⁷⁾ לעסוק במילי דכבות ופרק ארבעה אבות נזיקים ובפרק מראות נגעים שתיים שהם ארבע אשר שם האחת חרה ושם השנית צרה ואם תחתיה תעמוד הבהרת עוד שתיים אשר שם האחת שברה ושם השנית בוטה ⁽²⁸⁾ סרוחה משותפת עם בוטות דשכיבי אהרדי בשפולי דאומות אשר אין חוט של חסד מקי[פ]ת[א] אותה בני מרדי מחלי כל יום ידרושון שלש אבעיות ביום תשעים ותשעה אומרים לבח בוחי בתר בוחי ואחד. אומר לחלק לכלם שומעים שאמרו בהלכם וישכנו משתוממים וידינו אסורות לא שמענו מהיכן נתחיל את המגילה אם כר' יהודה איש יהודי כי חרפת אדם לוקח כל אשר בשם ישראל יכונה או כר' יוסי מאחר הדברים האלה תקפו של המן אשר אכלנו הממנו והסכמנו ההלכה כר' מאיר דאמר כלה לידע ולהודיע תקפו של אחשוורוש כל המצר לישראל נעשה ראשי ואמנם ראשי פרקים כי צר לנו המקום נייר ודיו לספור לצרה ולבכותה ועל משענת החכם שלוחינו נריו באמת נשעננו יבא חזקיה שיש לו שמונה שמות והוא פלא ויגיד לכם הפלא ופלא פלאים מפייהם ולא מפי כתבם כל הצרות העוברות עלינו מאי העוברים, וירושלים קרתא קרישא אכן הראשה ביד זרים נמושה רמושה חבושה ביד משא קשה רכוצה עמוסה לחוצה ^(א) [ה] לבו ולמשיסה וכאשה נרושה מאשה

(26) בכל מקם ופעם שיצא באגרת הוה שם חזקיה מפורש מפי הכותבים

רמז לשליח מצוה ששלחו מצפת הנוכח באגרת ראשון היה ר' חזקיה דבאווילה.

(27) רמז לדברי חרל בכבא קמא לי ע"א : האי מאן דבעי למהוי חסידא

לקיים מילי דנזיקין. רבא אמר מילי דאבוי ואמרי לה מילי דבבוי.

(28) עיין שםות א' ס"ו.

קול ענות חלושה, גברת נשים מכורה, לשפחה חרופה יולדה
לחרופה, אשר תלעג בשפה, נעים וגדים כספינה טרופה בים
הצרות והים הולך וסוער ויהמו גליו ממינים שונים מכמה הרפתקי
ומצקי ומצוקי ובוקי חרתי ועתיקי, הודשנו בחריצי הבורל ובאופן
הגלגלים אשר יסבו בלכתם חחרים חלילה, וצרות הזמן סבובו גם
סבובו מדי שנה בשנה ומידי חדש בחדשו, גם שבועת שתים
שהם ארבע פצע וחבורה ומכה מריה כאשר יגיד לכם וידרוש
יחזקיהו יעץ וחסד חרשים יגיד צרות הנוגשים והנושים
ציידים גבוכים בלהץ העיץ ועקץ⁽²⁹⁾ אשר כל שומעם תצלנה
שתי אוזני ותדמענה עיניו ותזרע ומצורע מחבורות גליוס החובות
דכיים אשר הם הומים מנהמת ים סך עשרים גרושיהן ופירותיהם
ושרי פירותיהם עד עולם, והנוש(א)(ה) בא ויאמר תנה את נשי
ואת ילדי, ("עד זה מדבר זה בא והיו לאחדים שבר על שבר
יחדיו ידובקו עור ובציר חופן את רובו ללחוף אותנו בחזקה
משמר אל משמר מר ממות בענוים קשים ומכות נמרצות כשה
קם זה נופל לן נותנים לו לינה בהיותו בשדה אל הקוצים ואל
הפחתים הכהו קוף נפל בידו הבו הבו וכיון שחשכה אומדן בא
השמש בא השמש מגל זו מגל זו⁽³⁰⁾ ומריב ריביץ אותו באור
והובטין חכים חכים ולא כריך⁽³¹⁾ ומניחין אותו עד שיתמך אז
ימלא שחוק פיהם מלא ההץ הץ הץ ג' פעמים באופן כי רבו
אנחותינו כאשר תשמעו מפי נאמן הלא יחזקנו, אל אלהים ידע
ישראל הוא ידע צרת המושלים הבאים עלינו חרשים גם ישנים
אשר אנו צריכין סך עצום מדי חדש בחדשו, הצר שואל והשופם
בשילום וסביביו גשערה מאד, נהר דיגור נפיק חקוקים דגורא איש
תמיד יום ולילה באמור לנו כחו בסף (ג)(כ)ו זהב⁽³²⁾ לעלוקה

(29) עיין בראשית ל"ו כ"ז מלשון בללה וזהו עקב.

(30) מנהג מדי. במשנה.

(31) עיין סנה מ"ד ע"ב. (32) נהום ב' מ"ו.

(" מלשון הכתוב בראשית ל' כ"ז ונחתם על הקין המסותת.

שתי בנות הב הב בא יומים [צ"ל באימים] וגומים עלינו
 וכוונתנו רצויה לשום לנו שארית בארץ, אם חיו נשנה ולא
 נעשה שאלתם כמעט חיים בלענו באומנם לנו קומו צאו אתם
 וכל אשר לכם לא תשאר פרסה, וחוששנו פן יתחלל מקום קדוש
 מקדש מעט ואליו אנו נושאים את כפים אל אל בשמים בתפלה
 ותחינה יאזין וישמע קולינו וירצה בעניינותינו ודלותינו אנו נבזים
 ושפלים ומה גם להתפלל בעד אחינו שבגולה בער הצלחתם
 ושלוחתם אשר מסיים אנו חיים כמא [צ"ל כי מה] אנו ומה חיינו
 יושבים בארץ הנגב ננוכ מכל טוב אך מגמת פנינו פן חיו מקום
 התפלה יהיה להתפלה [צ"ל לה תפלה] ומקום הקדושה לו תהיה
 קדשה ומקום העונה לזערה וגאווה ובמקום אשרי העם איכה זהב
 יועם, ומה גם תכל רגל העולים לראות את פני יי צבאות ולהשתטח
 על קברי האבות ונביאי האמת דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד
 ואותה הם מבקשים לעקור הכל הגשן גם האשכול, ויען יחזקיהו
 גבר בארץ הוא יגיד לכן פה אל פה ידבר וחילים יגבר עדי
 הכסף הניתן מדי שנה בשנה בעד שכירות בית החיים לקדושים
 אשר בארץ המה הוא ואנו צריכים סך עצום למלאות שאלתו של
 הפלול מגדולי הארץ פן חיו באים מישני עפר אדמת הארץ
 בפתחו אל קבורותיהם [צ"ל בסתחי את קבורותיהם] ולחשומי⁽³⁸⁾
 שכבי ועל נבם יחרשו חורשים ויאריכו למעניתם.

מ.

איגרת להגיד להם צרותם.

ידידים נחמדים מזהב שבא חטיבא אחת
 בעולם עליהם נכון הבית והאולם אשר מעולם, רודים

(38) אולי ידל כי אם לא תבא תשועה בהרף עין כי או יבא ישיני עפר ארץ

ישראל לכלל נבואת יחזקאל לוי יג ולכלל חשישי שכבא עין יבואת פני ע"ב.

צדק מחזיקי בדיק בהונם ואונם הגה הנם אחינו
אנשי גאולתינו קיץ אלופים לראש ראשים ויועצים
פרנסים ומנהיגים, שרים ישוים אבירים וגדיבים
אלה עם אלהים, ועליהם יאירו וזהירו נכבדים
ממסילותם המאורות הגדולים החכמים השלמים
הדיינים המצויינים הרבנים המובהקים גרים ואחריהם
כל ישרי לב וכל העוסקים עם הצבור לשיש
יהיו יהיו תמים דשנים ורעננים יהיו.

מאחר עתרת החיים והשלום במעמ לאוהבי שם תורתם
ותהלתם, כל השומע יצחק מציד אדיר כביר יחולל איילות ימים
ולילות מהאלות אשר היו על קרתא ירושלים קרישא, ויושביה
חלק חולפות ובאות משולבות אישה לאחותה התחלתא דסורענותא
דינא דמלכותא כבוד המסים, וחמושים יעלו על צוארנו מכית
ומחוק, ולסבה זו נבחר החובט למעלה ראש רוע ולענה והנושים
אשים ולחצים דורשים מימיהם ומדלית איסר זה אוסר זה מתיר
הסוד ידו קרן הסוד לנקר עיני העניים בנפשותם, ומה יענה חתם
למועד כי אם בכסף מלא מן הבית ומן העליה, ותם הכסף מהבית
ומחוק, ומוכרחים לאשר ולקיים ככל אשר יצא מפייהם ארבעים
וחמישים [צ"ל וחמשה] למאה ורבענו תחת משאינו ורבענו נושאי
כלי ה', והנשארים בקרבה נמקו, ויגר מזה ש ה העת (9)
והעניים³⁴ יתומים ואלמנות נפשו ברעב תתמוננו, אוי לעינים
שכך רואות אדירים משברי ים צרותינו ואין מי יאמן לשמעותינו
ניחר גרונינו בקול מר להודיע לאחינו קצת הצרות והיגונות
הסוערות והרעות הראויות תו כדמוחזק³⁵ ושפכנו לפניהם
תחנתינו ירצו וירצו ברצי כסף לעשות לה ממנות סן חזו תסול
הארץ, ולא יהיה תקומה ואחינו המסו את לבבנו וחם לבבינו

³⁴ תהלים ע"ה ט' ואולי רמו לעקת עניים אייב ליד בית.

³⁵ עין כמא כתיב נה ע"ב.

בקרבתנו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו, היינו חרפה לשכננו
ובת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי לך ארץ שמלכך בצער
וירושלים תתן קולה קול כחולה בני יצאוני ואין חולה עלי, ציון
היא דורש אין לה, והגם שרובכה מחלתינו בשמן נדבותם ופרי
תבונתם אשר עשו על ידי שליח דרחמנא הה"ה⁽³⁶⁾ ונעים זמירות
ישראל הה"ה אברהם קאריגאל גר"ו עכ"ז לא הספיקו למלאות
החוב מושלש, ע"כ הילינו פני איש חילינו ציר אמונים הנכון
וחכם כהיר עז"ר אתאז"י גר"ו ילך בשליחותינו להודיע לאחינו
מכות הארץ ותחלואיה וימציא תשלום פרעון הגוי, ובראותו אחיו
רועים בשכם הצרות והגוי דוחק ולחץ ואם תשאר בידי תפשה
המספחת מחמת פיהם שרף מעופף מיה למאה נשא פנינו והודה
ולא בוש ללכת בשליחותא דרחמנא והוכיח תשלום פרעון
הגוי ויצא יצא לדרוש פדיון ציון ואבינויה אולי יחנן ה' את
שארית ישראל ושלולנו בנים לגבולם ויגשימו גשמי נדבות על
הארץ הטובה באהבה וחבה, ואשרי המלכה ויגיע פרי צדקתו
חיש מהרה אמירה ולגבות ומסירה להריוס⁽³⁷⁾ לא לנו רק תנו
כבוד לה' אלהיכם השוכן בבית הזה שלא יתחלל שמו ותורתו
יגחלתו בנויים וגאמן הוא להיטיב לכם כל הימים ולהשיב להם
כסף משנה תמורת קצף אשר ישיבו, ויזכר לעלות ולראות במקום
המקדש הזה דשנים ורעננים יהיו אביר.

(36) הלא היא הרב הנדל.

(37) עיין במשנה קידושין כ"ה ע"ב.

פ ר ת .

לא אל הנדר הנדול נהר פרת (הנבול האחרון של ארץ ישראל) נבילכה הפעם קורא נכבד, כי אם אל פרת אחר, פרת חדש הרחוק מאתנו אך מרחק שלש שעות ונעלם כמעט מעין כל החוקרים והתרים עד היום, ועל ידו יתבאר לנו כתובים אחדים בכתבי הקדש אשר היו ערפל חתולתם עד היום. הסכת ושמע :

במרחק שלש שעות מירושלים, לפאת צפונית מזרחית בהדרך העולה ענתות (עיר מולדת הנביא ירמיהו), נמצא עמק עבוך מאד מוקף מכל עבריו בסלעי מגור וצורי מכשול המפליאים את עין הראויה. בהסלעים האלה ימצאו נקיקים, מערות ומנהרות, אחדים מהם לא ינכרו אותותם כי בימים מקדם גרו שם מתבודדי הנוצרים, מעבריו השונים ישמפו מעינות מים גדולים, ובקול שאון והמולה גדולה יתגלגלו ויפלו לתחתית העמק אשר שם יקוו והיו לנחל קמץ השומף ועובר עד נחל כרית (וואדי אל קעלט). וכו' ישרצו חוטמים קמנים רבים למעיניהם.

המעינות האלו לא יכזבו מימיהם גם בכל ימי הקיץ, וכאשר בקרנהו בסוף ירח תשרי (תרטח) והגשם עוד טרם ירד בארץ, שמענו את קול המית שמף מימי המעינות עוד בהיותנו רחוק מהם כחמשה רגעים, ובהנחל הקמץ אשר בתחתית העמק רחצנו את בשרינו וגם שחנו בו.

מימי המעין הזה טובים חכים במאד, ויושבי הכפר חסמא ויתר הכפרים הרחוקים ממנו כמהלך שעה ישאבו ממנו מימיהם, כאשר יכלו מי בורותיהם ולפעמים יובאו מימיו גם ירושלימה. המעין הזה נקרא בערבית בשם : "עין פרת", המושלמים יושבי הכפרים הסמוכים לו, אשר השם פרת מחר לכו השמימו

אם בצדיה או בשגגה את התיי הדגושה להקל חברתו ויבארהו
לאמר : "עין העכבר" (פרה בערכית הוראתו : "עכבר"), וכן
יתרגמוהו גם הנוסעים ותרי הארץ אשר באמת אין שחר להביאור
הזה, כי אין כל יחש וחיבור להמעין הזה לא עם תמונת העכבר
ולא אם טבעו. אולם אין כל תפונה בלבבנו כי הוראת השם עין
פרת (או עין פרה) הוא "עין פרת" והוא הפרת הנזכר בירמיהו
(י"ג ד'), בדבר הטמנת האזור.

עתה נבוא לביאור הכתובים אשר אמרנו :
בירמיהו (י"ג ד'—ז') כתוב לאמר : "קח את האזור אשר
קנית אשר על מתניך וקום לך פרת ה וטמנהו שם בנקיק
הסלע ; ואלך ואטמנהו בפרת וכו'."

מבארי כה"ק הראשונים כהאחרונים לא שתו לבם להשאלות
הכבדות הרובצות על מילת פרת הנזכר פה, עין לא ידעו דרך
לצאת מהנה, אולם הקורא בשום לב ובעין מבקרת את דברי
נביאנו ישאל לנפשו את השאלות האלו :

(א) מדוע יכביר ה' בגלל המשל הפשוט הזה של השחתת
האזור, על נביאו ללכת אל הנהר פרת מהלך ערך י"ט יום (תענית
ס"א מ"ג), הלא יכול היה לסמן את האזור באחת המעינות או
הנהרות הסמוכות לירושלם כה שלוח והירדן?

(ב) בכל מקום הנזכר בתורה הנהר פרת נוסף לפניו
מלת "הנהר" או "נהר" (מלבד בירמיהו נ"א ס"ג : "והשלכתו
אל תוך פרת", והטעם כי שם נזכר קודם לזה בסמוך ס"א :
"כבואך בבבל", וכן בדה"ב ל"ח כ') ופה נזכר ארבע פעמים השם
"פרת" בלי הוספת מלת הנהר, או נהר?

(ג) סגנון לשון הכתוב "קום לך פרתה" וכו' "ואלך ואטמנהו
בפרת" מראים בעליל כי הפרת אשר בסביבותינו צוה השית
לירמיהו לסמן את האזור לא היה רחוק מירושלם מרחק רב
כהנהר פרת.

(ד) המילות "שם בנקיק הסלע" (בה"א הידיעה) לא יתכן
לאמר על הנהר הגדול נהר פרת הנובע מכין הרי אררט בקרבת

העיר Arzerum והולך וסובב ארצות רבות והיו תועאותיו אל לשון
ים סרס.

אולם ברור הוא כי לא אל הנהר פרת, כי אם אל הפרת
(מעין, או עיר) אשר הזכרנו, החזק מירושלם אך כשלש
שעות, ומענות עיר מגורת הנביא רק כשתי שעות, ובנזיק
הסלע הסובב את המעין צוה ה' לבן חלקיהו ללכת לממון את
האזוה, ובוה יחשמו כל המעקשים למישור! — ואולי עמד במקום
הזה בימים מקדם עיר אשר נקרא ג' בשם פרת, והיא
היתה עיר מולדת יוסי הפרתי (תלמוד רבנן ה"ק) הנזכר במדרש
רבה (בראשית פ' ק') וזבבלי כתובות ק"צ ע"א, (רק שם כתוב
כנראה בשעות "אפרת"), ואולי גם יעקב מעפרתים הנז' בירושלמי
שבת פ"ד הלכה ג' היה מושבו בעיר פרת הנזכרת.

הערות.

לה"ירושלים" שנה ב'.

מאת יעקב רייפמאן.

א) בצד 150 "רבים שתו לימא (?) " להשאלה הזאת יש
תשובה בכתובות (ח' ב'), שכתוב שם : אמר אב"י רבים שתו
לימא רבים ישתו לא לימא עכ"ל. ורבים שתו ר"ל רבים שתו
מכוס התרעלה, ויעזין שם הכתוב לפני מאמר אב"י.
ב) בצד 151 "בחותם וסנסטחן (?) " להשאלה הזאת יש
תשובה בערך (ערך סנסטחן) יע"ש, וכמוסף, וממנו ידע כי
תחת : סנסטחן צ"ל : סנסטחן.

(*) על שתי אלה העירנו גם ידידי החכם המפורסם וכו' במהרה"א דרך הרב ב' ב' י
היו במכתבו מיום ראשון לימי הנבלה. (תרס"ז) ח"ל : ידע היום קבלתי את המחברת
"ירושלים", וכפי הנראה היתה סיגחת בצענווריא זמן רב : והנה עדי לא קראתי בה

ג). בהערה 36 אשר בעד 12 : והשני [הר"ר שם טוב נאמן] נעשה שם מנגד להחכמה הנ"י [חכמת הקבלה] כנראה (" מספרו מגדול עוז על הרמב"ם (הלכות לולב פ"ז), ומספרו "כתר שם טוב" לא שזפתו עיני עוד : אך בספר שם הגדולים (מערכת ספרים שם כת"ר שם טוב) ראיתי כתוב : כת"ר שם טוב להרב מגדל עוז ראיתי בעיר בודיאוס כ"ו, והוא פ"י לסודות הרמב"ן שכתב בפירושו התורה, ושם כתב דקבל סודות מהרשב"א דאמרם אליו בלחישתו עכ"ל. ואיככה אפוא יוכל היות בהספר הזה מורה על התנגדות מחברו לחכמת הקבלה? ובכל הלכות לולב אשר במגדל עוז חפשי בנרות ולא מצאתי שמיץ מני התנגדות לחכמת הקבלה ואין כל זכר שם לחכמת הקבלה, ולהפך במגדל עוז אשר על פ"א מהלכות יסודי התורה כתוב באר היטב סניגורו על הכמת הקבלה ואהבתו אותה בכל לבבו עי"ש ועוד במקומות אחרים בו ותחזינה עיניך כי מישורים אדברה. — על המאמר הגדול מאיש שלום אשר בספרך לא התכוונתי עוד כראוי, ולא קראתיו עוד בעין בוחנת בעבור מרבית עבודתי ולכשאפנה אקראהו עוד פעם קצת שכל ובעין תדה ולמושה, וכזה אצא מעם פניך ואומר לך שלום עד העולם, אנכי מוקירך ומכבדך כערכך הרם והנשא.

כי אהפ"ן לענ"ה בה את ימי הג' השבעות כי על יד"ש זאת. רק בהשקפה קלה ראיתי בעמוד 150-154 שהצגת סימן השאלה על יד"ש שמו לימא". ובזאת כותמי המכתבים למאמר אב"י (כתובות ח' ע"ב) יד"ש שמו לימא רבים ישנו לא לימא" (את כוס הטות); שם עמוד 151 "סגנון" אולי צ"ל "סגנון" (Signature) התייחס יד בכתב. והמלה "בחינת" קודמת תה"י חותם "שחק"ק" עליו השם (ויעקל אונד אונסערשיפט). וכשהייתי בבית העברת ב"חש"ת" בישיבת הרב נאמן נתנו לי בכתב דף א' נדפס מחבר הספרדים ימי ובחינתו כי הם אינם עושים הבדל בין ספרדים ואשכנזים ; וכפי הנראה לזה יכונו עמוד 153 לשמו ואחפ"ס אחריו בין ספרדי וכתבתי ולכשאמצאנו אשלה לך אי"ה העקרת.

(**) בהערתו כתוב וכנראה וכו' חזר אח"כ מאריך אביתו לספרד ארץ מולדתו. על זה הבאתי למקור את דבריו במגדל עוז ובספר כת"ר שם טוב. זאת כתוב שם (מגדל עוז) מסופר "אחר בואו מארץ הצבי". ובספר כת"ר שם טוב : "אחר שובי שאלתי לו בכתב".

העורך

שמות ערי ארץ ישראל.

מ א ת

יוסף הלוי

מ ב ו א.

בהכיני את לבבי לכתוב דברי חקר בשפתינו הקרושה אחרי אשר חדלתי מכתוב בה זה ימים רבים. מורא יעלה על ראשי ואפחד פן אהיה כמתעתע בעיני הקוראים ויאשימוני למתפאר בדבר אשר קצרה ידי מעשותו. ובאמת לולי יראתי להשיב ריקם את פני אוהבי הנכבד המוציא לאור ספר ירושלים זה, כי עתה נסוגותי אחור ושמתי מחסום לפי ולעמי, כי מי יעצר כח לכא בעדת המופרים המהוללים אשר נתנו יד לנמוע מתנובת חכמתם בספר הזה אם לא יבטח כי אמריו ודרכי לשונו ימצאו חן בעיניהם ולא יהיו להם לזרא. אולם אף כי חלושתי וקצר ידי לא נעלמו ממני נדרוש נדרשתי לבקשת אוהבי האמור ואביא לו מנחה קטנה מפרי מחקרי על שמות ערי ישראל אשר עוד סתומים המה ופתרונם לא נתן עד היום הזה. מעט מן הנמצא פה כבר נאמרו במאמרים אשר כתבתי בלשון צרפת בספרים שונים ובפרט במזכרת למודי יהודה (Revue des Etudes juives) אמנם מרביתם חדשים הם ולא נכתבו בספר. תכן הדברים נוסד על כתיבי העמים הקדמונים מכני שם אשר נגלו בימינו אלה. כתבים אשר יפצו אור כהיר על מלים קשות בשפת הגוים אשר ישבו בארץ כנען ושכנותיה אלפים שנים לפני צאת אברהם מאור

כשדים. בעזרתם נבין כהיום את רב האמונות והעבודות הצפונות בשמות הערים אשר נשכח זכרם מיום נברה אמונת אל אחד ותורת משה עליהם ותכחד אותם מן הארץ וגם אלילי כנען אשר נקברו תחת חרבות היכליהם יקצו לעינינו ברבים משמות הערים ויגידו לנו את כל כבודם בימי קדם. כזה וכזאת אתחזק להקריב אליכם קוראים אהובים והיה זה שכרי כי תרצו את מעשי ידי ותסתירו עיניכם מחסונוותם. אמנם במדם אפרד מכם להחל את מלאכתי זאת שאלתי כי תחכו כרגע עד אשר אפיל תחינתי לפני שפת אכותינו למען תבוא לעזרתי ותצליח את דרכי למצא דברי מעם ואמת.

אל השפה העבריה.

ברעדה אקדמך, שפת חוּזי עולמים!
אם יקרה לי, בנעורי שעשעתני,
ועתה בזקנתי עוד באהבה תקראיני,
לעשות לך מטעמים.

שמעתידך אמי, ארוצה אחישה פעמי;
בת נצח את, דורות לשוא מולך יהיו;
ואנכי בן-חלוק, שערותי הלביו,
גם בקדו כל-עצמי.

ואיד אנש אליך, ולפי פוחד והולם,
פן מהביט אל יפעתך עיני תכהינה,
ולשוני, עת לדבר נכבדות אצונה,
תדבק לחפי ותאלם.

או אז מי יודע אמי, האם את-בגד,
אשר ימים רבים לא ראית, עוד תכירי?
ואם לא: מי זה האיש? עת פנגד תסתירי,
תשמיעי בחרונך.

ואם פן אבא אבא, ואוליך את-חרפתי?
אמי כזר תחשבני, ותשגני לגנח;
ואני איך אשא עין, ארימה מצח?
אך טוב מחיי מותי!

לכן דמי מעט, ועשתונותי אקבץ;
ולעמד לפניך בהדר אשאב לי כח,
ממעני רוחך, זו למדתני לבטח,
בין שני תגין רובץ.

הבני אצלך אמי, אל זרועך אעופף;
ובעוד אשתחוה לך וברכי כורעת,
מנחה קמנה זאת, מעמקי לבב נובעת,
ידי לכבודך תנופף.

קדמותך אחקר, ואעמיק מחשבות;
בין ערי אדמת קדש דרכך בנעורך,
אתהלך ברוחי, ואבקש את צעדך,
פחת גלי חרבות.

ואמר באו עדי עינים, משכנות צוקה,
וסוד שמותיכם אשר אמי לכם קראתה,
יום שמחת המון חוגג על יסודכם צבאה,
גלו לנפשי השוקקה!

אנוד על הרים, ואעורר את-כל-הד;
לאלי קדם אקרא, קברותיכם עזבו,
רב לכם ישנים, קומי האספוי וסבו,
אהל אורח בודד!

הראוני את-המקומות אשר ישבתם שם,
יום לפניכם עמים עד עפר השתוחחו;
ומה היתה לשמכם, עת מתבל נשכחו,
הפמרים ומקדשם.

בן אדרש כל-היום, ואל זכרך אתבונן;
על שרשי רגליך אתחקה, ולא ארגיע;
עד תשכיל נפשי, ואור אמת עלי יופיע,
בבלי מפכה וענן.

מכל-יקר אמצא, אענד-לך עמרה;
אמי תמתי ברכיני וחפצי הצליחי;
ואל בנגד החרד, בנעם ממרום השגיחי,
להנחותו בדרך ישרה!

ירושלים.

העיר הזאת אשר היתה לבירת מלכי יהודה אחרי לכו
דוד את מצודת ציון מיד היבוס יושב הארץ מעולם, ישנה היא
מאד מאד, ובעבר בני ישראל את הירדן מלך עליה אֲדֹנִי-צֶדֶק,
אחד מגדולי המלכים בימים ההם, וראש לחבר מושלים אשר
כרתו ברית יחדיו על הכבוענים אשר השלימו את ישראל (יהושע
י 1-6), המלך הזה הוכה במלחמה בפני גבעון, והומת ביד יהושע,
אולם עיר ירושלים לא נפלה בידו, ויושביה המליכו תחתיו את
אֲדֹנִי-בֶזֶק, אך לא האריך ימים על כסאו כי הרגוהו בני יהודה
אחרי מות יהושע, וגם שרפו את העיר באש (שופטים א, 5-8),
ובזאת מוב להבין את חלק הקריה היושבת בשפלה, כי המצודה
והעיר העליונה נשארו בידי אחת ממשפחות הכנענים המכונה
יבוס עד ימי דוד. מן הספורים האלה חולתם נלמד שמות חמשת
חלקי העיר, שנים בעמק : יְרוּשָׁלַיִם וּבֶזֶק, ושלושה בהר :
יְבוּס וְצִיּוֹן וּמִרְיָה, ועליהם נוסף שם ירושלם הוא
שֶׁלֶם הנמצא במזמור ע"ז, ובספור אברהם ומלכי-צדק מלך
שֶׁלֶם (בראשית יד, 18-20), כי באין ספק ירמז הכותב על
ירושלים ולא על עיר שֶׁלֶם אשר ברו איזה מפרשים חדשים
בפסוק ויבא יעקב שֶׁלֶם עיר ישכם (בראשית לג, 18) בחשבם את
התאר שֶׁלֶם לשם פרמי, ואותותיהם יעידו כי שֶׁלֶם וירושלים עיר
אחת היא והם : דמיון שמות המלכים אֲדֹנִי-צֶדֶק ומלכי-צֶדֶק
חכרון עמק המלך במקום פגיעת מלך סדום ומלכי-צדק את
אברהם (שם 17-18), וממקום אחר נדע כי עמק המלך לא רחוק
הוא מירושלים, ושם הציב לו אבשלום בן דוד מצבה בחייו למען
הזכיר שמו (שמואל ב' מ"ח, 18), זאת דיינו להראות כי כל השמות
האמורים יכוננו על עיר אחת הנדעה בשם ירושלים בספור קדום

העתים מימי דוד והלאה, רק משורר אחד שרת לו בשם העתיק
שָׁלַם לַכְּנוּת את העיר כלה, הוא מחבר המזמור המובא למעלה.
וכן נמצא לפעמים ציון תחת ירושלים בספרי הנביאים
(ישעיה ג' 16, י" 24 וכו'), אולם כל זאת מדרכי השיר היא
השם הנהוג בין העם היה ירושלים ולא אחר.

פתרון חמישת השמות האלה עוד לא בָּדָר למדי, על כן
אתחוק לחשוב כי לא למיתר יהיה לחקר עוד הפעם על תכונתם
ומוצאם במסום הזה, ולמען הקל את העבודה מעלי וגם להאיר
דרך לפני קוראי טוב בעיני לבחן אותם אחד אחד הקל בקל וכלה
בקשה, עד אשר יתלבנו הדברים היטב ונקרבו לאמת כאשר
תגיע ידי.

א). שמות חלקי העיר אשר בהר.

נאות העיר אשר נוסדו על ראש ההרים יושבים מהם מאד
בכל הארצות כי הם מצאו קדמוני היושבים מהם ומסתור
מאויביהם. הנוות האלה ישאלו לרוב את שמותם מן ההרים
הנושאים אותם, וכן היה גם במשכנות ירושלים הקדומה. השם
יְבוּס, כל עין תעידנו, נכון יותר לתאר תכונת הר מתכונת
מושב ומשכן, הלא נקל להבין כי פתרון יְבוּס הוא "יָבֵשׁ"
לאמר "הר יבש" ואף כי המלה הראשונה כתובה באות ס, והשנית
באות ש, הלא ההבדל הזה מצער הוא מאד, ודומה למבטא
ס ב ל ת תמורת ש ב ל ת, ורק זאת נוכל ללמד ממנו כי שפת
הבנענים יושבי ירושלים העתיקה קרבה לשפת בני אפרים
במבטא אותיות השורק, ובאמת דרכי מבטא כאלה נפגע עוד
פעמים רבות במשך מחקרנו זה ולא נפלא הוא בעינינו, וגם
תכונת המלה יְבוּס חכרות רבות לה כמו יָבֹל, גְּבֹל, גִּשּׁוּר
ודומיהן אשר תקרבנה אל הבינוני קָעֹל בעברית אשר תמנותו
הקדומה היתה בלי ספק "קָעֹל" כאשר היא עיד בלשון ג א ז
או כושיית עד היום הזה, ובלשון הזאת יאמרו "יְבוּס" בפתרון "יָבֵשׁ"
קָצֵר דבר, השם יְבוּס חל בראשונה על ההר היבש אשר נוסד

עליו מושב העיר, ואחרי כן השאל להיות שם המושב בעצמו וממנו נבנה התאר יבוקי לכנות את העם היושב בו.
ענין השם ציון קרוב מאד לענין יבוס המבארי כי נזרתו באין ספק משרש צהי אשר הצטיה בעברי את השם ציה לאמר ארץ מדבר ושוממה, ואת השם הערבי צהוא או צהיא (ברבוי צהי) "אדמת מדבר אשר לא יעלה בה כל צמח" והמופת על אמן הנזרה הזאת הוא כי בשפת ארמית (או סורית) יקראו לציון צהיון, וכן קראו המצרים הקדמונים את כל המדבר המבדיל בין ארץ פלשתים ובין השיחור בשם צהי אשר שאלו ברי ספק מן העם אשר נטע שם אהליו בימי קדם. הסבות האלה תתמכנה בלבנו את הדעה כי השמות יבוס וציון נרדפים הם בפתרונם, ונזר כי שני השמות ההם יכנו הר אחד ולא שני הרים קרובים. גם הספור בדברי הימים (ב' 2) כי העלו את הארון מעיר דוד היא ציון יאיר אפלטנו, ויראה לנו כי ציון ויבוס מקום אחד המה.

קשה ממנו פתרון השם מוֹרְה אשר יחל על ראש הר ציון ולא על הר זולתו, בדעתנו כי המקדש עמד בציון לפי עדות כל ספרי הנביאים, ובהאמר ברה"י כי שלמה בנה את בית ה' בהר המוריה נוכל לסמך עליו; וכן בספור עקרת יצחק נאמר כי בבואם אל ארץ המוריה ראו את המקום מרחוק, ועל מה ירמו האמר ההוא אם לא על ראש הר? אכן טעם השם קשה מאד כאשר אמרתי, והמפרשים נפרדו בדעותיהם ורבם רחקו מן האמת וידבקו בתעלולים. לפי חקי הלשון הנאמנים, המלה מוֹרְה אשר תאמר גם בה' הידיעה "המוֹרְה" לא תוכל להיות שם מחבר בשם האלהי יְהוָה, כי אם תמונה נקבה לתמונת הזכר מוֹרְה כמו בּוֹקְה ובּוֹכְה, מוֹרְה וסוֹרְה, והנה הזכר מוֹרְה נמצא באמת מחבר לשם אלנים: אֱלֹן מוֹרְה (בראשית י"ב 6), וְאֶלְנֵי מוֹרְה (דברים י"א 30), ושניהם שם מקום בשכם, ובהא הידיעה: גבעת המוֹרְה (שופטים א' 1) שם גבעת קרובה לעמק יזרעאל, על כן נוכל לחרץ משפט כי התמונות מוֹרְה ומוֹרְה יחדו תלכנה ולא תפְרְדנה.

אולם בבואנו לחקר מוצא המלים האלה ושרש גזרתם יתעבו לעינינו השרשים מרה וירה ועלינו לבחר במוכח ולעזוב את אשר לא יכשר לסעם הענין. כמעט כל המפרשים גמרו להוציא שם מורה משרש ירה ויחשבוהו לבינוני הפועל לאמר "מורה דרך" אך שכחו כי תאר כזה אמנם נכון הוא על גבעה משונה במראה מאד ולא על שלש גבעות אשר תמונתן לא שונה מרעותן; ואם כן הלא תהינה כל הגבעות מורות דרך לנוסעים; ויותר נגלה טעותם בשימנו על לב כי אם היתה המלה מורה תאר לגבעה היה נחוץ להאמר "אלנים מורים", "הגבעה המוריה וההר המורה". לפי המין והמספר אשר לשם המתואר, ועתה בראותנו כי המלים מורה ומוריה יקפחו על השמות הסמוכים הרי גבעת, אלני, בלי השקיף על מינס ומספרם, הכן נבין כי גם המה כשמות נחשבו ולא כתארים, ומעם זה יראנו ברור כי המחברות: אלני מרה, גבעת המרה, הר המרה, דומות בעינינו למחברות: אלני מקרא, גבעת שאול, הר הבקלה, ופתרונם האמתי הוא: האלונים אשר למרה, הגבעה אשר למרה, ההר אשר למרה, ורק נשאר לנו לדעת מי הם אשר יבנו בשם מרה ומרה, השאלה הזאת רק מענה אחד לה, והוא כי הם כנויים לזכר ונקבה, אך לא לאיש ואישה מבני אדם, יען אשר מקרא ההרים בשם אנשים יקר מאד מאד, ואיננו נפרץ בימי קדם; אולם לאיש ואישה מן האלילים אשר עבדו עמי כנען לפני רשת ישראל את ארצם, ויען אשר לפי האמור למעלה שתי המלים האלה נושאות על פניהם דמות בינוני פועל ולא דמות שמות פרטים יצא לנו משפט ברור כי הם במבעם כנויים נעבדים כשמות פרטים.

בהגיענו עד כה יפתחו לפנינו שני דרכים לכא אל פתרונם לפי השרש אשר נחם אל המלים ההם, אם נגזר אותם משרש ירה בהפעיל הורה, יהיה באורם "מלמד ומלמדת", ואם נגזר כי נגזרו משרש מרה, יהיה פתרונם: "סורר וסוררת". באופן הראשון יהיו כנויי כבוד, ומקורם יגיע אל עמי כנען הקדומים אשר כאנשי בבל ואישור קרוביהם, עבדונם אלילי החכמה

והדעת כמו גבו אל הנבואה והכתב ואשתו תשמיית. אלת השמעה והקבלה. באופן השני יהיו כנויי חרפה וכלימה ומוצאם מפי איש ישראלי עובר אל אחד וכזה לאלילים. שני הבאורים האלה יתכנו בעצמם וקרובים לדעת. ובכל זאת אחשב כי האחרון הוא העקר, וזה טעמי: התמונה ה'ה תחת ה'ה לכינוי נקבה איננו נהונה כי אם בבנין הקל ואין בזכרוננו אף משל אחד ממנה בבנין הפעיל: צופה; צופה; בוקה; בוקה; הופה; הופה; תחת אשר תמונת נקבות כמו מראיה; מקשיה; תמורת מראיה; מקשיה; לא תראינה ולא תשמענה. זאת לכרה די להראות כי במלים מורה ומורה אות מ שרשית היא ולא משרתת, ואם בן הבאור הראשון יפול ארצה באין מקים, ונלחץ להכיר כי השמות האלה לא מימי קדם מוצאם כי אם נולדו בעת אשר התחזקה אמונת אל אחד במקומות ההם ונברה חיל להפך את שמות הכבוד אשר לאלילי היושבים הקדמונים לכנויי בזיון ולעג. עדים רבים ונאמנים יעידו כי בן היתה באמת התעודה בישראל. הכל יודעים כי הכנוי לשם תחת בעל נפרץ מאד בכתבי קדשו והכתוב מניד מפרש כי ערים רבות אשר היה שמותם בשמות אלילים כמו גבו ובעל מעון בעבר הירדן נקראו בשמות אחרים (כמדבר ל"ב 38), וכן הוסב שם קרית ארבע וקרית בעל לחברון וקרית יערים למען השכיח את שמות הבעלים מישראל, אמנם לרב נשארו השמות הקדומים על מכוונתם ולא נשכחו מפי הסופרים, זה יען אשר לא כלתה עבודת האלילים בישראל עד גלותם בבלה, ואחרי שובם משם קבלו את השמות האלה מפי הנכרים ולא יכלו לתקן אותם. ואף גם זאת יש כמה שמות חדשים אשר דחו את הישנים ונטעו במקומם ובקהל זה יחשבו לפי דעת הכונים מורה ומורה הבאים במקום שם האליל והאלילה אשר עבדו אותם המחזיקים בדת הקדומה. במלים אחרות: האלונים והגבעה בארץ אפרים וההר בירושלים האמורים נקראו בראשונה בשם אליל ואלילה מכובדים וקדושים בעיני אזרחי הארץ ואחרי בן כאשר נשבתה אמונתם הפכו אותם למקרא בזיון אשר פתרונו סודר וסודרת.

סבת העוב השמות הקדמונים אשר למקומות אלה מפי הסופרים נקל מאד להבין. באלן מורה בנה אברהם מזבח לה' בכאן לארץ כנען (בראשית י"ב 6—7); בעמק גבעת המורה נגלה ה' אל גדעון ויצוהו להפריד ממחנהו את הכורעים לבעל (שופטים ז 4—7). ובהר המוריה נבנה הבית המקדש לברו לה' אלהי ישראל; מקומות קדושים כאלה לא יכלו לשאת על מצחם שמות אליים ושקוצים בלי העיר בלב הקוראים מחשבות זרות וספקות על קדושתם; לא בן נקל לדעת את השמות הקדמונים מה היו בסרט ואיזה בן האלילים עמדו שם. בראשונה נחשב על בעל ואשתו בעלה או בעלת, הווג הזה נעבד במקומות רבים בארץ כנען וסביבותיה, אולם כתתנו על לב כי הר הבעלה קרוב מאד לירושלים ורחוק להאמין כי בשניהם עמד מקדש אלילה אחת, נבא לשפט כי הר המוריה הקדש לסנים לאלה אחרת והיא לפי הנראה האלה הנדולה הידועה בשם עשתרת ואשרה. ובאמת ידענו מספרי הסופרים כי צלם האשרה העמד עתים רבות בבית ה' עד שמנה עשרה שנה למלך יאשיה (מלכים ב' 23), וכן הודו בפיהם הקהל כלו לירמיהו כי אבותם מלכיהם ושריהם קטרו מאז למלכת השמים בערי יהודה ובחוצות ירושלים (ירמיה מ"ד 17, 18), וגם שלמה בזקנתו לא נקה מעבודתם (מלכים א' י"א 6). עשתרת היתה בת סין אלהי הירח והיא אלת האהבה והלדה; לה הקדישו הנשים את בתוליהן וקדשים וקדשות מלאו את מקדשה זמה וקיותר בארצות הכנענים ובימי מלכי ישראל, על כן התעיבו הנביאים את עבודתה וחתרו לכזותה בעיני העם וישימו את את שמה מזריה לאמר סודרת ומנאסת, כי באמת לפי אנדות העם אהבה עשתרת רעים רבים ולא שבעה. אוהבה הראשון היה האליל קמו המושל על החדש הנקרא בשמו והוא נער יפה תאר ויודע ציד בירכתי הלבנון ויטרף שם בפי החיות, ומותו העציב מאד את נפש עשתרת ותתן אל לבה לדרת שאולה ולהעלותו לארץ חיים ולא נעשה חפצה כי אלת אחותה מלכת השאול קנאה בה ולא נתנתהו לידה, לכן היה חק בעמים אשר תבכינה

הנשים את התמח שנה בשנה וגם נשי ישראל עשו ככה בבית ה' עוד בימי יחזקאל (ח' 14), כה גדלה וקדשה בעיניהם האלילה הזאת וכל תוכחות התורה והנביאים לא יכלו לשרש אמונתה מלבם.

תוצאת מחקרנו זאת היא : בימי היבואי עמד על הר ציון מקדש לעשתרת וכל הנוף נקרא ארץ עשתרת וכאשר לכד הד את המצודה נחרב המקדש ההוא והוסב שם ההר המחלל להר המוריה לאמר הר המוררת, ובזאת אבד שם האלילה מן המקום ההוא. ועתה נזכה להבין עמק ספור העקדה כאשר הוא באמת ורק נקדים דברים אחרים המועילים לתבונתו. כבר הכירו חכמי התלמוד כי "כל מה שאירע לאבות אירע לבנים", וגם חוקרי זמננו יחשבו ליסוד מוסד את הדמיון אשר בין ספורי האבות ובין קורות ישראל בימי המלכים, אכן יהסכו את המאמר ההוא כן : "כל מה שאירע לבנים אירע לאבות", וחפצם לאמר כי מעשי האבות נכתב ביד הנביאים למען יהיו למשל לבני עמם ויסורו מאחרי האלילים וילכו בדרכי ה'. המנמה הזאת תנלה גם בעקדה יצהק, האלהים צוה את אברהם להעלות לו את בנו לעולה עת אחד ההרים אשר בארץ המוריה היא ארץ עשתרת; ה' לא הראה לו ברור את ההר אשר יחפץ בו, אולם אברהם ראהו מרחוק בעבור גבהו מכל חבריו ומנהג הקדמונים היה לבחר מקום גבוה לעבודת אלהיהם, אברהם חשב בלבו כי חפץ ה' בנבחי אדם ככל אלילי הגויים בימים ההם, ומרב אמונתו הבין את לבבו לעשות כאשר צוה, אולם לא בצע מחשבתו כי ישם נגלה אליו היסוד היקר כי אל רחום ה' ולא יחפץ בקרבן אכזרי כמהו, מאז והלאה היה המקום גדול בקדשו משאר המקדשים אשר בארץ, למשל מקדשי בית אל, ונגלגל ושילה אשר מעולם לא הראה בם אחד מאבות האומה אות אמונה נעלה כזאת; בבית אל נסך יעקב נסך ונדר לעשר מכל רכושו, בנגלגל ושילה זבח יהושע צאן ובקר, אולם במוריה הקריב אברהם את בנו יחידו ! גם באופן הגלות כבוד ה' לאבות יש הכרל גדול ביניהם : יעקב חלם חלום, יהושע

ראה מלאך בלילה שמואל שמע קול יוצא מן המקדש. אברהם
לברו שמע דברי ה' ביום ובגלוי וראה פעמים את הקול יוצא מן
השמים ; מקום אשר נגלה עליו כבוד ה' באין מספר לאבי
ישראל הראשון. אמנם קדוש הוא מכל ואין דומה לו. זאת היתה
בלי ספק מגמת סופר העקדה. אף כי לא יגידנה ברור, ומלבד
זאת חשב מחשבות להסיר ממקום קדוש זה מכשול אחד אשר
יכל להקל את כבודו. מכבוד מקדשי אפרים הנזכרים : שם יהר
המוריה' כנוי בזיון הוא ולא יאות למקום מקדש רם ונשא ; את
המכשלה הזאת הסיר הסופר בתתו למלת 'מוריה' פתרון יה' יראה
לו (השה לעולה). כאשר לו היתה מלה מחברת מראהיה (בראשית
כ"ב 14), וכדבר הזה נהוג בין כל הסופרים הקדמונים לבאר את
שמות הפרטים בדרך דמיון ורעיון נסתר בלי השקפה אל חקי
הדקדוק וגזרת הלשון. הבאור החדש הזה החליף כנוי חרפה
לכנוי כבוד, וקדושת הר ציון במקום אשר בחר בו ה' מקדם
גדלה והרחיבה בעיני העם עד להזיל כבוד המקדשים האחרים
אשר בארץ.

(ב). שמות חלקי העיר אשר בעמק.

השם שלם לחלק העיר היושבת בשפלה ישן נושן הוא
וגזכר בקורות אברהם כאמור למעלה, או מלך עליה מלכי-צדק
כהן לאל עליון. הסופר פילון הגבלי Philon de Byblos ילמד אותנו כי
צדק ועליון אלהי הכנענים. המה כי כן יאמר בספרו ידברי אלהי
הכנענים : "מהם גולדו אמן ומגן אשר הורו לבנות כפרים
וגדרות, להם גולדו מישור וצדק... ובני צדק הפכירים אשר
המציאו את האניות ומהם אחרים אשר הורו לרפאת בעשבים
את נשיכות הנחש וגם את הלחשים, ומהם גולדו האל עליון
והאלה בריתי. ומעתה נבין מעם שם האיש ועבודת אלהיו : בשמו
נזכר האל צדק אבי המשפחה, והאלהים אשר עבד היה עליון בן
כנו. ומרב נקיון עבודת עליון לעומת יתר העבודות בכנען כפרו
אברהם (למלכי צדק) בקחתו את ברכתו וכתתו לו מעשר מכל.

בגלל הדברים האלה השבתי למשפט כי השם שלם הנתן לעיר השפלה היה בראשונה תאר לאל עליון אשר עברו בה כי כן דרך העמים לכנות את אלהיהם בתאר תחת השם הפרטי כמו אדוני ושדי וצור בכתבי הקדש. ולפי זה יוכל להיות כי השם עיר שלם או קרית שלם היה ענינו בראשונה עיר האל השלם ורמו על האל עליון. ועוד מצאתי משען לדעתי זאת בשם שלם אשר תקרא בו העיר הקמנה הקרובה לשכם כנזכר למעלה גם שם אין מקרא העיר בלא מעט ובמקרה כי הפסוק (שופטים ח' ל"ג, וס' מ"ה) יגיד לנו כי אחרי מות גדעון ישמו להם בני ישראל את בעל קרית לאלהים ויבנו לו בית בשכם והנה אם נגיש לזאת את האמור לפילון אודות היחש הקרוב מאד בין עליון וברית יצא לנו ברור היטב כי האל בעל ברית איננו אחר מהאל עליון, ועוד לא נפלא למצא קרוב לשכם עיר מקדשת לו בכניו שלם. אם לא אתעה המופת הזה יתמך למדי את באורי הלו.

מן השם הפשוט שלם נולד אחרי ימים השם המקבר ירושלים, הכתיבה החסרה ירושלם בלי יוד הנמצאת לרב בספרי הקדש העד תעד כי המקרא ירושלים כי יוד חדש הוא לעומת המקרא ירושלים הנוגע כמעט בתמונה הארמית ירושלים או ירושלים, אולם מאין תבא המלה הנוספת בראשו ירו ? אחרי התבונני והעמיקי בכל הפתרונים אשר נתנו דורשי הלשון למלה זאת גמרתי לחשב כי בה קצור הפעל ירוע, תמונת הקל החסר בעברית ומעמו ירוע לאמר ידים תרועת שמחה או תרועת מלחמה, ונפל העין להקל על המבטא כאשר נעשה בשם ירובבל המקצר מן ירוע-בבל. כמלה אחת, השם ירושלים חזר לו מן ירוע-שלם לאמר האל שלם הוא עליון ירוע ויגבר בה על אויביו. התמונה הארמית ירושלים נכונה היא על פי דקדוק הלשון ההיא אשר בה התאר שלם יאמר שלם. את התמונה הזאת העתיקו השבעים בכתב יוני Jerusalem ומהם נפצה לכל העמים אשר קבלו עליהם את ספרי הקדש. מכל אלה שנתה תמונת השם הזה בכתבת

סנחרב כי שם נמצא כתוב אורשלים (Ursalimmu, a) אולם גם
לזאת נקל לתת פתרון נכון ונאמן. על הכתב אות ס תחת שיין
אין להפלא בדעתנו כי חליפת האותיות האלה חק הוא ברב
הישמות העברים והכנענים אשר נמצא בספרי מלכי אשור עוד
זכר נזכר כי גם בפי בני אפרים היתה יִשְׁבֶּלֶת לִסְבֶּלֶת, אמנם
המבטא אור תחת יוד (כאותיות רומית *ur* בעבור השוא) יבאר
הישוב על פי חק הלשון האשורית אשר תאהב להסיל את היידי
לפני תנועת השורק (u), ויצא לנו כי גם התמונה האשורית
תמטה היא ואין בה גפתל חר. רק זאת נוסיף להעיר כי הסורים
היושבים בין נהרות פרת וחדקל בהליצם ללשונם את כתבי
הברית הישנה והחדשה אחזו בתמונה האשורית אשר התנחלה
ביניהם מימי קדם, ועל כן יכתבו תמיד אורשלים, וזאת מהרו
לעשות יען אשר גם בלשונם תכונת היידי קלה מאד ותחלק
לרב באות אליף.

עד כמה נשמר במהרו המבטא הקרום והישר ירושלים בפי
המון ישראל לא ידענו להגיד. אולם קרוב לחשב כי נשאר בתמו
עד הגלות יהודה בבלה. כאשר שבו משם הלכה תכונת לשון
יהודית הלך וחסר עד אשר חדלה מפייהם כלשון חיה ובניהם
דברו ארמית, רק החכמים והכהנים דברו בם בבתי מדרשיהם
אך לא במהרה ובשפת ברורה כי רוח הארמית משלה בם ולא
יכלו לסוד מדרכיה ימין ושמאל. אז נשכח מהם פתרון מלים
רבות מן הלשון הישנה ובתוכן גם מעט שם ירושלים. ודעה
גדולה מזאת הגיעתם כי הקריאה הנכונה אשר לשם ההוא סרה
מוכרונם על ידי התמונה הארמית אשר היתה לבדה על שפתם
כל היום, אז החלו המלמדים בעם להוציא בחקירתם את אשר
לא יכלו ללמד מתעודת הלשון המדברת ויקר להם את אשר
יקרה לרב לדורשי לשון. מתה בדמותם מלה אל מלה ובשפתם
על פי גזרה שוה. רב מספר שמות הערים אשר אות מים בסופם
כמו רַמְתִּים, חוֹרְתִים, שַׁעֲרִים, עֲדִיתִים, צַמְרִים, חֶפְרִים ודומיהם
הסבה את לבם לראות גם בירושלים שם נכנה בסרח הווגי'ים, מן

היום הוא זהלאה היתה הקריאה ירושל'ם לחק לא יעבר
והסופרים המאחרים שקדו לשים את הירד גם ברכ המקומות
אשר נכתב גם שם ירושלם בלי יורד כפי המנהג הקדמון והטוב
ולא נשאר בידינו כי אם מספר פעם מהם אישר לא שנתה
כתבתם.

בשם ב' זק נקרא אחד מחלקי עיר ירושלם בשופטים
(א 4—7) וישוביו היו מן הכנעני ומן הפחזי. לא נדע אם שם
המלך הנזכר שם. ארני"בוק, הוא שם פרטי או רק תאר וכנוי
למושל העיר. אמנם הקריה הזאת לא קמנה היתה בימים ההם.
כי המושל הוא הודה לפני מותו כי שבעים מלכים בהנת ידיהם
ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחנה ואף כי נאמרו הדברים
האלה בדרך הרחבה והפזרה כמנהג משלי החמון, בכל זאת יוצא
מזה כי גדלה מלכותו בערך המלכים שכניו. אולם פתרון השם
ב' זק לא ידע פתרונו בעזרת הלשון העברית כי לא נשאר
בכתבי הקדש פעל בנוי ממנו וגם המלה ב' זק ביחזקאל (א 14),
סתום מעמה לנו וגם השבועים לא ידעו מה הוא ויניחוהו בתמונה
העברית אשר קראו ב' זק (Bezee). לטובתנו תפתח לנו הלשון
העברית פתח רחב להבין את השם הנושן ההוא. בערבית פתרון
הפעל ב' זק הוא יחוצא רק ומים מן הפה וקרוי לדעת כי גם
בעברית תאר הפעל הזה את משלח המים אשר יגרו בכח עת
צאתם מן המעין, ולפי זאת יהיה ב' זק שם נדרף לשלח לאמר :
מקום מעין שולח זרמי מים, וידע כי מעין שלח נמצא באמת
תחת העיר ירושלם, ויש לחשב כי בימים הקדמונים היתה קרובה
לו עיר ומושב גדול לכנעני ולפרזי. ובזאת נבין גם את האמר
וסקדם בבוק (שמואל א' י"א 8), ופתרונו : ספר אותם במקום
קרוב למעין המים, אה כי לא נדע אם הוא מעין שלח האמור
או מעין אחר, וגם בפסוק המובא למעלה מיחזקאל יאות מאד
פתרון מעין לבוק, וחפצו להגיד כי חיות האש רצו ושבו
במהרה ומראיהם היה טהור וצלול כמראה מן המעין עת זרמו
ממקורם.

ל' י' ש.

פרשת י"ח בספר שופטים תספר לנו איך לכדו בני דן את עיר ל' י' ש אשר בקצה ארץ כנען צפונית ואיך קראו אותה אחרי כן בשם דן אביהם (פסוק כ"ט). פה נאמר ברור כי שם העיר לראשונה היה ל' י' ש, אולם בספר יהושע (י"ט, 47) יוספר עוד דבר לכידת העיר והקרא שמה החדש אך שמה הישן כתוב שם ברור היטב ל' ש ודכתיבה הזאת תמצא פעמים בפסוק ההוא. כל המפרשים השתוממו על המראה ולא מצאו פשר דבר, ובאמת שני השמות ההם נפרדים בשרשם ובפתרונם איש מרעהו הרחק מאד. מעם השם ליש הוא גור אר' י' ה. והשם לשם באורו מין אבן יקרה והיא הנזכרת בין אבני החשן אשר נשא הכהן הגדול על לבו בבאו לפני ה' (שמות כ"ח 19), ועתה איך נעשה להסיר את המכשול הזה? הנאמר כי אחר מן הסופרים מעה ולא זכר היטב את שם העיר ההוא ואם כזאת נחשב עוד לנו לדעת איזה השם הנכון ואיזה השם הנתעה? מכל התאמצות הקדמונים לסקל אבן מכשול זאת הזכר נזכיר את דעת השבעים אשר יעמלו לשנות את הכתוב ויקראו ללשם דן כן : ויקראוה ללשם דן, לאמר : אבן יקרת דן, ולפי זה אין ללש וללשם מקור אחד ואין מובן אחד להם. החוקרים החדשים עזבו בצדק מענה זה הערום ויסללו להם מסלה אחרת. החכם וילחחין ואחריו המפרש המהולל דילמן נוטים אחרי הקריאה ללשם כי יחשבוהו כשם נגזר מלשם בהוספת הברת דם הנמצאת במלים כמו : פמדם, סלעם, עדלם ודומיהן, אך בהתבונני כי אות המ"ם תדבק עד עולם במלים כאלה, ולא יתכן להשיבם אל התמונה הפשוטה : גמה, סלע, עדל, נלחץ לבקש לנו מענה אחר והוא לראות במ"ם הקיצונה ציון הרבוי והקריאה הקדמונה לפי מבטא הכנענים היתה ללשם. אמרתי לפי מבטא הכנענים כי על פי חק המצרף המיוחד לעברית הרבוי מן ליש היה ראוי להיות ללשם במשקל

מלכים, אולם בכנענית כמו בשאר הלשונות השמיות תמונת הרבוי היא מלכם וגם בעברית נשארו איזה מלים בתמונה זאת כמו אישים ואילים תחת אנשים ואילים, ונקוד הצריי אשר במלה אילים בא מדמות הכנענית אשר תכתב ותקרא תמיד בתי, אל ותי, תמונת בתי, איל, נית אשר בעברית, דבר זה קרה גם את השם ליש. תמונתו הקדומה היתה לש ורכוי לשם ומזאת האחרונה עשו המעתיקים ובעלי המסורה לשם בחשבם כי שנה ונסד הוא מליש ובאמת לא כן הוא: ליש או לש הוא היחיד ולשים הוא הרכוי ועתה נבין למה יחלפו שני השמות האלה בשני הספורים הנזכרים למעלה כי שניהם שם אחד הם, פעם ראשונה בתמונת היחיד ופעם שנית בתמונת הרבוי.

ידוע כי שכב הדני לא יכל להוריש את האמרי היושב באחדות מן הערים אשר נפלו לו לנחלה, ועל כן עזבו רבים מהם את גבולם וימצאו להם מושב נעים בעיר ליש הקרובה למקור הירדן, והסבה הזאת תבאר היטב הכתוב ויצא גבול דן מהם לאמר גבולם יצא מיריהם ואבד להם (דילמן) ובכל זאת אין להוסיף על הפסוק הזה את הספור הנמצא בשופטים (א' ל"ד) כאשר עשו השבעים כי שני הספורים אינם שאולים איש מרעהו אף כי יתאימו יחדו, האת גם דעת החכם דילמן.

אם לא אשנה תרמו הברכה דן גור אריה תנך מן הפשן (דברים ל"ג כ"ג) על הלכד עיר ליש ביד אנשי דן והמליץ שרת לו במלה גור אריה להורות על ליש אשר כן פתרונו, ודמה את הדגים לכפיר אריות הדולג ומקפץ מקדם מעמק הירדן אשר גם הוא לבשן יחשב, והמצא האריה במקום ההוא נדע מירמיה (י"ב ה'), השוה תהלים (ס"ח כ"ג), וכן בתהלים ס"ב יזכר האריה אחרי אבירי בשן (י"ד ומ"ז) ועוד נשער כי גם השם קלכ בפי המשורר ההוא (י"ז וכ"א) רק כנוי הוא לגורי האריות אשר בבשן, לזאת תדמה מאד דרך בני אשור לכתוב את האריה בציונים אשר מוכנם כלב גדול (אורימאח).

י ה ד .

העיר הזאת נזכרת עם בני־ברק בנחלת שבט דן. (יהושע ט"ז מ"ג) והיא נשארה עד היום הזה בשמה הערבי יהודיה או יהודיה רחוקה כשעה אחת מן אבן־אברק (כני כֶּבֶק) לפאת מזרח. את העיר הזאת מצאו בני ישראל בנויה ועומדת בעת באם אל ארץ כנען, על כן לא יתכן להשב כי יהר נגזר משם יהודה יהי אבי השבט או השבט בעצמו. להפך יעלה על הדעת כי השם האחרון נגזר מן הראשון ואז יהיה מעשהו כמעשה שמות הערים הנזכרים בכתובות ממש השלישי מלך מצרים (מלך במאה השבע עשרה לפני חשבון הנוצרים) : יעקב־אל וישף־אל אשר יאמרו עליהם איזה חוקרים כי יצאו מהם שמות אבות ישראל יעקב ויוסף אשר נספחו בראשונה לשם אל, כן : יעקב־אל ויוסף־אל. אולם נניח את ההשערה הזאת כאשר היא ורק בזאת נאחז כי השם יהר לא נקצר מן יהודה משרש ה ד ה לאחר שלח י ד ו (ישעיה י"א ח'), ולא נלקח מן ה ו ה, לאחר "כבוד ותפארת" אמנם קשי אחר יסגענו בפסוק המובא למעלה ואין להעלים עינינו ממנו, זה הוא : בתרגום השבעים נמצא אזור תחת י ה ד והנה לא נולדה הקריאה מחליפת אותות דומות כאשר יקרה פעמים רבות, וגם אם נאמר כי מלבד חליפת דל"ת ברי"ש הקלה, נראה להם אות ה כמו זר, עוד יקשה החלף יוד באלף אשר אינן אותיות דומות, וחזק מזה הוא כי גם כתבת סנחריב מלך אשור תזכרנה אצל בני־ברק את העיר אזור, שם נמצא כתוב ברור כדברים האלה : "בהליכת צבאי צרתי ואלכד את בית־דנוקואת יפו ואת בני־ברק ואת אזור ערי צדקא" (מלך עקרון) אשר לא נכנע כעבד לרגלי ואשא את שללם, (אינא מיתק גיריאי בית־ראנאנא יאפו באנא־בארקא אזורו אללני שא צידקא שא אנא שיפייא ארדום לא איכנושו אלמי אכשוד אשלולא שאלאתסוק). מזכרת זאת תעיד לנו כי השבעים לא כדו טלבם את העיר אזור כי אם מצאו אותה בנסח ספר יהושע אשר היה בידם, ויאמן לנו

כעת כי הנספח הקדום והאמתי היה בפסוק ההוא "ויהי ואזור ובני ברק" ונפל יחד מספר השבעים ואזור מספרי בעלי המסורה. העיר הזאת עומדת עד היום וידועה בשם יזורה. הנה במרחק חמשים רגע בנגב מזרחת ליפו בין יפו ובין בית דגאן הוא בית דגון (דילימשי, פורס דף 249).

ש כ ס.

עיר קדומה מאד בארץ כנען ובנויה בירכתי הר אפרים ולרגלי הר גרזים והר עבל, בימי יעקב היה נשיאה חמור וכנו ש כ ס הסב את אבדן יושביה על ענותו את דינה בת לאה (בראשית לד). למראה עין שני השמות האלה נפלאים הם מעט כי לא ידמו לרב השמות אשר באו אלינו מן העת ההיא. אמנם אין כל זר בם כאשר נבחנום אחד אחד כי הכנות איש בשם חמור דבר פשוט הוא בימים אשר היה החמור נכבד. בעיני העם מרב תועלתו, וכן השאל ליששכר תאר חמור בדרך כבוד בברכת יעקב (בראשית מט יד) ועל שם ש כ ס יכלנו לחשב כי לקח משם העיר, לא בן נקל הדבר כאשר נקרב לזה את אמר געל בן עבר בהסיתו את אנשי שכם למרד באבימלך (שופטים ט"ח). אך נקדם להעיר כי הפסוק ההוא חשך יבסנו ואין תבונה בו אם נניח את קריאת המסורה עברו (בחיריק תחת העיין), אולם אם נשים קמין תחת העיין במלה זאת יופיע אור בהיר על פתרונו והכל יבא על מקומו היטב, ואלה דברי געל בן עבר : "מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו, הלא בן ירבעל חבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו? במלים אחרות : אבימלך איש אחד ושכם עיר גדולה ואיך עבד הגדול לקטן? חולת זאת הלא בן ירבעל חבל פקידו עבדו לפניו את אנשי שכם ונכנעו להם ולמה נעבדנו אנחנו היום? הנפלא בפסוק הזה הוא התאר "אנשי חמור אבי שכם" הנתן לאנשי העיר, אין להעלות על הדעת כי חפץ געל לרמוז על חמור ושכם בנו אשר חי בימי יעקב הן

פתאים וחלשים היו ואין כבוד ותפארת להיות מאנשיהם ומעבדיהם
ובאמת יוצא ממאמרו כי חמור ושכם בנו היו גדולים ונכבדים
מאד בעיניו ועלינו לדרוש מי הם ובמה גדולתם ותפארתם?
השאלה הזאת רק מענה אחד לה, אם בעלי שכם יקברו להקרא
"אנשי חמור ושכם בנר" אין זאת כי מגמתם לדבר על מיסדי
עיר שכם בימים קדמונים. ועץ אשר היה מנהג העמים בימי עולם
ליחש את מוסד הערים הגדולות לגבורים בני האלהים נקוה כי
לא נשנה מאד בהחליטנו כי בעיני בעלי העיר הזאת גם הם היו
חמור ושכם גבורים ואלהים, ונשאר לנו לחקר אם נוכל למצא
אותם בספורי אלהי בני שם וזולתם, ולהשיג את תכליתנו
זאת נשקד להבין את מעם השמות האלה וקרבתם זה אל זה
ונאמר:

מעם השם שכם אין ספק בו כי סתרונו בעברית כתף
וחלק הגב הקרוב לה, ובדרך הרחבה הגב כלו ובדרך הציוה,
גורל וחלק. שם ופת שמו את השמלה על שכם שניהם (בראשית
מ' כ"ג); היוצאים מן הירדן הרימו איש אבן אחת על שכמו
(יהושע ד' ה'), ואיוב אמר: אם עשיתי עולה, כתפי משכמה תפול
(ל"ג כ"ב). ועתה לפי הנחתנו כי השם שכם נתן מקדם לאחר
מאלילי כנען, האליל ההוא היה יהיה בעל כתפות רחבות וחזקות
אשר יוכל לשאת בהם משא גדול וכבד מאד, והנה אל כזה נמצא
באמת גם בספורי הכנענים וגם בספורי היונים והוא הידוע בשם
אטלס, עליו אמרו כי נושא הוא על שכמו את רקיע השמים
ותומך בו למען לא יפל ארצה, עד היום לא נודע לנו שמו הכנעני
ואם יש שרש דבר בהשערת יתכן מאד כי הוא שכם אשר
נבקש להכירו, ההשערה הזאת תמצא משען לה בדברי פילון הגבלי
המגיד לנו יחש הקרבה אשר בין אלזה ובין שאר אלהי כנען, על פיו
נדע כי אטלס הוא בן בני אל עלין אשר מצאנו את עבודתו
בכנען וגם בפלך שכם בימי אברהם ויעקב, ואלה דברי הסופר
ההוא, אחרי נקוטי אותם מן הנוספות אשר הוסיף למען באר את
ספור סכני-יתן על פי דעת כת הפילוסוף אירמיר ההוסך את

אלהי הקדמונים לאנשים עושי נבחות או לחלקי הבריאה הגדולים :
 "עלין" ואשתו "ברית" ישבו בעיר "גבל" וילד להם בן ויקראו את
 שמו "רום" או "שמים" ואחר ילדו בת ושמה "ארץ" ויטריפו החיות את
 עלין וירשום את מלכותו ויקח לו את ארץ אחותו לאשה ותלד לו
 ארבעה בנים את אל (קרונום) ואת במול (ביטולוס) ואת דגון
 ואת אמלם" לפי הספור הזה היה אמלם נכד עלין ואחי אל
 ודגון (נעזב את במול כי לא ידענו מי הוא). וכלם אלים גדולים
 אשר נפרצה עבודתם בין כל בני שם מקצה אל קצה ואין
 להשתומם כי עבודת אמלם מצאה קן לה בכנען ואיזה שם נתן
 לו אם לא ש כ ם לאמר בעל הכתפות ? ואם כן הדבר יקל לנו
 למצא פשר נכון לשם אביו אשר פונה גם הוא בכניי החיה
 הסובלת והגושאת משא כל ימיה כי לפי אמונת הקדמונים רקיע
 השמים עשוי בדמות צפוי פחים קשים וחזקים מאד למען יוכלו
 לשאת את תהום המים הרבה אשר עליהם ואת רכבות המאורות
 אשר יתגלגלו במרחבם. בקצור, ח מ ו ר הוא כנוי לאל רום או
 שמים בן עלין. ו ש כ ם הוא א מ ל ם הרביעי בבניו אשר ילדה
 לו האלה ארץ. אחותו. ש כ ם נחשב למיסד העיר ועל כן
 נקראה על שמה והיושבים בה חשבו להם לכבוד להיות אנשי
 ש כ ם לאמר עבדיו וסרים אל משמעתו.

קרבת חמור ושכם כאב וכן בתולדות האלהים הסבה כי
 השמות חמור ושכם נאהבו מאד לנשיאי העיר ועל כן נמצא
 אותם בימי יעקב. אולם תכונתם באלהים גדולים לא נשכחה
 מלב וישיבה וגם שאר עמי כנען כבדו והדרו את רום מאד מאד
 וחברו ממנו שמות אנשים כמו ח י ר ם או ח י ר ם אשר
 ענינו א ח י - רום, ועל דבר צלמו (symbole) הח מ ו ר ידוע כי
 אליל המצרים ק ת או ס ת ח יצוין בכתב החרטומים בצלם
 ח מ ו ר וכן נודע מאז כי בספר הברית אשר כרתו המצרים עם
 מלכי הכנענים והחתים נזכר שם ס ת ח בערים רבות ומזאת
 נשפם כי נפרצה עבודתו בארץ. והתבונן מעט יראנו כי לא יוכל
 להיות אל אחר מבלעדי רום המדבר.

בְּאֵר שֶׁ ע.

לעיר הזאת גדולה רבה מאד בקורות אברהם ויצחק, שמה נתן לה מאת אברהם להזכיר את הברית אשר כרת עם אביטלך מלך גרר ואת השבועה אשר נשבע עליה (בראשית כ"א ל"א). השבועה הזאת התחדשה אחרי כן במקום ההוא בין אביטלך ובין יצחק (שם כ"ה ל"א—ל"ב). שם נסע אברהם אשל כמו לקחת לו לאחזה את הארץ ההיא וגם קרא בשם ה' (שם ל"ג). אך לא בנה בה מזבח יען אשר לא נגלה אליו שם האלהים. כגון המזבח נעשה שם ביד יצחק בנו בעת באו אל המקום ובטרם תקע את אהלו בו כי מאמש ראה פני אלהים במחזה וישמע הבמהתו לכרכו ולהיות עמו (שם כ"ז כ"ד כ"ה).

כל ימי השופטים לא נשמע דבר על העיר הזאת, אך בימי שמואל נאמר לנו כי הנביא ההוא הושיב בה את שני בניו יואל ואביה לשפט את ישראל וכי לא הלכו בדרכיו וימו אחרי הבצע (שמואל א' ח' א'—ג'). אולם בימי סור אפרים מעל יהודה שמע נשמע קול הנביא עמוס קורא ומתאונן על עבודת האלהים אשר כבאר שבע ואלה דבריו: "כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחייו ואל תדרשו בית אל והגלגל לא תבאו ובאר שבע לא תעברו כי הגלגל גלה ויגלה ובית אל יהיה לאון. דרשו את ה' וחייו פן יצלח כאשר בית יוסף ואכלה ואין טככה לבית אל" (שם א' ח' א'—ג'). ולחלוא מזה עוד ישוב עמוס אל הענין ההוא וכה ידבר: "הנה ימים באים נאם ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דבר ה'. ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח יושטשו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היסות והבחורים בצמא, הנשבעים באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך הן וחי דרך באר שבע ונפלו ולא יקומו עוד".

הברת המבקרים החדשים חשבה לה כדבר מובן מנפשו כי באר שבע זאת אחת היא עם באר שבע הראשונה אשר גרו בה אברהם ויצחק על כן גזרו אמר כי כותב ספר התולדות (בר' כ"ז ל"ג).

חס לתת כבוד וקדושה אל המקומות אשר היו בם בתי אלהים
לבני אפרים, להפך מן הדעה המקבלת אשר תחשב אותם לבתי
אלילים. המבקרים האלה מונים את גזרתם האמורה בין היקרים
ברעיונות אשר נגלו בחקירות החדשות ויקהוהו ליסוד גדול
בתהלוכת אמונת בני ישראל וקורותיה, בכל הספרים אשר קראתי
מספורים אלה מצאתי קול אחד ושפה אחת אודות הדבר הזה, על
כן אחשב למותר להביא דבריהם בזה. אולם עצר בל אוכל
מהזכיר דברי שני חכמים כגדוליהם ואדירהבם קונג ביל יאמר:
נראה כי היה בכאר שבע אשל עצום ועליו אמרה ההגדה כי
אברהם נמטו ואחרי ימים החלו גם לעבד בה עבודת אלהים
(עמוס ה' ח' י"ד), ולכן תתן ההגדה את העיר הזאת למקום
עבודה מקדש על יד האבות (דילמן כפר בראשית, ה' דף 282).

המבקר המהולל ויל האוויץ יתאר בצבעים מצהירים
את געל האפרתים בירושלים ויראתם מפני באר שבע מושב
האבות: "לאנשי ישראל לא היתה ירושלים בצדק המקום אשר
בחר ה' ובפרט אחרי הפרדם מיהודה. האפרתים הלכו המונים
המונים ויעברו את כל דרך ממלכת הנגב (ממלכת יהודה) עד
באר שבע, ועם אנשי יהודה יחד הלכו לעיר גלגל אשר על הגבול
אך אל ירושלים לא הלכו (תולדות ישראל 2 דף 20)", אמנם נפלא
ממני דרך החוקר הזה בשקדו לבאר את סוד בני אפרים מעלות
ירושלימה על פי סבת אמונה ולא על פי סבת מדינה כאשר עשה
הסופר במלכים (א' י"ב כ"ו-ל'), אך נניח הדברים האלה בזה ולא
נצא לריב עמו עליהם, כי בעלות בני אפרים לבאר שבע לבד
אנחנו מתעשקים, ועל ענין זה ירחיב ויכרך החכם הזה יותר את
דבריו בכאו לדבר בעבודות המקומות אשר תיוחס מוסדתם לאבות:
"אלה לא יבנו להם מקדש במקרה ובכל מקום אשר יפגעו כי אם
בישכם ובבית-אל אשר באפרים, בחברון ובבארשבע אשר ביהודה,
במצפה בפנואל ובמחנים אשר בגלעד". הרחבת הרעיון הזה נכבד
בעינינו מאד ולכן אמרתי להביא את דבריו מלה במלה: "המזבח
אשר בנה אברהם בישכם הוא המזבח בעצמו אשר הלכו הבחו

תמיד עליו ויקרא עד היום הזה בשם אשר קרא לו אבי העם (לא ראינו ולא שמענו כדבר הזה!) ; במקום אשר האריח אברהם את ה' בחברון בפעם הראשונה ערכו שלחן לה' אחרי זאת ; בני יצחק הוסיפו להשבע כאביהם (עמוס ז' י"ד, הושע ו' מ"ו) בבאר הקדושה אשר חפרו ידיו בבאר שבע ולהקריב קרבנות על המזבח אשר בנה תחת האישל אשר נמסע (יצחק לא נמסע מעולם אשל בבאר-שבע!) ; הדור החי עודנו יוצק שמן על האבן אשר משח יעקב בבית-אל, ומביא מעשרותיו אל המקום אשר נדר יעקב לעשר שם" (מאין ידע החוקר הזה כי הביא יעקב מעשר לבית-אל?). איזה שורות, להלאה ישוב האדון וילהלם לדבר על עבדות באר שבע הנוסדה על ידי יצחק ובה יכתב : "כלילה הראשון אשר שכב יצחק על אדמת קדש אדמת באר-שבע (ליו ליד) פקד אותו אלהי המקום (החוקר שכח להגידנו את שם האל הקטן הזה!) ולכן מהר לבנות שם מזבח" (שם דף 35, 36).

הראיתי לדעת כי לפי המבקרים האלה עיר באר-שבע לא רק נכבדה היא עם שכנס בית-אל וחברון במקומות קדושים לאבות כי גם יתר שאת לה מרעיותיה בכבוד ובפאמן כי לפי האדון וילהלם מחזור הגדות יצחק אשר הוא שם משמית העם יושב הארץ מעולם היה ליסוד הגדות אברהם אשר הוא התמונה הצעירה בתמונות שלשת האבות (שם דף 338).

צר לי מאד להגיד כי כל הבנין הזה היפה והכלול בחכמה ובתבונה אין יסוד לו ויפל ארצה בנגענו בו לבקר אותו, כי נקל לנו להראות כי העיר באר-שבע אשר ישב בה יצחק איננה העיר אשר עברו בה אנשי אפרים לזבח לאלהיהם, באר-שבע זאת האחרונה היתה בגבול מלכות ישראל ובאר-שבע הראשונה היא העיר הידועה בנגב ארץ יהודה.

בהביטנו אל קורות אמונות העמים הקדמונים נמצא כי אין מקום למחשבת החושב כי הלכו בני אפרים מימים ימימה לחוג בעיר ממלכה אחרת ושנואה להם היא ממלכת יהודה. בתולדות הזנים לא נשמע מעולם כי בני אתינה נקהלו וחגגו

יחדיו במקדש ארץ לקוניה (ספרטה) במועדים ידועים בשנה, המקומות המהוללים בארץ יון אשר נקבעו שמה כל יושבי הארץ בלי הבדל לעבד את אלהיהם נמצאו אם במדינה אחת יושבת בשלוה עמם כמו מקדש דורונה בארץ איפיה אם במוסד אשר יסדו שבטים רבים יחדיו כמו בעיר דילפי ואם במחוז אשר נבחר לו מנן ומחסה מאת ממשלה אדירה כמו העיר אולימפיא באילים אשר חסותה בצל מלכות ספרטה. כל הסבות האלה אין ידים להם בדבר בארשבע אשר לא יצאה מעולם מתחת יד מלכי יהודה והי לה תמיד גורל אחד עם שאר הערים בממלכה הזאת, ואיך נאמין כי מלכי ישראל אשר עשו בכל יכלתם להפריד בין ישראל ובין יהודה (מלכים א' י"ב כ"ז כ"ז ומ"ו י"ז) יניחו אורחות רבות מעמם ללכת מדי שנה בשנה אל ארץ שונאיהם ולהוציא שם את הכסף אשר קנו להם בארצם. דבר כזה לא יאמן כי יספר.

אך למה זה נאחר למצא טענות כוללות, בעוד די לנו המעם אשר נוציא ממעמד המקום בגלילות הארץ להראות כי הראיין הזה לבני אפרים אין לו שחר. הדרך הישרה משמרון לבארשבע בעד ירושלם היא מהלך שש ושלשים שעות על המעמ, והוא דורש מסע חמשה או ששה ימים ועוד נחוץ להוסיף יום או יומים יותר אם היה בדעת החוננים לפנות אל הימין או אל השמאל לסבב את ירושלים אשר מאסו בה, וגם נסיד מחשבונו את המקרים הרבים אשר יאחרו או יעצרו את נסיעת האורחות וגם את המעצורים אשר יכלו לפגע בהם על ידי ממשלת יהודה, ועתה איך נאמין כי נשאו בני אפרים את כל התלאות והצרות האלה בארץ נכריה, רק מחמד ומתאותם לדרך את אדמת אבי עמם? אמנם אם כן הדבר הלא היו האסרתים כלם עם קדוש ותמים אלה פעמים מאנשי יהודה ההולכים לעבד אלהים בבית אל ובגלגל אשר על גבול ארצם, אלהים יודע כמה משה בעיני החכמים האלה להניח את מציאות חקי הקדושה אשר בתורות הכהנים לפני גלות בבל ואיך יחפצו לנמס בלבנו

כי דורות רבים לפני הימים ההם היו חקי הקדושה ומנהגי הכהונות לאבן סת האמונה בממלכת ישראל דעת החכמים הנזכרים נפלאה ממני כי את אשר ירחיקו במקום אחד יקרכו במקום אחר כמו לו היתה מגמתם לא לבקש את האמת כי אם להתנגד לדעת המקבלת לבר.

על האמור בזה אוסיף טענה שנית. אם הלכו חוגני אפרים עד באר שבע בנגב היו נלחצים לעבר בחברון ואז לא נצנעו לכבד את מקדשה ולהקריב על המזבח אשר בנה אברהם. אולם עבודה נכבדה כזאת לא יכלה להסתר מעיני נביא כעמוס היוורה חצי חמתו בעבודת בית אל הקרובה לה. ומדוע לא נשמע מסיו דבר תוכחה וקללה על מזבח חברון אשר גם הוא תועבה בעיניו. הנתעקש לאמר כי בחברון עבדו כראוי ובשאר הערים לא כראוי. וגם לו היה כן הלא היתה אז חובת הנביא להללה ולהגיד כבודה בקהל רב ומדוע ישים מחסם לסיו ולא ידבר על אודותיה מטוב ועד רע? אין זאת כי לא הלכו אליה בני אפרים מעולם ואף כי לבאר שבע הרחוקה, אשר אין להגיע אליה כי אם בדרך חברון ואין לחשוב על דרך המדבר הקשה מאד לעבר וביותר לאורחת זרים.

שלישית, לו נחשבה באר-שבע אשר ביהודה לעיר קדושה ולמקום חג כי עתה היו בני יהודה הראשונים לקדש אותה ולחג בה כי הם יושבי הארץ מעולם וכזרע יצחק באמת הם בעיניהם, ועל המעט כאנשים אשר עבודת יצחק לא משה מהם מדור דור. אמנם להפך הדבר, אין אחד מסופרי התולדות ולא מן הנביאים מגיד לנו כי היתה דרך אנשי יהודה ללכת בארה שבע להראות לפני אלהים ולעבד עבודה, ואם היהודים בנפשם חשבו אותה לעיר לא קדושה איך יעלה על הדעת כי יקדשוה שבמי הצפון האסרתים?

ועוד אבא בטענה רביעית והיא האחרונה. העיר באר שבע בקצה נגב יהודה הקרובה לגבול ארם והעומדת על הדרך המוליך להר סיני נשאת בספור אליהו הנביא (מלכים א' י"א ג') את התאר

"אשר ליהודה" ויצא מזה באין ספק כי היתה עיר אחרת בשם זה כמלכות אפרים. באר שבע זאת הצפוגית היא העיר אשר חגנו אליה בני אפרים וגם בני יהודה השוכנים קרוב לגבול ישראל לעבד עבודת אלהים והיא העיר אשר הבעירה את חמת עמוס הנביא ותהי לו לתועבה.

אולם הנוכל לדעת אי מקום העיר ההיא ? על השאלה הזאת יתן לנו מענה הפסוק הראשון בדברי עמוס אשר הבאנו למעלה והמזכיר את באר שבע עם גלגל ובית-אל, ומזאת נשפט כי היתה קרובה לערים האלה, האמר : "באר שבע לא תעבד" מראה ברור כי קרבה לארץ יהודה טאחיותיה ומראותנו כי עובד הנביא את זכר באר-שבע בקללו את גלגל ואת בית-אל יאמן לנו כי מקדש באר-שבע נחשב אז רק כנספח אל מקדש בית אל הנזכר באחרונה, ועוד מעט אחר יסמך את מחשבתנו זאת, בפסוק (ח' י"ג) יציב עמוס את דן נגד באר שבע ובאין ספק יען אשר עמדו שתי הערים האלה בקצה גבול ישראל, הראשונה בקצה הצפון והשנית בקצה הנגב על גבול יהודה אך עודנה באפרים. על פי האותות ההם תעה לא נתעה בחשבנו או כי השם באר שבע או באר השבע הונח על באר בית אל הקדושה אשר נשבעו בה בני אפרים, או כי באר שבע זאת אחת היא עם העיר הנקראה לרב בשם בארות סתם והיא תקרא היום ג' ר' ה ועומדת במרחק שעה מן בית-אל היא בת אל ומרחקה מירושלים מהלך שלש שעות. נבחר באשר נבחר משתי הדעות האלה אך זאת ברורה ונאמנה כי העיר אשר יתן לה הנביא עמוס את שם באר שבע היתה בממלכת אפרים ולא בארץ יהודה כאשר חשבו החוקרים הנזכרים.

מוצא דבר : הרעיון אשר לפיהו נהגו בני אפרים לעלות לבאר שבע אשר ביהודה כמו למקום חג וראיון, אף כי מקבל הוא לכל, אין יסוד לו במאומה ויש להסיר אותו מהר מספרי קורות העתים ומסאורי כתבי הקדש.

ועל דבר החברה החדשה לחקר המקרא יכאב לבי מאד

לגול ממנה את החוק בעמדים אשר נשען עליהם בנין לקחה
האומר כי מקדשי בני אפרים אחרים הם עם מקדשי האבות.
במזבח יצחק אין הדברים שוים, האדמה אשר בנה עליה אבי
אומתנו זה מזבח, ויקרא בשם ה' לא נהיתה מעולם מקום חג
ועבודה לבני בניו. "במות יצחק" הנזכרים בדברי עמוס אשר לפי
המפרשים האמורים נרמז בהם כי יצחק הוקים אותם בבאר שבע
עיר מושבו, פורחות בין השמים ובין הארץ כי תעתועי הדמיון
המה ופרי בלבול עיר בעיר.

המצא שתי ערים ויותר בארצות נפרדות אשר שמם שוה,
הוא דבר ידוע לכל, אולם יש לנו לבאר את מעם המלה שבע
אשר לפי בעל תולדות אברהם תרמז על השבעה אשר נשבעו שם.
מבע המים לרחץ ולטהר כל מנופים מבשר האדם ומכגדיו, היה לכל
עמי תבל לרמות סליחת עון ופשע והמים היוצאים מעמקי הארץ
כמי הבארות היו להם עוד לרמות דברים נאמנים יוצאים מעמקי
לבב, על כן בחרו לכרות ברית ולהשבע שבעות אהבה ואהבה
על הבארות בימים קדמונים, ומנהג הנשבעים בימים ההם היה
להזכיר את שם אלהי המים ולקרא אותם בכל כחם למען יענשו
וייסרו את האיש אשר לא יקים דברו וישקר באמונתו. הקריאות
האלה נקראו שבעה יען אשר מספר אלהי המים היה שבעה
ובזאת יפרש לנו היטב למה נתן אברהם שבע כבשות למען
תהיה (המתנה) לי לעדה כי חפתי את הבאר הזאת (בראשית
כ"א, כ"ח-ל'). אמנם לו היה אברהם עובד אלהים רבים כאבימלך
כי עתה נתן בלי ספק את שבע הכבשות לשבעת אלהי המים
למען יהיו לו לעדה כי לו הבאר; אך בהיותו עובד אל
אחד נלחץ לשנות את המנהג הקדמון ולא השאיר מכנו כי
אם מספר השבעה לבד אשר נשאר כבודו גם בחקות
התורה ותחת הקריב את הכבשים לאילילים נתן אותן מתנה לבעל
בריתו.

בספור מעשי יצחק יוגד לנו כי האב הזה כרת גם הוא
ברית עם אבימלך בבאר שבע אחרי אשר השיב לו את רבקה

אשתו וישלחהו מארצו וכי קרא בשם שבעה לאמר שבעה
לכאר המים אשר חפרו עבדיו לפני בא אבימלך אשר לא הגיעה
שמועתו לאזניו כי אם אחרי הפרדו מעמו (בראשית כ"ו—ל"ג).
כזאת יודיענו הסופר כי הנאר ההיא אינה אחת עם באר אברהם
האמורה למעלה ומגמתו להשמיע כי שם העיר באר שבע חודש
שנית על ידי יצחק את העמל הזה עמל הסופר למען נטע בלב
את המחשבה כי עיר הנבול הנכבדה הזאת נחלת ישראל היא
ולא תחשב לארץ אדום אף כי במדבר הנגב היא ועל כן יושב
את יצחק עוד להלאה עם באר לחי ראי הנמצאת במדבר שור
בין קדש ובין ברד בקצה גבול אדום (שם כ"ה י"א השוה מ"ז י"ד).

יִרְחֹו, יִרְיָחָה, יִרְיָחוֹ.

על שם העיר הזאת הנשאר עד היום בתבניתו הקדומה
אין להביא חדשות כי הכרת פניו תענה בו כי נגזר משם הירח.
אולם ברור הדבר כי מיסדיה חשבו על האלהים אשר ינלה בדמות
הירח ולא על עצם המאור לבד. לפי אמונת בני בבל ואשור היה
אלהי הירח אשר שמו הפרטי הוא סינ אבי אלהי השמש
הזאת כאתם יען אשר נדמה להם כי גוף השמש קמן מגוף הירח
וכאמת נמצא באגדותם כי השמש עובר בלילה ממקום בספינתו
על תהום רבה אשר בירח ממערב למזרח למען יוכל לצאת בבקר
ולהאיר על הארץ. עבודת הירח נמצאה אצל כל בני שם וביותר
אצל שבטי הארמים שוכני המדבר אשר יכנו אותם בכנוי הכולל:
ערביים, אף כי לא דברו מעולם ערבית כי אם שפה משפתי
לשון הארמית, כן נמצא בכתיבות תדמור פעמים רבות את האלה
יִרְחִי בִּזְלֵי לֵאמֹר "האדון ירח" ורבים מן הנבטיים (הם בני
נביות בן שבעאל) שמש עבר ורחו או ירחו "עבד הירח".
השם הפרטי סינ לאלוה זה נפרץ בנגב לארץ יהודה: מדבר
סינ, הר סיני אשר עמד עליו מקדש הירח כל ימי ממשיכת

הנבטיים וגם בימים קדמונים קדוש היה לאלהים זה וילכו לחג עליו.

בשנים קדמוניות היתה תהלת ירחו בתמריה ויקראו "עיר התמרים", אולם אחרי שוב הגולה מבל נטעו בה עצי אפרסמון ויצליחו שם מאד ומאז והלאה היה הבושם הטוב והיקר הוא אחת מתבואות ארץ יהודה ומקור רב עשרה ותפארתה. קרוב לדעתי כי החליטה הגדולה הזאת במעמד העיר השאירה עקבותיה במבטא שמה. בעוד כבוד הירח גדול ונכבד בעיני העם נשאר במבטא הקדום: ירח המזכיר ברור את הירח, אולם בימים האחרונים כאשר היה כבוד האל הזה לחרפה וגם התחזקו לעקר ולהשכיח את שמות העצבים מן הארץ, שנו מעט את התנועה התיכונה בשם העיר הזאת ויקראו: ירח לאמר "מקום אשר יריח בו האדם ריח טוב". בעלי המסורה ירשו להם את שני המבטאים האלה, על כן פסחו על שתי הסעפים ונקדו פעם בצר"י ופעם בחיריק, מהמבטא האחרון והמאוחר ירחו יצא השם הערבי ריח-ריאחה "ריח"(*).

(*) צעודנו מדברים צענין הריח העוז אשר נתנו נטעי האפרסמון ציריחו, נבקש דשיון להזכיר צדרכנו את גדולת הריח צאגדות המשיח. האחר והריחו ציראס הי (ישעיה י"א ג'), קשה להבין צמח צמח וגם הקדמונים נפתלו צו ולא יכלו, השצעים ולחריהם הירימיוס העתיקו: "וימלא אותו רוח יראת ה'" אך זאת נגד חקי הלשון כי מן רוח יצא הפעל רוח, הריחו אשר ענינו רוח והללה והרוח בפק. המפרשים האחרונים לא משו מפתרון ריח, ולעיר העתיק: Und sein Riechen wird sein in der Furcht des Herrn, והוא חסך מליס אין חצוכה צס. חכמי החלמוד הלכו עוד הלאה וישיתו לציון המשיח את כמו להצדיל צהריחו צין מלדיק וצין הרשע צעמס לפניו צמשפט, על כן חספר הגדה מאוחרת ולא מאושרת כי צחנו הצכמים את צר כחיצה השס את כפא כמשיח חס הוא מריח דוצרי חמת (דמורה ודלין) וכאשר ראו

ארבע ערים נעלמות.

ישעיה הנביא יתאר לעינינו הליכת סנהריב מלך אשור עם מחנהו שמשך ועבר בערי בנימין העוזבות מיושביהן למען יגיע בעד יומם אל נב הקרובה לירושלים, וכה יאמר : בא על עית עבר במגרון למכמש יפקד כליו עברו מעברה גבע מלך לנו, חדרה הרמה גבעת שאול נסה, צהלי קולך בת־נלים הקשיבי לישע עניה ענתות, נדדה מדמנה יושבי הגבים העיזו, עוד היום בנב לעמד (י' כ"ה—ל"ב). בשני הפסוקים הראשונים אין כל נעלם כי המקומות הנזכרים ידועים ונמצאים, כי ע"ת היא באין ספק

כי לא יכל לעשות כן חפשו אותו ומיתוהו (סנהדרין פרק חלק), צעל האגדה הזאת החליף צנבגה אם צנדיה חיה מקורות יסוד משו הנוצרים ויעמקם על כחף צר כוזבא בצור האלחמה האחרונה לעם ישראל צביר ציחר, ומעשה ההרחה הוא ליור לעב לקוח מן המקור צוהיח כין, פ"ו—פ"ח, כי הבהנים העוזדים צבית התשפץ ירקו צפני יסוד ויכוהו צלרף על הלחי וילערו אליו "משית, הנצל מי הוא המכה חותך" מן הנבואה להכיר צרוח מי הטושים וצי הרעים צין הנלצים לפניו, עשה צעל האגדה האמורה חכונה כפלחה להכיר צריח חת הנלמנים (ודלחין) וחת המכזבים, חולם נניח על מקומם חת ילדי הפסוק הכבד ההוא ונפנה אליו לרלות חם נוכל למלא לו פתרון כזה לרוח הנביא הנשגב אשר כתב חותו, אחרי חקירה רבה וארוכה נאמן לנו כי המלה הנפלאה נולדה משגיחת סופר קדום אשר החליף כ"ף צר"ש אחדות דמיונם צכתו ויקרא ו ה ר י ח ו חת המלה הכחוצה בנוסח היסוד נשון אשר לפניו חקריחו (צחקר וח"ו), ועתה יצר הפסוק צרור היעז : חקריחו (לחמר "דרבו להוכיח" והוא מקור ההפעיל) צירחת ה' ולא למדח עיניו ישפט, ולא למשמע חזניו ירקו ושפט צדק דלים וכו', הפעל יוכיח צחלק השני לחומר זה יעיד על חמת התקן אשר חשים לפני כל יודעי לשון אשר טעם המליצה יטעם לחכם.

עיר עי א האמורה בנחמיה (י"א ל"א), והעיר מגרון היא בקצה הגבעה (שמואל א' י"ד, כ') וגבע ורמה וגבעת שואל יזכרו פעמים אין מספר במקרא, לא כן הדבר בשני הפסוקים האחרונים, בין שם הערים הנזכרים שם לא נכיר כי אם שתיים : גלים מקום פלמי בן ליש אישר נשא את מיכל אישת דוד במצות שואל (שמואל א' כ"ה—מ"ו), וענתות עיר ירמיהו הנביא (ירמיה א' י"א—כ"א), והארבע האחרות לישיה, עניה, מדמנה, וגבים, לא שמע איש מהן מאומה עד היום הזה אף כי הרובות הנה מאד לירושלים. דבר כזה לא יחדל להפלא בעיני כל.

אמנם המכשלה הזאת עוררה עליה מאזאת אוני המבארים והדורשים למחלקותם, מרכיתם הוציאו את נפשם מן המצר בהמעטם את מספר התעלומות בעזרת פרוש דחוק ויבארו את המלים "הקשיבי לישיה" כמו "שמעי את העשוי בידי האריה הוא גבוכדנצר (רבני התלמוד) או אל החמא אישר חמאת כליש או דן מקום אישר עמד שם ענל הזהב אישר עשה ירבעם בן נבט (מדרשים), או אל קול ההומה אישר במחנה סנחריב הבא מליש" דן (מפרשים אחרונים), וכן נתנו למלת עניה תכונת תאר נקבה ויסבחו אל ענתות, עניה ענתות (Pauvre Anathoth!) "אף כי כל מחל במצרף לשון עברית יודע כי התאר בא יבא אחרי השם ויש להיות "ענתות עניה" ! כל הלחץ הזה מורה היטב את קישי הפסוקים האלה וכי אזלת יד המבארים למצא פשר דבר.

פתרון החידה הזאת מקורו במשפט השמות הנרדפים (procédé de synonymie) והוא קל מאד להבין. ידוע כי בכל הלשונות יש מלים רבות אשר ענינם אחד כמעט וישרתו במאמר אשה תחת דעותה באין הבדל כמו : איש ואדם, עיר וקריה, סלע ועזר, דומיהם והדבר הזה נפרץ מאד בשמות כללים אשר יחלפו לרב בשמות דומות בענינם, לא כן המשפט בשמות פרטים כאלה המובאים לפנינו ולמשל האיש הנקרא יחזקיהו לא יקרא בימיו יחזקאל

אף כי כמעט פתרון אחד לשמות האלה ועוד יותר זר ורחוק לקרא את האיש ההוא במלים רבות השנוי למראה כמו י א ר א ל או י ע ז י ה. והנה זה חק נכון ותקוע היטב במנהג, ובו יפרדו האנשים והדברים הפרטים איש מרעהו ולא יתבוללו. אולם גם משל הקדמוני : "אין חק בלי יוצא" אמת גדולה הוא ולכן אין להשתומם כי נמצאו מעט מועד שמות אנשים אשר שתי תמונות נדפסות להם כמו המלך הנודע אשר יקרא עֲזִיָּהוּ (ישעיה ו' א'), ועֲזִיָּהוּ (לפי הכתבות האשוריות עֲזִיָּהוּ) כמרבית המקומות במלכים (ב' ט"ז) זאת היתה רק מגדל הקרבה אשר בין עֲזִיָּהוּ. מקרה זה קרה גם לשם פלשתי הכא משרש פלש אשר הוראתו בערבית ובכושית (פלס) הדחה ממקום אל מקום, ויאות מאד לתכונת העם הזה אשר בא מאי כפתר במצרים (בראשית "יד, עמוס ט' ז'). לשבת בארץ כנען, ומטעם זה יקרא לפעמים בְּרִתִּי (שמואל א' ל' י"ד), או גוֹי בְּרִיתִים (צפניה ב' ה') ועם עם אחר אשר לא ידענו מה הוא : בְּרִתִּי "וּפְלִתִּי" (שמואל ב' ח' י"ח), ואין בתאר כרתי שמץ מן האי קריטה (Crete) כאשר חשבו רבים מבלי התבונן כי יושבי האי הזאת היו מבני היונים ולא ממשפחת מצרים כאמור בתורה וכנביאים, אולם גזרתו הפעל כרת ופתרונו נכרת מקרב עמו.

גם בפסוק המובא בראשית הסעיף הזה נגלה לנו משל אחר מענין זה בלי חקירה רבה והוא השם גִּלִּים המדבר אשר יאמר הָעָוִים בַּיהוָה (י"ח כ"ב) ושתי ענינים התמונות אחד : "גִּלִּי חֲרֹבוֹת" וממנו : עוה עוה עוה אשימנה (יחזקאל כ"א ל"ב).

על שלשת המשלים האלה יסדתי את חק הנדפסים אשר אמרתי ובצדק נוכח לשער כי גם ארכעה השמות הנעלמים הם רק חליפות ותמורות לשמות ידועים היטב. והנה הראוני חקירותי כי כי לא נואלה תקוית וכאשר חשבתי כן הוא באמת.

ועתה נבחן־נא את השמות ההם אחד אחד למען נבא עד

תכונתם :

ל' י' ש' ה. המסורה ממעימה למעלה (מלעל) את השם, יען
אשר תפתר על פי התלמוד והמדרשים הקשיבי ל' ש' ה כמו
שמעי והמי אוזן אל ה' ל' ש' או אל ה' א' ר' י' ה כאמור לפנים.
אמנם לא כן עשו כי היא תמונה נקבה מן ל' ש' והנכון ל' י' ש' ה
במעם קיצון (מלרע) והוא נדרף לשם כ' פ' י' ר' ה לאמר "לביאה"
הנביא רומז על עיר קפירה בנחלת בנימין הנזכרת בין עיר
הנבעונים ביהושע (מ' י"ז). גם אחרי שוב הגולה מבל בעזרא' כ"ד.
ע' ז' ה. כבר הוכחתי למעלה כי איננו תאר נקבה בפתרון
ד' ל' ה. אמנם גם הוא שם עיר בבנימין אשר יכתב עננה בנחמיה
(י"א ל"ב). נוטה אנכי לחשב כי התבנית הראשונה לשם הזה
טובה ונכונה מן השנית כי ענניה שם אדם הוא ונחון להאמר
"בית ענניה".

מ' ד' מ' נ' ה. פה אין כל ספק כי שם פרטי הוא ונאמן
אצלי כי הנביא רמז אל העיר הנקראת לפי הנהוג עפ"ה (יהושע
י"ח כ"ב). כי ד' מ' נ' גזרת מ' ד' מ' נ' ה וע' ס' ר' גזרת ע' ס' ר' ה פתרון
קרוב להם מאד, וכן עשה הנביא מיכה משחק מלים באמרו "בבית
לעפרה עפר התפלשי" (מיכה א' י').

ג' כ' י' ס. הדבר ברור לעין רואה כי הוא נדרף ל' ב' א' ו' ת
אשר הוא שם העיר הנהוג. בארות נזכרת בין עיר הנבעונים
ביהושע (מ' י"ז) ויושביה עלו מן הגולה (עזרא ב' כ"ד).
בזה שלמה בעת חקירתנו והכתוב כלו יצא מאסלה לאור
גדול. ומנמת הנביא לאמר: הרימי קולך יושבת גלים או עוים.
הקשיבי שאון האויב ל' י' ש' ה או קפירה ואת עננה או עננה וגם
את ענתות! נדרה ממקומה מ' ד' מ' נ' ה או עפירה ויושבי הנכים
או בארות העיו וכאו במערות ובכפס מסחד אויב!.

על הירדן*.)

פִּישָׁאֵן רַעַם בְּשָׁמַיִם

קוֹל אֶל חוּצָב לְהַבּוֹת.

קוֹל קוֹרָא מִירוּשָׁלַיִם:

שׁוּבוּ לָאָרֶץ אֲבוֹת !

לִהְיוֹן לִיהְיוֹן אֲתִי.

גַּם שִׁמּוֹ עָלָיו מַעֲבָרוֹת ;

מָקוֹם פְּלִגְיוֹ הָהָרִי

הַעֲמִידוֹ שָׁם מִשְׁמָרוֹת.

קְבוֹד לְאֶרְצִי וּלְאֶרְצֵנוּ ;

עַל הַיַּרְדֵּן גִּבֵּן מוֹשָׁבֵנוּ !

אֲמִינֵן עוֹלָם נִשְׁבַּע

לִךְ אֲדָמָה אֲחֻזָּה ;

לְהִנָּבֵךְ גִּרְעִי.

בֶּל תְּהִי עוֹד עֲזוּבָה.

* (למנוח יחזקאל שם האיש, נסח לי מחבר ספר ברקאי אשר השב

בראשונה להשיב בשיריו את לב האמללים הנאים לחיות בארץ אבותם מן הצרות אשר
מצאו במרצות אויביהם. אמנם המסורר ההוא שארית רוח לו להלבוש מלבוש עברי
איוה משירי נבי הידועים כאשר עשה בשיר משה הירדן. אולם לשונ
זה לחקי הדקדוק ולמדת השירים ולא חטור נעזמות השמע. על כן נתתי את לבי לחדש
ולשנות פני השיר ההוא אשר אכנהו על הירדן ואסירה ממנו את כל המוכרי
את מקורו הנכרי וגם את דברי הגדל והגאון אשר לא יאיתו למעמד בני עמנו העברתי
מתיכו ולא השארתי מסלכת נסחלי כי אם את הבית הראשון בתמונה מישרת ומחדשת
למען יהיה שמו לכרמה.

יְבֹמֵי הַיָּהֲדוּן נִשְׁטַפָּה

חֲרַפַּת נַרְנוּ בְּנוֹיִם.

כְּבוֹד לְאֶרְצִי וּלְאַרְצֵנוּ ;

עַל הַיָּהֲדוּן גִּבֵּן מוֹשָׁבֵנוּ !

כָּל-עוֹד בְּסִנְיִי בְּלִיהוֹ

יִפְרֹשׁ דָּג סִנְפִּירוֹ,

וּמַעַן עַל גְּדוֹתֶיהוּ

יִשְׁמִיעַ עוֹף אֶת זְמִירוֹ,

לַיָּהֲדוּן לַיָּהֲדוּן נְחִישָׁה

אֶף נִתְקַע לָנוּ יָשׁם יָתֵד ;

אֶת חַיֵּינוּ בְּגִיל בְּקִדְיָשָׁה

לְחַרֵּשׁ נִיר וּלְשַׁדֵּד.

כְּבוֹד לְאֶרְצִי וּלְאַרְצֵנוּ ;

עַל הַיָּהֲדוּן גִּבֵּן מוֹשָׁבֵנוּ !

וְאִם לְסוֹרְצֵי סָרֶץ

יִחְשְׁבוּנוּ רוֹזְנִים,

גַּעֲגָם : שׁוֹסְמֵי אֶרֶץ,

הֲלָאֵם לֹא יִסְנוּ בָּנִים ?

אֲדַמַּת הַיָּהֲדוּן הִיא אֲמִנָּה

לָנוּ עֵינֶיהָ נִשְׂוֹאוֹת ;

בְּאַהֲבָה הִיא תִּקְרָאנִי
וְעָלִי לַחֲמֵה דְמָעוֹת.
כְּבוֹד לְאֹדְנִי וּלְאַרְצִנִּי;
עַל הַיָּהָדִין גְּבִין מוֹשְׁבֵנִי!

הַחֹרֶשׁ בְּכַרְמֶל.

בְּכַרְמֶל
אֲנִי עָמַל
וְחֹרֶשׁ תֵּלָם.
אֲחַפֵּר בְּאֵרִי
אֲבַנֶּה גִדְרִי
וְאֶשְׁעַל אֶלָם.
אֶקְטֹף קוֹצִים
אֶכְרֹת עֵצִים
וְגַם בַּפֶּעַר
מֵאֲהָלִי
אֶתִּיק רִגְלִי
אֶל חוֹף הַיָּם.
וְכַתֵּם כְּחִי
וְעַל מִצְחִי
זֶעַח תִּרְעִיָּקָה
בְּמִאֲסָלִיקָה
עַן אֶלְהִי.

עָלִי מִשְׁקִיָּה.
אֲנִי אֲרַגֵּן
וְאֶחְוֶן
עָפָר אֶדְרֹקָה;
אֶסְקֶל גִּיהִי
וְכִין חֲצִיר
מִגֵּל אֶתְמַכֶּה.

הַנּוֹדֵד וְאֵלֵהוּ.

הוּא גְבִיא אֵל
אֶמְצֵן כּוֹשֵׁל
צָרוֹת סְבוּחוֹ
מִבֵּית הַזֵּרִים
גִּדֵּי זָרִים
גִּרְשׁוֹהוּ;
וְגַם בְּזֶה
דָּמוֹ תִּהְיֶה.

אָרי לבֹּת	וְלֹא יָנִים.
יָגַעֵי כַח.	בָּדָה אָמַר
יִשְׁמָה עֵבֶר.	וְאֶת־מִרְמֶר.
וְכָבֵן דָּרֹר	וְאִישׁ הָרוּחַ
קַח בְּזִידִי.	אֶת־רָפִי יִסְגֹּר :
מִחֲרָשָׁה.	בְּנֵי זָכֹר
הִיא יִרְשָׁה	קָלֶלֶת קֵץ.
מֵאֲבוֹתֶיהָ.	בְּאֶרֶץ נָד ;
בָּהּ בְּרָכָה.	שָׁם אִיד וְשֹׂד
בַּם אֲרוּכָה	שָׁם דִּמְעַת עֵץ.
וְחֹזֶק מִצָּח.	אִישׁ יְהוּדָה
וְכִיּוֹן קִישׁוֹן.	בֶּק בִּיהוּדָה
גִּיל וְשִׁשׁוֹן!	יִמְצָא מְנוּחַ.
תִּרְוָה לְנִצָּח.	אֶרֶץ אֲבוֹת

אחרית.

סָסוּ יָמֵי עֲנִי תָמוּ עֵתוֹת קָרִין ;
 לָכוּ וְנַעֲלֶזָה וְנִמְלָאָה גְבִיעִים.
 יֵין מֵיב גִּמְלָאָם וְגִיָּקָם לְרִנָּעִים.
 בִּי עוֹד לִישְׂרָאֵל אַחֲרִית בְּאֶרֶץ !

בְּל־עוֹד עַל שְׂדֵה מִלְחָמָה עֲבָאִיתִי
 בְּלֵב אֲרֻרִי מוֹרֶשֶׁת יְלָדֵי עֲתִמֹן.

דגל־יהם ירִמּוּ בַּעֲשׂוֹן וְתִיָּשׁוּ
וְאֵת הָאֹיֵב יִרְשׁוּ מֵעַל גְּבוּלָנוּ
נִקְרָא לְזֹעֲפִים : חָדְלוּ מִתּוֹנוֹת,
רַב לָכֶם יָבֵשׁ בָּאֵין מַעֲנוֹנוֹת,
כִּי עוֹד לְיִשְׂרָאֵל אַחֲרִית בְּאֶרֶץ !

כָּל־עוֹד עַל כֶּסֶּא מַמְלָכָה אֲדָרַת
שְׁלֹמֹן מֶלֶךְ וְגִבּוֹן יִשְׁפֹּט מִיִּשְׂרָאֵל,
וְכָל־עַמּוֹ בְּאֶזְרוֹתֵיהֶם בְּגָרִים,
כָּאֵב אֵת בָּנִים יֵאָהֵב בְּלִי מִנְעֻרָתָהּ
נִקְרָא לְזֹעֲפִים : חָדְלוּ מִתּוֹנוֹת,
רַב לָכֶם יָבֵשׁ בָּאֵין מַעֲנוֹנוֹת,
כִּי עוֹד לְיִשְׂרָאֵל אַחֲרִית בְּאֶרֶץ !

כָּל־עוֹד זִקְנֵינוּ שׁוֹכְבִים יוֹכִיחוּ
בְּלִקְחַ מוֹסֵר מִכְּנִיעַ בָּאֵין זָדִים ;
וְלִנְחֻתָם בְּנֹתֵיב יִשְׂרָאֵל חֲדָדִים
בְּאִישׁוֹן בֵּת עֵינִם אֲלֵיהֶם לִשְׁנִיחוֹ
נִקְרָא לְזֹעֲפִים : חָדְלוּ מִתּוֹנוֹת,
רַב לָכֶם יָבֵשׁ בָּאֵין מַעֲנוֹנוֹת,
כִּי עוֹד לְיִשְׂרָאֵל אַחֲרִית בְּאֶרֶץ !

כָּל־עוֹד נַעֲרֵינוּ בַּתּוֹרָה יִשְׁקְרוּ
וּבַתְּבוֹנוֹת יִפְאָרוּ בְּעֵינֵיהֶם ;
וְעַמֵּל יִדְהֶם וְתַרְמוֹת הַזֶּה ;

לפועל חסד בעמך לא ימדה
נקרא לזועפים : חדלו מתוגות,
רב לקם יבש באין תענוגות,
כי עוד לישראל אחרית בארץ !

כל-עוד בנותינו בענות חן תצעדנה
בחצרות נוה שלום מבנית היכל,
ועת תסנענה עפעפי יד וסבל,
בעיניהן להבות לעג תבקדנה
נקרא לזועפים : חדלו מתוגות,
רב לקם יבש באין תענוגות,
כי עוד לישראל אחרית בארץ !

כל-עוד בלב בלנו לשם ירושלים,
דמנו ירח וכל-עורק יבה ;
ולכבודה כי יבא עד קץ נחבה,
עת בבוד קדמותה נשא על שפתים,
נקרא לזועפים : חדלו מתוגות,
רב לקם יבש באין תענוגות,
כי עוד לישראל אחרית בארץ !

קסו ימי ענה תמו עתות קרע ;
לכו ונעלזה ונמלאה גביעים,
זין טוב נמלאם ונרקסם לרגעים,
כי עוד לישראל אחרית בארץ !

טוב מראה עינים מהלך נפש.

ברית מלח. (המשפט המלא) 2 (166)

מנהג הערביים גם עד היום ברצותם לכרות ברית אהבה וריעות איש את רעהו יכרה האחד כרה לחברו, אשר בה יאכלו לחם טבול במלח. וכן שני שבטים אשר יריבו זה עם זה באחרונה כאשר יסלימו ביניהם יעשה ראש השבט המנוצח סעודה לכבוד ראש השבט המנוצח (ראה מאמר טוב מראה עינים מהלך נפש בה"ירושלים" ש"ב ערך זבחי ריב), אשר בה יאכלו לחם ומלח. טעם ומקור המנהג הזה הוא: כמו שהמלח שומר את הבשר מרקוב תפוש ועל דיו יוכל להתקיים זמן רב. כן תקום גם הברית אשר כרתו. וכן הוא פתגם הערבי להאנשים אשר לא יזכרו אהבתם למשותיהם ומיודעיהם לאמר: יאללה לא ידעו לחם ומלח, או בלשון שאלה ותמהן: האם לא מלח ת עמי? (לאמר: לא אכלת עמי להם ומלח?) ועוד יותר נכבד מלח בעיני הערביים הבעדואים עד כי גם אם בלא דעת אכל האחד מלח אצל האיש אשר חשב בראשונה להרע לו יתפך האויב לאוהב ולא יוכל עוד לעשות לו מאומה משך זמן קבוע. וכן יספר הנוסע האנגלי John Macgregor בספרו "Rob Roy on the Jordan" אשר נסע בשנת 1868 באניה קמנה על פני הירדן לתור אותו, ובאחרונה נתפש בידי הבעדואים, ובראותו כי אין מפלט לנפשו, פתח בערמה את אחדים מהם לאכול אתו לחם, ויבואו אל סירתו, והוא הוציא את מכונת הבישול אשר היה עמו לבשל בעדם קאפֶּסֶע, וכידו היה מלח לכן ודק אשר הביא עמו מאירוסא.

והערבים אשר לא ראו מימיהם מלח לבן כזה חישובו "לסוכר" ויקחו ממנו מעט לפזר על הלחם אשר נתן להם ויאכלו. מיד רפה רוחם ויאלצו להשלים אותו ולשלחו לחפשי. בזה נבין את דברי הכתוב (במדבר י"ח י"ט) לחק עולם ברית מלח. וכן אביה מלך יהודה ברצותו להראות לבני ישראל כי בעומק לקח לו ירבעם את המלוכה, קרא מראש הר צמרים לאמר: "שמעוני ירבעם וכל ישראל הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח (דבה"ב י"ג ה').

(ע) ריגת המסכות.

עד היום תארונו הערביות בנות הכפרים את מסכות הצמר הדרושות למו בידיהן, ובאופן פשוט מאוד בדרך זה: בארבע קצות שטח אדמה במדה ידועה (לפי אורך ורחב המסך) יתקעו יתדי עץ גדולים ועליהם יחוברו קנים בגובה עשרה סענטימטר בערך מהאדמה בדמות תבה. את חוט השתי תקשור באחד הקנים האמצעיים ותמשכו עד הקנה שכנגדו ומשם תחזירו להראשון וכן הלאה עד אשר תמתח את החוטים על פני כל רוחב המסכת. אח"כ תכניס באצבעותיה בין חוטי השתי את חוט הערב, וביתד אשר בידה הישניה תכה על חוטי הערב למען יתלכדו יחדיו ולא יתפרדו. ובכלות אריגת חלק המסכת תשב באמצע למען יקל לה להכניס את חוט הערב. המלאכה הזאת תעשה מעט מעט ובנחת עד כי אריגת מסך יתמשך לפעמים איזה שבועות.

הדבר הזה יורנו דעת להבין את ספור אריגת מחלפות שמשון עם המסכת (שופטים ט"ז י"ד) אשר כל המפרשים

(1) את הביאור הזה שמעתי מפי האדברל Baurath C. Schick אשר עלה על

לבני בראיתי אחת מסכות הכפרים עוסקת באריגת מסכות כאלה. צ ר ע ה.

נתקשו בביאורו — מה עלה על לב שמשון לחגוד לאשתו דבר
 מוזר כזה לארג את מחלפות שער ראשו עם המסכת? ואיזה
 יתד הסיע מן הארץ בהתעוררו משנתו? אולם לפי האמור הענין
 מכואר מאד: דלילה אשת שמשון ארגה לה מ ס כ ת, והנה
 שמשון בעלה בא וישב אצלה לראות בעבודתה ולהתרווע אתה
 באהבים, ויהי אך יושב יושב אצלה ותחל להציקהו כי יניד לה
 במה כחו גדול, וישיב לה בצחוק כי יתארג את שבע
 מחלפות ראשו עם המסכת אשר היא אורגת. דלילה בקלות
 דעתה האמינה כי הפעם הגיד לה את כל לבו, ותישטח בלבה
 מאד על השכר אשר ישקלו על ידה סרגי עמה, ויהי בראותה
 כי חפץ שמשון לנזם ותאמר לו לשכב על חלק המסכת העשויה,
 והיא מהרה לארג את שבע מחלפות ראשו עם חוטי השתי
 המתוחים, ולמען יתלכדו. הטיב תקעה עוד עליהם ב ה י ת ד
 אשר בידה השניה כדרך האורגות ובראותה כי חלק גדול
 ממחלפותיו אורגות וסבוכות בהמסך, ולא יוכל עוד להוציאם
 נסתה להחרידו משנתו לאמור: "פלישתים עריך שמשון",
 ויקץ משנתו ויסע את יסד הארג עם המסכת" לאמר:
 היסודות התקועים בארץ אשר עליהם מתוחים חוטי השתי עם
 חלק המסכת שכבר נגמר.

ח ד ק.

בסביבות העיר יריחו יגדל פרי הדומה במראיתו לתפוח
 ומראהו יפה במאד, אך תוכו מלא רקבון ובאשה כפיח עד
 כי יפור כולו לרוח בהפתחו. הנוסעים יקראו לו בשם
 ת פוח ס ד ום, ובלשון רומית יקרא, *Solanum sanctum*,
 ובערבית יקרא בשם ח ד ק. בעלי הגנים ינמנו אותם
 כמשוכה סביב הגנות, אולם הוא יגן על העוברים לכלי יגעו בעצי
 הגן, אך לא ימנע אותם מכא אל תוך הגן פנימה כמשוכה עצי
 הקאקטוס וכדומה. בזה נבק את עמק מליצת הנביא מיכה באמר

(מיכה ז' ד') "טובם כחדק" לאמר גם המוכים שבהם הם כהחדק הזה היפה מאד במראהו החיצוני אך תוכו מלא ריקבון וכאשה כן גם הם רק בשפתם טוב ידברו, ולבם מלא תוך ומרמה. וגם הכתוב במשלי (משלי ז' ט"ו י"ט) "דרך עצל כמשוכת חדק" יתבאר על נכון, לאמר כי שליחות העצל תבוא לו אך תואלת קמנה כמשוכת עצי חדק.

כטל חרמון שיוורד על הררי ציון.

בביאור הכתוב הזה (תהילים ק"ל ג') נתקשו ונתחכמו כל מבארי כתבי הקדש הראשונים והאחרונים מבני עמנו ושלא מבני עמנו, מהם רצו לשנות הנוסחה המקובלת ולגרוס תחתה "שיאץ" (במקום ציון) הקרוב להר חרמון, אולם לדעתי יבוא על נכון גם מבלי שנות הנוסחה הישינה והוא: ידוע כי הר חרמון והר הלבנון מפאת מרבית היערים והעצים אשר עליהם יוציאו אדם למכביר אשר יסבבו גשמים וטללים רבים ועצומים, ולעומתם הר ציון ערום מכל עץ, ציה ושרב נורא ישלומו בו בימי הקיץ, וגם הטל היוורד עליו לפרקים אינו מרובה וחזק כל כך, עד כי יוכל להשיב את נפשות יושביו העיפים מחום השמש הלוחט בעצם עזו כהטל היוורד על הרי חרמון, זאת היתה כונת מליצת המשורר באמרו: הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד ... כטל חרמון — לאמר טל מרובה ועצום — היוורד על הררי ציון, ויהיה אם כן מלת חרמון רק שם משאל לרבו הטל ועצמו.

ע ת ה ז מ י ר.

מיד כאשר יכלה הגשם מהארץ, ומלכת השמים תצא בהדרה להראות פנים מסבירות להתבל וכל צאצאיה, יצא האכר השדה ומזמרו בידו לזמר ולקצץ כל ענפי הגפנים ויתר העצים אשר נשחתו ויכשו בימי הגשמים, למען לא ירעו:

ליתר הענפים. העת הזאת תקרא עת הזמיר לאמר :
כרות הענפים מהעצים. ובוה נבין יותר את נועם מליצת הדוד
לרעיתו באמרו : הגשם חלף הלך לו ... עת הזמיר
ה ג י ע (שיר השירים ב' י"ב).

ש ל י פ ת ה נ ע ל.

בספר רות אנו קוראים לאמר : "האת לפני ביישראל ונני
לקים כל דבר שלף איש געלו ונתן לרעהו". והנה על
זרות המנהג הזה כבר השתוממו רבים :

(א) מה ענין ויחס יש בין שליפת הנעל לקיום מכר ומתנה
או חליפין?

(ב) הלא חליצת הנעל נחשב מעולם לחרפה ובזיוק. והאות
חליצת הנעל של היבם אשר לא אכה ליבם את יבמתו ולהקים
לאחיו שם ביישראל, (דברים כ"ה מ') ודברי המשורר (תהלים
מ"י) מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי ואיכ אדך
יוכל להיות כיהמנהג הזה המטיב בזקלקן על איש, ימלא כהאיש
המוכר או הנותן במתנה דבר לחברו? את השאלה הזאת כבר
הרגיש המתרגם לכה"ק יונתן בן עוזיאל, ולכן הוסיף "מלת "נרתק"
ותרגם "בית נרתק רידא" לאמר נעל היד, אולם הפירוש הזה
לא יעלה על לב כל חוקר קדמוניות כי כמעט דבר ברור הוא
כי בימי כניסת אבותינו לארץ לא ידעו עוד את מנעל היד ומחזותו.

(ג) הפעל "שלף" לא יתכן לפי התרגום והביאור המורגל,
כי הוראת הפעל שלף בעברית הוא רק שליפת דבר מתוך
דבר כמו וישלפה מתערה (ש"א י"ז ג"א), לא שלף החרב (שופטים
ג' כ"ב) חזמיהו, לא על הסרת דבר מעל דבר, על זה יאמר תמיד
העברי חלץ כמו וחלצה נעלו מעל רגלו (דברים כ"ה מ') וכדומה.
השאלות האמורות העירוני לשום לב להמנהג הזה ולביאור מלת
נעל, והנה ראיתי כי דרך הערביים לישא את נעלי לאמר :
מפתח ביתם מתחת לחגורם, המנהג הזה כנראה קדום הוא

מאד ונהוג היה בארץ כנען עוד לפני יששכר השופטים, והמנהג הזה הולך מנהג אחר: במכור האחד לחברו בית, שלף המוכר בעת גמר המכר את נעלו לאמר מפתח ביתו מתחת לחגורתו ונתנו להקונה לאות כי הבית קמה מעתה לצמיתות להקונה. ומעט מעט נתפשט המנהג הזה גם לקיום כל דבר מכר, מתנה וחליפין. והמנהג הזה הנוסד על אדני הישכל וההגיון מלא גם הגואל ברצותו לקים לעיני הזקנים אשר בשעה כי מוסר הוא את הזכות אשר לו בחלקת הישדה אשר לאלימלך, ועל ידה גם אשת המת לבועה וישלוק את מסתחו מתחת לחגורתו ויתנה לבועה. ויהיה לפי זה הוראת מלת "נעלו" פה מפתחו משורש נעל אשר הוראתו סגור. כמו: ויסגור דלתות העליה בעדו ונעל (שופטים נ' כ"ג). גן נעול (שח"ש ד' י"ב). וזבח יושמו כל המעקשים למישרה, וגם קבלת חז"ל אשר למדו מזה "קנין אנב סודר" לא יתנגד לביאורינו.

שבר נבל יוצרים.

מליצה הזאת של אבי המליצים בן אמוץ זרה במעט כי סגנון הלשון "ושברה כשבר נבל יוצרים" יראה לנו בעליל כי כונת החזקה על איש אשר ישבור בזדון את נבל יוצרים לרסיסים כלי חסלה עד כי לא ישאר ממנו חרס קטן לחתות איש או לחשוף מים, ומי הוא האבור אשר ישבור בזדון כלי יוצר אשר אותו לקח החזקה למשל לו?

מפרישי כתבי הקדש אשר בהלך גששם לא יכלו לחדור עמוק אל כונת המליצה הזאת לא ישמו לבם לזרותה, אולם מראה עינינו יואיל לנו להבין את עמק כונת החזקה בדבריו אלה, והוא:

רואים אנו כי דרך בני ארץ הקדם לערבב בהחומר אשר יבינו למח בו את הגנות והבארות אבק נכלי כלי חרש אשר יכתשום במקום מיוחד לזה והוא נקרא בערבית חסרא.

לאמר : האדום, על שם שמראיתו נוטה לאדמימות (השם העברי חָמֶר או חָמָר איננו בשפת ערבית), והמיה אשר בו יערכו את החמרא הוא טוב מאד כי כהתיבשו יקשה כאבן, והבאות אשר יושחו בו לא יאבדו ממימיהם אף מפה אחת, והגנות אשר הושחו בו יכולים לעמוד גם נגד גשם מורד. העוסקים בהכנת החמרא יקנו מבתי היוצרים את נבלי כלי החרש לאמר : את כלי החרש אשר נכלה ונתקלקלה מלאכתם ולא יצאה כחפץ היוצר, וכן יאספו גם את שברי כלי חיש המושלכים ברחובות.

עתה נבין את עומק כונת החזה באמרו : וישברה כשבר נבל יוצרים, לאמר : כי האיש העוסק בהכנת החמרא אשר ישבור את נבלי כלי היוצר (ויהיה הוראת השם "נבל" פה מלשון השחתה, כמו : "צִיץ נבל" ישעיה כ"ח ובמשנה הנזכרות ברכות ו"ג) לרסיסים כתות לא יחמול (כי חפצו להדיקם עד אשר יהיו כעפר), ומוסיף לבאר, ולא ימצא במכירתו (שם לקבוץ עפר כלי יוצר הכתושים) חרש, לחתות אש מיקד. (אשר לזה דרוש למצער פסת כלי ארוכה) ואף לא חתיכה קטנה במאד הדרושה לחשוף מים מנכע לאמר : להסיר את הצחורות והעפר אשר נפלו במקום המבוע למען יגלו המים וילכו כדרכם.

לא כל האצבעות שות².

לא רק מראה עינינו יטיב לנו להבנת הרבה מקראות ומאמרים סתומים כי גם משמע אוזנינו מליצת הערביים ילידי הארץ, משליהם ופתגמיהם יועילו לנו לפעמים להבנת מאמרים קשי ההבנה אשר בלעדם נגשש כעור קיר, ודבר אחד נבוא פה כעת למשל.

הערכי ברצותו להסביר כי אין טבע כל בני האדם שיהיו ירום את כף ידו יפשוט את אצבעותיו ואמר : מוש קול אצבאאת

(2) את הביאור הזה שמעתי מאחד ממלמדיו.

שאזא" (לא כל האצבעות שות) לאמר: עינדך הרואות כי בירי
אחת תמצאינה חמש אצבעות וכל אחת שונה מרעותה בגדלה
וכעביה, כן גם בני האדם אם כי מחומר אחד קורצו בכל זאת
יפרדו בשבע רוחם ובתכונת נפשם.

הפתגם הפשוט הזה ילמדנו דעת להבין מאמר חז"ל, בבבלי
פסחים דף ק"ב ע"א "לא כל האצבעות שות" כונתם אין כל
בני האדם שוין ודומים איש לרעהו, במבנה גיוס, במעם ובתכונתם,
ואולי בעלה הראשון הפיק רצונה יותר מבעלה השני, ולכן לא
ימוש זכרו גם כעת מלבבה, והמאמר הזה הנשנה במס' גדה ס'
נוכל ג"כ לפרש לפי האמור לאמר: "אין כל בני האדם שוים
במבנה גיוס חכמתם ומעם, ולכן לא נוכל להחליט כי יסבב
לה בעלה השני את איש סבב לה בעלה הקודם ומותרת להנשא
לו, ופרוש רש"י ורשב"ם ישם קשה להולמו.

(המשל כאן ממשל מן 4 ד' 116)

צמחי ארץ הצבי.

יב-ל-ל

מצב כל הצמחים והנמיעות המועילים אשר בארץ פלשת
וסוריא, אופן וסדר נמיעתם ותועלתם.

נערך בסדר א"ב לתועלת חובבי ציון בכלל ואחינו עובדי אדמת
הקודש בפרט, ונלווה לו לוח לעבודת האדמה בא"י.

מאת

האגראנאם מ. מאיראווין.

סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול
מדרך עמי: " (ישעיה נ"ו י"ד).

מבוא.

לכ מי מאחינו לא יהנה רגשי תודה, אהבה וכבוד להאיש
הדגול מרבבה הוא הנדיב הידוע, אשר אין קצה לאהבתו ליישוב
ארץ ישראל ואין חקר לאומץ רוחו להוציא לפעולת אדם, על ידו
ובעזרתו הגנו רואים בעינינו דבר אשר לא יאומן כי יסופר,
ואשר כמעט לא נראה ולא נמצא בקורות עם ועם. — במשך
חמש שנים רכשנו לנו אלפי העקמארים אדמה מאדמת ארץ אבותינו
והאדמה הזאת אשר ישמטת עולם כסתה סניה זה כאלפים שנה,

נהפכה עתה לנן עדנים הנושאת עליה ערים נהדרים, שדמות בר ורומי חמד יעמורה מסביב, ואלפי ידים חרוצות מאחינו יעבדוה בזעת אפס, תחת חסות ממשלת תוגרמה האדירה, אשר תשית ימין עזרה לכל הבא להאחז בארצה, ובעזרת הנדיב אשר יתמכם בימין חסדו וכאב את בניו ינהלם.

מטרתנו נמלאה. רואים אנחנו בעליל כי גם אנחנו יכולים לחיות על עבודת האדמה ככל העמים, ומשפחות למאות חיים כבר חיי נחת והשקט מעבודת אדמתם. — השגיאות והחסרונות אשר נעשו ונהיו בראשית התיסדות הישוב כבר חלפו הלכו למו, וכלב סמוך ובמוח נוכל להגיד כי לא יבואו עוד בגבולנו להחרידנו ולקחת את מיטב זמנינו לקרבן למו, כי רק במנוחה שאננה במתינות ובסדר ישר ננשים אנחנו כעת אל מטרתנו, ולא ארכו הימים והמקומות הרחוקים האלה יאחדו לאחד ויהיו למרכז וליסוד נכון לעם ישראל המפוזר והמפורד. — אך עלינו להתבונן גם על מצבינו המוסרי ולדאוג כי הדור הנולד לא יהיה דור הסלבה אשר לא יכיר איש שפת רעהו כאשר הננו זה כאלפים שנה, וגם בעת אשר נאחזנו בארץ אבותינו האחד ידבר רוסית, השני יענהו גרמנית, והשלישי ישיב אמריו רומענית, והרביעי צרפתית. — הנה! שה פוזרה ישראל איך תוכל להקרא עם? אם בניך לא יבינו איש שפת רעהו, אך גם החסרון הגדול הזה גם הוא הוגה מן המסלה בעזר וחסד הנדיב הגדול אשר פקח עיניו גם על חינוך בני המושבות ללמדם דבר, קרוא וכתוב בשפת אבותם, רק גם עלינו ועל כל החפץ בתחית עם ישראל לעמוד לעזרת הרעיון הזה, כל אחד מאחינו יתאמץ להקימהו ולעודדהו למען תהיה שפה אחת לכולנו כי מבלעדי הדבר הזה לא נוכל להזיח גוי אחד בארץ.

בכלל עניה ספרותינו בספרים ומאמרים המדברים בשאלות מדעיות וביחוד ביריעת עבודת האדמה מאשר כי תחסר לשפתנו מבטאים ושמות לכל המון המושגים החדשים אשר נולדו

בספרות עם ועם, ולכן הנני נותן לפניכם קוראים יקרים¹⁾. ספרי זה אישר תועלת משנה אצור בו והם : א) להודיע מצב העומת בארץ ישראל וסוריא בעד כל אלה מאחינו החפצים לדעת מצב

*) לבקשת המהבר נעתינו להכמים על שכתבו משא קריאת השמות להצמחים והנומיות השונים. והנה כל חוקר בחקירת שפתינו הקדושה יודע כי אם אמנם נמצאים בבהק ובדברי חיל שמות רבים לצמחים ונטיעות, אולם הודאת רבים מהם נעלמה מאתנו. וחקירי הלשון נלאו לביא עד תכליתם, ולעומת זה נמצאים כעת צמחים ונטיעות רבים אשר אין להם כל שם חזר בספרותינו ולכן נאלצנו לקבאם בשם לו עזי. והנני להודיע את הררך אשר רכננו בה בקריאת השמות בהמאמר הזה :

הצמחים אשר מצאנו להם שם בדברי חיל אף אם השם אינו לפי תכונת שפת עברית, בכל זאת קראנו אותו בשם אשר כנו אותו חילי. אך הצמחים אשר לא נמצא להם כל שם גם בשפת ארמית, פנינו לספת ערבית אחתה. והיה אם השם אשר קרא לו הערבי הוא מ ק ו ר י, לאמר כי לא הועתק מלשונות הערב וקראנו לו גם אנהנו בשמו. והי ואם יש להשם הערבי הודאת נאותה וקראנו לו שם עברי כהודאת שמו הערבי. אולם אם השם הערבי אינו מקורי או קראנו לו בשמו הרומי, לאמר אם בשמו העצמי (רק לשפטים שטנו מעט את צורתו) או כהודאתו בשפת עבר. ואצל כל השמות אשר נתנו להם הודאת הרשה אם מפי סופרים וספרים או מאתנו הצבנו דמות כונכ בה * לסימן, ונה הערנו עליהם לבאר את ראיותינו או המקורים אשר ממנו שאכנו את השם הזה. — והנה נפשינו יודעת מאד כי לא מלאנו את המלאכה הזאת עד תימה ; אך זאת נוכל להגיד כי בכל כהינו עבדנו בהעמדה הזאת אשר קבלנו עלינו, וטלבר פה המלים להדק, דברי חיל היהודים היו לנגד עינינו. גם המפרים : Wiener, Bibl. Realwörterbuch. Neuhebräisches u. Chaldäisches Wörterbuch, v. Prof. Dr. Lewy. Real Encyclopädie für Bibel u. Talmud, v. Dr. Hamburger. וגם לא נסענו להתייעץ בה עם מבינו וסודעינו העוסקים בחקירת שפת עברית וערבית מה למען יצא הדבר בזהר לאמתה. וכן בקשתנו שזאתה לפני כל העוסקים בחקירת לשוננו ולשונות בני שם הדומות לה ביתר ערי אריות ובחיל כי יואילו לעוסק במציאת שמות עבריות לכל הצמחים והנטיעות השונים ולביר וללכן שמות הצמחים הנומרים בבהק ובדברי חיל. ובהפסך זה נקבע להם מידה לפי כבודם בחזנות "ירושלים".

העורך.

ארץ אבותינו על בוריה. ב) להיות לתועלת לכל אלה מאחינו אשר יעבדו בעצמם את אדמת ארה"ק. במלים קצרים אבאר כל צמח וגמיע על מה הוא משתמש, בצרכי הבית וכן בעולם המסחר והאופן אשר ישתמשו בו למסחר, ובאזהרה מחלקי העולם יגדל, ובעד אלה מהצמחים אשר יגדלו למכביר באה"ק (כמו גפן, זית שומשמן, ועוד) וכן בעד אלה הצמחים אשר יוכלו לגדל בשפע רב בארה"ק (כמו שושן, קיק ועוד) לא מנענו מלהעיר אופן זריעתם וגמיעתם, האדמה המסוגלת לגדולם חמן גמיעתם*).

כהוספה למאמרי הנני נותן לוח עבודת האדמה אשר בו יבואר באר היטב את העבודות והמלאכות אשר על כל איכר בא"י לעשות בכל חודשו, והיה אם מלאכתי זאת אשר היא רק נמף אחד מהעבודה הגדולה אשר עוד עלינו לעבוד בהענין הזה תסיק רצון מאת הקוראים, והיה זה שכרי.

המחבר

ד א ש ו ן ל צ י ו ן . מ"ו תמוז תרמ"ח.

(*) אצל הצמחים והפירות אשר תמונתם ותארים אינה ידוע כ"כ בארצות המערב, הדפסנו תמונתם בתבנית קטנה, ואם אמנם כי מלאכתי הפתוח לא עלתה לשלמותה בעיקר, בכל זאת נקח כי הקוראים יודו לנו גם על המושג הקל אשר ישיגו לפחות מדמות ותואר הצמח והפרי. * העורך.

צמחי ארץ הצבי.

1 אבטיח הצהוב, (בטיח אצטר, Cucumis Melo, Melon, Melone) פרי ידוע אשר מוצאו מארץ אסיה וקעת יגדל בכל ארצות דרום אירופא, על הרוב יגדל בגנים, ומהם גם בשדירותכואה, ומינים שונים לו, לבנים אדומים, ומשומחים (בראשיהם) הנדעים בשם Cantalupen ועוד. בפלשת וסוריא לא יגדלו במדה מרובה.

2 אבטיח, (בטיח, Cucumis Citrullus, Pastiche, Arbuse oder Wasser-melone) אשר מארץ אפריקא, מוצאו יגדל גם הוא כעת בכל ארצות דרום אירופא, ועוד במדה יותר מרובה מהקדם, וגם בארץ פלשת יגדל בכמות רב, בשוה האדום והרטוב ינעם לחץ אוכלו. עת זריעת האבטיח הוא בחדשי אדר וניסן, אחרי אשר האכר ינקח את שדרו משלש עד ארבע פעמים, ובחדש תמוז יחל להבשל, על האכר לשמרם מהשועלים אשר יאכלום למכביר. האבטיח הזה ימכר בפנים הארץ, ורבים מהם ישולחו למצרים.

3 אגוז, (ג'וז, Juglans regia, Noix, Wallnuss), מוצאו מאסיה וקעת יגדל בכל

ארצות דרום אירופא. בעודנו בוסר יסגנוהו בקליפתו בנופת. בקליפתו הירוקה ישתמשו לצבע ירוק וביחוד לצביעת הצמר. מהאגוזים יוציאו שמן הנקוב בשם Oleum nucum juglandium הסוב למאכל, להאיר, לרפואה ולצבע. בעת

האחרונה החלו להשתמש בו גם למלאכת הכורית. ביחוד יעשה השמן הזה בארץ צרפת ואיטליא.

עץ האגוז יפה וטוב לכל מלאכת חרושת-עץ, וכלים יקרים עשו ממנו, ומאשר כי על הרוב יובא מארץ צרפת נקרא גם בשם יעץ צרפת. עליו הגדולים והמפיקים ריח טוב Folio Juglandis יוקחו בכת' הרפואות, וביחוד טובים הם למחלת השקרוסעל.

בארץ פלשת וסוריא יגדל עץ האגוז בכל מקום, וביחוד בהרי יהודה ובעמק השרון, והרבה מהם ישולחו לאירופא.

4 אגס. (אגיאן, Birne, Poirier, Pyrus communis) העץ

הזה ידוע ופריו נאכל חי, ויש אשר ייבשו אותו למען יעמד לימים רבים, ובאיטליא ימגנודו בנוסת, ויש אשר יוציאו ממנו מיץ הנקוב בשם Cidre אשר יערב במאד לחיך האנגלים.

עץ האגס חזק וטוב לכל מלאכת עבודה ומראהו חום, ונח לקבל קלל יפה, ולכן יקר ערכו במלאכת חרושת העץ.

בארץ פלשת לא יגדל עץ האגס למכביר, וגם במקום גדולו פירותיו קטנים ורזים, מפאת יבשת הארצה, ורק אלה הגדולים בגינת השלחים (ביארה) יביאו פרי ישוב למן אולם בבארות ודמשק יגדלו למכביר עצי אגס אשר פירותיהם טובים ויפים, ומהם יובאו גם לארצינו.

5 אג. (סמאק, Rhus coriaria)

Sumac des corroyeurs, Sumachbaum), העץ

הדוקר הזה גדל בהרבה מארצות הדרום וביחוד בארץ פלשת וסוריא, נבחו משנים עד שלשה מעטער, עליו המכלכלים בכמות רב מאד חומר לעבד עורות, יוקחו לצביעת עורות יקרים (צהוב), זה סדר לקטתו והכנתו : בחדש תמוז יקטפו עליו ביחד עם ענפיו הרבים, וייבשו היטב בשמש, ואחרי כן יפרדו את

העלים מהענפים ע"י שוררים, והעלים יושחקו ברחים עד אשר דק, ואז ראויים המה למלאכתם. האוג הטוב יבחו ע"י, כי עינו ירקק וריחו לא נבר, המין היותר טוב ממנו יובא מארץ סיציליען.

6. * אטדל. (סדר או נבק. Zizyphus lotus, Brutsbeer- baum) עץ אשר יעלה בגבהו עד כדי 20 גלל, ענפיו מרובים ומתפשטים ברוחב עד כי יתן צל גדול בסביבו, עליו קצרים, וביניהם קוצים דוקרים, והוא גדל הרבה בסביבות יריחו, פרי עגול וקטן ומהם מגיעים לגודל הלחים, ועינם אדום כהה ומכלכלים

(1) בשלשה מקומות שונים בתיק נזכר השם אטדל, ולא לבד אשר כולם יסמיו ויעידו על ההזאה החדשה הזאת של השם אטדל כ"א כונתם ועוסק מלעולם יביא לנו על ידי עוד יותר, וגם מאמרי חז"ל המזכירים את האטדל יתאימו עמה ויובנו היטב ע"י ההזאה החדשה הזאת. ונביאם מה על הסדר :

(א) בראשיתו נ"ד ה' : יביאנו עד גודן האטדל, בביאור השם הזה כבר נתקשו חז"ל (סדר פסח, ובבלי סוטה דף י"ג ע"א) והם השיבו שם שתי חשיבות ע"פ דרך הדרוש, אולם לפי ההזאה החדשה של השם אטדל, יתכן מאוד כי אצל הגוון או באמצעו עמד אטדל רענן אשר נתן צל גדול מסביבו ותחתיו ישבו העובדים לטח מעבודתם, ולהסתר מקרי השמש הבעור, והפעלה הזאת של הגוון הזה נודעה בסביבותיו ולכן קראוהו בשם "גוון האטדל" והיה אם כן שם האטדל לא שם מקום הנדשו, רק שם לוי להגוון הזה, וגם הרשת חז"ל (סוטה שם) מלמד שהקיסרות בתרים (לארנו של יעקב) כגון זה שם קיסרין לו אטדל עולה על גבן כי ענפי האטדל השלמים קוצים דוקרים ומכשדים מאוד להקפו בהם את הנרננת או כל עץ כך לכלי יבואו בהמות שדה ופריצי חיות להבעורם, וכן אנו רואים במקומות אחרים גם עד היום.

(ב) (שופטים מ"ט) הרבה אשר שם יותם בן ירובעל כפיו לאמר : יאם באמת אתם משהים אתי למלך עליכם, כיאוס : בצל ל — כי כאשר צלו גדול ורחב מאוד — ואם אין, חצא אש מן האטדל ותאכל את ארזי הלבנון, כי האטדל המסובל בענפים רבים השלמים קוצים נוח לאחוז בו האש, ובכונה מיוחדת בתי יותם את האטדל בגודל להתאנה הנסן והיותו אשר אם כי פריו מכלכל טיף חזק אך לא ידור דשן נפש בעליו ולא ישמח אלהים ואנשים במוטתו ולעומת זה עוד יבאנו ודוקר את

מ"ן מתוק וגרעין קשה והם נקראים בערבית דום, הדום יאכל חי, ויש מקומות בארץ אשר האכרים יבשלוהו ועישו ממנו מרקחת קפוייה וגם נדרש בבתי הרפואות.

הערביים יקדישו ויכבדו במאוד את האמד, ויטפלו עליו הגדות טפלות וספורים זרים, ואחד מהם הוא כי בכל אמד אשר עבה עליו שלשים שנה יבוא לשכון רוח אחד הקדושים, ולכן יבזו ויקצפו במאוד על האיש אשר יחץ לגרע אמד זקן באמרם כי על זה נאלץ הרוח השוכן בו להיות נע וגר בעולם.

7. אֶלֶה. אֶלֶה (בֶּטֶם. *Pistacia atlantica*.)

יד הנזע בו לקטף סירותיו ואם אך מרחק ירח אש תצא אש ממנו ותאכל את ארזי הלכנת.

ו) תהלים נה: "יִבְשָׁרֵם יְבִינֵי סִירֹת יָכֶם אִמְד כְּמוֹ חֵי כְמוֹ חֶרֶן יִשְׁעֵיכֶם" כאשר אמרנו אין עץ בכל העצים אשר יהיה נוח לאחז בו האש בהאד, ויהיה כונת המעשר בהבית הזה על מהירות הכליה של העושה על אשר הוצי בהכתובים הקדומים ואמר כי בשרם יבין — לאמר ירגישו — סירותיכם — את האש — של אמד, הבער תחתיו ועד יהיה כמו חי — אשר הוא אך כהרץ עין — בזמן מהיר כזה ישעיו המעולים ממקומם.

ד) בירושלמי (נדרים ח' יג) נזכר השם ימד בר הא ש ד' ולדעתנו אולי הוא מד בר יריח: אשר שם יגדלו גם עד היום עצי אמד רבים, ועל שםם נקרא גם בשם מדבר האמד ושם גרו הרבה מהשומרינים ולכן ברצת רבי להכעיס את רבי חנניה אחי ר' יהושע כתב לו צא לך למדבר האמד ותא שחם ונחנין וזרק. — והנה בלשון המשנה נקרא אמד בשם כנרא (לא כהמכארים אשר תרנמהו *Artischocke*) ומאמר חז"ל בפסחים יא ע"ב ביב מ"ח ב' מניח יא. נראה בעליל כי הכנרא הוא עץ גבוה אשר צלו גדול וסירותיו מתוקים, ולכן אין כל ספק כי הכנרא הוא האמד. סירותיו יקראו בשם ירמס כנרא (ברכות מ' ב') ולפעמים נקרא גם העץ בשם ירמס (כלאים פ"א ב' דמאי א' ב'). (ראה הערת החכם פראם. פליישר בספר המלים לתלמוד ומדרשים של החכם ד' לעזר.) הערך.

2) טבארי כהרץ, וחוקרי הלשון נפלנו בהקטתהם בהודאת מלת אֶלֶה מהם

Pistacie, Pistache atlantique) העין הזה יגדל הרבה ביריחו ובסביבות חברון וביחוד בהרי תבור (על הדרך העולה מנצרת למכריה). ובנבחה יעלה עד כדי שישים רגל, ועלו גדול, פרוי ענול שטות, וגדלו כגודל השלפל ושתי קליפות לו החיצונה ירוקה ורכה והפנימית קשה ובה גרעין קטן מאד, ומעמו דשן, והערבים יקלום באש ויאכלום בקנוח סעודה, והם הם היבשנים אשר שלח יעקב אבינו מנחה ליוסף בנו. (בראשית מ"ג, י"א).

8 אֶלֶן, אֶלֶן. (כלום. Quercus Palesti-

neae, Q. Baillot. Eiche.Chêne) מהמינים הרבים

של האלון הגדלים בכל חלקי העולם, ומהם גם יערים גדולים, ימצא מין אחד בארצנו והוא נקוב בשם אלון פלשת או כלוט, והוא יגדל מעצמו בכל הרי הארץ, וביחוד בהבשן. כעת לא יוקח ממנו עצי בנן אך לפרקים, כי יגדעוהו בעודו כאבו וישרפוהו לפחמים, והם הפחמים היותר טובים. האלון הוא מהעצים היותר זקנים בעולם ומסאת חוק וקיום עצי השתמשו בו בימים מקדם לבנינים גדולים.

אמרו כי אלה האלון אחד הוא והם רק שמות נרדפים, ומהם תרגמו: Terebinthe, אולם הכתוב בישיבתו ימאלה ואלון אשר בשלבת הצבת כפי יסתד את ההוראה הזאת. כי סמני נראה כי אלה האלון הם שני מינים נפרדים, וכן יוכיח גם הכתוב יחת אלון ולבנה ואלה כי סמני צלח אולם אין כל ספק כי אלה הוא העץ אשר האנו בשטחי ושמי הערבי בשם יעיד על זה כי בן תרגמו האניקלום ויובע בכל מקום בשם בוטאני העל הגדול אשר לביטס באמה יתאים עם הכתוב בהושע אשר הכאנו. (העורך)

(8) על אמתת הדעת השם 'אלון' יעיד שמו הערבי המתאים עם שמו הארמי 'אלון' כי בכל מקום שנוצר בהרץ האלון מתחנך כלוטא. אולם יגדל הית כי בהם העברי 'אלון' כלל גם העץ הנקרא 'בוטאני' Quercus pseudococcifera אשר גם הוא יגדל ועוד שם בארץ. אך העץ הנקרא בוטאני Quercus ilex (Steinoiche) אינו יקרא העברי 'אלון' וידיד עליו בקרני. (העורך)

העץ הזה נושא פטוטרות בעלי קשקשים באורך 18 ס"מ במראה צהוב כהה המתקצרים למעלה כמגדל, ובין כל קשקשת מקשקשותיו ימצאו שני לחים ארוכים אשר קלפתם קשה כאבן, וגרעינם מתוק, ומעמו כלשד השמן, והם ידרשו בבתי עשית ממתקים וגם בבתי הרפואה.

עץ האצטרובל חזק ומתקים, ולכן יוקח למכביר מאת ממשלתינו הרוממה למבנה אניותיה.

14 ארז (ארז, Cedrus Libanotica, Cèdre, Cedre)

Ceder), מקום גדולו הראשי ארץ פלשת וסוריא, והוא אחד מהעצים היותר זקנים ונחמדים למראה בקומתו ובהדרו. עץ הארז קשה מאד, החפצים אשר יעשו ממנו יארכו ימים רבים, ולכן ישתמשו בו באירוסא וביחוד באנגליא לעטי עופרת (אבל איננו הארז האמתי רק מזויף הבא מאמריקא ואינדיע). כאשר נחתך בו ינמוף ממנו מין שרף הנודע בשם שרף-הארז, ומלבו יוציאו מין שמן מריח מאד.

בימים מקדם היה העץ הזה נמוע למכביר בהרי הלכנון, וממנו בנו אניות והבנינים היותר גדולים ומפוארים, אך מעט מעט נגרע העץ הזה ויושבי הארץ לא שמו אל לבם להרבות נטיעותיו, עד כי בשנת 1574 לא מצאו תרי הארץ רק עשרים ושש ארזים זקנים, וכמאה שנים אח"כ לא מצאו הנוסע Rawolf רק 16 מהם, והנוסע Labileadière מצא בשנת 1798 רק 7, והקף הגדול שבהם

ולדעתנו גם ההודאה השניה של מלת אצטרובל הוא העץ הסובב את אבן ההרים (ב"ב ס"ה ע"א) אחת היא עם הראשונה, כי כאמור בסנים עץ האצטרובל קשה בסאר, ובל"ס ע"ז ממנו את העץ הסובב את אבן ההרים ולכן נקרא גם הוא בשם יאצטרובל. (העורך)
(5) השם הזה נזכר בעז שם ולדעת רש"י הוא עיקר הפרי אך באמת אין להאצטרובל כל עיקר, ולדעתנו כונו כי חיל על אנדת הקשקשים האיצים את האצטרובל. (העורך)

הגיע לשלשים ושישה רגלי, כעת לא נמצא בכל רוחב הר הלבנון אסיפת עצי ארז רק להגלי הכפר דיר-אל-קאדיב על הר שלנו. הגבוה 1925 מעמער מעל פני הים. היער הזה מכיל 350 אדנים. בהם נמצאים רק שבעה עצים זקנים אשר שיא נבדם יעלה יותר מארבעה ועשרים מעמער. — האדנים האלו הם עדים נאמנים על גודל ויופי הבניה של בית מקדשנו. ארמנות מלכינו ורושם חזק יפעלו על לב כל נוסע אשר לב רגש לו.

15. * אשל⁶⁾. (אשל. *Tamarix manifera*)

Tamariske העץ הזה יגדל בארץ ישראל, סוריה ומצרים למבכיר. קומתו ממוצע וישר, עליו האווכים וקצרים יושבים תכופים איש בצד אחיו ולא יפלו גם בימי החורף. הפרי הירוק אשר יגדל עליו אך כמעט, כגודל האנח גדלו, ובחלקי חומרו דומה להעפצים. העץ הזה יעמוד ימים רבים ולכן ינטעוהו לשעמים לזכרון, עצי חזק, ובמצרים ישתמשו בו לעשית כלים

(6) רוב המתרגמים והמבארים ובמללם גם האונקלוס תרגמו את השם אשל אש

בשם אילן (סתם) או קבוץ אילנות (פרדס). אולם הכתובים בשמואל א' כ"ב ו', לא כ"ו, יתנו אותותם אמות כי השם יאשל הוא שם עץ ידוע, כאשר נבאר.

בשמואל א' כ"ב ו' כתוב יאשאל יושב בנבעה תחת האשל ברמה'. כתב הכפר אשר אבה לציין לנו בפרש את המקום אשר שם יושב המלך שאול בעת ההיא בלים קרא בשם את העץ אשר תחתיו יושב. וגם ההוראה השניה של מלת אשל לאשר קבוץ אילנות לא יתכן כי אז היה לו לאשר באשל כמו ביער בערב. — שם לא י"ז ייקברו תחת האשל ב'בשרה'. יושבי יבש נלעד אשר באו לגמול את ההר האחרון עם מלכם ואדונם אשר נמל כנבדו מלחמה על שדי קטלו בלי תפינה קברוהו תחת עץ גרוע ומצוין לשמן ידע כל ישראל את מקום קברו, ולכן אין כל ספק כי אשל הוא העץ הנקרא ברומית *Tamarix manifera* ושמו הערבי גם הוא אשל. והדרך העץ הזה להכות שרשיו עמוק באדמה ולכן גם אברהם אבינו כאשר השלים את אכילתו וברח שם בריח עמו נטע את האשל למען יהיה לו לעדה כי הוא חפר את הבאר. (העירך)

שונים וגם להסקה. מהעץ הזה יוקח השרף הנודע בבתי הרפואות בשם "מן" (Manna).

16 אתרוג. (אתרג' Citrus Medica, Cedra, Paradis Apfel)

עץ האתרוג ימנה על סוג עצי הלימונים, ויגדל בפלשת וגם בארצות הדרום, ובארץ פלשת שני מקומות ראשים לגידולה האחד בסביבות יפו, והשני בהכפר אס-איל-פחם וסביבותיו (אשר אצל מכריא). בגנות השלחין (ביארות) אשר בסביבות יפו ימנו את עץ האתרוג בינות לעצי האראנגען, ולימונים, וכו' להגן עליו מפני הרוח המזיק לפירותיו במאד.

עץ האתרוג ינטע באופן זה : ענף עץ זקן יחתכו לחלקים אשר בכל אחד ימצא למצער ארבעה או חמשה קשרים, ויושיבום באדמה לא רחוק איש מאחיו, ואחרי עבור זמן מה יוציאו ענף אחד או שנים, אחרי עבור שנתים יגיעו לגובה 1 מעטער, ואז יוציאו אותם מהמקום הזה ויטעום במקום הקבוע להם בהגן. מהעת הזאת על הגנן להשקותם במשך ימי הקיץ בכל חמשה או ששה ימים (ככל העצים מהסוג הזה), בהשנה הרביעית בחדש ניסן ידאו על העץ זעיר שם זעיר שם פרחים ובסוף חדרש תמח ואב יגמל הפרי.

עץ האתרוג נותן פירותיו כמעט בכל השנה כלה, האתרוגים אשר יגמלו בחדש תמוז ואב יקטפו וישולחו לחו"ל לצורך החג, ואלה אשר יגמלו בחדש אלול ותשרי ימכרו בארזה, ואלה אשר לא יגמלו להזמן הגז' לא יקטפו עד ירחי כסליו וטבת אשר אז יגדלו למאד, ומהם יעלו במשקלם עד קילא וחצי, והמה יוקחו למננם בנופת.

בארצות אמליא, ססרד, גענוא ומאלאנא גדל המסחר באתרוגים המטוננים, קליפתם העבה תכוסה בנופת ותושם בחביות והם נודעים בשם Citronaten או Succade והיותר טובים ממנו יבא מענוא.

ב'

17. במידה. (במִיָּה, Hibiscus esculentus, Corme, Spierling)

הצמח הזה יגדל הרבה בארץ ישראל, בגנות השלחין (ביארות) כצמח הקיץ, גובהו גבוהול הצמח הדומה לעץ, יעלה עד 2 מעטר מער, עליו גדולים, ופרחיו יפים וצהובים כבכל הצמחים אשר למשפחת Malvaceae, פרוץ ארוך והד ומלא גרעינים עגולים, ובעודנו ירוק יאכל מבושל באופנים שונים ומעמנו נעים.

18 בצל. (בצל, Allium Sepa, Ognon, Zwibeln, נמצא

הרבה בארץ ויגדל בגנות בימות החורף, ועיקרו למאכל ליושבי הארץ, ומעט מזער ישולח למקומות הקרובים.

19. ברוש. (שור, Cupressus semper-

virens, Cypresse, Cyprès comun,) העץ הזה יפה במאוד, גדולו הוא כתבנית פיראמידה, עליו קטנים ודקים, וירוקים תמיד, בארץ ישראל לא ימצא כ"א זעיר שם זעיר שם, עצו אם כי יפה הוא במאוד לא יסבך לכל מלאכת חרש, מפני ריחו הקשה אשר לא ינעם לאף כל איש, עצי ברוש אחדים נמועים ג"כ על מקום המקדש. ברום אירופא נהגים לנטעו בשדי הקברות וגם בגנות.

ג'

20 * גרנדניוֹת (Honigklee, Melilotus officinalis)

(7) ראה העית החכם Prof. Fleischer במהר השלים לחלמדי ומרשום של דר

מוצאו היא אסיה המערבית. והוא מספוא טוב לבהמות. ושנתים יגדל במקום אחד, בארצנו יגדל כעת אך מעצמו, אך בידנו לזרעו בכל מקום בארצנו כי לגדולו די גם אדמת חול כחושה, שרשיו ילכו עמוק בארץ, חשש הגדגדניות כאשר יכרתוהו בטרם יציץ ציץ הוא מספוא טוב לסוסים, ובכל עת היותו באבו הוא טוב למאכל לכבשים. בשנה הראשונה לזרעתו יקצרוהו אך פעם אחת, אולם בהשנה השניה יקצרוהו מג' עד ד' פעמים, בימים האחרונים החלו האשכנזים בני ההיכל לזרעו במושבותיהם.

21 גפן. (ראליה, Vitis Vinifera, Vigne, Weinstock) הגפן

הוא אחד מהעצים היותר קדומים, ארץ מולדתו הוא לפי דעת אחדים מחוקרי הצמחים ארץ פרס וקאוקאז, ולדעת אחרים סוריא ופלשת, וכמספר השנים אשר עברו עליה, כן רבו וגדלו מספר מיני הענבים אשר יוציא העץ הזה, והוא נפרץ בכל חלקי התבל, אשר אורו ומוגו לא ינגדו לגדולה, מצפון אשכנז עד הטרופיקסן ומארץ מאטריק הקדומה עד הארץ היותר חדשה היא ארץ אוסטרליה יגדל הגפן ויפרח בהדרו למינוי הישנים לפי טבעו וטבע האדמה ומוג המקום.

במצב כלכלת המדינה הכי נכבד מאד גדול הגפן, ועינינו הרואות כי בכל מקום אשר האקלים לא ינגד לגדולו והעקמארען אדמה לאלפים נושאים עליהם את הגפן, ואנשים רבים ימצאו בו חית ידם. יושבי ארץ צרפת אמליא, ספרד, פורטוגאל, אונגריה, איטליה, רוססיה, תוגרמה, אנדיה, צפון אפריקא, אמעריקא

לענין ערך ינדגדגות העץ בערך כי המדינות אשר הנימו את המלה הזאת בספר ה עץ הנקרא ביונית, Cerisa acida et negra, בצרפתית, Cerise; באשכנזית, Kirschen; שני בראש ושמאלתם זאת מוכחת על הטעות אשר נפל בהדגום הלועזי של רש"י על המלה הזאת, ובאמת הוא אך עשב המשתמש לאכול בזהה כשיבא במנים. העורך.

ונם אוסמראליא גדלו את הגפן; בכל מקום אשר תהיה לאל
 ידם, ובשלוש הארצות הראשונות חלק גדול ממצבם תלוי בהגפן.
 הסכות אשר הסבו התפשטות גדול הגפן כמעט בכל חלקי
 התבל מוצאם ממבט העץ ופריה, והן תפודנה לשלשה: (א) את
 עץ הגפן נוכל לנטוע בכל מקום ואדמה שתהיה (מלבד במקומות
 אשר תחת איזור הקר) חול, אבן, הר, עמק, והוא ישגשג מהר,
 וכימים לא כבירים יהיה לגפן אדמתו. (ב) אם אך יקלט הגפן
 בהאדמה יתן עוד בשנים הראשונות פרי ישובה לו, וכרבות
 ימיו כן יעלה וירבה פריו בכל שנה ושנה. (ג) פריו הוא
 מאכל תאוה לכל באי עולם, ויינו ישמח אלקים ואנשים. מי לא
 ידע את מעט הענבים בעודם לחים וערכם לחזק, ובריאת הגו,
 וביחוד לחלשים? מי לא ידע פעולת יין ישן הבא מבארדא
 סארטא או מאקיא על מבנה גו האדם? איה המקום בכל רחבי
 התבל אשר לא יובאו שם ענבים יבשים הנודעים בשם צמוקים?
 בשומינו אל לבנו את ערך פרי הגפן כן בהיותו לח, יבש, וכן
 בהתהפכו לנחל נוכל להבין את התועלת הרבה אשר תביא הגפן
 לבעליה, בהארצות אשר יגדלו שם במדה נפוצה.

בארץ ישראל אם כי כעת לא כוסו הרריה בענפי הגפנים
 ככיו נראה בעליל מכה"ק ודחול כי בימים מקדם היה חלק גדול
 מהארץ הזאת נטוע גפנים אשר נשאו פרי להפליא וכל דברי
 תורה'ק מלאים הדר הגפן ונועם פריה. המקומות המעטים בארץ
 הנמועים כעת גפנים כמו בסביבות ירושלים, חברון, סלכה (צלח)
 והגפן הנודע ביריחו יתנו עדיהם למרי כי מסוגלת היא הארץ
 הזאת לגדול הגפן ושגשוגה, אם אך בידים חרוצות תעבד, ומינים
 שונים מהמינים המוכים העושים פרי הלולים ישתלו על אדמתה
 או עד מהרה יטלאו דברי החוזה; ובנו בתים וישבו ונטעו
 כרמים ואכלו פרים, וארץ ישראל תוכל ברבות הימים להתחרות
 בסחר היין גם עם ארצות אירופא.

כאשר אמרנו הסתעף הגפן במינוי לאלפים, בראשונה
 יגדלו במדאיתם, מהם לכנים, אדומים, שחורים, וכישניה בארץ

מולדתם כמו : שמסאן, בארדא, מאלאגא, וכו'. המינים השונים האלו לא ימצאו בארץ ישראל, הערבי ידע להבדיל אך שני מינים ראשים והם : חלילי (חברוני) ובלדי (מדיני) והם יפרדו לשלשה מינים (1 מראוי (2 דבוקי (3 גנרלי, רוב מיני הגפנים האלו נושאים ענבים גדולים ולבנים המובים לצמוקים, ומהענבים השחורים ימצא רק מין אחד טוב אשר מי הערבים יקבנו סימאניע, והוא טוב המראה.

כבר אמרנו כי בארץ ישראל, וכן בכל מקום יגדל הגפן באיזה אדמה שתהיה, אך האדמה היותר טוב לשגשוגו היא : אדמת חול-המר, או אדמת גיר-רכה, או גם אדמת חול יבשה, אם אך תחתיה נמצא שכבת חמר קשה, האת תורת נטיעת הגפן :

מיד אחרי הגשם הראשון על הכורס לחרוש ולשרד את רגבי האדמה, ועוד יותר טוב יעשה אם יחפרה באָתו היטב למען שרש ממנה את כל העשבים הרעים אשר עלו עליה, וביחוד את עשב האנגיל (chiendent) המכה שרשיו עמוק בהאדמה, ולא יתן להגפן לגדל.

אחרי כן יחלק את האדמה בחבל לחלקים מרובעים סביב, ורחוקם תלוי במיני הגפן. (לגפני ארץ פלשת דרוש $2\frac{1}{2}$ —8 מעטער ולגפני אירופא $1\frac{1}{2}$ מעטער). ובנקודת הנגיעה של הישורות יחפור הפירה, אשר ארכה מן ששים עד שבעים סענטימטער, ורחבה שלשים, ועומקה תלוי במטע האדמה ; באדמת חמר ששים סמ. ובאדמת חול טוב לחפור עד אשר ימצא קרקע בתולה, ובה יתן את הגנטע ועליה עפר מעט ודורס את העפר בהגליו עד כי יקשה למען לא יוכל האויר לחדור בו. ואחרי כן שופך עליו את יתר העפר אך לא ימלא את כל הבור בעפר למען יוכלו המים לרדת בו ובריח אדר יכסו את כל הבור בעפר, ויניחו מהגנטע מגולה רק קשרים אחדים, ואח"כ יחרש או ישרד את כל הגן, ובוזה תם סדר עבודת הנטיעה. לפני הפסח כאשר יחלו הקישרים להתמלא, יזמר את הקשרים העליונים, ויניח

רק אחד או שנים סמוך להארץ, ובמשך הקיץ יצמח מהקשרים
גפן חדש, ואז על הכורס לשות עין לבלי יכש ויתקשה אדמת
הכרם ולנקוהו ככל האפשר, זאת היא עיקר עבודת הכרם; ובחורף
הבא בעת השלכת העלים ישמור לומר את הענפים, ובחורף
השני יכרות עוד הפעם את הנטע הרך עד הקשר או שני הקשרים
התחתונים, ובקיץ הבא יעלו ממנו שתי גמיעות (ואם יעלה יותר
על הכורס לקטפס). בחורף השלישי יזמרו את הגידולים
החדשים ויניחו מהם רק שנים או שלשה קשרים, אשר ביחד יהיו
ארבעה שריבים, ובקיץ הרביעי יתן הגפן את בכורי פרותיו.

הגפן הנעשה בהמושבה יראשון לציון והחלשת הכורסים
המובהקים מצרפת אשר חקרו את תכונת ארץ ישראל, הראו
לדעת בעליל כי חסר בהארץ הזאת גפנים ממינים טובים, אולם
ת"ל כי פקדי הנדיב הנודע משתדלים להביא את בחירי גפני
ספרד וצרפת, ולשתלם על אדמת יהודה במקום הגפנים
הישנים, ורק מינים אחרים מנפני פלשת אשר יינם טוב הניחו.
לתשלום דברינו על אדות גמיעת הגפן, עלינו להעיר על
מחלות אחדות הרובצות בארץ הזאת עליו, וכידן לקשר חייו אם
הכורס לא ישים לבו לבער אחריהם מהר. המחלה הראשית היא:
על עלי הגפן ימצא מין אבן שחור, האבן הזו מכלכל רבואות
זרע הנראים רק באמצעות זכוכית מגדלת, ומיד כאשר יחם האוויר
יחדרו אל בשר העלה, והמה יראו אז בתבנית כתם שחור, ואחרי
ימים אחרים תבול העלה ותסול, ולפעמים תבוא המחלה הזאת גם
על הענב ועל ידו יורקב כליל.

התרופה היותר טובה להמחלה הזאת הנודעת בשם
oidium לנסר את הגפנים בגסרית, על פי אופנים שונים, שלש
פעמים במשך ימי הקיץ, ראשונה כאשר יצאו הענפים, שניה
עשרה ימים לפני הנץ, שלישית שבועים אחרי הנצו, ואז במות
יהיה הכורס כי המחלה לא תשים שמות בגפניה, אך עליו לראות
כי בסוף ימי הקיץ כאשר יפלו העלים לאספם ולשרפם למען לא
ישאר הזרע בתוך הגן ועלה בקיץ הבא עוד על הגפן. בהגפן

יכלה מלאכת הכרם עד עת לקיטת הענבים אשר בסביבות יפו
היא בירחי אב אלול, ובסביבות ירושלם בירח תשרי.

כאשר יכלה לקיטת הענבים על הכרם לבררם לעשית יין
לכר ולצמוקים לכר.

כבר הזכרנו כי יקר לנו ערך הגפן, מאשר פרוי מאכל
תאווה, בעודנו לח ייבושהו לצמוקים אשר יוכלו עמוד ימים
הבים ומהעסים האצור בו נעשה את היין. ערך הצמוקים יקר
ונכבד בעולם המסחר כי מלכר אשר יבשלוהו ויערבוהו במעשה
אופה, עוד יוציאו ממנו בהארצות אשר שם לא ישגשג הגפן
יין, ולכן נחשוב כי לא למותר יהיה לבאר לפני הקוראים את
ערך הצמוקים למיניהם ואופני עשייתם.

צְמוּקִים.

בידינו ליבש את הענבים באופנים שונים : א) בעודם על
הגפן אז יחתבו את שריגי הענבים עד חציסוכה יתלו על הגפן עד
אשר יתיבשו כליל, ובסדר זה יעשו הצמוקים בספרד. ב) כאשר
יבשלו הענבים המיב ויקטפו יטבלו במים המעורבים באפר
עצי גפנים ואחרי כן ישמחו על פני השמש, ובסדר זה יעשו
ברוב הארצות. ג) ישמחו את הענבים שמוח על פני שמח
אדמה אשר נסור עליה רסיסי אבנים שחורים למען ימשכו עליהם
קוי השמש ושלש פעמים ביום יהפכו, ויתלשו מהם במלקחים
קמנות את הענבים חרקים, ובאופן זה יעשו במאלאגא. ד) המין
הנודע בשם *Passerillas* ממח *Alicante* יעשה באופן זה : יטבלו
את הענבים במי אפר (מעצי גפנים) המעורב בשמן או חמאה ועיז
יבקעו הענבים והעסים היוצא מהם יתיבש ויהיה לנופת והם יובאו
בכדי אבן, ולכן נודעים בשם צמוקי כדים *Potraisin* מלכר המין
הזה נודע עוד מין צמוקי כר אשר יעשה מענבי מוסקאט, ובאופן
זה : האשכולות יחתכו כחצות היום בחום השמש ומיד יושמו
בכדי אבן אשר יומחו מלמעלה ויושמו בחול חם. באחרונה עלינו

להוכיר עוד מין צמוקים מצוין הנודע בשם Korinthen Passulae minores והוא יבוא אך ממחוז מארעא וא"י יאניץ הנעשה ממין גפן מיוחד הנקוב בשם Vitis vinifera apyrena והם קטנים במאד וכלי גרעינים רועים אדום תכלת זה אופן עשיתו: כאשר יבשלו הענבים ויקצפו ישמחו על פני שמח אדמה יבשה ויתבשו על פני השמש ואח"כ יוציאו מהם את ידותיהן ויושמו במגורות. בארה"ק יעשו הצמקים רק בסביבות חברון וסלבה (צלח) אשר מעבר לירדן. ואם אמנם כי ענבי ארה"ק מוכשרים לצמקים אך אופן התיבשותן וביחוד מנהג האיכרים לסבול את הענבים בשמן אשר על ידי זה לא יהיו הצמקים נקים ימנעום לבא בשערי השוק באירופא. — בשוק המסחר נודע לשם צמוקי סוריא או מזרח אשר יבוא על הרוב מאמיר, והם יפרדו למינים שונים, המובים שבהם הם המובא מכפר Reis Dereh, Uvazik הוא רמוב וקלסתו דקה ויוכל להתקים, הבא ממחוז Cisme הוא ג"כ מוב ועינו חום, מכל אלה המינים יובחרו המובים שבהם ואחרי אשר יוציאו מהם ידותיהם יבואו אל השוק בתיבות של 30—25 פונט והם נודעים בשם Eleme והנשאים יבואו בחביות גדולות של 200 פונט. מלבד האמורים נמצאים בסוריא עוד שני מינים מצויים האחד קטן מאד ומראהו דומה לזהב ג"כ בלי גרעינים וידות וגודלים בשם Sultania והשני גדול כשזוף מבלי גרעינים וידות וינעם לחיך אכלו והוא נודע בשם Damasener — צמוקי איטליא נודעים בשם Kalabrichen בשרו עב ומעמו ערב ועינו צהוב כהה. — צמוקי צרפת יבואו ממחוז Languedoc, Provence והמובים שבהם הם Panses de Roquevaire עינם צהוב, בשרם רמוב ומתוקים במאד. — צמוקי ספרד יבואו ממאלאגא, וואלענציא, אלעקאס והם גדולים ומוהרים ועינם חום נוטה מעט לתכלת. מלבד המינים אשר הזכרנו ימצאו עוד מינים למאות, ומליאנען קילא מהם ימכרו בכל שנה. — צמוקים טובים דרושים להיות גדולים דשנים ונקים.

יין.

לבאר את כל מלאכת עשית היין לפרטיה דרוש ספר מיוחד, לכן נתן פה לפני קוראנו רק הכללים היסודיים הנחוצים לעשיתו ולקיומו. — היין הוא העסים היוצא מהענבים ורק ישונה על פי פעולת האויר וחומר החומצי. — כאשר יקטפו הענבים יסדרו מהם הבאושים והנרקבים ואחרי כן יפרד הלבנים לבדם והשחורים לבדם ויתלשו מהם ידותיהם באמצעות כלי מיוחד לזה (Egrapoir) ויושמו בגיגית (Cuve) גדולה וידרכו היטב עד אשר יהפך כולו למקפה המכיל בקרבו העסים (והוא אוצר צוקער מים ועוד איזה חומרים) והחרצנים והוגים, מיד אחרי הדריכה תחל התסיסה (Fermentation) ואז יתנהו בחביות ויכסו את פיה היטב לבלי יפעול האויר על היין לרעה, אולם לעשות יין לבן ישפכו רק את העסים לתוך החבית מבלי לערב בו את חרצנים והוגים, ביום השלישי תגיע התסיסה למדרגתה היותר גדולה, החרצנים והוגים יעלו למעלה ויכסו את פי החבית, העסים כבר אכזר את מתקו ותמורתו השיג טעם יין, אחרי ימים אחדים כאשר תכלה התסיסה ישאבו את היין מהוגים והחרצנים וישפכו בחבית אחרת והוגים יאצרו במכביש להוציא מהם שארית יינם, אך היין היוצא ממנו גרוע בטעמו וריחו, מפיץ הענבים בעצמו, ולכן העושה יין טוב נזהר לבלי ערבב אותו בהיין העקרי.

החביות צריכות להיות נקיות לבלי יתנו כל ריח, וכשרם יושם בתוכם יעשנו בנפרית, החבית מוכרחת להיות מלאה משך 6 עד 8 שבועות הראשונים אשר בכל העת הזאת היין עודנו תוסס מעט ומזדכך משמריו ואחרי הזמן הזה ידוהו מהשמרים העבים אשר בשולי החבית לתוך חבית אחרת.

לזכך היין נמצאים אמצעים שונים, אך היותר טוב שבהם הם חלבון ביצה דבק הרג (פישקלע).

היין יסוד על פי מראיתו וטעמו, לאמר: אדום, לבן, צהוב, מתוק, חזק וממוצע, המקומות הראשיים למסחר היין הם

צרפת, ספרד, אטאליה, אונגאריה, יון, טורקיה, ובעת האחרונה גם אלגיר ואפריקא. — בסוריא המקום הראשי למסחר היין הוא אומיר ובארות; ; בארה"ק היו עד היום עיקר הכנת היין ירושלם וחברון, אך מאשר כי חסר למו בתי דריכה חבך נכונים יבוא יינם אך לעתים רחוקות לשוקי אירופא. אולם בשנים האחרונות החלו האשכנזים יושבי ישרונה (נוצרים) ובית הספר לעבודת האדמה ימקו ישראל ויושבי המושבה ראל"צ, הנמועה כלה כרמים, לעסוק בהכנת יין טוב, והנדיב הגדוע אשר פרש כנפי חסדו על המושבה הזאת מתאמץ בכל כחו ומאורו כי יצליחו במפעלם לכען תוכל ארה"ק גם היא להתחרות ברכות הימים את יין אירופא.

ד

22 (דודאים.)⁽⁸⁾ (יאטמן Atropa Mandragora, Alraun) הצמח הזה גדל מאליו בין השדות, ובירה סין ותמח יבושלו סרותיו כדמות תפוחים קטנים; הערבים יקראו לו: יתפוחי השנעין ולפי דבריהם ישתגע האוכלם. שורש הצמח הזה יתפצל בשתי פצלות עד כי דמות אדם לו, ולכן האמינו הקדמונים כי בכח הצמח הזה נפלאות לעשית כשפים וביחוד לתת לעקרות פרי בטן ולכן יקרא בשם שורש הבישוף ובשוק המסחר יקרא בשם: "אנשי אדמה".

(8) השם "דודאים" נזכר אך שתי פעמים בתנ"ך והם בראשית ל' יד-ט"ו שח"ש ד' י"ד, והנה כבר העיר הרב דהב זקן בית המקדש וכו' כמהו יעקב רייפמאן ג' בספר "הצפירה" לשנת תרמ"ב גליון 143, כי עוד בימי האסוראים כבר נשכח הדאית מלת דודאים, ולחלל בבבלי סנהדר' ג"ט ע"ב ובב"ר סע"ב חמשה הוראות שונות למלת דודאים זהם: "יבדחין, סבילין, סביסקין, שעורין מיישקין, אולם אין כל ספק כי התרגום האמיתי של השם דודאים הוא "יבדחין" אחרי אשר בו מתאים דעת רב בבבלי (שם) עם דעת ר"י ה"א בר אבא במד"ר (שם) ודאנקלים - ב"ר הצמח הנקרא בעברית "דודאים" ובארמית

23 דורה. (Sorghum Vulgare, Mohrhirse דורה)

מין דגן דומה בתמינתו לתמונת הערשה, ומראהו לבן כהה, וגדל הרבה בארץ ישראל, וגדולו עיקר גדול בחיי האכרים כי ערבוהו בהחמה, וממנו לחם נמצא, ולפעמים יאפו ממנו לברו לחם, וביחוד הוא מאכל עופות. הרבה ממנו ישולח לאירוסא ואמעריקא ושם יוצאו ממנו יין שרף וגם סה בארץ ידעו האכרים לעשות ממנו עמילן של כובסים. בא"י יחשב הדורה בין זרעי הקיץ. זה סדר זריעתו :

מיד אחרי הגשם הראשון יפתח האכר את האדמה אשר יחד בשנה הזאת לזרעה דורה, ומעת הזאת עד עת הזרע (אדר) ישדרה פעמים אחדות, ובירח אדר יזרע את זרע הדורה בשורות שוות מפורדות אישה מאחותה כדרך זריעת החמה התוגרמית. באדמה דשנה יעלו גבעולי הדורה עד כדי גובה שלשה מעמער, ובראשם שכולת האוצרת את הזרע אשר משקל הגדולות שבהם תעלה עד כדי קילאגראם ויותר ונותנת לפעמים מאה שערים. בירח תמוז ואב יקצרו השבלים מעל הגבעולים ויובאו הגורנה לדישה, הגבעולים יעקרו מהאדמה, והאכרים ישתמשו בהן לעצי שריפה, ובירושלם יכסו אחינו בהם את סכותיהם.

יבדחתיך הסכסוך כבר רוב חוקרי הלשון הראשונים וגם האחרונים כי הוא נקרא בחזית Mandragora כחבב בסנים, והספיד הנמצא אדמתו בבראשית ל' יולד ראובן בימי קציר חטים וימצא יודאים בשדה ונבי יראה בעליל כי הוא הוא המאנדראגא אשר איננו מרע בידו אים ורק יגדל מעצמו ועוד שם ועוד שם בין השדות והברמיות, ובימי קציר החטים יבואו פרותיו ויתן ריח טוב באף כל עובר (שה"ש שם), ומפני האמנה השוררת כי בבה הצמח הזה לתת לעקרות פרי במן, ולהביא אהבה בלב הבעל לאשתו הדרד לזעזע, לכן הפצירה החל באחותה כי תתן לה מהדאי בזה (כאשר כבר העירו עין הרבה מהראשונים). ולדעתינו גם סקר השם "יודאים" נובע מהאמנה הזו, ורק מאשר כי שישו מתפצל לשתי פצלות נקרא בעברית וגם בארמית בלשון ימים.

העורך

המלך נאמן 141 זמנא 125

השקפה במצב ארה"ק.

(במשך העת החולפת).

כבר אמרנו בה-ירושלים ש"ב כי אין לאל ידי כל סופר
נאמן לתת לפני קוראיו מושג כללי והשקפה כוללת במצב ע"י
י ר ו ש ל ם בשרט וארה"ק בכלל, ולכן גאלצים אנחנו גם הפעם
לתת לפני קוראינו אך מקרי הזמן החולף והחדשות המעטות אשר
נולדו בו, כן בעניני הישוב בכלל וכן במצב קהלות אחינו
ומפעלותיהן בפרט.

מצב עירנו הגשמי לא הוטב אף במעט, ולהפך עוד ירד
אחורנית, מפאת שתי סבות עקריות: (א) פקודת הממשלה ירה
האוסרת על אחינו העולים ציונה, להתעכב יותר משלשים יום,
אשר יצא בכל תוקף עוזה לפעולה בשנת תרמ"ח, ועל ידה חדלו
גם הרבה מאחינו לעלות ולראות את ארה"ק לכלי יסכלו התלאות
והצער הברוך בעקב הוצאת הפקודה הזאת לאור. — (ב) מעוט
הגשמים בהשנה הזאת, אשר על ידי זה חדלו הרבה חברות
לבנין בתים מלבנות ולכלות את בניניהם, וכנודע רק הכניה
היא רוח החיים כאופני מצב הפרנסה בע"י; — רק שכיב תקוה
קלה זורח על שמי עירנו, אשר בידה אולי להטיב מצב ע"י,
הוא דבר מסלית הברזל טיפו לירושלם, אשר סוף סוף
עלה בידי ה' יוסף גבון איפענדי למצוא חברה לבניה,
ובאביב שנת תרץ תחל המלאכה, ולפי הגשמע יש את לבב
החברה לבנות מיד אחרי אשר יגמרו את המסלה הזאת מסלות
ברזל בשאר חלקי ארץ פלשת, כי להם משפט הקדימה.

היה אם חפץ החברה הזאת תצליח בידה, לכונן מסלות
בחל במרבית חלקי הארץ הזאת, יוכל היות כי מצב עייף ישובה
כליל לטוב, ולמצער ברכה רבה עצורה בכניסו במשך ימי בנינו.

פעולת הממשלה ובית מועצת העיר.

בחורף שנת תרמ"ט נגמר מלאכת המסלה מירושלם לחברון
אשר שנים רבות סללה, ועגלות צב תלכנה כעת הלך ושוב
מירושלם לחברון בכל יום, ובמשך ארבעה שעות ובמחיר קל
(בערך שני פראנק וחצי) יוכל כל ירושלמי לבוא חברונה.

בקץ שנה הנוי פקדה הממשלה לסול מסלה מעירנו
עד יריחו והירדן, וכן מחברון לעזה, ומיפו לשכם, ולפי הנראה
לא יארכו ימי סלול, כי ידים רבות תעמולנה בתקנו, והממשלה
תשים עין פקחה כי המלאכה תעשה מהר.

גם על מצב הבריאות שמה ממשלתנו הרוממה את עינה
לטוב, פקודה נמרצה באה לכל פחות הערים והמדינות כי כל
הרופאים, הרוקחים והמילדות אשר אין להם תעודה מאת בתי
מדרש החכמה כי כלו את חוק למדס לא יוכלו לכהן בכהונתם,
וגם אלה אשר בידם תעודה מבתי מדרש החכמה בחורל
מחויבים לשלוח את תעודותיהם לבית מדרש הרפואה אשר
בעיר הבירה, לכהנם ולאשרם. —

בית מועצת העיר גם הוא הגדיל לעשות, חלק גדול
מעירנו כבר הורצף באבני מרצף טובים וחלקים, הרחובות אשר
לא היה בהם תעלת שופכים כלל או לא היו עשויות כראוי
נעשו ונתקנו באופן טוב, ומרכבות תוכלנה לעבור כעת
דרך שערי יפו עד לפני בית מקלט הצבא, ודרך שערי שכם
עד לפני בית פקודת העיר. גם על מצב החולים בעייף שם בית
המתעזה את עינו לטוב, ויגמור אומר לכונן בית חולים גדול
על דרך יפו, אשר שערינו יהיו פתוחים לכל חולה בלי הברל דת,
ובעוד ירחי מספר תגמר מלאכתו, הדבר הזה הוא אחד מהמפעלים

היותר נעלים אשר בית המועצה עשה, ובגלל זאת לו נאום תהלה.

במקום אשר ראוי פחה אשר הוסר ממשמרתו, הופקד השד רש אד ס ח ה איש חכם ונאור, מהר לב ואוהב משפט ומשרים, אוהב את כל הנברא בצלם, איש אשר נשא עליו משמרת ממשלתו שנים רבות בערי אירוסא הגדולות, וידע מה העת הזאת שואלת ממנו להמכת ושלום מצב ארץ מולדתו, ועד בהימים הראשונים לבואו הראה לדעת כי יודע הוא להוקיר את מפעלי אחינו למוכת ארץ מולדתם, וכצדק נוכל לקות כי כימי לא יאונה כל רע לאחינו 'יושבי ארה"ק, ובכנפיו יסוכך עליהם מכל צד ומשמין, ומצב הארץ הגשמה ואחינו העובדים אותה בזעת אפם כפורחת תעלה.

בסוף שנת תרמ"ח נוסד בעירנו בית מועצת ההשכלה, והי עריף ביי איש משכיל ונבון דבר העומד בראשו, ממלא חובתו באמונה, בעין סקוחה יביט על מצב בתי החינוך בעירנו, ובהשתדלותו יבנה כעת בית מראשון מחוץ לעיר, אשר בו יוצנו מחוות בשפת ערבית, מורקית וצרפתית. —

שר ההשכלה פקד על כל הפחות לכוון גם בהערים הקטנות ובהכפרים בתי ספר אשר ישם ילמדו כתב ולשון ערבי, ולהוצאותיו הוקצב חמישה למאה ממעשר התבואה, ובעקב הפקודה הזאת נשקף תועלת רבה לה מכת מצב ארצינו.

בנינים חדשים.

מהבנינים החדשים אשר בני הנכר בנו בע"ק, עלינו להזכיר (לכד בתי תפלה גדולים במקומות שונים) את אלה : בית האורחים החדש להרוסים, הבית הזה גדול ונהדר במאד, בנוי כלו מאבני גזית, זהוה כמעט הבנין היותר משואר בעירנו, והוצאות בנינו עלה לסך חצי מליון פונק. — בית מלון אורחים גדול אשר כנסית היונים בנתה מעל יסוק

אפס ימאם בפנים העיר (אצל שער יפו). בית מלך אורחים הזה יכול כחמשים חדרים, והוא בית המלך היותר גדול ונהדר בעירנו. — ברחוב הבאזאר נפתח שוק חדש אשר תוצאותיו לאחת בני אשכנז, הנודע בשם ימוריסמאן ומשני צדי השוק יכוננו חנויות מסחר גדולים ויפים. — הצרפתים בנו זה לא כביר בית אורחים גדול במאר מחוץ לעיר על הדרך העולה למאה שערים, וסמוך לו פתחו ברשיום ממשלתנו הרוממה, שער חדש בחומת העיר אשר נכחו יוכלו לבוא ישר אל העיר פנימה.

גם אחינו לא עמדו מנגד וירחיבו את גבולותיהם מחוץ לעיר בשלשת רוחותיה, וחמש מושבות חדשות לאחינו נוסדו במשך העת הזאת. הראשונה והגדולה שבהן היא המושבה "מחנה יהודה", העומדת על דרך יפו חמשים בתים (בעלי שני חדרים) נמצאו כבר בהאחזה הזאת. נוסדה מאת ה' י. פרושיגער וה' יוסף נבון איפענדי (בשנת תרמ"ח) עפ"י אופנים נאותים לשלם מחיר הבית והנשך במשך ארבע עשרה שנה.

בית יוסף, עומדת בפאת דרומית העיר, נוסדה ג"כ מאת האדונים הנז'. בחפץ מיסדיה היה לבנות חמשים בתים קטנים בעד עניי אחינו (מחיר כל בית 1000 פראנק לשלם במשך עשרה שנים) אשר אין ידם משגת לקחת חלק בהבתים המרוחים הנכנים על דרך יפו, אשר מחיר הקרקע שם יקר מאד, אך עד היום לא בנו אך חצים, כי חברים ובים משכו ידם ממנה מפאת רחוק מקומה.

שער הפנה, עומדת בצפונית מערבית עירנו בין בתי בית ישראל וימאה שערים ולה שלשים בתים, ומחיר כל בית — עם הנשך — עולה לסך 1400 פראנק לשלם במשך שמונה שנים. נוסדה מאת האדונים ליברעכט ולאפין.

שערי צדק, הר"ר יוסף ריבלין (סופר ועד כל הכוללים) אשר מרבית החברות לבנין בתים על ידו נוסדו, ולו חלק גדול בהרחבת ישוב ע"ק מחוץ לחומתה, יסד בימים האחרונים את החברה הזאת, וכבר התחילו לבנות אחד עשר בתים (מול בתי

מחנה יהודה). וכמשך שנתים או שלש יגמרו כל ארבעים בתים אשר לה.

מזכרת צבי. בשם הזה יקראו שלשים בתים קטנים הנבנים בפאת צפונית מערבית העיר. בין יסער הפנה ויבית ישראל בעד. עניי התימנים כל בית יעלה אך לסך 800 פראנק ואת הסכום הזה הואיל לתת הנדיב הנודע בפזרון צדקותיו בארצן מאריץ דע הירש (בהשתדלות ה'נסים בכר ראש בית הספר של חביה פר). ועניי התימנים אשר יאחזו בהם ישלמו מחיר הבית בסכומים מעטים (סך 1 פראנק לשבוע). ובהכסף אשר יקובץ מאת יושבי הבתים יבנו מיד בתים חדשים ליתר בני העדה הזאת.

עניי עירנו אשר נאחזו בכרם משה ויהודית (למרות רצון האפמרוססים שעל עזבון הישר ז"ל וראשי עירנו) ויבנו למו שם צריפים וסוכות עץ. נאלצו באחרונה לעזוב את המקום הזה בפקודת הממשלה. והישר הישר נאדם רשאר פאשא. סחת עירנו הואל בטובו לבקש מאת ראשי עדת האשכנזים והספרדים כי יתמכו בידי העניים האלו לקנות למו אחת נחלה. האשכנזים קנו להם כפרת ארץ אצל בתי משה (וויטעמבערג). והספרדים והתימנים קנו להם חלקת שדה סמוך לבית יעקב ויכוננו שם סוכותיהם. ומעט מעט תהינה גם שם מושבות לאחינו.

אך לראבון לכבינו השכונה האחרונה. הנשקפת לכל עוכר כדרך יפו תעורר זועה ונואל גפש במאד. כי מרבית יושביה הם עניים מרודים יתר הרבה מהראשונים. וסוכותיהם אשר בידיהם בנו להם לא תואר ולא חדר להם. עשויים משברי לוחות ומכוסים בחתיכות פח ישנים. אין רצפה ואין גג וגם בארות למקוה מי המטר ובתי מחוראות אין להם. וישביהם נתונים כמעט בסכנה בימי הקור והגשם. עד כי כל המבקר את השכונה הזאת ישום וישרוק ואמר אך שכונת יהודים צוענים היא השכונה הזאת. ולכן געורר בזה את ח"ד עדת הספרדים היו כי ישימו לבם להדבר הזה ויקראו על נדבות לכל חובבי ארץ לבנות בתים להעניים האלה למען

הסר חרפה מעל עב ה' ועירו*¹). וביחוד ישכילו חור' העדה הזאת אם ישימו המעמסה הזאת על שכם השדר' החכם המופלא וכו' כמה' שלמה סוין אשר נסע משה לאסוף נדבות על בנין בתים לעניים על חלקת שמעון הצדיק, ואשר כבר הצליח בידו לאסוף בשליחותו הקודמת סך 12000 פראנק על המפעל הזה (כאשר נזכר הלאה) וישיבו את העניים אשר אין ביכלתם לבנות להם גם סוכות עץ גאותים, בחלקת שמעון הצדיק.

ב ב ת י ה ת י מ נ י מ (על ראש הר הזיתים) הבנוים מאת חברת 'עזרת נדחים' נוסף ג"כ בהעת האחרונה חמש עשרה בתים, נדבת נדיבים שונים בארה"ק ובח"ל, ובשנה האחרונה באו לגור שמה גם עניי יתר העדות על משך שלש שנים חליפות.

ראשי ועד מזכרת משה בלונדון גמחו אמר לבנות מספר בתים, בכרם משה ויהודית בעד עניי כל המקהלות, והם ישלמו את מחירם מעט מעט, ולתכלית זאת פנו אל ראשי עדת האשכנזים והספרדים כי ימנו מקרבם ועדים אשר יפקחו על צרכי הבניה ואופני התשלומים, והם מהרו למלאות חפצם.

מצב החנוך.

מהחדשות אשר צמחו על שדה החנוך בעירנו עלינו להזכיר את אלה :

בית ספר לבנות, עוועלין דע ראטהשילד. בא בשנת תרמ"ט תחת הנהגת העלמה הכבודה מרת פארטונא בכר, ומהעת הזאת קבל הבית הזה צורה חדשה, צורת בית ספר לכל פרטי.

(*) האומנם אין להאנשים האלה כל קדיסה ויפוי כח בגלל אשר נאחזו בכרם משה ויהודית, שלא ברשות ורצון חכמים, על יתר עניי העיר היושבים בבתיים רעועים ושכרם ישלמו מכוסם, אך הנעשה אין להשיבו האנשים האלה לא יעזבו עוד את מקומם וילכו לשכור להם בתי מעין, ולא למענם יעשו כ"א למען כבוד ישראל לבלי יחילל.

כי המנהלת הזאת היועצת דרכי החנוך הטב, תשים עינה ולבה
כי התלמידות תראינה ברכה בלמודן ותהינה בנות נאמנות לעמם
ודתם, לכבוד ולתפארת ע"ק. ביחוד נאווה לה תהלה על אשר
קבעה למוד שפת עבר בין הלומדים הקבועים אשר להבית, וגם
המורה שפת עבר הגבירה מרת דבורה בן יהודה, תתאמץ
בכל כחה לנסוע את אהבת שפת עבר בלבות הבנות ותדענה
לדבר כן בשפת אבותינו.

בית ספר לעממל אשר במשך חמש ושלשים שני
קודם לא מלא את מטרת תעודתו, הורם גם הוא משפל מצבו.
ראשי העדה בווען המופקדים על העובון הזה, אשר פעמים רבות
עמלו להקימו ולעודדו ולא עלה בידם, החלימו לאחדו את בית
היתומים לבני ישראל (הנוסד מנדיבי אשכנז) העומד תחת
השגחת ה' ד"ר הערצבערג, ומורים משכילים ואומנים, מופקדים על
כל ענפי הלמודים, ועתה יראו התלמידים ברכה בלמודם, ושם
בית ספר יהיה נאה לו, כחפץ המיסדת הנכבדה, וגם עדת
האשכנזים אשר למענם נוסד הבית הזה, יהנו עתה מפרי צדקתה*.)
בית ספר התורה והמלאכה אשר לחכ"ה, רכש לו
בשנה האחרונה שני בתים גדולים (נשען להבית הישן של
בה"ם) עם חלקת אדמה גדולה אשר מחירם עלה לסך 150000
פראנק — נדבת הבאראן מאריץ דע הירש, אך בסדריו פנימה

(*) את ראשי המוסדה הזאת בווען ופראנקפורט נעורר בזה כי ישתדלו להגדיל
את בית הספר ולהעלותו למעלת בית ספר רעאלי בעל שבעה מחלקות (ביחוד עם
המחלקות התחנות), למען יהיו התלמידים אשר ינמרו בו חוק למדום מעיטרים
בהידועות והשפות הנחוצות כעת לכל איש בשלמות, ויוכלו לכהן בכהונה ומושרה אשר
תגיע לידם או לנהל בעצמם איזה עסק ומסחר בארצם וכן בחו"ל, וההוצאה הדרושה
להוצאת הדבר הזה לאיר לא תהיה כעת רק בשכר שנים או שלשה מורים מובהקים,
ואם לא ישתדלו אחרי דברינו וישאירוהו במצבו הנוכחי או לא יר"ח ו יושבי עירנו
מהשינוי הזה מאומה, כי גם לפני ההתאחדות הזאת החזיק ועד בית היתומים בית ספר
ערב ומסודר לכל פרטיו.

לא נעשה כל חדש.

עתה אחרי אשר עלה בידי החברה לרכוש מקום רחב ידים לבית ספרה, ראוי ונכון כי תשית אל לבך להגדיל גם את כבודו פנימה, ולחסיף עליו עוד שתי מחלקות ולהעלהו למעלת בית ספר רושדיעה בארצנו, ואין כל ספק כי ממשלתנו הרוממה החפצה בהשכלת כל החוסים בצלה, תאציל מהודה עליו ותזכהו בכל הזכויות אשר לבתי הספר רושדיעה אשר לה, ואז יהיה ביד התלמידים אשר יגמרו בו חוק למדס לבוא לבתי מדרש העליונים אשר בבירת ארצנו, או יוכלו למצוא לחמס ע"י איזה עסק, פקודה ומשרה, בארץ הזאת, ויוכלו למצוא לחמס בכבוד ולא יאלצו לנוע אל ארצות רחוקות.

בית ספר לערב ירושלם. בו יקשיבו לקח אנשים באים בימים, ועולי ימים עובדי מלאכה אשר זמנס לא יתנס לבקר את בתי הספר ביום — בית הספר הוא בפנים העיר ובו ילמדו התלמידים ערבית וצרפתית שתי שעות ביום.

בית ספרים לבני ישראל. גם הוא הלך הלך וגדול, ספרים רבים יקרי הערך נתוספו בו, וגם מספר מבקרי ירבה מיום ליום, וביחוד מהעת אשר ראשי הועד קבעו לחוק כי תלמידי כל בתה"ס הת"ת והישיבות אשר פע"ק, וכן כל איש אשר תורתו אומנתו יוכל לבוא אל הבית, וגם לקחת ספרים לביתם מבלי שכר, גם המניע הגדולה אשר רבצה על מבקריו היא רחוק מקומו מהעיר, (כי מנהליו נאלצו מפאת מעוט ההכנסה לשכור לו בית בבתי מחנה יהודה רחוק כחצי שעה מהעיר) הוסרה בנדבת לב הגדיב הגורע אשר כל עניני ארה"ק, השכלתה והטבת מצבה, נוגעים עד לבו, ובהשתדלות האלוף הנכבד המפקח על כל עניני המושבות כמחז אליהו שייך אשר התכונן כי הבית הזה יוכל להיות באמת מקור להשכלת בני הנעורים בע"ק, ומראשית שנת תרץ נעתק בית הספרים אל אחד הבתים העומדים על דרך יפו באחת נחלת שבעה (סמוך להעיר) ונוסד על עמודים חזקים כל יומם, אולם לא נוכל לכחד מכס, קוראים

נכבדים, כי מרבית הספרים הנמצאים בבית הזה הם נדבת יושבי ארה"ק. אחינו כח"ל עמדו עוד מנגד להמפעל הנעלה והגכבד הזה, אשר מלבד תועלתו ליושבי עיה"ק יוכל להיות עוד ברבות הימים לכבוד ולתפארת לארץ אבותינו. מכל המכתבים והקריאות אשר קרא הועד לא נמצאו אך אחדים אשר מלאו את בקשתו. ומח הועד מבקש ? כי כל מחברי ומ"ל ספרים ישנים וגם חדשים בשפת עברית ובשאר השפות, ישלחו את ספריהם להבית, ומי ממחברי ומ"ל ספרים בעמינו לא יאבה כי למצער ימצא ספר אחד מספרו אשר חבר או ה"ל בכית הספרים לבני ישראל אשר בעיה"ק ירושלים. דבר אחד נמצא בידינו אשר נוכל לדון אותם לכף זכות, והוא כי לא האמינו בקיום הבית, אולם כעת בראותם כי הבית עומד על עמודים חזקים וכל הרוחות שבעולם לא יוכלו לשרש מארץ גזעו, ימחרו לתקן את אשר עותו ואיש, איש מחכמי עמינו משכיליו וסופריו ימחרו לשלוח את הספרים אשר חבר ואשר ה"ל, ולעזור את מידעיהם ומכיריהם אשר להם בתי ספרים, כי למצער ישלחו את הספרים הכפולים אשר להם, לבית הספרים לבני ישראל בירושלים, למען שכלל את כבוד הבית").

חברת שפה ברורה. בסוף שנת תרמ"ט נוסדה החברה הזאת, אשר תכליתה להרחיב ולהגדיל את ידיעת שפת קדשנו ודבורה בין בני וכוונת עמנו. החברה הזאת תשלם שכר למלמדי הת"ת לעדת הספרדים, כי ירגילו שעה ביום את תלמידיהם בדבור שפת עבר, ולהמלמדות כי תלמדנה את תלמידותיהן לדבר בשפת עבר, ואשה אחת היודעת השפה הזאת על בוריה, הופקדה ללמד הרבוב לנערות ונשים. החברה הזאת בחרה מקרבה ועד מיוחד בשם "ועד הספרות" אשר תעודתו להגדיל את השפה

(*) הארבעסע להבית :

BETH SEFARIM L'BNE ISRAEL (Bibliothèque
Israélite) Jerusalem. (Palestine)

הזאת, ולברוא בה ניבים ומלים חדשים להמושגים אשר לא נמצאו בכתבי הקדש. למען יוכל כל איש ואשה להגות בה את כל העולה על רוחו.

בית ת"ת לחסידי וואלין. לעדת חסידי וואלין אשר פיציק, לא היה עד היום גם בית ת"ת, וכמובן לא שלחו את בניהם לבתי הספר, ולכן גדלו בני העדה הזאת, אשר אבותיהם לא יכלו לשלם בעדם שכר למודם למלמדים פרטים, ללא תורה וללא דרך ארץ, ובעזרת הרב המופלג, הגביר המרומם וכו' כמו"ה פנחס נומינסקי נמנה גם החסרון הזה כי בהשתדלותו נוסד בית ת"ת להעדה הזאת, וסך 85 פראנק יתן הוא מכיסו בכל חרש להחזקת הבית, ובשנה הזאת הואיל עוד לקנות חצר גדול בפנים העיר בעד סך 20000 פראנק לאחזת עולם לבית הת"ת הזה, זכרה לו אלוה למוכה.

בית ת"ת לחסידי אוסטריא ופולין, גם את בית הת"ת הזה יסד הגביר המרומם וכו' כמר פנחס נומינסקי וגם להחזקתו יתן את הסך אשר הוא נותן לבית הת"ת הקודם, וגם בעדו קנה חצר גדול בפנים העיר אשר מחירו עלה לסך 14000 פראנק, הגביר הגיו' מלכר הכסף הרב אשר הוא מזיל מכיסו על הוצאות שני בתי הת"ת האלו, עוד לא יחשוך מעמל נסשו לעת שבתו ובעצמו ילך כפעם בפעם לבתי הת"ת לנסות את פעולת הילדים בלמודם, ופעם בשנה יעשו לכל הנערים העניים בגדים ומנעלים על הוצאותיהם, וכאשר נורע לנו ממקור נאמן צוה הגביר הגיו' בצואתו לתת מהונו סך 100000 רובעל לקרן קים ואם אמת בפי השמועה אז ישמחו כל חו"צ בידעם כי גם בתי הת"ת האלו יעמדו לדור דורים ויאמרו הגדיל ה' נומינסקי לעשות.

ת"ת במזכרת משה. להת"ת הזה אשר הזכרנו כבר בה"ירושלים ש"ב לא היה עד היום כל בית אחזה והמלמדים נאלצו ללמד את תלמידיהם בחדרים קטנים שכורים, ובהשנה האחרונה הואיל הגביר המרומם וכו' כמהו יחודה הורוויץ לבנות בית גדול אשר בו נמצאים חמשה חדרים

בעד בית הת'ת הנז' והוצאותיו יוקחו מקופת הת'ת הכללי אשר בפנים העיר.

חברת דגל תורה, אשר תעודתה ואופני הכנסותיה הזכרנו בה"ירושלים" ש"ב הגדילה את חוב פעולתה, את סך הגורל הרחיבה והגדילה למעלה ראש וחלק גדול משמרותיו ימכר בחו"ל, וכרבות הכנסותיה כן תרבינה גם פעולותיה להרמת דגל התורה, ומלכד התמיכה אשר תתמוך בידי מספר נערים השוקרים בלמוד גפ"ת בבהמ"ד אשר לה פע"ק, ושכר מלמדי הת'ת ביפו (כאשר נזכיר הלאה) יסדה כעת ישיבה לתורה ולתעודה בהמושב יהודה, וצעירים מיושבי ע"ק אשר חוננו בכשרון נעלה בלמוד גפ"ת שולחו שמה למען יוכלו להנות בלמוד תורה"ק בשקידה נמרצה, וארוחתם ארוחת תמיד תנתן למו על חשבון החברה, ולבני ביתם בירושלם תתן החברה סך 20 פיאסטער לשבוע. אולם על דבר אחד נעיר בזה את אוזן מנהלי החברה הזאת, אם באמת ובתמים חפצים הם בקיום החברה ובהרמת קרנה (כאשר לא יפון בזה כל איש) אז יואילו לתת בכל שנה חשבון ברור וגלוי לכל, אם בחוברת מיוחדת או במכ"ע אשר לבנ"י מכל הכנסות החברה והוצאותיה באר היטב, ואז — אך אז — יקנו אחינו בכל מקום שהם בחפץ לב את שמורותיהם, בידעם כי כספם בא ליסוד הנרצה, אולם אם לא ימלאו אחרי עצתנו ויסמכו על חזקתם, יעשו הם בעצמם את הצעד הראשון לאברן החברה וכליונה, כי לא כהמים הראשונים הימים האלה, ולא כיתר החברות באה"ק החברה הזאת אשר רוח הגורלות לכד יעלה (אחרי נכזי כל ההוצאות) למצער לסך 20,000 פראנק.

בית היתומים העומד תחת השגחת הרב הגאון ר"ל דיסקין רכש לו בשנה העברה בית גדול ורחב ידים לאחוזת (בפנים העיר אצל הביהכ"נ החדש של עדת המערב'ים) לע"ע עלה בידי המנהלים לשלם אך חצי מחיר הבית ותחצי השני נתון בערבון ביד המלוה. מחיר שני חדרים גדולים מהבית הזה שלם הגביר וכו' כמהו משה וויטענבערג נ"י. אולם סדריו פנימה לא הושבו אף

במעמ, והמשגיחים לא ישימו לב על מצב המוסר, הנמוס וידיעת
דרך הארץ של החניכים, והם מגדלים כפרעים במדבר.
בשאר בתי הת"ת והישיבות לא נעשה כל חדש ועל
עמדם יעמדו.

המלאכה, המסחר, וחרושת המעשה.

הדברים אשר אמרנו על מצב המלאכה, המסחר וחרושת
המעשה בהשקפתנו על מצב ארה"ק בה"ירושלים ש"ב, נאמנים
וקימים עד היום; בתי חרושת המעשה לא נוסדו גם עד היום
מלבד בית חרושת לכלי כזל ביפו (אשר אודותה נדבר הלאה).
סחר הארץ גם הוא לא נתרחב ונתפשט על ידי עזר סחר חצוני,
גם בהמלאכות הפשוטות לא נוספו ענפי מלאכה חדשים אך
שנים (אשר נזכרים הלאה), ומצב שלש אלה לא לבד אשר לא
עלה כי אם עוד ירד עשר מעלות אחורנית. אומנים וסוחרים
חדשים ירבו מיום ליום כן מילדי ע"ק וכן חדשים מקרוב באו
להסתפח בארה"ק, והמצב הרע השורר בעיר ימעיט עוד את מספר
דורשי מלאכה וחפצים, ובעקבותם רבתה וגדלה גם ההתחרות
במאד והיא תמץ את לשד חיות האומנים, הפועלים והעוסקים
במסחר, עד כי גם המשתכר משתכר אל צרור נקוב, ואך לחם
צר ימצא בעמלו. — המצב הרע הזה יאלץ אומנים וסוחרים רבים
מיושבני עירנו לעזוב את ארה"ק, ולבקש מוצא למחיתם באשר
ימצאו, וכבר עזבו בהעשר שנים האחרונות יותר ממאה
משפחות, מרביתם ילדי ארה"ק, (בהם אומנים סוחרים, שר"ב
ואנשים אשר אין להם כל מלאכה), ויאחזו באמריקא
ואוסטרליא וביתר הארצות, ועוד מספר יתר רב מיושבני ארה"ק
נכונים הם ללכת לארץ החדשה אם אך ימצא בידם ההוצאה
הנחוצה. — הנה כי כן מצב שלש אלה בכלל.
מהמלאכות החדשות אשר נתוספו בע"ק נוכל למנות
שתי אלה: עושה מאבקות אחר, ואם כי שנים שלשה

נסו לעסוק בהמלאכה הזאת לפניו ולא הצליחו, ובכ"ז ימצא הוא חית ידו בעמל כפיו מפאת גדול מתינותו ושקידתו במלאכתו, ועל טוב זיכר שם הרה"ג חובב ציון בכל לבו כשית מה"ז ארי" ד"ר סאלפענדי היו אביד דק"ק דירקהיים אשר הואיל לשלוח להאיש הנז' המכונה הדרושה למלאכתו. — עושה חותמות שרף (קאומשוק), האיש הזה יליד ירושלם הוא ושנים רבות אחרי עזבו את שולחן אביו חי חיי צער מכלי כל מעמד לפרנסתו וילך אח"כ לחו"ל לבקש תמיכת אחינו, ובראותו כי חיי הנדבות חיים של צער הוא מאן כמוהו, וכי כל עבודה קשה לא תכבד ממנו, השליך את מלאכתו הישנה אחרי גוו' ובעזרת נדיבי אחינו אשר בארץ אישכנו ובראשם הרב הגאון וכו' אשר בצרת אחיו לו צר כשית מה"ז עזריאל הילדעסהיימער, עלה בידו ללמוד את המלאכה הזאת, ולרכוש לו את המכונה וכל המכשירים הדרושים למלאכתו ועתה הגהו חי מיגיע כפו. —

שלושה דברים נמצאים אשר בכחם להרים מעמ את קרן המלאכה והמסחר בארז'יק ואשר בהוצאתם לאור אינם כרוכות כבדות ומפקות רבות והוצאה רבה ככיסוד בתי חרושת המעשה ויתר ההצעות אשר הוצענו בה"ירושלים" שי"א, והם : א) להרחיב את גבול מושב אחינו בארז'יק, לאמור : את מספר אחינו, וביחוד אומנים אשר אומנתם דרושה לכל, בהערים אשר שם לא נאחזו עוד אחינו, והם : בית לחם, רמלה (נת), לוד, אשדוד, מגידל, ג'נין (עין גנים), סלם (סלכה) ובראק מעבר לירדן מזרח. בשמונת הערים האלה ישבו משפחות רבות ישמעאלים ונוצרים והן היותר גדולות בכל ערי ארז'יק אחרי הערים אשר בהם נאחזו אחינו, לכל אחת מהנה תכונות ופגולות, מיוחדות אשר מספר קטן מאחינו יושבי הערים הגדולות, וביחוד ספרדים ומערבים, יוכלו להאחזו בהן ולמצוא חיתם ברוח, באחרות מהנה נמצאות בתי מקלם לנוירים וכנסיות גדולות להנוצרים, והרבה מהתרים הבאים לתור את הארץ יבקרום, וגם ביום ידוע בשבוע יהיה שמה שוק לכהמות ולתבואות האדמה, וכנודע הישמעאלים תושבי הארץ לא ישלחו במלאכה דם

ונאלצים המה לקנות את החפצים והכלים דמעות הנחוצים לכל איש, בהערים הגדולות אשר סביבותם, ולכן ישמחו במאד על האומנים האחדים אשר יבואו להאחו בגבולם, ואם יעלה בידנו להושיב אך עשרה משפחות מאחינו בכל אחת מהנה או אין ספק כי המה ימשכו עליהם עוד מספר משפחות ממזרעיהם ומכיריהם, ובה מלבד אשר נטיב להמשפחות אשר יאחו בהערים הגדולות הרבה להאומנים אשר בירושלם כי ע"י עזיבת אחדים מהם את העיר תמעט ההתחרות ויוכלו לראות ברכה בעמלם. —

הדבר הזה אמנם לא דבר נקל הוא וכסף רב דרוש להוציאו לפעולה, כי מלבד צרכי כל עדה בישראל אשר עלינו לכוון בעד הנאחזים עוד עלינו לתמוך בידם למצער במשך השנה הראשונה כישר דירה בלי מלאכה ותמיכה על עת ידועה, כי גם האיש אשר ירויח סעה"ק או באחת מיתר ערי ארה"ק אך לחם צר ומים לחין, לא יאבה לעזוב את מקומו וללכת לגור בעיר אשר מספר אחיו בה אך מצער הוא, אם לא יבטיחו לו משלחו לתמוך בידו ולהטיב גורלו עד העת אשר יוכל לחיות בעצמו חיי כבוד, אולם כדאי הוא הדבר הזה להוציא עליו אף פי שלש מהנהוץ להוצאותיו כי אך בידו להטיב גורל האומנים ובעלי מסחר קטנים אשר בארה"ק, והנה לשמחת לבבנו כבר הונחה אבן היסוד לבנין הישוב החדש הזה, כאשר כבר הזכרנו בהירושלים ש"ב גוסד עוד לפני חמש שנים ישוב קטן מאחינו בעזה, ובהעת האחרונה נוספו עליהם גם אומנים אחדים מעדת האשכנזים, וגם המכשול הגדול אשר רבין על התפתחות הישוב החדש הזה הוא חסרון צרכי העדה גם הוא הונה מהמסלה, כי הנדיב הנודע אשר פרש כנפי חסדו על המושבות הואיל לתמוך את העדה הצעירה הזאת בסך קצוב לתשלום שכר השוכן, ה' נסים כבר ראש ביה"ס אשר לחברת ב"ח אשר הנסיון הראשון אשר עשה בישוב דמלה בעולי ימים אשר למדו את מלאכתם בבית ספרו לא הצליח, לא נסג אחור בכ"ז ממחשבתו הטובה ויאמר לנסות עוד הפעם דבר לישיבה והנדיב הנודע שקל על ידו מכסת

הכסף הדרוש לקניית כר נרחב לאחוזתה להעדה אישר תוסד שם, ובעזרת נדבת לב נדיכי אחינו, וביחוד הרב הגדול וכי' כמחזי אריי (ד"ר) סאלפערדי עלה בידו לבנות שם בנין גדול אשר בו יהיה בית הכנסת וכית מכילה וגם בית מלון אורחים, ועוד יש את נפשו לבנות עליו מכפלה שניה למעון לאלה מאחינו אשר יאחזו בהעיר הזאת, את בית המלון הזה השכיר בשכירות קלה מאד על משך שתים עשרה שנה לשנים מאחינו אולם בטרם עלה בידו לכלות את הבנין נאחז שם אחד מאחינו מבלי כל עזר וסעד והוא כונן לו עגלת דעלזאנס ההולכת רצוא ושוב מרמלה ליפו וגם בית מלון אורחים, ורואה ברכה בעמלה וה' בכר לא יכל עוד לבטל את החוזה אשר עשה כחוק את שני האדונים הנזכרים, ולכן נמצאים כעת שני בתי מלון לאחינו ברמלה, ואם למצער לא יסבבו בודון נזק לרעהו או יוכלו שניהם לראות ברכה בעמל ידם. חברת למען ציון, אשר מטרתה ופעולותיה נזכיר הלאה, גם היא הוסיפה חומר ולבנים על האבן היסוד הזה. בהשתדלותה ותמיכתה נאחזו כבר שם ארבעה אומנים, ומוכן החברה הזאת משתדל למצוא עוד אומנים אחדים אשר יאבו להאחזו שם ואז יש את נפשו לשלם שכר שו"ב להעדה, ראויה היא החברה לתהלה בעד מפעלה, אמנם כזה לא יצאה עוד ידי חובתה, לדעתנו ענין התרחבות הישוב בהערים הנזכרים מוטל רק עליה, ועליה להוציאו במוקדם ובשלמות האפשרי.

(ב) שוק לסחורות ארה"ק בהערים הגדולות בחורל. הוצאת הדבר הזה לפעולה איננה כבדה כל כך, ואיננה דורשת כסף תועפות כהקדמת לה, רק אנשים נשואי פנים בעלי רגש עז אשר ישתדלו ויתעסקו בהוצאתה לאור, כמובן יכוננו השוקים האלו לעת מצוא כמו לפני המועדים חנוכה וסורים, ובהם ימכרו כלי עצי זית, כלי אבן, מלאכת סת"ם, שופרות, יין וי"ש וגם מלאכת קליפת המרגליות. כנודע יעשו מהחומרים האלה כלים שונים ויפיים במאד וכל הנוסעים הבאים לבקר את ארה"ק יקנו מהם לזכרון אם רב או מעט. לה' פעסמער יליד ארץ אשכנז, אישר לו

בית חרושת עצי זית פה, חנויות למכירת כליו באחדות מערי אירופא, ומסחרו זה הביא לו עושר רב, וגם הנוצרים אזרחי הארץ, יסעו את מלאכתם זאת לכל קצוי ארץ ויראו ברכה רבה בה, הדבר הזה יהיה לנו לאות נאמן כי מחיר הסחורות האלו לא יעמדו לשמן להתיסדות השוק, ובחפץ לב יקנה כל איש ואשה מאחינו וגם שלא מאחינו את הכלים והחפצים הנזכרים במחירם. המקום הראשי לכונן שוק כזה היא לדעתנו העיר פראנקפורט אם מיין, אשר בה עדה גדולה ונכבדה מאד מאחינו ובהם נדיבים ושועים האוהבים את ארצם אהבה נצחת, בה נס מושב ועד החברה למען ציון ובה היכולת לעשות את הנסיון הזה ראשונה, ואין כל תפונה בלכבינו כי יצליח החפץ הזה בידי מוסדיו בפעם הראשונה כרב או במעט, אז יהיה לאל ידי ועד החברה הנז' אשר חבריה יושבים בכל ערי אירופא הגדולות, לקבל את הדבר הזה על עצמה, ולקבוע את הדבר הזה לחוק ולא יעבור, פעמים או שלש בשנה בכל ערי אירופא הגדולות חליפות, ואחרי אשר יהיה הדבר כבר למנהג והרגל, אז יהיה נקל במאד להוציאו לאור גם בערי ארץ החדשה, וביחוד בהערים היושבות על חוף הים ומעיני הרפואה, אשר בכל עתותי הקיץ ינהרו שם אחינו המונים המונים, ובחפץ לב יקנו מהסחורות האלו למוכרת אהבה, וברבות הימים יוכל להיות ממנו יסוד נאמן וראש פנה להרחבת ישוב ארצם.

ג) והיא הקלה שבכולן, אשר להוצאתה לא ידרש לא כסף ולא מרח רב רק התעוררות הזקה מצד כל אוהבי ארצם, רבני הקהלות ומטיפיהם וכל מרל מכהיע, המה יעירו ויעוררו את האהבה בלב עשירי עמנו לעלות ולראות את ארץ אבותינו ובמקום אשר הם נוסעים כמעט בכל שנה במקומות הרחצה, לארץ איטליאה, ושווייץ וכדומה, יסעו למצער פעם בימי חייהם לארצם אשר גם היא תסבב להם עונג ושעשועים כהארצות הנז', והעליה קלה כעת במאד, בחמשה ימים יוכל כל איש לבוא באנית הקטור מכרינדיד עד יפו, ממנה לירושלם, וכן ליריחו ולהירדן

לא יצטרכו הנוסעים לרכוב על סוסים וחמורים, רק במרכבות כבודות יוכלו לבקר את כל המקומות האלה, ובתי מלון לאחינו ערובים ומסודרים בסוב טעם ובתכלית היופי ימצאו בכל הערים הנז', ובהם אין דבר נגרע מיתר בתי המלך אשר להאינם יהודים פה, והוצאת הנסיעה כלה לא תעלה על הוצאת נסיעה כזאת באירופא. גם הדבר אשר יוכל להפחיד את החפצים לעלות, כי אחיהם העניים פה יהיו עליהם למשא, ועל כל מדרך כף רגל יבקשו מהם נדבות כסף, אך פחד שוא הוא, כי עניי עירנו וגם גבאי ומפקחי בתי החסד השונים, אך מאת הנדיבים אשר יודעו להם ראשונה כי דם ששומה לתמוך בידם יבקשו תמיכה, לא מאת כל איש העולה לראות את ע"ק. והתועלת אשר זביא הדבר הזה בכנסיו רב הוא במאד, כי מלבד התועלת הכללי אשר תביא שפעת נוסעים בכל עיר ועיר, עוד בלי ספק ימצאו בין העולים סוחרים שונים אשר בתכונת לבם ובחריצותם יוכלו להיות לעוז לאומני ומחרי ע"ק, לתת מהלכים למלאכתם ומחזרתם בארצות משובותם, וכן יקנה כל איש מהבאים אם רב או מעט ממלאכת ארזה' למזכרת נצח, ולמנחת אוזרה לקרוביו ומיודעיו, והדבר הזה יתיל מאד להטבת מצב אומנים שונים פה. מספר הנוצרים המבקרים את ארזה' ירבה משנה לשנה, מכל קצוי ארץ אירופא ואמריקא יבואו אנשים נשים ומפ לראות את הארץ הזאת ולבקר את המקומות הקדושים, ולהתבונן על עתיקותיה ושרידי זכרונותיה, בכל הארצות נוסדו חברות להתכלית הזאת, אשר על ידן יוכל גם האיש אשר אין ידו משגת, לעלות פעם בימי חייו ירושלימה. בתי המלון מלאים שלשת ירחי המסע מפה לפה, וגם בית המלון האחר אשר לאחינו מלא אך מנוסעים אינם יהודים, רק אחינו יעמדו מנגד מלראות בעיניהם את הארץ אשר אבותיהם שפכו דם במים עליה.

יתעוררו גא חובבי ציון בכל ארצות סוזריהם להוציא את שלשת ההצעות האלה לפעולה ככל אשר תהיה לאל ידם, כי בזה יורם קרן ארזה', ומצב יושביה ישונה הרבה לטוב.

מפעלי צדקה וחסד.

מפעל חסד חדש אחד נוסד בהעת האחרונה, וכידו אמנם לפעול גדולות ונצורות לטובת אר"ק ולשנות את מצבה לטוב. הרבה יתר מהמפעלים אשר היו לפניו, אם אך יעלה בידי מיסדיו להרחיבו ולכוננו על עמודים חזקים כל ימיו.

מפעל חסד הזה הוא חברת למען ציון אשר נתיסדה בארץ אישכנו ומושבכה בפראנקפורט א.מ. ונמישותיה תשלח לכל קצוי ארצות אירופא. — שם החברה הזאת ושם העומד בראשה, הוא הרב הגאון חובב עמו וארצו וכו' כש"ת מהור"ר עזריאל הילדעסהיימער נ"י אשר זה יותר משלשים שנה לא יפה ולא יגע מלעבוד להטבת מצב אחיו חובקי אדמת הקודש, ונהדין לו שבילי דאר"ק כשבילי עיר מגורו, יתנו לנו ערובה נאמנה כי למען (כבוד) ציון, והטבת מצב בניה לא יחשה ולא ישקם עדי יגיע באמת אל המטרה הרצויה בעיני כל אוהבי עם וארצם. החברה הזאת שמה לה לחוק לבלי תהרוס במרס תבנה, לאמר: לבלי תגע בכסף רמבה'ג המקודש משנות דור לכלכלת או תמיכת יושבי אר"ק, במרס תעלה בידה להטיב את מצב אלה מיושבי ציון אשר העז בידם לעבוד כל עבודה להביא לחמם בעמל כפם, ולעומת זה גמרה אמר לבלי תמוך בידי אלה מאחינו אשר תורתם אומנתם רק בידי אומנים וסוחרים, וגם להם לא תתן מתנת חנם רק תמציא להם הלואת כסף, מכונות, כלי מלאכה וגולמים שונים הנחוצים למלאכתם, והמה ישיבו את מחירם מעט מעט, כאשר תשיג ידם, ולתמוך בידי אומנים החפצים להאחו באלה מערי אר"ק אשר עוד לא נאחו כם אחינה ומלכר מטרתה הראשית הזאת עוד תתמוך בידי מפעלי החסד העומדים וקיימים כבר, אשר מטרתם ותעודתם לא תנגד לרעיון וחפץ החברה, וכידי גערים יתומים ועניים הלומדים בבתי הספר והחנוך פה, אולם לדאבן לבב כל אוהב ארצנו לא מהו אחינו לתת ידם להחברה הנכבדה הזאת (מסבות ישונות אשר אין פה המקום להזכירן) ולכן לא יכלה

החברה להרבות מספר פעולות הכפצה, והנה בחודש אדר תרמ"ט נתן ועד הפועל אשר להחברה את משרת הסכנות על שכם החכם הנכבד וכו' כמהו מדרכי אדעלמאן, והוא ימלא תעודתו כאמונה, ובמשך השנה עלה בידה למלאות את כל האופנים והסדרים להטבת מצב ארה"ק כאשר הזכרנו, וכבר הוציאה על תמיכת האומנים והסוחרים פעיק, והישוב החדש ברמלה ובית החרושת לכלי ברזל ביפו ובית זיכך י"ש בחיפה בעשרת אלפים פראנק, הסך הזה אמנם כמר מדלי הוא לעומת הסכומים הגדולים הדרושים באמת להטבת מצב ארה"ק באופן האמור, אך קוה נקוה כי סוף סוף יבינו אחינו בכל ארצות פוזוריהם את גודל ערך החברה הנכבדה הזאת ואת העתידות הנכבדות הצפונות בחיקה בימים יבואו וימהרו להרים תרומת ידם מנחה לה', למען תהיה לאל ידי החברה לראות את יושבי ארה"ק נהנים מיגיע כפם, ואת ראשי החברה הזאת נעזר כי אליהם יתנו דמי להם, ואל ישימו לב להמעצורים והמכשולים אשר הונחו על דרכם רק ישתדלו לקרוא לכל אחינו בקול אדיר כי יקומו לעזרת החברה למען תוכל למלאות את אשר נטל עליה, וביחוד מוטלת החובה הזאת על הגבירים הרמים, חוכבי עמם וארץ אבותם כמר שמואל מונטגנו בלאנרדן ובהרר מיכאל ערלאנגער בסאדיז אשר בארצות מושבותם לא ימצאו קופת רמבה"ג להחזקת יושבי ארה"ק, כי יעוררו את האהבה לארה"ק בלכות אחיהם ולמען ציון לא יחשו ולא ישקמו עד יאמר לאיש ואיש יולד בה זה נהנה מיגיע כפם ויהיה לכבוד ולתפארת בכל הארצות. עוד מסעל חרש אחד, עומד לצאת לפעולה, והוא: בתים לעניי התמנים על אחוזת קבר שמעון הצדיק, להוצאת בנינם נמצא כבר סך 10000 פראנק אשר אסף החכם המופלא וכו' כמהו שלמה סחין בלכתו בשליחות בערי פארטוגאל ומארוקא, וגם החלק המגיע לו בעד מרחתו הקדיש למפעל החסד הזה, והגדילים אשר נדכו הכסף על ידו, עוד, הכמיתוהו כי אם אך יונח אבן הפנה לבנינם ישתדלו לאסוף עוד סכום רב להרבות מספרם אך בתנאי כי הגביר המרוםם וכיבמה"ז חיים אהרן וואליר

יפקח על המפעל הזה, כי יעשה בסדרים נכונים. כשישה ירחים נתעכב הדבר הזה ליצאת לפעולה מפני הסכסוכים אשר היו בין ראשי העדה והגביר הנז' אך עתה כבר הושמו כל המעקשים למישור וכבר נתחלקה החלקה הזאת אשר היתה לאחזה לאשכנזים ולהספרדים יחד, על פי הגדול, ובקיץ שנת תר"ן יתחילו לכנות הכתים והחריש סחין יצא עוד הפעם בשליחות לתכלית זאת, נקוה כי גם הפעם יצליח במלאכותו זאת. ממפעלי החסד הישנים אשר נגדלו ונתרחבו בהעת האחרונה עלינו למנות:

בית החולים לשרי בית ראמהשילד. כבר הזכרנו ב"הירושלים" ש"ב כי שרי בית ראמהשילד בפאריז קנו כר נרחב מחוץ לעיר לכנות עליו בנק חדש בעד בית החולים אשר להם, ובקיץ שנת תרס"ח נגמר בנינו. והנהו אחד הבנינים המפוארים אשר בעירנו וכולו אומר כבוד למיסדיו, בית החולים הוא בעל שלש טכפלות, עומד באמצע הכנף, וסביב לו גן נחמד אשר בו יוכלו החולים לנוח ולהשיב נפשם. שרי בית ראמהשילד הואילו להגדיל גם את כבוד הבית פנימה ולהוסיף בו עוד שש ממות על מספר הי"ח ממות אשר הי' בו עד היום, ועל מקום הרופא דר' שחארץ אשר כהן בכהונת ראש הבית בא הרופא ד"ר דארבאלה (מלפנים רופא שולמן ואנויבאר) והוא ממלא משרתו באמונה ועיניו פקוחות תמיד להגדיל כבוד הבית פנימה וחוצה, ושרי בית ראמהשילד יודעים להוקיר חפצו ופעולתו ולכן לא ימנעו מלמלאות שאלותיו להגדלת כבוד בית החולים.

בבקר חולים האספיטאל לעדת האשכנזים פרושים נכנה בית גדול ורחב ידיים מעל חדר האנשים, (אשר בו שתיים עשרה ממות), נרכת הגביר וכו' כמח"ו משה וויטענבערג והוצאת בנינו עלה לערך 8000 פראנק, ועתה נמצא בבית החולים הזה בשלשים ושש ממות.

חברת בקור חולים משגב לדרך, צעדה בצעדי ענק קרימה בחישים האחרונות, ובמקום אשר היתה עד העת הזאת אך

חברה לכקיקח ותמיכתם, נהיתה עתה לחברה מחזקת בית חולים לכל פרטיו, החברה הזאת היא אחת ממפעלי החסד היותר נעלים ונחוצים בעירנו, וביחוד נאווה תהלה לנבאיה ומנהליה המקדישים את עתותיהם וכחות נפשם קדש לטובת החברה, ועינם סקוה תמיד למלאות את מטרתה בשלמות היותר אפשרי. כאשר העתק ביה"ח לשרי בית ראטהשילד מחוץ לעיר החליטו ראשיה לקנות להם את הבית העתיק של בית החולים הנז' לאחזה, ואם כי באוצר החברה לא נמצא רק השליש ממחיר הבית לזו את הנשאר מבעלי הכסף בעירנו, ובחדש תשרי שנת תרמ"ט חנכו את הבית לבית חולים להחברה, ובו יקובל כל חולה מאחינו מבלי הבדל בין עדה לעדה ובלי כל שכר, בעת התיסדותו העמידו בו אך חמש ממות, אולם כאשר ראו כי רבו מאוד מספר הדופקים על דלתותיו הוסיפו מעט מעט את מספר הממות עד י"א ממות, ורופא הבית ישיב שלש פעמים בשבוע לכל השואלים בעצתו בלי קבלת שכר, ולעניים ינתן גם סמי המרפא חנם. כאשר אמרנו יראו ראשי החברה למנות תמיד את חסרוננו עירנו בכל עת הרבה יתר מכפי כחם, ואת הדבר הזה הראו לדעת בסוף שנת תרמ"ט וראשית שנת תרץ, כאשר החלה מחלת הדינגה לתת את חתיתה על עירנו, החליטו מיד להוסיף לפי שעה עוד אחד עשר ממות ולצות על הרופא לשבת בכל יום בבית החולים לענות להשואלים בעצתו, וגם הרפואות נתנו חנם לכל איש אשר לא השיגה ידו לשלם, ועתה גמרו נבאיה אמר להוסיף עד י"ח ממות קבועות, ובגלל פעולותיה אלו ראוייה היא לתמיכה מאת כל אוהב עמו וארצו.

בית מושב זקנים אשר עד היום היה מצבו רופף מחסרון בית אחזה, רכש לו בשנה הזאת בית חומה גדול בפנים העיר, בעל שתי מכפלות ובו ארבעה עשרה בתים, אשר מחירו עלה לסך 24000 פראנק בהשתדלות ונדבת הגביר המרום חובב ציון בכל לבו ובו כמהו אריו ליב פרידלאנד בסיס פעמערסבורג ובו ימצאו כעת מקלט ישה ושלשים זקנים אשר רובם כבר עברו את שנת השבעים.

ערך מפעל החסד הזה ונחיצתו בעיקר לחובבינו לדבר בדברים
אחרים על אדות הנהגתו ומצבו. — מחשבון השנתי של הבית
אשר היה לנגד עינינו נוכחנו לדעת כי מפעל החסד הזה מצא
מסלות בלבב גדיבי עמינו בחו"ל ובטוח הוא בקיומו אם אך
מנהליו ידעו לנהלו באורח ישר ובסדר נכון. לרוח העת החיה. אולם
לדאבון לבבינו נאלצים אנחנו להגיד: כי לע"ע אך בית מקלם
לזקנים הוא, ולא בית מושב זקנים לפי המושג אשר יבין בו כל
איש אשר ראה בית חסד כזה ויודע סדריו בארצות הנאורות.
ה' ישיב סאנדערס מוסד הבית ומנהלו הוא איש ישר ותם דרך
וחפצו אמנם לנהלו כראוי אך כבר זקן האיש וכא בימים ואין לו
לא הדעת ולא היכלת להפיק את חפצו ומיל החבצלת אשר
גם הוא נמנה לנכאי שני על הבית לא ישים לבו אל הנהגתו
כרובי מדרותיו ומעמיתים אחרים הידועים לו. ולכן תגדל המבוכה
כעת בהנהגתו. אין סדר ואין משטר ואין דאח חשבון לקצוב את
הוצאת הבית לעומת הכנסותיו ואי נקיות גדולה שוורת בו. להטבת
מצבו נחוץ להפקיד עליו שני ועדים, הועד האחד והוא הועד הכללי
יהיה באחת מערי רוסיא הגדולות (כמובן בהעיר אשר שם נמצאים
רוב הנדיבים אשר החילו כסף לקגית הבית), וביריעת ורשות הועד
הזה יפקד פה ועד מקומי של שבעה אנשים מעולם המעשה
אשר ראו והתבוננו סדרי בתי חסד כאלו והמה יתאספו פעם
בישבע לפקח על סדריו והנהגתו והמנהל לא יוכל לעשות
דבר מבלי הסכמת רוב אנשי הועד באסיפתם. ומיד כאשר יעזוב
אחד מאנשי הועד המקומי את משמרתו יבוא אחר תחתיו בהסכם
רוב הנשואים וברשיום הועד הכללי. — הוצאת הדבר הזה לפעולה
מוטלת על הגביר המרוסס וכו' כמר ארי' פרידלאנד, אשר מלבד
הכסף הרב אשר הקדיש בעצמו ועמלו לטובת הבית, נוכחנו
לדעת ממכתביו להמסיד כי מצב הבית נוגע באמת עד לבבו.
וחפץ הוא לראותו עומד על בסיס נכון וקים ומסודר בסדרים נכונים
כראוי לבית חסד כזה בעיר אשר עיני כל אחינו נשואות אליה.
והדבר הזה לא כבר הוא להוציאו לאור, כי יודעים אנחנו את

המיסד ה' סאנדערס כי חפץ הנהו גם הוא לספח אליו מספר אנשים מביני דבר אשר ישאו אתו יחד במישא הבית — והיה אם החפץ הזה יצא לפעולה נוכל לקות כי בית החסד הזה יעמוד על מכונן ולא ירא מפני שוד שוטף כי יבוא כי בלי תפונה ימצאו בעמינו נדיבים אשר יקצבו מכומים הגונים לקן קים להבית ולא יאלץ למצוא את הספקתו מנדרות זמניות, ויהיה באמת לתפארת עיה"ק ויושביה.

חברת עזרת נדחים. כבר הערנו בה"ירושלים ש"ב כי החברה הזאת סרה מעט ממטרתה העקרית, ותבחר לה מטרות שונות אשר הנה תמצנה את לשד עלומיה ולא תוכל למלאות אחרי מטרתה הראשית כנאות, ונעיר את לב ראשיה על הדבר הזה, אך לדאכון לבב כל אוהב ארה"ק לא שמו גבאיה לבם להעצה הטובה הזאת, וכמשך העת האחרונה התרחקה עוד הרבה יתר מהמטרה הראשית אשר שמה לה, היא לעזור לנדחים (אם שהדחו ככה, או אשר מצבם הגורא יוכל להדחים), אשר אך למענה נוסדה ואשר אך בגללה מצאה מסלות בלבות כל חובבי ארה"ק, ואת מכחר כחותיה הוציאה על דברים וענינים שונים קלי הערך אשר גם מבלעדה נמצא להם בע"ק גואלים בשכבר הימים, אשר הם יעשו להם שם טוב בעיני ההמון אשר לא ידע להבדיל בין עיקר למפל, אחרים מנבאיה המבינים דבר לאישורו התפטר ממשמרתם, ועל מקומם באו גבאים אחרים, זקנים באים בימים, אשר בכבוד הנבאות יתיטרו, ולא יבינו או לא ישימו לב לבקר את עבודתה ופעילותיה אם מתאימות הנה את מטרתה ונאותות לחפץ תומכיה בארץ ובחר"ל, ולכן ירדה אחורנית, כחותיה יעזובה מיום ליום וכל רוח חיים אין עוד בה.

מאפס מקום לא נוכל לחזק את משפטנו זה בטופתים חותכים ומספרים נאמנים, אך כל איש אשר יתבונן בחשבונות החברה בעין פקחה יראה לדעת, כי לא הפחנו בדברנו אלה על המדה אף במעט, ורק מפני כבוד החברה היקרה לנו, וכמאד מאד נחפז בקיומה נאלצנו לדבר דברינו אלה.

בתי מחסה והכנסת אורחים. בהמוסדה הזאת המצוינת
בנקיונה וסדריה הטובים, ונותנת כבוד למיסדה, נתוספו
בהעת האחרונה אך שני בתים, אשר ימנו בין בתי הכלל
אשר להמוסדה, וכאלמת המוסדה הזאת הנשענת לחומת
העיר נמצא כור גדול במאד אשר כפתו נשענת על עמודי אבן
גדולים, הכור הזה מלא כעת עפר ולנקיונו ותקונו דרוש הוצאה
רבה, ואם אך ימהרו חובבי ארה"ק לשלוח נדבותיהם להועד הכללי
להתכלית הזאת אז יוכל הכור הזה לתת מים בעת כלות מי גשם
מהבורות, לכל אחינו היושבים בפנים העיר.

גמילות חסדים הכללי. החברה הזאת אשר מטרתה להלות
כסף על שמורות הכוללים בלי נשך, ואשר בישיבים הקודמות גדלה
פעולתה וחסדה עם עניי עירנו עמדה כמעט כליל.

סבת הדבר היא, כוללים אחרים לא עצרו כח לשלם את
שמורותיהם, ועל ידי זה נמצא באוצר החברה שמורות על סך רב
אשר אינם שוים כעת רק לצור על פי הצלוחות, וכוללים אחרים
חדלו מלתת שמורות כלל. ולכן מוכרחת החברה לצמצם את
פעולתה רק על שלישה כוללים אשר שמורותיהם עוברים לסוחר.
עתה שאל ישאל כל איש בצדק את נכאי החברה הזאת מה
תעודת החברה ומה מטרתה כעת? האם כזה תמלא את תעודתה
בהלותה פעם אחת בשנה בהגיע תור הדירות ערך 40 פראנק
לבני כוללים אחרים אשר שמורותיהם ימכרו כעת בהפסד טעם.
(כי לעומת אשר נתמעטו השמורות ירד גם מחיר ההכשר כמובן)
והנה אחרי התבוננות רבה ועיון נמרץ נוכחנו לרעת כי אם באמת
ובתמים יחפצו נכאיה לעודדה ולהשיבה לתחיה אין להם כל עצה
אחרת, מבלי אשר ישנו את פניה ר"ל את הצוניותה, ובמקום אשר
עד היום השיגו הנהגים מפריה אך חסד זמני, ישיגו מעתה
חסד תמיד וקיום, זה אופן השני: החברה תבנה מהכסף המזומן
והשמורות החריסים אשר באוצרה בתים למושב לבני החברה, והם
ישלמו את מחיר כל בית במשך עשר שנים (אשר אז יעלה כמעט
ערך התשלומים בר בכר עם שכר הדירה אשר ישלם כל איש

מכני החברה ואשר אין להם בית באחת החברות הקדמות, וזוה תגדל חסדה האחרון את עניי עידנו הרבה יתר מהראשון*). כי אחר עבוד עשר שנים יהיו יושביהם בעלי בתים ולא יאלצו בכל שנה בהגיע תר הדירות להטלטל מלמלה גבר ולסבול תלאות רבות עד אשר ישלמו לבעל הבית את שכר ביתו**).

אוספי הבניה התשלומים והבטוחות אשר יתנו היושבים אין עלינו לבאר פה, כי כבר נוסדו ונתכוננו בהשנים האחרונות חברות רבות כאלו, ואחדים מגבאי החברה הזאת אשר נמנו בין גבאי החברות לבנין בתים, יודעים המה כי הצעתנו זאת קלה במאד להוציאה לאור, וגם סחד מאין התשלומים אשר יוכל לעלות על לב, סחד יזוא הוא, אם אך גבאי יראו מראש לחוק תקנות נכונות ולהוציאם לפעולה בכל תוקף (כאשר כבר הראנו למדי בחברת מזכרת משה דומיה), אולם אם גבאי החברה ימאנו למלאות

(*) לשנות את המהלך הזה שנים מספר, כי תלזה רק על משכנות, בשוחים לא יעיל מאומה כי מלבד החברה הזאת נמצאים בעת הברית נמיה שונות לאימונים ולתח' המלוים סכומים קטנים מבלי נשך על ערבותיה, וסכומים גדולים לא תעצור מה גם החברה הזאת להלוות, והחשק ללות סך הגון וערבון כסח בידו יוכל להשיג אצל כל מלוה בנשך מצער, ומלבד זאת הנה גם הרב' מה נדר חקי החברה ותקנותיה, אשר בהם כתוב מסודש לאמר: כי לא תלוה את כספה רק על ששדות הכולל (כי בעת ההוא היו הכוללים בשוחים), ולא על כל ערבון אחר בעוליה התקנה הזאת צדקת כסאדי כאשר הראנו למדי בהנמיה הנספר עוד לפני שלשים שנה מאת השירים לבית המשילר כסאדי ע"י בן משק ביתם החכם וזה כסאדי דר' אלבעדש בןן ולהיה אשר איש מהלויים לא מרה את ערכונו והנמאים לא עצרו מה למכרם וכל הכסף הריב תמס הלך ולא נדע סקומו.

(**) נחשוב לשפוט כי אם יחליטו גבאי החברה הזאת למלאות אחרי עצמנו או לא ימנע ועד כל הכוללים לתת להם חנם את חלק האשכנזים אשר בחלקת שמעון הצדיק ומה גם בעת אחרי אשר גם עדת המסדרים הקדישה את החלקה הזאת לבנין בתים לעניים, ואז יוכלו להקדיש את כל הכסף אשר באוצרם לבנין הבתים ואין כל תמונה בלבבנו כי גם הכוללים אשר משה ידם ולא שלמו להם סחור ששדותיהם ישללו או לשלם להם למעני מעט מעט את מחירם, וגם מספר חבלי החברה ירבה אז במאד.

אחרי עצתנו זאת ולא יאבו לשנות מהמטבע שטבעו מיסדיה ידעו כי מקרבים הם את קצהו ובידיהם יציעדוה לכליון חרוץ כי מי יודע הצפון בחיק העתיד? מי יוכל לתת לנו ערובה נאמנה כי הכוללים אישר מצבם איתן כעת לא ימוטו בעוד שנים מספר? וביחוד בהעת הזאת, אישר החלוקה תלך הלך ודלה בכל מחוזי ארץ רומי ומי יודע אם לא השטרות אשר היו במוחים בהתחלת השנה יאבדו ערכם בסוף השנה, וכגורל השטרות הרעים הנמצאים כבר באוצר החברה יהיה גורלם, וכל הכסף הרב האצור באוצר החברה, ואשר נקבץ מיושבי ע"ק, ילך לטמיון.

הנה כי כן מצב וסדר ע"ק ובתי הספר והחסד אשר בה; עתה נשימה מכת עינינו על מצב יתר ערי ארציק והמושבות אישר בסביבותיהן.

יפו.

מצב העיר הזאת הושב בהשנים האחרונות, אומניה וסוחריה ירבו ויראו ברכה בעמלם. ביחוד עזר להטבת מצבה ארבעת המושבות אשר בסביבה. — זה כשנתיים יסרו אחינו האשכנזים חברה לבנין בתים מחוץ לעיר בשם נוה צדק ובה כארבעים בתים, וחבריה ישלמו את מחירה מעט מעט (ככל החברות הרבות אשר נתכוננו באופן זה בע"ק ירושלם), והדבר הזה הביא טובה רבה להעיר הזאת אשר מספר בתיה בפנים העיר מעט, ועומדים צפופים ודחוקים איש בצד אחיו ולכן עלה גם ישרם למעלה ראש, ועל ידי החברה הזאת נוספו גם כתי יחידים רבים בסביבותיה.

בשנה האחרונה החל ה' שמיין, אמן במלאכת החרושת, לכונן לו בית חרושת לכלי ברזל שונים הדרושים בהעיר הזאת וסביבותיה, וכבר החל לעשות מלאכתו, והתקוה תשעשענו כי בית חרושת הראשונה הזאת בארצינו תביא ברכה רבה לבעליה.

וגם שנוי קטן לטוב בכלכלת העיר הזאת בכלל. בעלות מצבה החומרי עליה גם מצבה הרוחני, כי עד העת הזאת לא היה לה לא ב"ים ולא ת"ת לילדיהם, לא רב ולא מיץ אשר ידאג לאחד את הנפרדים ולהפיח רוח חיים ברוחניותה. אולם בשנה האחרונה נמנוגם החסרונות האלו. חברת דגל תורה אשר בעירנו יסדה בה ת"ת לנערי העדה ובו שלשה מלמדים. ועד כל הכוללים הואל לשלם שכר הרב אשר יכהן בה בכהונת הרבנות, והכהונה הזאת נתנה על שכם איש אשר המשרה הזאת הולמתו. הוא הרב הגדול וכו' כמהור"ר נפתלי הערץ מביאליסטאק איש אשר מלבד ידיעתו בתורה, גם דרכי העולם לא מזוירים לו, ובכל לבו יתאמץ לאחד את אברי העדה הנפרדים לאחד, ולהכריז לנוף שלם היודע ומרגיש את מחסוריו. עתה יש את לבב נכבדי העדה ליסד בה גם בית ספר ובית חולים ערוכים ומסודרים בכל, וכפי הנשמע יצאו בקרוב לפעולה.

צפת.

מצב העיר הזאת, השנה במספר אחינו היושבים בה לעי"ק ירושלם, הושב גם הוא במעט על ידי המושבות ראש פנה ויסוד המעלה, אשר בקרבתה. אברי ישיבת המושבות האלו אשר לחמם נתן ומימיהם נאמנים בחסדי הנדיב הנודע, יקנו רוכי צרכיהם בצפת, ומלבד זאת יעבדו כמאה עולי ימים מאחינו ילידי צפת, בהכרמים והנגות אשר בראש פנה, ובעבודתם לחמם נמצא. מלבד השנוי הכללי הזה, נוסדו בה בחסדי הנדיב הנודע הדואג גם להשבת מצב ערי ארז"ק שני מפעלי הסד נחוצים, והם :

(א) בית חולים, להעיר הזאת. לא היה עד היום כל בית חולים, והחולים העניים התגוללו בבתיהם הצרים והנאלחים או בכתי ה"הקדש" (הנוסד מנרכת הגביר מולצינסקי) ואיש לא ישם כמעט לבו לדאוג לכלכלתם, אך בשנה האחרונה הונח כבר אבן היסוד לבנין בית חולים גדול ורחב ידיים מחוץ לעיר במקום

גבוה, וכו' יקובלו כל חולי אחינו מבלי הבדל בין עדה לעדה חנם, וכבר בא מאמר המלך המרשה לבנותו, ובק"ן שנת תר"ן תחל המלאכה.

(ב) בית ספר לנערים. גם בית ספר לא היה לבני העדות השונות אשר בהעיר הזאת, וילדיהם מלבד אשר לא ידעו כתב ולשון המדינה וראשית הידיעות היסודיות, גודלו עוד ללא תורה וללא דרך ארץ, וכפראים במדבר, כי בתי הת"ת הנמצאים בה עמדו בשפל המצב כמאד, ולכן יגדל עוד המפעל הזה בהעיר הזאת. בבית הספר הזה יוכלו להקשיב לקח בני כל המקהלות השונות בלמוד תורתנו הכתובה והמסורה, ערכית, צרפתית והמדעים הראשונים, וה' לעווי המפקח עליו ידע לנהלו באורח ישר עד כי בחפץ לב ישלחו בני העיר הזאת את ילדיהם אליו. גם יושבי צפת בעצמם משתדלים להיטיב מצבם מעט מעט, וזה כשנתים יסרו למו האומנים ובעלי המלאכה אשר בה חברה בינם יחסר ואמת' אשר מטרתה לתמוך בידי אומנים בכלי מלאכה ושאר הדברים הדרושים למלאכתם, וללמוד לנערים עוזבים מלאכה ועבודה, ולעזור לחבריה בעת חלים.

מבריה.

מהחדשות אשר נתחדשו בהעיר הזאת נוכל להזכיר רק את דבר הרופא העומד לצאת לפעולה. בהעיר הזאת לא היה רופא יהודי אשר ישיב לחולי העיר הזאת העניים חנם או אף בשכר מצער, ויושביה נאלצו לשאול בעצת רופא המיססין, והי כאשר נודע הדבר להרב הנאון וכו' כמהו עזריאל הילדעסהיימער מהר לאוסוף נדבות לתכלית החזקת רופא בהעיר הזאת, וכבר בא בדברים את ראשי העדה אדות זה, ויש תקוה כי בקרוב יאחו שם רופא יהודי אשר ישיב לכל אחינו השואלים בעצתו חנם, ויבקר את החולים בבתיהם בשכר מצער.

חברון.

גם בהעיר הזאת לא נתחדשו נכבדות הראויות להודיע, ורק דבר אחד נוכל להודיע, והוא : כי החברה ילמען ציון הואילה לשלם שכר לאחינו ה' מלכיאל מאני היודע שפת ערבית, כי ילמד שתי שעות ביום את ילדי אחינו הישפה הזאת, וחמשה עשר מנערי עדת הספרדים יקשיבו לקח אצל המורה הנז' ועשו חיל בלמודם, אך נערי עדת האשכנזים אשר נפשים חשקה להנות מפרי עין הרעת, לא יוכלו לנגוע בו מפאת האסור הנשלח להם מטעם הרבנים בע"ק ירושלם.

המושבות.

עניני המושבות וכל החדשות אשר יתחדשו בהן מעת לעת כתובים ומבוארים באר היטב בכל מכתב העברים, ולמען לא נהיה למשא על קוראינו נזכיר פה רק את מצב הכלל של כל מושבה ומושבה והמקרים היותר נכבדים אשר נקרו בהנה. למרות המון המכשולים והרבות הרעות אשר הביאו שונאי הישוב על המושבות, הלך מצבם הלך ומוב; גם הסכסוך בדבר היתר השמיטה אשר שונאי הישוב השתמשו בו לסכסך מושבה במושבה ומשפחה במשפחה למען הפיק זממם, אך פרעות לפי שעה עשה במושבות אחרות, וסוף סוף הושמו כל המעקשים למישור, כי הנדיב הנודע הסוכך באברתו עליהן, ברוחו הכביר לעג להם ולהמונם, ומחפצו העז לראות את אחיו יושבים על אדמתם, ומוציאים לחם מן הארץ לא יסור, וכאשר הזכרנו כבר שמה גם הממשלה המקומית ענה לשוב על המושבות, ועתה אין כל מעצור לבני המושבות לכנות להם בתים כחפצם. ועוד שני מקרים נכבדים נקרו ויאתיו בהעת האחרונה לחוק הישוב, והם : א) הכנסת המושבות יספה תקוה וייסוד המעלה תחת חסות הנדיב. ב) קיום חברת חובבי ציון מאת ממשלת רוסיא האדירה; שני הדברים האלה יחזקו את תקית כל חובבי הישוב,

כי מעתה תעלינה ותפרחנה כל המושבות כגפן אדרת, ומיד כאשר תעמדה ברושית עצמן ולא ידרש עוד להשקותם גשמי נובות ימהרו הנדיב והחברה הנז' ליסד מושבות חדשות ולהושיב בהנה עניי עמינו הנרדפים.

ראשון לציון. המושבה הזאת אשר היא הראשונה להיושב החדש תהיה ברבות הימים באמת ראשון לציון, לאמר : מרכז המושבות כולן, כי בה יבנה כעת מרתף גדול ערוך ומסודר בכל לפי סדרי מרתפי היין אשר בארץ צרפת, ועמו יתאחד יקב לדריכת הענבים, עם כל הטכנות והמכשירים הדרושים, ומכונה לעשות קרח, למען יוכל היין לעמוד ימים רבים ולעלות על יולחן עשירי ורוחני ארץ, ויין ארץ ישראל יוכל להתחרות את יין צרפת וספרד. הוצאת המרתף וכל הנלוו לו יעלה לסך חצי מיליאן פראנק, וכבר בא להמושבה איש מלומד ובקיא בעשית היין. דבר המרתף והיקב יחזק את לבות אכזרי כל המושבות במאד בידעם כי יש שכר לפעולתם, בהיות לאל ידם להוציא מענביהם יין טוב, ולא יצטרכו למכרם בשוקי יפו וחיפה בזול מאד מפאת רבויים, מלבד הגפנים הרבים הנטועים בהמושבה הזאת החלו בהעת האחרונה לנטוע בה עצי תותים רבים, לגדול תולעת המשי, ואיש מיוחד הבקיא בגדולם בא להמושבה ללמוד את האכזרים ובנותיהם אופני וסדר גדולן.

פתח תקוה. מהעת אשר המושבה הזאת נכנסה תחת חסות הנדיב לבשה צורה חדשה, ורוח חיים נראה על פני כל יושביה כי מלבד בני המושבה יעבדו גם אנשים רבים יהודים ואינם יהודים בהגנות והכרמים אשר להנדיב, אשר בהם יטעו עצי פרי, ועצי בשמים וסמי מרפא שונים, תחת פקודת הגנן הראשי ה' ערמענס אשר ישב עוד הפעם מפאריו לפקח על סדרי הנטיעה בכל המושבות.

עקרון. בני המושבה הזאת הראו לדעת באחרונה כי יעציהם ללכת בקרי עם פקידים הולכים בתוהו לא דרך, ובראשית שנת תרץ שבו ויבנו תחת הפקידות ויקבלו את חוקיה וישובו

לחסות תחת הסות הנדיב אשר גם הוא מחל להם על זדונם
כידעו כי לא הם אישנים בדבר ולא מלכם עשו מה שעשו
ובחפצו להטיב את מצבם פקר עליהם למעת חלק מאדמתם עצי
פרי שונים, וביחוד עצי תותים רבים לגדול המשי.

זכרון יעקב. בהמושבה הזאת שוררת כעת שלום אמת
ושלוח השקט, הנדיב ברוב רחמיו וחסדיו הואיל לסלוח לכל בני
המושבה (מלבד ארבעה אשר נאלצו לעזוב אותה) אשר המרו את
פי פקידו וממלא מקומו וימרדו נגדם, וכאב את בניו ירחמם
וישתדל לדאוג עבורם להטיב אחריתם, ואחרי אשר אין להם
אדמה די לתבואות שדה, וחלק מאדמתם לא תצליח למזרע
תבואה, נמר אמר להפך גם אותה למצעי כרמים, אם כי ע"י זה
יאלץ לכלכלם עוד משך זמן ידוע עד אשר גפניהם יתנו פרי
לברכה, וכבר החלו למעת בה גפנים במספר רב מהמינים היותר
טובים אשר בארץ אירופא ואמעריקא, ולהאומנים ובעלי המלאכה
מבני המושבה יתן הכלים והמכונות הדרושים למלאכתם למען
יוכלו לעשות את כל כלי הבית ויתר הרברים הנחוצים לבני
המושבה ולא יצטרכו עוד להאשכנזים היושבים בחיפה.

ראש פנה. המושבה הזאת עלתה כהעת האחרונה
למעלה ראש בהשתדלות ה' אסאזועקי אשר הופקד לפקד
עליה כי בחריצותו ובעמלו עלה בידו לקנות כפרת ארץ גדולה
בסביבה לאחזה להמושבה, וגם בה החלו להרבות בנטיעת עצי
פרי, ופועלים רבים עובדים מבלי הרף לסקל את אדמת הגנות,
לעדרם ולהפרס למען יתנו פרי הלולים.

יסוד המעלה. בני המושבה הזאת, אשר זה כשבע
שנים מעת אשר נאחזו בה סבלו עני ותלאה מרבה להכיל מאפס
בתים למשכנם ורפתים לבהמתם, והחברות השונות לתמיכת
המושבות תמכו בידם אך בלחם צה, וכמעט נואשו מתקוה יצאו
עתה לאור עולם, ומיד כאשר נאות הנדיב לקבלם תחת חסותו
בנו להם בתים ותמיכות כסף תנתן להם מדי חריש בחדשו
למען יוכלו לעבוד אדמתם בזריזות מבלי כל מפריע.

גדרה. גם המושבה הזאת אישר לא זכתה להכנס תחת חסות הנדיב השינה בכ"ז מידו טובה גדולה אשר בעבורה ירחשו לו יושביה תודה וכבוד במאד וזכרו לא יסוף גם מפי זרעם לעולמים, זה הדבר: לבני המושבה לא היה באר בשכנותם ואלצו להביא את מימיהם מהבאר אשר בשכנות הערבים שכניהם, הרחק מהלך חצי שעה, ומלבד אשר מי הבאר הזה לא היה טובים לשתייה עוד התעשקו הערבים תמיד עמהם, וכחרף נפש ועמל רב הביאו את מימיהם, והי כאשר נודע הדבר להנדיב ויצו לכוות באר אשר יוכל לתת די מים בעד המושבה, כשמחת בקציר שמחו בני המושבה בעת אשר שאבו בפעם הראשונה מים נוזלים מהבאר אשר כרה להם הנדיב בראותם כי עתה ינוח להם מעצבם ומרגזם ומימיהם יהיו נאמנים, ולאות על רגשי תודתם חילו סניז במכתב התודה אשר שלחו לו כי ירשה להם לקרוא את הבאר יבאר בנימן על שמו, והוא נעתר לבקשתם*).

מצב המושבה בכלל הוטב הרבה, וביחוד מעת אשר הרב החכם וכו' מהרי"ט סיגס הופקד לפקיד על כל עניני חברת חריצ, כי בכל כחו ישתדל להיטיב מצבם, ובשנה האחרונה כבר נבנו רפתים לבהמתם, וגם תמיכתם ישינו מדי חדש בחדשו מבלי אחור. אך דבר אחד יעמוד לשמן על דרכם, הוא חסרון אדמה הררושה לכלכלת ביתם בלי קבלת תמיכה. אולם אין כל ספק בלב כל חובבי הישוב כי עתה, אחרי אשר חברת חובבי ציון תוכל לפעול פעולתה בגלוי, והמושבה הזאת היא כמעט האחת המוטלת עליה, תתאמץ למנות מהר את החסרון הזה, למען לא יאלצו בני המושבה לקבל כל תמיכה אשר הדבר הזה ימרר ויעצב את רוחם במאד, ומעמל ידם ישבעו לחם.

(*) פקיד חברת חובבי ציון ההנה"ש במיה רומים האל לתת על ידינו את

נוסח מכתב התודה (עברית צרפתית) המכיר לשמחתו בפיקי החלק העברי מספרנו.

לכבוד

שר גדול ונדיב, בן חורים, בארון

אדמונד (בנימן) די רומשילד נ"י.

ברוך ה' שהחנינו וקיימנו והגיענו ליום הזה שבו זכינו
והחילנו לחפור באר בשדה גדולה, שלש שנים מימינו בכסף
שתינו מים מרים, מים מאורים וגם מי מריבה מבאר עשק;
ועתה עוד מעט את מימינו נשתה מים חיים נחלים מבאר
רחובות, ולמי הבאר הזאת? מיד מי לנו ברכת תהום עולה
ממעמקים? הלא מידך ארון רב חסד אשר ארצנו כחותם על
לבך וידיך לא תרפינה מהריק חסדיך על מיישבי ארצנו בכל
מקום שהם.. מידך לנו עתה הרשיון לבנות "גדרתנו" ומידך לנו
האפשרות לחפור בארנו; על כן בגשתנו אל המלאכה וזכרנו
את חסדך וירחש לבנו לך תודה בלי מְצָרִים, אשר הננו מביעים
לך אותה בזה, ואחת שאלנו ממך אותה נבקש, הרשנו נא ונקרא
את הבאר על שמך **באר בנימן** למען יהיה השם הזה
לנו לזכרון חסדך לנו ולבנינו עד עולם.

והננו מכבדי זכרך ומוקירי שמך

בני גדורה.

נכתב ונחתם פה גדורה ר"ח ניסן שנת :

באר בנימן בן יעקב ידיד אל לפי.

Au noble et bienfaisant Seigneur
Monsieur le Baron

EDMOND de ROTHSCHILD.

Louange à Dieu qui nous a laissé vivre pour arriver à ce jour heureux dans lequel nous avons commencé à creuser un puits dans notre terrain de Gédéra (Katra). Trois années nous avons horriblement souffert ; nous avons acheté à haut prix de l'eau amère, malsaine, de l'eau de dispute (מריבה ; v. Nombres XX, 13) puisée du puits de querelle (עשק ; v. Genèse XXVI, 20). Mais bientôt nous aurons le plaisir de boire notre propre eau ; cette eau douce fraîche, qui monte du puits du large (רחובות ; v. Genèse XXVI, 22). A qui devons nous ce puits ? par qui nous monte cette bénédiction des profondeurs de la terre ? C'est par vous noble bienfateur qui êtes attaché de tout votre coeur à notre Terre ; par vous, qui ne vous laissez pas d'accorder vos faveurs à ceux qui cultivent notre terre partout. C'est par vous que nous sommes parvenu à avoir la permission de construire sur notre terrain de Gédéra et c'est vous qui nous avez donné le pouvoir de creuser notre puits. En commençant ce travail nous nous souvenons de votre bienfait et notre coeur est plein de sentiments de reconnaissance infinie. Nous prenons la liberté de vous l'exposer, en vous priant de vouloir bien nous donner la permission de faire porter à cette oeuvre votre illustre nom et que ce puits soit appelé בֵּימֵן בֵּאֵר. Ce nom sera pour nous et pour les générations futurs comme souvenir de vos bienfaits avec nous.

Nous bénissons et respectons votre nom

Le Colons de Gédéra.

Programm

der zu behandelnden Themata.

- I. Geographie und Topographie Palästinas und benachbarter Ortschaften.
- II. Geschichte Palästinas mit besonderer Rücksichtnahme auf die Geschichte der Juden.
- III. Archäologisches.
- IV. Zur Architektur des Salomonischen und Herodianischen Tempels.
- V. Ethnographisches.
- VI. Erläuterung Biblischer und Rabbinischer Schriftstellen, die über vorstehende Gegenstände handeln.
- VII. Veröffentlichung von Manuscripten (wie Reiseberichte, Briefe, Verordnungen, Edikten etc.) die mit erwähnten Gegenständen in Beziehung stehen.
- VIII. Bibliographie und Bücher-Rezensionen.
- IX. Biographien berühmter Personen die im heil. Lande gelebt haben oder solcher die sich um das Wohl desselben verdient gemacht haben.
- X. Sagen und Legenden über Palästina und ihrer heil. Stätten (aus noch unübersetzten orientalischen Quellen).
- XI. Religiöse und sociale Sitten und Gebräuche der Juden im heil. Lande, ihre Beschäftigung und Vorschläge zur Hebung ihrer Lage.
- XII. Lebensweise und Zustand der in Palästina wohnenden verschiedenen Nationalitäten.
- XIII. Agricultur, Industri und commercieller Zustand Palästinas und benachbarter Provinzen.
- XIV. Statistisches (nach officiellen oder authentischen Quellen).

Beiträge werden honorirt und zwar entweder baar oder durch Separat Abdruck einer gewissen Anzahl Exemplare. Artikeln können in Deutscher u. Hebräischer Sprache abgefasst werden.

Adresse : A. M. Luncz.

Jerusalem.

Jerusalem

Jahrbuch

zur Beförderung einer wissenschaftlich genauen Kenntniss
des jetzigen und des alten Palästinas.

Herausgegeben

unter Mitwirkung von Fachmännern

im heiligen Lande und ausserhalb desselben

von

A. M. LUNCZ.

III. Jahrgang, 5649=1889

JERUSALEM, 1889.

Druck und Verlag des Herausgebers.

In Commission von I. Kauffmann, Buchhandlung
in Frankfurt a/M.

